

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАСАЙ ВІКТОР ОЛЕГОВИЧ

УДК 347.732

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ
ПОСЛУГ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ В УКРАЇНІ**

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В.О. Басай**

Науковий керівник **Сербин Руслан Андрійович**,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Басай В.О. Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - Право. — Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертаційне дослідження присвячено теоретико-прикладним проблемам запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у тому, щоб з'ясувати сутність, зміст та особливості запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, а також спираючись на позитивний вітчизняний та зарубіжний досвід встановити напрямки вдосконалення норм чинного законодавства у відповідній сфері суспільних відносин.

З'ясовано, що небанківська кредитна установа - це юридична особи, яка включена до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, встановленому законодавством України та відповідно до закону має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик.

Аргументовано, що привабливість кредитних спілок як фінансових установ грошового ринку полягає в тому, що вони виконують дві базові операції – акумулювання грошових коштів у вигляді внесків членів кредитної спілки на депозитні рахунки і розміщення їх у вигляді фінансових кредитів. Одночасно з тим, вони функціонують на кооперативних засадах, які визнані у всьому світі демократичними і гуманними.

Встановлено, що сучасний етап розвитку кредитних спілок характеризується створенням життєздатної та потужної системи кредитних спілок в Україні, розвитком регіональної та національної інфраструктури, що забезпечує планомірне зростання, стабільність, конкурентоспроможність та ефективність системи кредитних спілок в цілому. Кредитні спілки в Україні за правовим статусом та

нормативним закріпленням засад створення і діяльності наразі є неприбутковими організаціями, що віднесені до фінансових установ та мають власний спеціальний орган реєстрації, ліцензування, особливості регулювання порядку діяльності і контролю.

Узагальнено, що кредитні спілки – це суб'єкти фінансового ринку, які надають фінансові послуги, подібні до банківських: залучають кошти шляхом приймання депозитів, відкриття пайових, ощадних, чекових (розрахункових), пенсійних та інших рахунків і за рахунок цих коштів видають кредити різноманітних видів, розміщують тимчасово вільні кошти у казначейські зобов'язання, державні і муніципальні облігації та інші високо надійні цінні папери. Крім цього, кредитні спілки здійснюють розрахунково-касове обслуговування, обмін чеків, продаж дорожніх чеків, випуск кредитних карток, брокерські та нотаріальні послуги, послуги по телефону та через банківські автомати, здійснюють інші операції.

Відзначено, що найважливішою функцією кредитних спілок є забезпечення регулярних заощаджень та надання позичок своїм членам, або якщо коротко – заощадження і позички. Такий фінансово-кредитний посередник здійснює свою діяльність заради досягнення певної кінцевої мети – підвищення соціально-економічного стану своїх членів. Покращання економічного становища громадян забезпечується їх спроможністю заробляти гроші, розумно їх витратити, частину доходу заощаджувати для отримання майбутніх благ і мати доступ до джерел кредиту, що забезпечує умови для продуктивної і прибуткової діяльності.

Акцентовано увагу на тому, що країни – члени ЄС розглядають можливість створення нового європейського органу з регулювання та нагляду щодо сектору цінних паперів, банківського й страхового секторів. Також запропоновано проект директиви стосовно створення спеціального європейського органу банківського регулювання та нагляду, до компетенції якого належатиме розроблення регуляторних і наглядових стандартів для всіх кредитних та фінансових установ, а також запобігання злочинам та правопорушенням.

Акцентовано увагу на тому, що суб'єкти адміністративних правовідносин повинні володіти правосуб'єктністю, тобто здатністю бути носіями прав і

обов'язків, здійснювати їх від свого імені і нести юридичну відповідальність за свої дії. Доведено, що кредитні спілки, безперечно, також є суб'єктами адміністративного права, адже мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами, однак саме при практичній реалізації своєї адміністративної правоздатності, при взаємодії з органами публічної адміністрації вони набувають статусу суб'єкта (учасника) адміністративних правовідносин.

Аргументовано, що об'єктом адміністративного проступку у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками є суспільні відносини у сфері банківської діяльності та іншої діяльності з надання фінансових послуг. В свою чергу об'єктивна сторона правопорушення виражається в здійсненні банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено набуття статусу фінансової установи чи одержання спеціального дозволу (ліцензії) для здійснення зазначених видів діяльності, або з порушенням умов ліцензування (формальний склад).

Встановлено, що адміністративну відповідальність у сфері діяльності кредитних спілок в Україні доцільно визначити як реакцію уповноважених державних органів, що виникає внаслідок учинення суб'єктами (надавачами кредитних послуг) адміністративних правопорушень у сфері кредитування, у вигляді застосування відповідними органами публічного адміністрування заходів адміністративного примусу – адміністративних стягнень.

Наголошено, що ліцензування є одним з основних елементів наглядового процесу, з якого починається та яким закінчується цикл життєдіяльності фінансової установи. Розроблена НБУ концепція ліцензування небанківських фінансових установ, у тому числі кредитних спілок, передбачає низку нововведень: по-перше, відбулося спрощення процесу доступу на ринок під час первинного ліцензування шляхом об'єднання в єдину процедуру отримання ліцензії на здійснення діяльності кредитної спілки та реєстрації заявника як фінансової установи; по-друге, відтепер кредитні спілки, як і інші фінансові установи, отримують ліцензію на здійснення

діяльності, а не кожного окремого виду фінансових послуг. Зокрема для кредитних спілок – це ліцензія на діяльність кредитної спілки.

З'ясовано, що основною метою державного фінансового контролю є:

- 1) викриття на підконтрольних об'єктах порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економії при формуванні та використанні державних фінансових і матеріальних ресурсів, відхилень від прийнятих норм, стандартів на якомого ранній стадії;
- 2) притягнення винних до відповідальності, забезпечення відшкодування заподіяних збитків;
- 3) ужиття заходів з метою запобігання таким порушенням у майбутньому.

Аргументовано, що функція державного контролю передусім дає змогу реалізувати функцію щодо охорони режиму законності у сфері фінансових правовідносин, оскільки забезпечує певну перевірку лінії поведінки суб'єктів фінансового права з метою виявлення ознак протиправності, зокрема кредитної спілки. Важливою рисою контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні є те, що він слугує способом перевірки дотримання законодавства.

Підкреслено, що адміністративні примусові заходи у сфері порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок застосовують для:

- а) запобігання правопорушенням, недопущення настання негативних наслідків, утворення певної ситуації недопущення протиправних дій;
- б) переривання протиправної поведінки, припинення розпочатого або вже вчиненого протиправного діяння, що посягає на надання фінансових послуг, забезпечення провадження в справах про адміністративні проступки;
- в) покарання осіб, які вчинили адміністративні правопорушення.

Відмічено, що особливостями здійснення інспектування порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні є такі правові положення: виключна компетенція НБУ визначати періодичність перевірки кредитної установи; можливість залучення зовнішніх експертів, які мають відповідну кваліфікацію; обмеженість досліджень порядку надання фінансових послуг лише виконанням завдань нагляду; для проведення інспекції особа, яка

наділена НБУ повноваженнями здійснювати інспекцію за місцем знаходження кредитної спілки, що перевіряється, має право запрошувати посадових осіб кредитної спілки для надання пояснень і вимагати надання необхідної інформації та документів.

З'ясовано, що адміністративні заходи припинення порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні слід визначити як примусове зупинення правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, спрямоване на недопущення та попередження можливих шкідливих наслідків і забезпечення застосування щодо кредитної спілки адміністративних стягнень. Такі заходи можуть застосовувати для припинення не лише адміністративних проступків, а й кримінальних правопорушень. Критерієм розмежування та визначення характеру того чи іншого заходу в окремих випадках має здебільшого бути мета його застосування та факт наявності чи відсутності протиправних дій з боку окремих осіб – суб'єктів надання фінансових послуг.

Обґрунтовано, що з метою удосконалення заходів адміністративного припинення порушень порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні видається за необхідне ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» доповнити таким змістом: «...40. Відповідно до чинного законодавства України з питань інформації та захисту персональних даних Національний банк України створює інформаційно-аналітичний підрозділ, завданням якого є забезпечення безпечного функціонування кредитно-фінансової системи, реалізація в повному об'ємі основної та інших функцій цієї установи, а також запобігання вчиненню у цій галузі суспільної діяльності правопорушень».

Доведено, що основні фактори, які сприяють переходу до системи інтегрованого фінансового нагляду й регулювання, слід визначити як: структурні еволюційні зміни сегментів фінансового ринку, викликані численними інформаційними й технологічними інноваціями; розуміння того, що побудована раніше й існуюча сьогодні система недосконала, і є однією з причин повторюваних криз на різних сегментах фінансового ринку й вимагає більшого внутрішнього зв'язку між ними; створення фінансових супермаркетів, які виконують кредитно-

фінансові операції, що викликає необхідність інтеграції установ, що займаються фінансовим наглядом і регулюванням у відповідних напрямках; створення та поширення нових фінансових продуктів викликало відповідний попит на регулювання з боку відповідних органів фінансового нагляду й регулювання; зміна якісних і кількісних характеристик ризиків, прийнятих на фінансових ринках кредитними спілками; зростання інтернаціоналізації небанківської справи, що впливає на організацію нагляду й регулювання як на національному, так і на міжнародному рівні.

Ключові слова: адміністративні правопорушення, небанківські фінансові установи, кредитні спілки, фінансові послуги, ліцензування, запобігання правопорушенням, попередження, припинення.

SUMMARY

Basai V.O. Prevention of violations of the order of providing financial services by credit unions in Ukraine. - Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

The thesis is for obtaining the scientific degree of the doctor of philosophy in specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The research is devoted to theoretical and applied problems of prevention of violations of the order of providing financial services by credit unions in Ukraine. The dissertation provides a theoretical generalization and a new solution of the scientific problem, which is to clarify the nature, content and features of prevention of violations of the order of providing financial services by credit unions in Ukraine, as well as, based on positive domestic and foreign experience, to identify directions of improvement the norms of contemporary legislation in the correspondent field of public relations.

It is found that a non-banking credit institution – is a legal entity that is included in the correspondent state register of financial institutions in the order prescribed by the legislation of Ukraine and, in accordance with the law, has the right to provide financial loans at its own risk.

It is argued that the attractiveness of credit unions as money market financial

institutions is grounded on the fact, that they perform two basic operations - the accumulation of funds in the form of contributions of credit union members to deposit accounts and their placement in the form of financial loans. At the same time, they operate on a cooperative basis, which is recognized worldwide as democratic and humane.

It is established that the current stage of credit unions' development is characterized by the creation of a viable and powerful credit union system in Ukraine, the development of regional and national infrastructure which ensures systematic growth, stability, competitiveness and efficiency of credit unions as a whole. Credit unions in Ukraine, according to their legal status and normative consolidation on the principles of creation and activity, are currently non-profit organizations which are classified as financial institutions and have their own special bodies for registration, licensing, regulation and control.

It is generalized that credit unions – are financial market subjects which provide financial services similar to banking: they raise funds by accepting deposits, opening shares, savings, check (settlement), pension and other accounts and at the expense of these funds issue loans of various species, place temporarily free funds in treasury bonds, government and municipal bonds and other highly reliable securities. In addition, credit unions provide settlement and cash services, exchange of checks, sale of traveler's checks, issuance of credit cards, brokerage and notary services, telephone and ATM services, and other operations.

It is noted that the most important function of credit unions is to provide regular savings and loans to its members, or in short - savings and loans. Such a financial and a credit intermediary carries out its activities in order to achieve a certain ultimate goal – to improve the socio-economic status of its members. Improving the economic situation of citizens is ensured by their ability to earn money, spend it wisely, save some income to receive future benefits and have access to sources of credit, which provides conditions for productive and profitable activities.

It is emphasized that EU member states are considering the creation of a new European regulatory and supervisory body for the securities, banking and insurance sectors. A draft of a directive on the establishment of a special European banking regulator

and supervisor, which will be responsible for developing regulatory and supervisory standards for all credit and financial institutions and preventing crime and delinquency, is also proposed.

It is emphasized that the subjects of administrative relations must have legal personality, i.e. the ability to be holders of rights and responsibilities, exercise them on their own behalf and be legally responsible for their actions. It is proved that credit unions, of course, are also subjects of administrative law, because they have subjective rights and perform legal obligations established by administrative law, but it is in the practical implementation of their administrative capacity, in cooperation with public administration, they acquire the status of the subject (participant) of administrative legal relations.

It is argued that the object of administrative misconduct in the field of financial services of the credit unions are public relations in the field of banking and other activities for the provision of financial services. In its own turn, the objective side of the misconduct is expressed in the implementation of banking activities, banking operations or other activities for the provision of financial services without acquiring the status of financial institution or without special permission (license), if the law provides for acquiring financial institution status or obtaining special permission (license) to carry out these activities or in violation of licensing conditions (formal composition).

It is established that administrative liability in the field of credit unions activity in Ukraine should be defined as a reaction of authorized state bodies arising from the commission of subjects (credit service providers) administrative offenses in the field of credit, in the form of appropriate public administration administrative coercive measures – administrative penalties.

It is emphasized that licensing is one of the main elements of the supervisory process from which begins and ends the life cycle of a financial institution. The concept of licensing of non-banking financial institutions, including credit unions, developed by the NBU envisages a number of innovations: at first, simplification of the market access process during the initial licensing by merging into a single procedure for obtaining a license to operate a credit union and registration of the applicant as a financial institution occurred; at second, credit unions, like other financial institutions, are now licensed to

operate the whole scope of activity rather than each individual financial service. In particular, for credit unions, it is a license for an activity of a credit union.

It is found that the main purpose of public financial control is: 1) detection of violations of the principles of legality, efficiency, expediency and economy in the formation and usage of public financial and material resources, deviations from accepted norms, standards at the earliest possible stage; 2) bringing the perpetrators to justice, ensuring compensation for damages; 3) taking measures to prevent such violations in the future.

It is argued that the function of state control primarily allows to implement the function of protecting the rule of law in the field of financial legal relations, as it provides some verification of the conduct line of financial law subjects, including a credit union, in order to identify signs of illegality. An important feature of control in the sphere of provision of financial services by credit unions in Ukraine is that it serves as a way to verify compliance with the law.

It is emphasized that administrative coercive measures in the field of the order of providing financial services in the activities of credit unions are used to: a) prevent crimes, prevent negative consequences, create a certain situation to prevent illegal actions; b) interrupt illegal behavior, cease of initiated or already committed illegal act that encroaches on the provision of financial services, ensure proceedings in cases of administrative misconduct; c) punish persons who have committed administrative offenses.

It is noted that the peculiarities of the inspection of the procedure of the order of providing financial services in the activities of credit unions in Ukraine are the following legal provisions: the exclusive competence of the NBU to determine the frequency of inspections of credit institutions; the possibility of involving external experts who have the appropriate qualifications; the limited research on the provision of financial services only to the performance of supervisory tasks; conduct of an inspection only by a person authorized by the NBU to inspect the location of the audited credit union who has the right to invite credit union officials to provide explanations and to request the necessary information and documents.

It was found that administrative measures to stop violations of the order of the procedure of providing financial services in credit unions in Ukraine should be defined as the forced cessation of offenses in the provision of financial services by credit unions in Ukraine, aimed at cessation and prevention of possible harmful effects and provision of administrative penalties' application to the credit union. Such measures can be used to stop not only administrative offenses but also criminal misdemeanors. The criterion for distinguishing and determining the nature of a measure in some cases should be mainly the purpose of its application and the fact of the presence or absence of illegal actions performed by concrete individuals – subjects of financial services' provision.

It is substantiated that in order to improve the measures of administrative termination of violations of the order of providing financial services by credit unions in Ukraine is issued as necessary Part 1 of Art. 7 of the Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine" to add the following content: "... 40. In accordance with the current legislation of Ukraine on information and protection of personal data, the National Bank of Ukraine creates an information and analytical unit, which task is to ensure the safe operation of the credit and financial system, full implementation of basic and other functions of this institution and also prevention of committing offences in this sphere area of public activity".

It is proved that the main factors contributing to the transition to the system of integrated financial supervision and regulation should be defined as: structural evolutionary changes in financial market segments caused by numerous information and technological innovations; understanding that the system built earlier and existing now is imperfect, and is one of the causes of recurring crises in different segments of the financial market and requires greater internal connection between them; creation of financial supermarkets that perform credit and financial operations, which necessitates the integration of institutions involved in financial supervision and regulation in relevant areas; the creation and dissemination of new financial products has caused a corresponding demand for regulation by the relevant financial supervision and regulatory authorities; change in the qualitative and quantitative characteristics of risks accepted in the financial markets by credit unions; the growth of the internationalization of non-banking, which

affects the organization of supervision and regulation at both national and international levels.

Key words: administrative offenses, non-banking financial institutions, credit unions, financial services, licensing, crime prevention, prevention, cessation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Басай В.О. Адміністративно-деліктна характеристика порушень порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. *Юридична наука*. 2020. №5. С. 188-193.

2. Басай В.О. Адміністративно-попереджувальні заходи запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. *Юридична наука*. 2020. №6. С. 141-146.

3. Басай В.О. Взаємодія правоохоронних та контролюючих органів щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 5. С. 111-116.

4. Басай В. Нормативно-правове забезпечення надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. *KELM*. 2020. № 3-3. С. 162-166 (Республіка Польща)

5. Басай В.О. Історичний аспект становлення кредитних спілок в Україні та світі. *Юридична наука*. 2020. №7. С. 188-193.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Басай В.О. Система заходів щодо протидії неконтрольованому витоку коштів з небанківських фінансово-кредитних установ. Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної

конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 32–34.

2. Басай В.О. До питання ліцензування у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020 р. – К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 60–63.

3. Басай В.О. Державний контроль за діяльністю кредитних спілок. Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у ХХІ сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 лютого 2021 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 40–43.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ В УКРАЇНІ	25
1.1. Генезис законодавства та стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні .	25
1.2. Надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні як об’єкт адміністративно-правового дослідження.....	50
1.3. Зарубіжний досвід запобігання правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок	72
Висновки до розділу 1	94
РОЗДІЛ 2 АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШЕНЬ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ В УКРАЇНІ.....	101
2.1. Юридичний склад правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні	101
2.2. Об’єктивні ознаки правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні	116
2.3. Організація контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні	137
Висновки до розділу 2	159
РОЗДІЛ 3 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ В УКРАЇНІ.....	167
3.1. Адміністративно-попереджувальні заходи запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні.....	167
3.2. Заходи адміністративного припинення порушень порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні	184

3.3. Взаємодія правоохоронних та контролюючих органів щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні 204

Висновки до розділу 3 218

ВИСНОВКИ..... 224

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 230

ДОДАТКИ..... 254

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Необхідність ефективного державного регулювання розвитку національної економіки та формування інститутів управління в умовах ринкового середовища зумовлює створення дієвої системи контролю, стратегічна мета якого – забезпечення стабільності економічного зростання країни шляхом запобігання порушенням у сфері надання фінансових послуг та неефективному використанню фінансових ресурсів. В даному контексті, кредитні спілки в ролі фінансових посередників є ефективним інструментом поживлення інвестиційної активності населення і позитивно впливають на динаміку соціально-економічного розвитку країни, які здатні захистити від знецінення заощадження населення, забезпечити доступними фінансовими послугами громадян і мале підприємство, залучаючи до 9,0 % заощаджень населення в країні. Сучасні зміни в архітектоніці фінансового сектора як у світовому, так і вітчизняному масштабах, актуалізують необхідність визначення місця та ролі кредитних спілок на ринках фінансових послуг, й вирішення низки проблем, що стосуються процесів акумулювання та прямого чи опосередкованого інвестування вільних ресурсів кредитних спілок у реальний сектор національної економіки. Необхідність підвищення ефективності їх функціонування залишається першочерговим завданням, що зумовлене конкурентним ринковим середовищем, поліпшення якого сприятиме зростанню рівня суспільної довіри до фінансової системи держави загалом.

Водночас, вбачаємо за необхідне вказати, що на ринку фінансових послуг функціонують кредитні спілки, діяльність яких не відповідає ліцензійним вимогам. Так, за 2015–2020 роки з Державного реєстру фінансових установ виключено 458 таких небанківських фінансових установ (НФУ), з них лише у 2020 р. – 108 (+ 9 %), з яких 25 за заявою спілки, а 83 за систематичне порушення вимог законодавства у сфері надання фінансових послуг. У свою чергу Національним банком України (НБУ) як регулятором кредитних спілок, з метою запобігання порушенням законодавства на ринку фінансових послуг та захисту прав споживачів за

результатами контролю застосовано 78 заходів впливу, з них: винесено 38 розпоряджень про усунення порушень у сфері надання фінансових послуг та 11 рішень про анулювання ліцензій кредитних установ; вилучено з реєстру 8 кредитних установ; накладено штрафних санкцій на 829 тис. грн. на кредитному ринку¹. Відтак, з метою забезпечення розвитку цього сегменту фінансового ринку та гарантування збережень населення в країні, повинна існувати дієва система запобігання порушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками України. Також активи кредитних спілок зростають помірними темпами та нерівномірно. Майже 70 % зростання забезпечують п'ять кредитних спілок. Їхньою спільною ознакою є неklasична діяльність: агресивне кредитування позичальників, подекуди із ознаками пов'язаності із менеджментом установ. Кредитний портфель кредитних спілок зріс на 4 %: збільшився середній розмір кредиту за подальшого зменшення кількості позичальників. Обсяги нового кредитування зросли на 11 %, зокрема споживчого – на 21 %. Якість кредитного портфеля залишається незмінною. Зменшилася кількість порушників нормативу достатності капіталу. Проте зберігається тенденція з приводу недостовірного відображення показників фінансового стану окремих кредитних спілок (+18 %).

Дослідження деяких законодавчих положень про відповідальність небанківських фінансових установ та пов'язані з фінансовими послугами правопорушення у різний час здійснювалися як на практичному, так і теоретичному рівнях. Підґрунтям вивчення цього питання стали напрацювання: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, А.І. Берлача, В.Т. Білоуса, Л.К. Воронової, А.А. Довгополик, О.Ю. Дрозда, А.В. Духневича, Н.В. Гаврилової, В.М. Гарашука, Є.А. Гетьмана, І.П. Голосніченка, О.Є. Картамишевої, А.Т. Ковальчука, Т.О. Коломоець, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.Є. Користіна, С.О. Криниць, О.А. Кузьменко, О.В. Кузьменко, В.І. Курила, М.П. Кучерявенка, Н.Р. Нижник, С.П. Познякова, О.П. Рябченко, А.І. Сироти, О.Ю. Шишуті, Н.О. Шмігельської, К.М. Чаплигіна, В.В. Чернея, О.Р. Ящищак та ін. Слід підкреслити, що сформульовані положення

¹Публічний звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг за 2013–2017 pp. URL: <http://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>

зазначеними авторами, мають важливе наукове і практичне значення. Водночас низка питань залишається невирішеними, зокрема: з'ясування правового статусу кредитної спілки як суб'єкта відповідальності за порушення вимог порядку надання фінансових послуг; характеристика елементів юридичного складу порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок; визначення особливостей адміністративної відповідальності кредитних спілок за порушення вимог контролю в Україні; дослідження адміністративно-правових заходів запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок на підставі міжнародного досвіду. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Таким чином, наявність низки прогалин та недоліків правового та організаційного характеру, у сфері запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, а також відсутність комплексних наукових розробок, присвячених даній проблематиці, обумовлюють актуальність та своєчасність представленого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до: «Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схваленої розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2012 р. № 569-р. «Комплексної Програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року», затвердженої постановою Національного банку України від 18 червня 2015 р. № 391); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, схваленої наказом МВС України від 11 червня 2020 р. № 454; «Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр.», затверджених рішенням Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 26 листопада 2019 р. (протокол № 23).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, з'ясувати сутність, зміст та особливості запобігання порушенням

порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, на основі чого розробити відповідні пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення законодавства у даній сфері та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення вищезазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- розкрити генезис законодавства та оцінити стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні;

- встановити сутність надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні як об’єкта адміністративно-правового дослідження;

- узагальнити зарубіжний досвід запобігання правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок;

- охарактеризувати склад правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні;

- з’ясувати об’єктивні ознаки правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні;

- розкрити специфіку організації контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні

- встановити зміст адміністративно-попереджувальних заходів запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні;

- узагальнити заходи адміністративного припинення порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні;

- розкрити напрями взаємодії правоохоронних та контролюючих органів щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають в результаті порушення порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні.

Предмет дослідження – запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні.

Методи дослідження. Використано загальнонаукові методи формальної логіки (*аналізу, синтезу, дедукції, індукції, аналогії, абстрагування та*

модельовання), за допомогою яких розкрито особливості порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок (розділ 1-3). Завдяки спеціальним методам вдалося виокремити особливості запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок, зокрема: *історико-правовий метод* допоміг з'ясувати генезис надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні та закордоном (розділ 1); *метод контент-аналізу* дозволив показати в якісно-кількісному співвідношенні тенденції рівня поширення порушень у сфері надання фінансових послуг небанківськими фінансовими установами та місце серед них кредитних спілок (підрозділи 1.2, 2.1); *логіко-семантичний та догматичний методи* використано для з'ясування особливостей правового статусу кредитних спілок з характерними їх ознаками та властивостями як суб'єкта надання фінансових послуг (підрозділи 1.2, 1.3); *системний* – для визначення місця порушень порядку надання фінансових послуг серед решти адміністративних правопорушень, пов'язаних з діяльністю кредитних спілок (підрозділи 2.1, 2.2); *аксіоматичний* – при дослідженні особливостей зарубіжного досвіду відповідальності за правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок (підрозділ 1.3); *структурно-функціональний метод* використано для з'ясування системи ознак складу адміністративного правопорушення у фінансовій сфері, а також об'єктивних і суб'єктивних характеристик юридичного складу порушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками (підрозділи 2.1, 2.2); *формально-логічний метод* виступив універсальним способом формування аргументів, висновків та пропозицій з удосконалення законодавчої регламентації адміністративної відповідальності кредитних спілок за порушення у сфері надання фінансових послуг (розділи 1-3); *соціологічний* – під час вивчення й узагальнення отриманих висновків за результатами опитування (підрозділи 2.3, розділ 3); *статистичний* – для підтвердження актуальності вивчення запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні (розділи 1-3); *прогностичний метод* дав можливість запропонувати перспективну модель запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні в контексті удосконалення адміністративного

законодавства (підрозділи 2.3, 3.2, 3.3).

Нормативну основу праці склали Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, а також низка законодавчих та підзаконних актах, в положеннях яких закріплюються правові основи запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. Науково-теоретичне підґрунтя становлять здобутки фахівців із галузі адміністративного та фінансового права, а також інших галузевих дисциплін, зокрема: теорія держави і права, психології, соціології, філософії, тощо. Емпіричну базу дослідження становлять дані проведеного анкетування 167 респондентів, з яких 57 – працівників Департаменту нагляду за ринком небанківських фінансових послуг Національного банку України, 110 – членів Всеукраїнської асоціації кредитних спілок, Національної асоціації кредитних спілок України, а також проаналізовані 72 постанови судів у справах про порушення вимог надання фінансових послуг (ст. 166-8, 188-29 КУпАП).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є одним із перших монографічних досліджень, в якому ґрунтуючись на положеннях чинного законодавства та враховуючи європейські стандарти, з'ясовано особливості запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні. На основі проведеного дослідження вироблено низку нових положень, висновків і пропозицій, що мають практичне значення не лише для теорії адміністративного права та процесу, але й для правозастосування. Серед них найбільш важливі такі:

вперше:

– запропоновано авторське визначення поняття запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні, під яким запропоновано розуміти примусову-владну діяльність уповноважених державних органів та громадських організацій у визначеному законом порядку, щодо попередження та припинення порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок та застосування до них адміністративних стягнень;

- здійснено історичну періодизацію розвитку законодавства, яке регулює питання запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними

спілками в Україні, яку поділено на п'ять етапів: 1) зародження кредитної кооперації (сер. XIX ст.); 2) розквіт кредитної кооперації (II пол. XIX ст. – поч. XX ст.); 3) занепад кредитної кооперації (радянський період); 4) відродження кредитної кооперації (з набуттям Україною незалежності); 5) сучасний етап;

- аргументовано, що кредитні спілки мають подвійну правову природу, тобто, з одного боку, існують на основних принципах кооперації, а саме: добровільність вступу та свободи виходу з кредитної спілки, рівноправність членів, самоврядування тощо, з іншого, члени кредитної спілки добровільно об'єднуються на основі членства для ведення діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних потреб через взаємне кредитування (надання фінансових послуг) за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки;

удосконалено:

- класифікацію заходів адміністративних попередження порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні, які поділено на заходи: 1) нормативно-правового контролю; 2) пруденційного нагляду; 3) інспектування; та розкрито особливості їх застосування;

- обґрунтування наукової думки про те, що важливим напрямом вдосконалення взаємодії НБУ з правоохоронними органами (НАБУ, Національна поліція, ДФС, БЕБ), щодо запобігання правопорушенням у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні є необхідність запровадження системи гарантування внесків членів кредитних спілок шляхом забезпечення законодавчих та інституціональних умов для створення фонду гарантування внесків членів кредитних спілок на депозитні рахунки. Участь у системі гарантування внесків буде обов'язковою для тих кредитних спілок, які здійснюють діяльність із залучення внесків (вкладів) своїх членів на депозитні рахунки;

- положення про те, що перелік осіб щодо яких може бути застосовано адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, варто розширити, передбачивши відповідні зміни в чинних адміністративно-правових нормах, що встановлюють таку відповідальність, зокрема запропоновано:

а) у КУпАП ч. 2 ст. 38 доповнити таким змістом: «Адміністративне стягнення за

вчинення правопорушення у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками може бути накладено протягом шести місяців з дня виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення»; б) у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» суб'єкт підприємницької діяльності-юридична особа замінити на «фінансова установа»;

дістали подальшого розвитку:

– класифікація видів фінансових послуг у діяльності кредитних спілок за групами: залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки; надання кредитів членам кредитної спілки; надання кредитів іншим кредитним спілкам;

– розуміння змісту фінансової послуги у діяльності кредитних спілок, у результаті чого сформульовано пропозиції щодо розробки проекту Типового статуту кредитної спілки та Положення про фінансові послуги кредитної спілки;

- поняття адміністративної відповідальності у сфері діяльності кредитних спілок в Україні, під яким запропоновано розуміти реакцію уповноважених державних органів, що виникає внаслідок учинення суб'єктами (надавачами кредитних послуг) адміністративних правопорушень у сфері кредитування, у вигляді застосування відповідними органами публічного адміністрування заходів адміністративного примусу – адміністративних стягнень;

- обґрунтування наукової думки про те, що основною метою державного фінансового контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками є: 1) викриття на підконтрольних об'єктах порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економії при формуванні та використанні державних фінансових і матеріальних ресурсів, відхилень від прийнятих норм, стандартів на якомого ранній стадії; 2) притягнення винних до відповідальності, забезпечення відшкодування заподіяних збитків; 3) ужиття заходів з метою запобігання таким порушенням у майбутньому.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в дисертації положення, висновки та пропозиції впроваджені у:

– *науково-дослідну роботу* – для здійснення загальнотеоретичних і галузевих досліджень щодо удосконалення запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності небанківських фінансових установ (акт Науково-дослідного інституту публічного права від 22 січня 2021 р.);

– *законотворчу діяльність* – при розробці нових нормативно-правових актів, а також підготовці змін і доповнень до Законів України «Про кредитні спілки», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» щодо контролю за діяльністю кредитних спілок (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 12 грудня 2019 р. № 22/675-1-15);

– *освітній процес* – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з адміністративного та фінансового права (акт Національної академії внутрішніх справ від 08 лютого 2021 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дослідження обговорювалися та отримали схвалення на засіданнях кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, отримані узагальнення були апробовані на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.); «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи»: (м. Київ, 15–16 вересня 2020 р.); «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у ХХІ сторіччі (м. Київ, 17–18 лютого 2021 р.).

Структура та обсяг дисертації. Відповідно до мети, завдання й предмета дослідження дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації - 295 сторінок, з них основний текст на 214 сторінках, список використаних джерел - 271 найменування на 26 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ В УКРАЇНІ

1.1. Генезис законодавства та стан наукових досліджень щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні

Ринки фінансових послуг – це важлива та невід’ємна складова економіки кожної держави. Як і будь-який сегмент економіки, вони потребують відповідної системи державного регулювання. Вибір оптимальної моделі такого регулювання є надзвичайно актуальним пріоритетом подальшого розвитку фінансової галузі. Водночас такий вибір неможливий без аналізу процесів виникнення та еволюції державного управління ринками фінансових послуг на території України. Адже проведення такого аналізу дасть змогу відібрати найкраще з досвіду минулого та запобігти повторенню помилок, які вже було колись зроблено в цій сфері [107].

Розвиток фінансового сектору, підприємництва та конкурентного середовища в Україні призводять до перебудови всіх складових фінансового ринку, зокрема ринку фінансових послуг. Причому нового значення набуває діяльність фінансових посередників, передусім небанківських фінансових інститутів, які задовольняють потреби економічних суб’єктів через надання широкого спектру вузькоспеціалізованих фінансових послуг. Це зумовлює зростання конкурентного потенціалу окремих небанківських фінансових посередників, що охоплюють максимальну кількість споживачів на різних рівнях економічної діяльності [229, с. 273].

Особливість сучасного етапу розвитку небанківських фінансових інститутів полягає в необхідності поліпшення не лише кількісних, а й якісних показників їх діяльності на ринку фінансових послуг. Перебудова та підвищення ефективності системи функціонування небанківських фінансових посередників стає

найважливішим фактором, що здатний забезпечити розвиток ринку фінансових послуг України [81, с. 11].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» небанківська фінансова група - група юридичних осіб, які мають спільного контролера (крім банку), що складається з двох або більше фінансових установ, у якій небанківська фінансова установа (небанківські фінансові установи) здійснює переважну діяльність [193].

З метою регулювання діяльності НФУ у 2007 р. було створено Комітет Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності – профільний комітет Верховної Ради України, а також прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема: Указ Президента України «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії» [177]; Закон України «Про страхування» [190]; Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193]; Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [178]; Закон України «Про кредитні спілки» [180]; Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [163]; «Про недержавне пенсійне забезпечення» [185]; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» [191] та інші.

Тлумачення цього поняття наявне у двох постановах Національного банку України (НБУ). До того ж, представлені в них дефініції є практично однаковими. Відповідно до п. 1.4 постанови НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам ліцензії на переказ» від 26 лютого 2013 року № 57, НФУ – це юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або декілька фінансових послуг та яку внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, встановленому законодавством України [171]. Відповідно ж до п. 9 постанови НБУ «Про затвердження Положення про діяльність в Україні внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем» від 4 лютого 2014 року № 43 [173], небанківська фінансова установа – юридична особа, яка внесена до відповідного державного

реєстру фінансових установ та отримала згідно із законодавством України ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків та в разі здійснення нею валютних операцій – генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій. Використане в першому визначенні формулювання «юридична особа, яка не є банком» є некоректним з правової позиції, тому за основу варто взяти друге з наведених визначень.

Грунтуючись на визначенні кредитної установи та НФУ, можна сформулювати визначення небанківської кредитної установи як юридичної особи, яка включена до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, встановленому законодавством України та відповідно до закону має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик.

Кредитні спілки є порівняно новим і недостатньо вивченим різновидом фінансових установ. Розглядаючи їх у контексті системи суб'єктів адміністративного права, слід зазначити, що вони посідають специфічне місце, оскільки власне завдяки їм, їх діяльності певним чином держава реалізовує свої функції та завдання. Кредитні спілки не існують у правовому вакуумі, не є повністю відділеними від держави, не є предметом регулювання лише однієї галузі права, чи об'єктом дослідження певного напрямку у правовій науці. Кредитні спілки знаходяться у постійній тісній взаємодії з державою, її органами, систематично відчують на собі її вплив або вплив правових та політичних процесів, що відбуваються у державі. Як справедливо зазначено у підручнику «Адміністративне право України», укладеному колективом авторів у складі Ю. Битяка, В. Гаращука, О. Дьяченко та ін., виконуючи економічні, соціально-культурні, адміністративно-політичні та інші функції з метою задоволення матеріальних і духовних потреб громадян, суспільства та держави, підприємства й установи повинні функціонувати в межах, встановлених державою. Основний напрям державної діяльності, де підприємства й установи безпосередньо пов'язані з державою та її інститутами, – виконавча влада (від місцевого рівня до центральних органів виконавчої влади) та місцеве самоврядування. У взаємовідносинах з цими суб'єктами держави та суспільства підприємства й установи практично вирішують усі питання – від

створення, здійснення своєї діяльності та до її припинення. Крім зазначених, підприємства й установи вступають в адміністративно-правові відносини з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з приводу: оперативного й бухгалтерського обліку результатів своєї діяльності, статистичної звітності, податків, безпеки виробництва та праці, протипожежної й екологічної безпеки, санітарно-гігієнічних норм і вимог щодо захисту здоров'я їх працівників, населення, споживачів продукції, охорони навколишнього середовища від забруднення та інших шкідливих впливів, відшкодування збитків, завданих нераціональним використанням землі та інших природних ресурсів і забрудненням навколишнього середовища, сплати у відповідних випадках штрафу, створення спеціальних робочих місць для осіб з обмеженою працездатністю та організації їх професійної підготовки, проведення непрофільних робіт у разі стихійного лиха, обставин, пов'язаних із надзвичайними ситуаціями, тощо [5, с. 116]. Таким чином, кредитні спілки, безперечно, є суб'єктами адміністративного права, а їх діяльність, відповідно, – об'єктом адміністративно-правового регулювання. На думку С. Гончарука, об'єктом адміністративно-правових відносин є те, відносно чого вони виникають, розвиваються і припиняються. Передусім це суспільні відносини, що уособлюють характер діяльності окремих суб'єктів права (їхніх дій чи бездіяльності), юридичні наслідки їх поведінки, певні правові інтереси, в тому числі майнового чи немайнового характеру та ін. [51, с. 32].

Розглядаючи кредитні спілки саме у аспекті об'єкту адміністративно-правового регулювання, слід враховувати, що: адміністративне право – це галузь права, галузь публічного права, головним завданням якої є забезпечення загальних (публічних) потреб та інтересів у процесі владно-управлінської діяльності, владна сторона (або сторона з більшою правосуб'єктністю) адміністративно-правових відносин у першу чергу має керувати не поведінкою інших суб'єктів (у горизонтальних відносинах вона фактично не може цього робити), а процесами, які пов'язані з реалізацією конкретних публічних потреб у визначеній частині управлінської сфери (адміністрування). Таким чином, кредитні спілки як суб'єкти адміністративного права, у процесі реалізації своїх законних прав, у першу чергу,

стикаються з публічними потребами та інтересами, які представляє суб'єкт публічної адміністрації. В свою чергу, відбувається своєрідне зіставлення одних інтересів (приватних) з іншими (суто публічними), значно більшими за обсягом і значущими для суспільства. Якщо ці інтереси не вступають між собою у протиріччя, відповідно до нормативних визначень, відбувається реалізація згаданих вище потреб у межах владно-управлінської діяльності або в інших формах державної діяльності, пов'язаних з нею, здійснення яких регламентоване нормами адміністративного права. І навпаки, коли зазначені вище групи інтересів не збігаються, вступають між собою у певні протиріччя, процес їх реалізації або взагалі припиняється, або відкладається до усунення причин, що лежать в основі цих протиріч [60].

Варто відзначити, що спеціальних доктринальних досліджень діяльності кредитних спілок як об'єктів адміністративно-правового регулювання в Україні у правовій науці не здійснювалося. Однак багатолітнє функціонування кредитних спілок (у різних формах, під різними назвами, однак з єдиною метою – фінансової взаємодопомоги) на теренах України, у різні історичні періоди, безумовно, ґрунтується не лише на досвіді і практиці небанківської діяльності, але й на наукових дослідженнях економістів, фінансистів, фахівців банківської справи, а також юристів – фахівців у галузі фінансового, цивільного, господарського, адміністративного права та інших галузей. Звісно, важливим аспектом дослідження є економічний напрямок, адже в основі правовідносин за участю кредитних спілок є власне економічна база, однак не слід применшувати доробок вчених-правників. Кредитні спілки та їх діяльність розглядаються під призмою саме адміністративно-правового регулювання у рамках Особливої частини адміністративного права, а саме: адміністративно-правового регулювання відносин в економіці, та Загальної частини – в рамках адміністративного процесу, точніше адміністративно-процедурного права – щодо реєстрації, встановлення вимог допуску до професійної діяльності, ліцензування, фінансового моніторингу, контролю за їх діяльністю, припинення їх діяльності, а також щодо розгляду адміністративно-деліктних відносин за участю кредитних спілок. Саме ці аспекти привертають увагу вчених-адміністративістів.

У цьому аспекті варто зауважити, що розвиток фінансового ринку України об'єктивно вимагає існування в його структурі розгалуженої системи фінансових посередників, інтереси яких мають бути спрямовані на задоволення потреб споживачів різного масштабу – від великих господарських структур до пересічного громадянина та забезпечення для них рівних можливостей доступу до фінансових послуг. Значну роль у забезпеченні доступних фінансових послуг громадянам та невеликим підприємницьким структурам у контексті затвердженої державної Концепції розвитку національної системи кредитної кооперації України мають відігравати фінансові установи кооператив-них форм господарювання – кредитні спілки. Саме вони є єдиними фінансовими посередниками на фінансовому ринку України, які діють на кооперативних засадах самоуправління, взаємодопомоги, взаємного кредитування, відкритості та не мають на меті одержання прибутку [239; 100].

Кризові явища на фінансовому ринку засвідчують, що значна увага повинна приділятися питанням фінансової стабільності кредитних спілок, а їх подальше успішне функціонування залежить від системно-го розвитку кредитної кооперації, існування розвинених фінансових зв'язків установ системи кредитної кооперації як між собою, так і з зовнішнім середовищем, здійснення спілками поміркованої фінансової діяльності, орієнтованої на забезпечення власної платоспроможності та ліквідності.

Еволюційний шлях кредитної кооперації є надзвичайно складним і тривалим. У кожній державі вона мала специфічні ознаки та форми. Батьківщиною кооперативного руху вважають Західну Європу. Передумовою його виникнення був економічний та соціальний прогрес сільського господарства. У XIX столітті процес виникнення сільських кооперативів, ініціаторами створення яких були мешканці сільської місцевості, стимулював потребу в забезпеченні стабільних зв'язків дрібного та середнього селянства з ринком сільськогосподарської продукції [55, с. 65].

З давніх часів, ще у Греції було прийнято давати у кредит і позичати, дуже часто позичали зерно. У шостому столітті до нашої ери у Стародавній Греції

з'явилися грошові установи при храмах, а також приватні установи, що належали приватним особам. Вони займалися наданням грошових коштів окремим особам. Римське приватне право на сьогодні є одним із найвищих досягнень в історії правової науки світу. Воно є основою права країн романо-германської правової сім'ї. Оскільки Україна також відноситься до цієї сім'ї, тому доцільним буде з'ясування правового походження кредитних спілок, звернувшись до положень римського приватного права. Інституції Юстиніана надають легальне визначення зобов'язання, яке звучить так: «зобов'язання – це правові тенета, в силу яких ми зв'язані необхідністю що-небудь вчинити, згідно права, яке діє в нашому суспільстві» [57, с. 349]. Згідно з положеннями римського приватного права, зобов'язання могли виникати з різних джерел: із закону, із правопорушення та з договору. Зобов'язання з договору, згідно класифікації Гая, поділялися на речові, вербальні, літеральні та консенсуальні зобов'язання. Функціональне призначення сучасних кредитних спілок, як правило, можна охарактеризувати шляхом поєднання двох основних видів діяльності – надання кредитів та залучення коштів на депозитні рахунки.

У своєму першому прояві найдавнішим прототипом кредитних спілок можна вважати лихварство. Лихварством визнається надання позик під дуже високий відсоток. Перші лихварі діяли ще до виникнення грошей (наприклад, про них писав грецький поет Гесіод, який жив у VIII-VII ст. до н. е., тобто приблизно за 100-200 років до зародження перших монетних систем в Елладі). Ще у стародавньому Римі народні маси відчували на собі тяжкі і дорогі умови при отриманні позик у багатих людей. У Вавилоні лихварство засвідчене вже в другій половині третього тисячоліття до н.е. Ці позики могли мати одночасно і споживчий характер, і продуктивний Римське законодавство неодноразово обмежувало лихварство. У Стародавній Греції в IV ст. до н. е. були відомі випадки лихварських позик із сплатою більше 40 % щомісяця (понад 480 % річних). Згодом, звичайні позики передбачали сплату від 62 до 900 % річних.

У Київській Русі кредит існував поряд з готівковими грошима, але не набув значного поширення. В ті часи відсотки мали назву рези, рости, лихва, взвиття. З

давніх часів у русичів існував звичай давати речі на зберігання та брати відсотки з грошей та речей, що позичаються, а також надавати гроші в куплю чи в гостьбу, тобто для торгових обігів. Сформовані традиції і звичаї русичів були вироблені потребами життя – у рамках звичаєвого права. Згодом вони набули статусу законодавства, що містило певні правила (вимоги) до кредитної діяльності в економіці Київської Русі. Найвизначнішим збірником стародавнього руського права, важливим джерелом для дослідження середньовічної історії права, що формувало та регулювало систему майнових відносин, був звід законів під назвою Руська Правда, укладений в Київській державі у XI-XII ст. на основі звичаєвого права. Руська Правда з перебігом часу поповнювалась новими вимогами щодо правил надання кредиту [58].

У первісному списку Руської Правди Ярослава Мудрого 1019 року були визначені три правила щодо позики майна під відсотки: договір про віддачу майна із прибутку чи грошей із відсотків мав укладатися при свідках, тобто здійснення купецьких угод вимагало присутності свідків (послухів); якщо борг становив більше 3 гривень і при укладенні договору не було поставлено свідків, а борг не повертався, неправомірно було вимагати його повернення; якщо свідки під присягою показували на користь позивача, то він міг стягувати борг згідно з умовами договору [80].

Також ці статті містили вимоги до розмірів відсотків. За терміном запозичення грошової маси, назва та розмір відсотків поділялись на три види. Найменший за терміном – місячний відсоток (дозволялось брати на невелику кількість днів, тобто гроші давались на короткий строк), наступним за терміном був «третной рез» (він дозволявся при запозиченні капіталу на рік, при цьому місячний відсоток скасовувався), останнім видом відсотка був «річний рез» (він був меншим за «третной рез» і брався у разі запозичення грошей більше, ніж на два роки). Тобто, Руська Правда як повноцінне джерело права містила поняття договору позики, який охоплював кредитні операції з грошми, продуктами і речами. Обов'язковою умовою було укладання публічно, в присутності послухів. Винятки припускалися лише для позик на суму не більше трьох гривень. У цих випадках для стягнення боргу (у разі відмови боржника) кредитору достатньо було скласти присягу (ст. 52 Поширеної

Правди). Боржник був зобов'язаний сплачувати відсотки, які називалися «резами» (для грошей), «наставом» (у разі позики меду), «присопом» (у випадку позики жита). Відсотки були дуже високими, з короткострокової позики розмір їх не обмежувався, вони стягувалися щомісячно. Але якщо сплата боргу тривала понад рік, то замість щомісячних відсотків бралися річні, розмір яких становив 50 % суми боргу (ст. 51 Поширеної Правди) [79, с. 80].

Руську Правду в різних місцевостях Київської Русі доповнювали власні законодавчі правила. Головним джерелом права тривалий час залишалася Руська Правда, а також місцеве звичаєве право. Згодом важливе місце серед джерел права почали посідати вічеве законодавство, договори міст із князями, а також міжнародні договори (наприклад, Новгород з Готландом). Усе це вимагало проведення нової кодифікації, яка відбулася вже в XV ст., її результатом стали Новгородська (до 70-х років XV ст.) та Псковська (вірогідно 1467 року) судні грамоти, затверджені на вічах. Якщо з «Новгородської Правди» зберігся лише невеликий фрагмент, що стосується норм процесуального права, то Псковська судна грамота (зі 120 статей) вважається другою після Руської Правди пам'яткою російського феодального права [122, с. 584]. Так, у Псковській Судній грамоті як законодавчій пам'ятці велику увагу приділено питанням кредиту та трактувала договір позики і питання про відсотки набагато ширше, ніж у Руській Правді. У ній зосереджені правила застави як рухомого, так і нерухомого майна (землі, води, дворів). На початку XII ст. у Київській Русі з розвитком торгівлі та виробництва зростає потреба у кредитних ресурсах для повноцінної організації праці. У цей період головним засобом розрахунків була гривня. В деяких випадках відсотки були значними і мали назву лихва (звідси і походження назви діяльності з надання грошових коштів під відсотки – лихварства). Київський князь Святополк на початку XII ст. у Києві продавав від себе за високою ціною хліб та сіль. Також він надав євреям велику свободу у лихварській діяльності. Останні отримували великі прибутки з позичання та стягування боргу з русичів.

Українське лихварство бере свій початок за часів правління князя Мономаха, якого кияни після смерті Святополка у 1113 році запросили князувати. Мономах

негайно видав новий закон (порадившись з іншими князями), який звільнив усіх, які потрапили в боргову кабалу до лихварів-євреїв. Віднині відсотки за борг не повинні були перевищувати третину суми, яку дали в борг. До того ж ці «третини» лихвар міг отримати тільки тричі, а потім втрачав право на повернення суми, яку дав у борг. Тобто, В. Мономах, практично, знищив лихварство, бо кому захочеться дати в борг 100 рублів, щоб потім отримати стільки ж. Так позичати могли тільки християни-благодійники. Потім усім лихварям-євреям запропонували залишити державу, забравши все своє майно без винятку. Адже нічим, крім лихварства, вони займатися не вміли, а за нового закону просто розорилися б і втратили майно. Та й їхньому життю через народну ненависть загрожувала небезпека. Мономах не міг вчинити так, як Святополк – замість відбивати набіги половців, поставити цілі полки в охорону лихварських палаців [77].

Зважаючи на зазначене, слід підкреслити, що надання кредитів кредитними спілками своїм членам та лихварство як схожі види діяльності, мають дотичні у функціональному напрямку (забезпечення грошовою масою тих, хто цього потребує) та у зовнішньому вираженні форми відносин (надання грошей за визначену плату – певний обумовлений відсоток). Однак зазначені види діяльності мають і кардинальні відмінності: у процедурі проведення, у розмірі плати за користування, у соціальному призначенні, у суспільних цілях тощо. Надання кредитів кредитними спілками своїм членам та лихварство не варто порівнювати, їх доцільно розглядати як первісні та похідні історичні форми схожих процесів і соціальних відносин.

Іншим напрямком діяльності кредитних спілок є залучення коштів на депозитні рахунки – це внесення грошових коштів фізичною особою у фінансову установу на зберігання, для накопичення та отримання доходу. З огляду на історію виникнення ощадних установ можна зауважити, що і два століття тому люди піклувалися про покращення свого життя та поліпшення добробуту своєї родини так само, як і в сучасних умовах, і не остання роль у цьому належала саме ощадній справі. З історії розвитку грошових відносин відомо, що початковою формою операцій із заощадження грошових коштів було збереження на монетних дворах у

мінняйлів золотих монет. За збереження цих монет власник платив тому, хто зберігав, певну винагороду, а останній гарантував, за бажанням клієнта, повернення саме тих монет, які було передано на зберігання. Таким чином, виконуючи зазначені умови, мінняйли не могли здійснювати кредитні операції з отриманими монетами та не могли мати прибутку, з якого вони виплачували б власникам грошей відсотки. Надалі історично склалося так, що власники грошей перестали вимагати повернення власне монет, поверталася тільки сума (еквівалент) грошей, що їм відповідала. Мінняйли отримали можливість додати залучені на збереження кошти до власного капіталу і надавати за їх рахунок кредити. Так з'явилися перші депозити. Залучення грошових коштів члена кредитної спілки на депозитний рахунок («депозит» від лат. – річ, передана на збереження) – це відносини щодо передачі коштів члена кредитної спілки в тимчасове користування. Першим законом про ощадні каси був англійський Біль для сприяння і підтримки діяльності ощадних банків, ухвалений 11 червня 1817 року [212, с. 6]. Ощадні каси виникли майже одночасно в багатьох країнах Європи. На території сучасної України ощадні каси виникли майже одночасно із західноєвропейськими. Проте історичні умови цього періоду суттєво вплинули на розвиток ощадної справи зокрема на теренах Західної та Східної України. Адже після скасування Гетьманщини у 1764 році Східна Україна входила до складу російської імперії. Тоді як територіальна частина України на заході стала частиною Австро-Угорської імперії. У Західній Україні заощадження від осіб приймали окружні каси губернаторства, з 1783 року такі ж каси починають працювати в Галичині. Згідно зі спеціальним цісарським привілеєм у 1843 році у Львові започатковує діяльність Галицька ощадна каса, гаслом якої було «Працюй та зберігай». На відміну від західної частини України, на Сході ощадних кас було небагато і розміщувалися вони переважно у великих містах. За рік до появи Галицької ощадної каси було відкрито касу в Одесі – першу на східній території України. Спочатку ощадні каси виникали не як фінансові (кредитні) установи, а як благодійні, як комунальні установи чи державні інститути. Разом з ощадними касами виникли сирітські каси для зберігання коштів до настання повноліття, позикові каси, звідки могли отримати під заставу позики, по яких не потрібно було

платити лихварські відсотки. На ранніх етапах розвитку ощадні каси займалися акумуляцією заощаджень незаможних верств населення [58].

10 червня 1839 року було прийнято «Положення про селянські ощадні каси», яким передбачалось право відкривати допоміжні та ощадні каси у волостях і селах, де проживали державні селяни. Призначення ощадних кас полягало в залученні вкладів, а допоміжних – у наданні позик селянам. Ощадні каси почали організовувати місцеві органи влади в державних селах правобережної України в 50-х роках XIX ст. [37, с. 49].

Зазначені напрямки діяльності кредитних спілок (надання фінансових кредитів та залучення грошових коштів на депозитні рахунки) доцільно розглядати у їх єдності та сукупності, як взаємодоповнюючі процеси, що витікають один з одного. Історичною основою створення і діяльності кредитних спілок є кредитна кооперація. Слово «кооперація» (від латинського «cooperatio») дослівно перекладається як «співпраця» і вживається у двох значеннях: як процес об'єднання трудових, матеріальних, інтелектуальних ресурсів для спільної праці й досягнення певної мети; як форма, і застосовується для позначення сукупності специфічних організаційно-правових форм, що мають назву кооперативи [49, с. 33]. Однак, кооперацією є об'єднання осіб, а не ресурсів, капіталів тощо для досягнення певного результату з обов'язковим дотриманням кооперативних принципів. Закон України від 10 липня 2003 року «Про кооперацію» зафіксував наступне поняття кооперації – «це система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів» [179]. Кредитна кооперація є одним з видів кооперацій, що має різні моделі та системи кооперативного кредитування, формування яких залежало від конкретних національних традицій та історичних умов кожної окремо взятої країни. Принциповими особливостями її є те, що вона має фінансовий, некомерційний, неприбутковий та взаємовигідний характер одночасно. Серед основних соціально-економічних передумов виникнення кредитної кооперації наприкінці XIX ст., О. Фарат виділяє наступні: розвиток капіталістичних відносин, ліквідацію дрібного товаровиробництва, погіршення умов життя та праці, наявність прав і свобод людини, проголошення права на створення

групової власності та її визнання на законодавчому рівні, виникнення фінансово-кредитних відносин. Таким чином, кредитна кооперація стала формою об'єднання та засобом економічної боротьби. Однак вона також є захистом інтересів дрібних товаровиробників, тобто засобом для подолання економічних труднощів і зміцнення їх ринкових позицій [235, с. 95]. Кредитна кооперація стала логічним інструментом для покращення умов життя, праці, соціальних відносин серед простих верств населення.

Вперше кредитна кооперація виникла в середині XIX ст. у Німеччині. «Батьками» німецької кооперації прийнято вважати Г. Шульце-Деліча і Ф. Райфайзена. Г. Шульце-Деліч – німецький економіст, один з організаторів кооперативного руху в Німеччині. Його кооперативна система включала сукупність споживчих товариств, позиково-ощадних кас і продуктивних асоціацій. Основу економічної сили кредитного товариства Г. Шульце-Деліч бачив в утворенні пайового капіталу, який служив сполучною ланкою між членами. Він був рішучим опонентом виключно державного регулювання діяльності кредитних кооперативів. Ф. Райфайзен розглядав кооперацію як загальносуспільну, загальнонаціональну спілку взаємодопомоги, організовану в дусі християнського вчення та моралі. Він все своє життя з фанатичною наполегливістю намагався реалізувати свої власні ідеї. Загалом, перші німецькі кооперативи у сільському господарстві виникли після реформи Штейна-Гарденберга. Жовтневий едикт 1807 року проголошував особисту свободу селян, передбачав можливість відчуження землі за бажанням власника, таким чином селяни могли набувати землю, яку раніше тільки обробляли. Однак всі феодалні повинності селян, що пов'язані з використанням поміщицької землі, зберігались. Селяни не мали досвіду ведення власного господарства, адже раніше вони лише здійснювали земельні роботи, а не утримували землю як об'єкт нерухомості і отримання прибутку. В 1846-1847 роках трапився масштабний неврожай. Всі ці причини призвели до занепаду власних господарств.

Шукаючи вихід із кризової ситуації, Ф. Райфайзен проголосив у 1847 році у Вайербаше/Вестерфальд про створення першого об'єднання для підтримки збіднілого сільського населення. Однак справжнім кооперативом, заснованим на

ідеях взаємодопомоги, стала «Геддесдорфська кредитна каса», яку Ф. Райфайзен заснував у 1864 році. У 1861 році в Росії було скасоване кріпацтво, що стало головною передумовою для виникнення кооперативних форм фінансової самопомоги населення, особливо серед селянства. Особи, що звільнились від панського гніту, ставили собі за мету започаткування або відновлення свого добробуту, заснування власних способів заробляти своєю працею, намагались отримати фінансову незалежність. У 1865 році князем О. Васильчиковим було створене Рождественське ощадно-позичкове товариство у с. Дороватому Костромської губернії. Його особливістю була виключна орієнтація на селян. За допомогою товариств збільшувалися посівні площі, набувався інвентар, споруджувалися необхідні будівлі. На початку XX ст. ощадно-позичкові товариства починають функціонувати і серед міщан. До революції таких та подібних кредитних установ існувало 16 055. Всі вони припинили своє існування наприкінці двадцятих років XX ст. [217].

У 50-60 роках XIX ст. кредитна кооперація з'являється в Італії, Австрії, Бельгії, Росії; з 80 років – у Франції; з 90 років – в США, Канаді, Сербії, Хорватії, Болгарії, Румунії, а на початку XX ст. – в Індії, Іспанії, Японії, Кіпрі, Фінляндії. У цей же час виникають кооперації (зокрема кредитні) в країнах Азії, Африки, Австралії. В кінці XIX ст. – на початку XX ст. кредитна кооперація виникла майже у всіх країнах світу.

Кредитний рух в Україні виник у XIX столітті, під час провадження Олександрійських реформ, коли завдяки скасуванню кріпосного права та реорганізації поміщицького землеволодіння селяни отримали власні земельні ділянки й можливість господарювати на них на власний розсуд. Надто низька фінансова спроможність колишніх кріпаків спонукала їх до кооперації [66, с. 53]. Перші ощадно-позичкові товариства були створені у м. Одеса (1861 рік), ощадно-позичкове товариство серед міщан у м. Гадячі на Полтавщині (1869 рік) [114, с. 335]. Найбільш активно працювало засноване у 1871 році ощадно-позичкове товариство у с. Сокиринцях Полтавської губернії (нині Чернігівська область) [63, с. 72]. Засновником його був Г. Галаган, який належав до когорти основоположників

кредитної кооперації, був корифеєм кооперації та невтомним доброчинцем [12, с. 71]. Подібним товариствам були притаманні окремі ознаки сучасних кредитних спілок. Зокрема, їх діяльність було спрямовано не на отримання прибутку, а на задоволення суспільних потреб у кредитуванні. У тому ж 1871 році виникли Вереміївське на Катеринославщині, Обознівське й Петрівське на Херсонщині ощадно-позичкові товариства. В 70-х роках почали виникати й інші ощадно-позичкові товариства: у 1873 році в селі Немиринцях Бердичівського повіту на Київщині (сучасна Житомирська область), Вінницьке ощадно-позичкове товариство, яке довгий час мало найбільші обіги з усіх існуючих ощадно-позичкових товариств в Україні, Нечипорівське ощадно-позичкове товариство в Пирятинському повіті на Полтавщині та інші. Органами управління в ощадно-позичкових товариствах були Рада та Правління, які обиралися загальними зборами (що запозичили і сучасні кредитні спілки). У галицьких крайових закладах акціонерні засади змішувалися із засадами взаємності [241, с. 103–104].

Наприкінці 70-х років XIX ст. в діяльності ощадно-позичкових товариств настала майже двадцятирічна перерва. Зацікавленість кредитною кооперативною справою поживавішала на початку 1890 року, що пов'язують з діяльністю популярного українського кооперативного діяча М. Левитського. Ним було створено 125 сільськогосподарських артілей в Херсонській губернії, в яких об'єднувалося понад 3 тисячі селян, власними силами він допоміг організувати близько тридцяти споживчих товариств, ремісничі артілі в містах. Цей досвід був вкрай необхідним для осмислення подальших шляхів розвитку кооперації. Не все вдавалося відразу, проте М. Левитського можна вважати одним з першопроходців у відповідній сфері [40, с. 13-14].

Наступна хвиля піднесення розвитку кредитних спілок припадає на початок XX століття – період Столипінської аграрної реформи, основна ідея якої полягала в ліквідації общинного землеволодіння і реалізації селянами економічної свободи господарювання [114, с. 337]. У «Всезагальному російському календарі» того часу описано феномен відродження сибірського села Стара Барда, де завдяки успішній діяльності кредитної спілки, заснованої односельчанами, вдалося побудувати

молокопереробний завод, налагодити торгівлю, електрифікувати, телефонізувати всю околицю, а з часом – заснувати дослідницьку тваринну ферму, організувати посіви кормових буряків і трав [80, с. 23].

З приходом радянської влади, зі встановленням політики «воєнного комунізму» діяльність ощадно-позичкових товариств було реорганізовано, а згодом забуто, що призвело до ліквідації кредитної кооперації через несумісність командно-адміністративної системи з демократичними кооперативними принципами. 07 жовтня 1925 року ВУЦВК та РНК УСРР ухвалили Постанову «Про порядок ліквідації кооперативних організацій, об'єднання та їх розділ», а 30 грудня 1925 року Головний кооперативний комітет при РНК УСРР встановив порядок переходу сільськогосподарських кредитних товариств універсального типу на статут кредитного сільськогосподарського товариства. Одразу після 1922 року в УСРР діяло 2 тисячі кредитних товариств, 1926 року – 4,5 тис., а наприкінці 1929 року – 2,5 тис., на поч. 1930-х вони припинили своє існування. На західноукраїнських землях, які не входили до складу УСРР-УРСР, кредитні кооперативи діяли до кінця 1930-х років [66, с. 53–54].

Змога відродження кооперативного руху почалась з прийняття у 1988 році Закону СРСР «Про кооперацію». Однак вказаний Закон значно викривляє дійсне уявлення про кооперацію, тому він не вплинув на відродження справжньої природи існуючих видів кооперативних організацій. Однак, розпад Радянського Союзу, прийняття Верховною Радою України у липні 1991 року Декларації про державний суверенітет та проголошення у серпні 1991 року України незалежною демократичною державою відкрили нову віху у становленні, розвитку та діяльності кредитних спілок, в тому числі їх адміністративно-правових засадах. Такі перетворення сприяли відродженню кредитних спілок як організацій реальної взаємної допомоги між громадянами в разі виникнення тимчасових фінансових труднощів, які відігравали важливу роль у розвитку роздрібного та малого бізнесу в Україні, активно конкуруючи з банками на ринку фінансових послуг [69, с. 40]. Діяльність таких організацій регулювалося Указом Президента України (1993 р.), який затвердив Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні та ст. 36

Конституції України, яка закріпила право на об'єднання фізичних осіб у громадські організації для задоволення економічних і соціальних інтересів [96].

У 2001 р. був прийнятий Закон України «Про кредитні спілки» [180]. Він зафіксував визначення кредитної спілки як «неприбуткової організації, заснованої фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки». Вказаний Закон створив суттєву правову базу для подальшого розвитку та регулювання діяльності кредитних спілок, закріпив основні принципи діяльності кредитної спілки, її правовий статус, вимоги до установчих документів (статуту), процедуру створення та припинення діяльності, інститут членства, економічні засади діяльності тощо. Було визначено вичерпний перелік органів управління кредитної спілки, до яких віднесено загальні збори членів кредитної спілки, спостережну раду, ревізійну комісію, кредитний комітет та правління; закріплено порядок їх формування, повноваження та відповідальність. Також він окреслив основні види діяльності кредитних спілок, серед яких: залучення вступних та обов'язкових пайових та інших внесків від членів спілки; надання фінансових кредитів своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формі; залучення на договірних умовах внесків (вкладів) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі; поручительство виконання членом спілки зобов'язань перед третіми особами; розміщення тимчасово вільних коштів на депозитних рахунках в установах банків, які мають ліцензію на право роботи з вкладами громадян, об'єднаній кредитній спілці; залучення на договірних умовах кредитів банків, кредитів об'єднаної кредитної спілки, коштів інших установ та організацій виключно для надання кредитів своїм членам; надання кредитів іншим кредитним спілкам; членство у платіжних системах; оплата за дорученням своїх членів вартість товарів, робіт і послуг у межах наданого йому кредиту; проведення благодійної діяльності за рахунок коштів спеціально створених для цього фондів. Проведення кредитною спілкою іншої діяльності, крім передбаченої Законом України «Про кредитні спілки», не допускалося. Значне місце у Законі відведено адміністративно-

правовим засадам їх створення та діяльності. Так, наприклад статтею 26 вищевказаного Закону закріплено, що державне регулювання і нагляд за діяльністю кредитних спілок здійснює Уповноважений орган згідно з законодавством України про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг, інші державні органи відповідно до їх компетенції. Уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг була визначена Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (Держфінпослуг), пізніше Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), яка за свою невелику історію існування неодноразово змінювала назву, функції й повноваження.

Законом України від 12 липня 2001 року «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193] визначається поняття «фінансова установа» та їх загальний перелік. Кредитні спілки, наявні у вказаному переліку, за своїм статусом є вже не громадськими організаціями, а фінансовими установами.

28 серпня 2003 року на підставі Положення про Державний реєстр фінансових установ, затвердженого розпорядженням Держфінпослуг № 41 [168], був утворений Державний реєстр фінансових установ, тобто узагальнена система одержання, накопичення, зберігання, захисту, використання та поширення адміністративної інформації (даних) про фінансову установу.

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193], державне регулювання ринків фінансових послуг – здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг і запобігання кризовим явищам.

Позитивним кроком держави щодо забезпечення безпеки фінансових послуг небанківських установ стало затвердження 2010 року Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами [97]. Такий нагляд має на меті захист інтересів споживачів фінансових послуг, запобігання настанню неплатоспроможності та забезпечення фінансової стійкості фінансових установ через застосування відповідних коригувальних заходів шляхом виявлення

підвищених ризиків у діяльності фінансових установ, контролю за платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю фінансової установи, мінімізація випадків банкрутства й системної кризи фінансових установ, прогнозування майбутніх фінансових результатів на основі звітів поточного періоду, ухвалення урядом Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні, оприлюднення проекту Правил здійснення депозитних операцій для кредитних спілок. Реалізація Концепції дасть змогу підвищити капіталізацію вітчизняних страхових компаній (що відкриває перспективи появи нових страхових продуктів, страхування масштабних ризиків) та їх фінансову стійкість; підвищити якість активів фінансових інститутів; забезпечити збереження пенсійних активів; відновити й підвищити рівень суспільної довіри; збільшити частку активів небанківських фінансових інститутів у загальній структурі активів фінансового сектору України [242, с. 57], що загалом позитивно вплине на рівень безпеки ринку фінансових послуг [229, с. 280].

Також було розроблено Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2015 року. Зокрема, цей документ передбачав впровадження нагляду за ризиками та посилення контролю за діяльністю фінансових установ; створення уніфікованих вимог до корпоративного управління; посилення боротьби з відмиванням грошей; концентрацію та інтеграцію наглядових функцій у єдиному регуляторному органі тощо.

Окрім зазначених документів, у 2015 році було затверджено Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року [95]. Головною метою Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток шляхом ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС.

Однак, ринок фінансових послуг в Україні перебував на межі важливих змін, які суттєво позначалися на системі кредитних спілок, державне регулювання яких мало перейти до компетенції НБУ. З огляду на тиск на кредитні спілки з боку

податкових органів та Державної фіскальної служби України, очікувані перетворення були неминучими й вимагати кардинальної зміни моделі функціонування кредитних спілок і способів надання фінансових послуг [11, с. 83].

Тому, на ринку фінансових послуг в Україні сталися серйозні перетворення, ініційовані Президентом України ще влітку 2015 року [262] та підтримані в профільному комітеті Верховної Ради України [260]. Запропоновані зміни на ринку фінансових послуг стосувалися саме передачі функцій нагляду за цим сегментом фінансової системи від Нацкомфінпослуг двом іншим регуляторам – Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) та НБУ.

На виконання Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» припинено діяльність Нацкомфінпослуг шляхом ліквідації» [188]. У зв'язку з цим визнається таким, що втратив чинність, Указ Президента України від 23 листопада 2011 №1070 «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг».

Відповідно до ст. 7, 15, 56 Закону України «Про Національний банк України», ст. 21, 27, 28 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», п. 3, 6, 7, 14 розділу II Закону України від 12 вересня 2019 року № 79-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг», з метою забезпечення реалізації зазначених законів, здійснення НБУ як правонаступником Нацкомфінпослуг, повноважень та виконання функцій з державного регулювання і нагляду у сфері ринків фінансових послуг у межах, визначених Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», та безперервності в здійсненні таких повноважень та виконанні функцій з державного регулювання і нагляду у сфері ринків фінансових послуг Правління НБУ з 1 липня 2020 р. є правонаступником Нацкомфінпослуг, у здійсненні повноважень та виконанні функцій з державного регулювання та нагляду у сфері ринків фінансових послуг, передбачених нормативно-правовими актами Нацкомфінпослуг, Держкомфінпослуг [187].

Безперечно, в Україні побудовано секторну модель нагляду за діяльністю фінансових посередників, адже, відповідно до ст. 21 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», уповноваженими органами, що здійснюють державне регулювання на ринку фінансових послуг, визнано:

- 1) НБУ – щодо ринку банківських послуг та діяльності з переказу коштів;
- 2) НКЦПФР – щодо ринків цінних паперів і похідних цінних паперів (деривативів);
- 3) Антимонопольний комітет України та інші державні органи – у межах визначених законом повноважень [159, ст. 21].

Отже, державне регулювання діяльності фінансових посередників в Україні здійснюють як уповноважені органи державного регулювання, так і державні органи влади, які провадять нагляд у межах своїх повноважень.

Фактично розподіл сфери впливу між уповноваженими органами державного регулювання (НБУ, НКЦПФР) за діяльністю фінансових посередників ґрунтується на специфіці створення (ліцензування) та спеціалізації власне фінансових посередників (ідеться про їх поділ на банківські та небанківські).

На сьогодні саме до компетенції НБУ належить система кредитних спілок, які, на додачу, вже тривалий час перебувають під сильним тиском з боку правоохоронних органів України [187]. Саме за ініціативи податкових органів кредитні спілки свого часу були позбавлені статусу неприбуткових організацій шляхом внесення змін до Податкового кодексу України [151]. Також для кредитних спілок було запроваджено застосування реєстраторів розрахункових операцій [247] згідно із Законом України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [164].

Таким чином, проаналізувавши історичний аспект становлення кредитних спілок в Україні та світі, який є невід’ємною частиною дослідження адміністративно-правових засад порядку створення і діяльності кредитних спілок, можна зробити висновок, що передумовою існування кредитних спілок є кредитна кооперація – процес об’єднання осіб та їх трудових, матеріальних, інтелектуальних

ресурсів для досягнення єдиної мети – забезпечення членів кооперативу необхідними фінансовими послугами. Прототипи сучасних кредитних спілок відомі з прадавніх часів (Стародавньої Греції, Вавилону, Стародавнього Риму, Київської Русі). Однак засновниками кредитної кооперації, її основних принципів і загальних засад становлення у всьому світі вважаються німецькі кооператори Г. Шульце-Деліч і Ф. Райфайзен.

Еволюційний шлях кредитної кооперації є надзвичайно складним і тривалим. У кожній державі вона мала специфічні ознаки та форми. Батьківщиною кооперативного руху вважають Західну Європу. Передумовою його виникнення був економічний та соціальний прогрес сільського господарства. У XIX столітті процес виникнення сільських кооперативів, ініціаторами створення яких були мешканці сільської місцевості, стимулював потребу в забезпеченні стабільних зв'язків дрібного та середнього селянства з ринком сільськогосподарської продукції [55, с. 65]. Умовно генезу розвитку кредитних спілок, нормативних засад їх створення та функціонування можна виділити кілька етапів: зародження кредитної кооперації (сер. XIX ст.); розквіт кредитної кооперації (II пол. XIX ст. – поч. XX ст.); занепад кредитної кооперації (радянський період); відродження кредитної кооперації (з набуттям Україною незалежності) і сучасний етап (характеризується прийняттям спеціального закону та створенням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, поліпшенням процедур реєстрації та ліцензування). Таким чином, створення кредитних спілок і в Україні, і в усьому світі має тривалу історію, власні особливості, що формують сучасне уявлення про кредитні спілки як специфічний вид фінансових установ і дають поштовх для їх подальшого розвитку.

Глобальні ринкові перетворення в Україні стимулювали появу самотніх, соціально незахищених громадян, які потребували захисту та допомоги у сфері надання фінансових послуг. На жаль, послуги, які пропонували різноманітні фінансові установи, були дорогими та складними в оформленні. Здебільшого цим особам відмовляли в задоволенні фінансових потреб. До того ж, різко знижувався рівень життя. Зазвичай за таких умов люди не аналізують, хто винен, а вважають,

що їх не захистили профспілки. Тому одним із головних завдань стало зменшення негативного впливу процесів реформування на осіб шляхом поліпшення умов їхнього життя.

Привабливість кредитних спілок як фінансових установ грошового ринку полягає в тому, що вони виконують дві базові операції – акумулювання грошових коштів у вигляді внесків членів кредитної спілки на депозитні рахунки і розміщення їх у вигляді фінансових кредитів. Одночасно з тим, вони функціонують на кооперативних засадах, які визнані у всьому світі демократичними і гуманними. Про популярність кредитних спілок серед різних верств населення в усьому світі свідчить наявність міжнародного свята на честь цих фінансових установ. Заснований у 1948 році Міжнародний День кредитних спілок, святкують щорічно у третій четвер жовтня з метою об'єднати людей, відобразити кооперативну історію, досягнення кредитних спілок та задля популяризації ідеї кредитних спілок у цілому світі. У цей день згадують історію, традиції і дух міжнародного руху кредитних спілок.

Сучасний етап розвитку кредитних спілок характеризується створенням життєздатної та потужної системи кредитних спілок в Україні, розвитком регіональної та національної інфраструктури, що забезпечує планомірне зростання, стабільність, конкурентоспроможність та ефективність системи кредитних спілок в цілому. Кредитні спілки в Україні за правовим статусом та нормативним закріпленням засад створення і діяльності наразі є неприбутковими організаціями, що віднесені до фінансових установ та мають власний спеціальний орган реєстрації, ліцензування, особливості регулювання порядку діяльності і контролю.

Ураховуючи, що внутрішні загрози мають досить значну питому вагу у всій сукупності загроз діяльності небанківських фінансово-кредитних установ, а також зважаючи на чисельні приклади проведення останніми операцій, які є для них неефективними (а нерідко й збитковими), особливе місце у фінансовій безпеці посідає протидія неконтрольованому витоку з небанківських фінансово-кредитних установ коштів. Здійснення заходів з протидії неконтрольованому витоку коштів є функцією майже всіх підрозділів небанківської фінансово-кредитної установи під

час постійного контролю їх служб безпеки та керівництва. Тут слід вживати різноманітних заходів, серед яких найбільш ефективними визнаються:

- облік усіх видів коштів, фінансових документів і фінансових інструментів, що використовуються в небанківських фінансово-кредитних установах (19 %);
- планування використання фінансових ресурсів (16 %);
- колективне прийняття рішень про здійснення великих платежів та об'ємних операцій (14 %);
- визначення повноважень посадових осіб щодо використання коштів (12 %);
- дотримання принципу «чотирьох очей» під час оформлення фінансових документів (10 %);
- правове регулювання порядку фінансування проектів, операцій, діяльності небанківської фінансово-кредитної установи (9 %);
- визначення обсягів відповідальності посадових осіб за допущені порушення під час використання коштів (8 %);
- розслідування всіх випадків, пов'язаних із незаконним або нецільовим використанням коштів, їх розтратою, виявлення причин та умов, за яких трапилися такі випадки, та вжиття заходів щодо їх усунення (5 %);
- установлення спеціального порядку доступу до фінансових ресурсів (4 %);
- забезпечення надійного зберігання готівки, цінностей, бланків фінансових документів та інструментів (2 %) [245, с. 141–142].

Сьогодні, за результатами проведеного аналізу діяльності небанківських фінансово-кредитних установ виокремлено основні чинники, що негативно впливають на функціонування кредитних спілок, зокрема: неадекватна реакція на зміни економічної ситуації в країні, особливо з позиції підвищення ризику комерційної діяльності, а також на стан, ефективність діяльності партнерів, контрагентів, клієнтів і перспективність економічних проектів, що ними реалізуються; відсутність у технологіях фінансових операцій та методиках їх проведення системних заходів захисту, адекватного ситуації підходу до мінімізації ризиків, які можуть виникати під час зазначених операцій; недосконалість правового регулювання фінансової діяльності; недосконалі дії органів управління та персоналу

установи щодо формування і, особливо, використання коштів; недобросовісна поведінка, а подекуди й кримінальний характер діяльності окремих суб'єктів ринку фінансових послуг [68, с. 102–103; 245, с. 143].

Усе вищенаведене вказує на нагальну необхідність створення певної системи заходів безпеки для всіх без винятку операцій, які здійснюють небанківські фінансово-кредитні установи. Водночас досвід засвідчує, що єдиної системи заходів безпеки проведення операцій в Україні не існує. Усі ці установи, використовуючи наявну законодавчу й нормативну базу, реалізують свої заходи і з певним рівнем ефективності застосовують їх для захисту власної діяльності.

На основі проведеного опитування респондентів з метою забезпечення фінансової стабільності й підвищення рівня безпеки ринку фінансових послуг у сфері діяльності кредитних спілок необхідно виокремлено низку заходів з удосконалення цієї діяльності, зокрема:

- розширити можливості кредитної кооперації шляхом залучення до неї юридичних осіб (24 %);
- удосконалити систему управління кредитною спілкою шляхом підвищення ролі членів в управлінні, які мають депозитні вклади (12 %);
- перевести діяльність на безготівкові розрахунки з метою здійснення податкового контролю та зменшення проведення тіньових операцій (12 %);
- створити фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок, що водночас вимагає впровадження механізмів підтримки ліквідності шляхом рефінансування, створення стабілізаційного фонду, на уповноважених якого покладатимуться функції попередження банкрутства та захист в умовах фінансових труднощів (11 %);
- створити Державне підприємство «Єдиний розрахунковий центр» з метою санації кредитних спілок шляхом викупу їхніх зобов'язань перед вкладниками; удосконалити фінансові нормативи діяльності, розробити тести раннього попередження кризи (наприклад, у США діє система підтримки ліквідності кредитних спілок, надаються урядові гарантії з повернення вкладів та поширена практика поглинання сильнішими фінансовими інститутами менш стабільних) (10 %);

– посилити контроль за дотриманням критеріїв і нормативів платоспроможності, якості активів, ризиковості операцій та ліквідності, дотриманням порядку формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок (9 %);

– запровадити на державному й регіональному рівнях систему оздоровлення кредитних спілок (8 %);

– сформувати установи сервісної інфраструктури, які мають надавати послуги кредитним спілкам у сфері навчання, мінімізації фінансових ризиків, управління ліквідністю (7 %);

– запровадити загальні правила оподаткування (наприклад, у Канаді кредитні спілки не мають пільг з податку на прибуток [215, с. 69; 245, с. 146]). Натомість податкові преференції необхідно надавати тим спілкам, які дійсно розв’язують соціально-економічні проблеми на принципах взаємодопомоги й соціально-економічного захисту (7 %).

1.2. Надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні як об’єкт адміністративно-правового дослідження

Перехід України до соціально орієнтованої ринкової економіки передбачає створення конкурентоздатного фінансового сектору, який надає економіці країни необхідний обсяг фінансових ресурсів, забезпечуючи таким чином її розвиток. Ефективне функціонування економіки потребує постійної мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між її сферами й секторами. Такі функції виконуються як за допомогою держави, так і за допомогою фінансового ринку, який мобілізує заощадження на добровільних засадах і надає позички чи інвестиції, регулюючи фінансово-економічну ситуацію країни.

В умовах фінансової кризи та серйозних соціально-політичних трансформацій особливого значення набуває стабільне функціонування фінансових установ із соціальною складовою, які здатні захистити від знецінення заощадження населення,

забезпечити доступними фінансовими послугами громадян і мале підприємство. Саме ці ознаки властиві установам кредитної кооперації, які в Україні діють у такій організаційно-правовій формі, як кредитні спілки. Головну роль у забезпеченні стабільного фінансового розвитку кредитної спілки відіграють її фінансові ресурси. На сьогодні перед кредитними спілками України постало питання забезпечення їх фінансової стабільності, спроможності виконувати власні зобов'язання. Усе це визначає актуальність і необхідність дослідження питань подальшого розвитку кредитного ринку, зокрема небанківських кредитних установ [237, с. 70].

Використання фінансовими установами й іншими суб'єктами, що надають фінансові послуги, прогалин у чинному законодавстві задля власного збагачення за рахунок споживачів – явище, що нерідко спостерігається в нашому житті. Такі зловживання стають можливими, зокрема, через недосконалість відповідного поняттєвого апарату. Це зумовлює нагальну необхідність проведення наукових досліджень з метою оптимізації положень чинного законодавства України у сфері фінансових послуг [214, с. 388].

Увагу науковців, що працюють у сфері різних галузей знань, таких як фінанси, менеджмент, державне управління і право, постійно привертають проблеми функціонування ринку фінансових послуг в Україні. Загальні правові засади щодо надання фінансових послуг, контроль за діяльністю суб'єктів фінансового ринку регламентує вже загаданий вище Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Згідно п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону, фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [193]. Ключовим компонентом легальної дефініції, що розкриває сутність поняття фінансової послуги, є здійснення операцій з фінансовими активами. Водночас визначення «фінансових активів» нормативно-правові акти не містять. Законодавець у п. 4 ч. 1. ст. 1 Закону обмежується лише переліком об'єктів, що

належать до фінансових активів (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не належать до цінних паперів).

Для визначення поняття «фінансові послуги» законодавець одночасно використав правові поняття, закріплені в публічно-правових та приватноправових нормативних актах. Поділяємо думку науковців, які стверджують, що в межах однієї правової системи не можуть формулюватися різні визначення категорій і понять, що відображають подібні за суттю правові процеси. Такі поняття мають бути визначені в правових джерелах однаково, попри їх різногалузеву належність. Водночас за потреби може бути додано окремі ознаки, що підкреслюють приватноправовий чи публічно-правовий характер явища [214, с. 390; 56, с. 55; 64, с. 161]. Тому вважаємо, що неможливо розкрити сутність фінансових послуг без поглибленого аналізу приватноправових і публічно-правових елементів механізму правового регулювання, що забезпечують правовий вплив на суспільні відносини у сфері здійснення операцій з фінансовими активами.

Як зазначає Т. О. Коломoeць, задля більш результативного наукового розгляду доцільним є не виявлення конкуренції між двома моделями правового регулювання (між диспозитивним та імперативним способом побудови правового матеріалу), а виявлення єднальної системи засобів, здатної забезпечити високу ефективність правового впливу. До того ж, науковці не раз зазначали, що різні науки та наукові дисципліни розвиваються не незалежно, а в тісній взаємодії між собою. Один із напрямів взаємодії – використання однією наукою знань, отриманих іншими науками [90, с. 96].

Законом України «Про адміністративні послуги» закріплено, що адміністративна послуга – результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [156]. З огляду на таку термінологічну неточність, виникає необхідність у розмежуванні цих понять.

Особливими ознаками адміністративних послуг науковці вважають такі: 1) адміністративну послугу надають за заявою особи; 2) надання адміністративних

послуг пов'язане із забезпеченням умов для реалізації суб'єктивних прав конкретної особи; 3) адміністративні послуги надають адміністративні органи (зокрема органи виконавчої влади та місцевого самоврядування) та обов'язково через реалізацію владних повноважень. Тобто отримати конкретну адміністративну послугу можна лише у відповідному (зазвичай лише одному) адміністративному органі; 4) результатом адміністративної послуги в процедурному значенні є адміністративний акт (рішення або дія адміністративного органу, яким задовольняється заява особи). Такий адміністративний акт має конкретного адресата – споживача адміністративної послуги, тобто особу, яка звернулася за цією послугою [232, с. 19–20].

Ознаки, притаманні фінансовим послугам, не тотожні ознакам адміністративних послуг: наприклад, їх надають на підставі не заяви особи, а договору; суб'єктами, що надають послуги, є фінансові установи, а не органи влади; результатом має бути збереження реальної вартості фінансових активів, а не адміністративний акт тощо.

Охарактеризуємо детальніше ознаки, притаманні саме фінансовим послугам. До законодавчих ознак фінансових послуг належать: 1) здійснення операцій із фінансовими активами, що пропонується вважати «учиненням фактичних та/або юридичних дій з фінансовими активами»; 2) дії з фінансовими активами проводять в інтересах третіх осіб [56, с. 58]. Водночас наголошується на неконкретності цього формулювання, з чим ми цілком погоджуємося та пропонуємо передусім зважати на інтереси споживача фінансової послуги, а вже потім – можливих зацікавлених третіх осіб. Нагадаємо, що саме споживачів передбачено в Господарському кодексі України як окремих суб'єктів господарських правовідносин, що має досить важливе значення в контексті нормативного забезпечення захисту прав споживачів.

Натомість Н. В. Дроздова називає вже більший перелік характерних ознак фінансової послуги, що вирізняють її з-поміж інших послуг. Так, по-перше, фінансова послуга – це різновид діяльності відповідного суб'єкта господарювання, який надає послугу; по-друге, фінансова послуга належить до нематеріальних послуг; по-третє, фінансова послуга супроводжується відповідним рухом

фінансових активів (грошових коштів, цінних паперів, боргових зобов'язань та прав вимоги боргу, що не має статусу цінних паперів, включаючи будь-які види лотерейних та інших подібних білетів, які передбачають видачу грошового або майнового виграшу); по-четверте, зазначений рух фінансових активів передбачає здійснення учасниками таких послуг відповідної фінансової операції (наприклад, торгівля фінансовими активами, залучення їх у депозит); по-п'яте, наявність професійного складу суб'єктів фінансових послуг, які надають таку послугу і здійснюють функцію фінансового посередництва [64, с. 162]. Проте, на нашу думку, цьому переліку бракує таких важливих ознак фінансової послуги, як платність та унікальна мета її надання.

К. В. Масляєва, навпаки, наголошує на господарсько-правовому характері операцій з фінансовими активами. Аналізуючи такі риси фінансових послуг, як збереження реальної вартості фінансових активів та отримання прибутку, авторка доходить висновку, що збереження реальної вартості активів і є обов'язковою метою надання фінансових послуг, без чого стає неможливим досягнення іншої мети фінансової послуги – отримання прибутку. Вчена наголошує на неможливості розгляду обох зазначених цілей фінансової послуги як альтернативних, що передбачено в Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [125, с. 6], з чим варто погодитись.

Отже, на підставі дослідження зв'язків фінансової послуги з іншими послугами, характеристики її основних ознак, а також ураховуючи напрацювання науковців і наші власні висновки, надамо поняття фінансової послуги. Фінансова послуга – це господарська операція з грошовими коштами, цінними паперами та борговими зобов'язаннями, що здійснюється на платній або безоплатній основі банківськими або небанківськими фінансовими установами в інтересах замовників послуг – споживачів та можливих третіх осіб за власний рахунок фінансових установ, або за рахунок споживачів чи третіх осіб, або за рахунок грошових коштів, залучених від інших осіб, з метою збереження їх реальної вартості, а у випадках, передбачених договором, – отримання прибутку споживачем.

Вичерпний перелік видів фінансових послуг закріплено у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». З урахуванням змін і доповнень до зазначеного Закону, унесених у 2015 році [159], можна констатувати, що нині законодавчо закріплено 14 видів фінансових послуг. Серед них, зокрема, управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»; операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів і банківські та інші фінансові послуги, які надають відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [158].

Покращення економічної ситуації в Україні залежить від багатьох чинників, зокрема не тільки від зусиль держави, а й від внеску фінансових посередників, їх спроможності стабілізувати фінансові ресурси для інвестування реального сектору. Кредитна спілка як небанківська фінансово-кредитна установа відіграє важливу роль у підтриманні споживчих можливостей населення [226, с. 129].

Як відомо, кредитні спілки виникли як реакція на потребу в наданні швидких, недорогих і водночас конкурентоспроможних фінансових послуг. Забезпечення конкурентності фінансових послуг, що пропонуються кредитними спілками, можливе за однієї обставини – надійності та стійкості фінансового посередника [120, с. 135]. Найголовнішою метою діяльності кредитних спілок є фінансовий і соціальний захист своїх членів за допомогою залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування, фінансової підтримки підприємницьких ініціатив і надання інших фінансових послуг [44, с. 93].

У нинішній період в Україні кредитні спілки (попри те, що після їх відновлення минуло небагато часу) поступово завойовують власний простір на ринку кредитів населення. Розглядаючи кредитні спілки саме в аспекті об'єкта адміністративно-правового регулювання, слід ураховувати, що адміністративне право – це галузь публічного права, головним завданням якої є забезпечення загальних (публічних) потреб та інтересів у процесі владно-управлінської

діяльності; владна сторона (або сторона з більшою правосуб'єктністю) адміністративно-правових відносин передусім має керувати не поведінкою інших суб'єктів (у горизонтальних відносинах вона фактично не може цього робити), а процесами, які пов'язані з реалізацією конкретних публічних потреб у визначеній частині управлінської сфери (адміністрування).

Таким чином, кредитні спілки як суб'єкти адміністративного права в процесі реалізації своїх законних прав першочергово стикаються з публічними потребами та інтересами, які представляє суб'єкт публічної адміністрації. Відповідно, відбувається своєрідне зіставлення одних інтересів (приватних) з іншими (суто публічними), значно більшими за обсягом і значущими для суспільства. Якщо ці інтереси не суперечать один одному, відповідно до нормативних визначень, відбувається реалізація згаданих вище потреб у межах владно-управлінської діяльності або в інших формах державної діяльності, пов'язаних із нею, здійснення яких регламентоване нормами адміністративного права. І навпаки, коли зазначені вище групи інтересів не збігаються, вступають між собою у певні протиріччя, процес їх реалізації або взагалі припиняється, або відкладається до усунення причин, що лежать в основі цих суперечностей [111, с. 75; 108, с.132].

Згідно із Законом України «Про кредитні спілки», кредитна спілка створюється та функціонує на базі певного монолітного об'єднання людей відповідно до їх інтересів, спільної діяльності або компактного місця проживання. Завдяки кредитним спілкам особи, кооперуючи свої зусилля, ідеї та кошти, можуть отримати необхідні послуги значно дешевше, ніж якщо б кожен із них намагався діяти самостійно [180]. Нормативно-правовою основою їх діяльності є ряд нормативно-правових актів, зокрема:

– Конституція України від 28 червня 1996 року; Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» № 2664-III від 12 липня 2001 року; Закон України «Про кредитні спілки» № 2908-III від 20 грудня 2001 року; Закон України «Про Національний банк України» № 679- XIV від 20 травня 1999 року; Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» № 755-IV від 15 травня

2003 року; Закон України « Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» № 2258-VIII від 21 грудня 2017 року; Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16 липня 1999 року; Закон України « Про споживче кредитування» № 1734-VIII від 15 листопада 2016 року; Постанова Правління Національного банку України від 05 жовтня 2021 року № 100 «Про затвердження Положення про інформаційне забезпечення фінансовими установами споживачів щодо надання послуг споживчого кредитування»; Постанова Правління Національного банку України від 30 березня 2021 року № 27 «Про затвердження Положення про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов)»; Постанова Правління Національного банку України від 11 лютого 2021 року № 16 «Про затвердження Правил розрахунку небанківськими фінансовими установами України загальної вартості кредиту для споживача та реальної річної процентної ставки за договором про споживчий кредит»; Постанова Правління Національного банку України від 01 лютого 2021 року № 12 «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг»; Порядок проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах, затверджений розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 05 червня 2014 року № 1772, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30 липня 2014 року за № 885/25662; Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 04 листопада 2004 року № 2739 «Про встановлення виду державних цінних паперів, які можуть придбавати кредитні спілки», зареєстроване в Міністерстві юстиції України 12 листопада 2004 року №1444/10043; Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 02 серпня 2005 року № 4404 «Щодо визначення мети залучення кредитними спілками на договірних умовах кредитів банків, кредитів об'єднаної кредитної спілки, грошових коштів інших установ та організацій», зареєстроване в Міністерстві юстиції України 22 серпня 2005 року № 916/11196 (зі змінами); Правила здійснення депозитних

операцій для кредитних спілок та про внесення змін до деяких нормативно-правових актів, затверджені розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 30 грудня 2011 року № 821, (у редакції розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг 26 квітня 2016 № 908), зареєстровані в Міністерстві юстиції України 10 лютого 2012 року за № 211/20524 (зі змінами); Положення про Державний реєстр фінансових установ, затверджене розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 року № 41 (у редакції розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 28 листопада 2013 року № 4368), зареєстроване в Міністерстві юстиції України 11 вересня 2003 року за № 797/8118 (зі змінами); Перелік внутрішніх положень та процедур кредитної спілки, затверджений розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 11 листопада 2003 року № 116, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 25 листопада 2003 року за № 1078/8399 (зі змінами); Порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, затверджений розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 25 грудня 2003 року № 177, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 19 січня 2004 року за № 69/8668 (зі змінами); Постанова Правління Національного банку України від 25 червня 2020 року № 82 «Про правонаступництво Національного банку України в здійсненні державного регулювання та нагляду на ринках фінансових послуг»; Методичні рекомендації для кредитних спілок щодо проведення оцінки кредитоспроможності позичальників, затверджені розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 20.11.2018 № 2006 та ін.

На ринку фінансових послуг кредитні спілки, з огляду на їх кооперативну економічну природу, є середовищем узгодження інтересів її членів та безпосередньо кредитної спілки. У межах функціонування такого фінансового механізму кредитна спілка, з одного боку, накопичує фінансові ресурси, а з іншого – використовує їх для

надання позичальникам. Таку діяльність можна охарактеризувати як самозабезпечення або ж самофінансування, що означено соціальною спрямованістю та високим рівнем відповідальності спілки перед своїми членами [121, с. 70].

Основним нормативно-правовим документом, що визначає організаційно-правові засади створення та діяльності кредитних спілок, їх об'єднань, права та обов'язки членів, є Закон України «Про кредитні спілки» [180]. У ст. 1 Закону закріплено наступне поняття: «кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки» [180]. Таким чином, Закон надав кредитним спілкам принципово нового значення – не громадської, а неприбуткової організації, що відображає реальну природу кредитних спілок та їх соціальне призначення. Адже вони не мають на меті отримання прибутку, а основною метою їх діяльності є задоволення потреб членів кредитної спілки у наданні фінансових послуг.

Однак, Р. А. Слав'юк вважає, що кредитна спілка – це фінансовий кооператив, який одночасно є громадською та фінансовою організацією зі специфічною формою господарювання [210]. С. Грицай, А. Лаурікайнен вважають, що кредитна спілка – це небанківська (парабанківська) кредитно-ощадна установа кооперативного типу [54]. На думку професора В. Гончаренка, кредитна спілка – це фінансово-кредитний кооператив, який є водночас громадською організацією та фінансовою установою, це специфічна форма господарювання у фінансовій сфері, яка має свої принципові ознаки. Із соціальної точки зору, кредитна спілка повинна забезпечити фінансову взаємодопомогу й економічний самозахист людей. В організаційному відношенні – це громадська організація, побудована на демократичних принципах управління, в економічному – неприбуткова фінансова установа. А разом – це фінансово-кредитний кооператив [47].

Наведене вище свідчить про відсутність єдності точок зору на те, що ж таке кредитна спілка – громадська організація, кооператив чи організація зі специфічною формою господарювання. У більшості країн світу об'єднання людей з метою

економічної взаємодопомоги, які одночасно мають ознаки громадського та господарського об'єднання, належать до кооперативних форм господарювання [209, с. 95–99]. Як громадська організація, кооператив відрізняється від інших громадських об'єднань тим, що його діяльність спрямована передусім на досягнення для своїх членів економічного ефекту від користування послугами кооперативу (а не політичного, соціального, культурного та іншого ефекту для суспільства чи певної групи, як це має місце в інших громадських організаціях). Від господарських організацій, які надають аналогічні послуги, кооператив відрізняється тим, що він є формою взаємодопомоги та самозахисту людей, його діяльність не спрямована на отримання прибутку, бо він надає послуги тільки своїм членам, які є його рівноправними власниками [204].

Кооператив вважається неприбутковою організацією не тому, що взагалі не отримує прибутку, а тому, що отримує його не від сторонніх осіб, а від своїх членів, які є його власниками. Прибуток в кооперативі розподіляється між його членами (повертається їм) за їхнім спільним рішенням. Отримання прибутку є не метою, а результатом діяльності, яка не втрачає сенсу при наданні послуг навіть за собівартістю. Взагалі доцільність застосування терміну «прибуток» до коштів, які кооператив отримує від надання послуг своїм членам-власникам, можна поставити під сумнів. Природа цих коштів відрізняється від коштів, отриманих суб'єктами підприємництва від надання послуг клієнтам, які не є власниками. З огляду на це, діяльність кооперативів у більшості країн світу регулюється окремими законодавчими актами, які враховують специфіку та безприбуткову природу кооперативної форми господарювання.

Однак, відсутність в Україні цивілізованого кооперативного законодавства призвела до того, що при відродженні кредитно-кооперативного руху організаційною формою кредитної спілки було вибрано не кооператив, як це прийнято в усьому світі, а громадську організацію. З огляду на те, що діяльність громадських організацій недостатньо врегульована, а господарське законодавство спрямоване на регулювання підприємницької діяльності, у кредитних спілках почали виникати труднощі у відносинах із державними органами. Кредитні спілки

працюють із коштами населення – дають кредити під відсотки, приймають вклади на різних умовах і нараховують на них відсотки. А тому кредитні спілки почали прирівнюватися до інших фінансових установ, не враховуючи специфіки їхньої соціально-економічної природи. Природа кредитної спілки як громадської організації почала ставитися під сумнів. Часто на різних рівнях почали виникати питання, що таке кредитна спілка: громадська організація чи фінансова установа. І давалися дві протилежні відповіді, кожна з яких у принципі була і правильною і неправильною.

Ця помилка у класифікації кредитної спілки була результатом некоректно поставленого питання, бо кредитна спілка не є громадською чи фінансовою установою. Кредитна спілка – це фінансовий кооператив, який, маючи водночас риси громадської організації і фінансової установи, є окремою, специфічною формою господарювання, яка суттєво відрізняється у своїй діяльності від громадських організацій і фінансових установ. Тому кредитна спілка потребувала окремого режиму законодавчого і нормативного регулювання, відмінного від традиційно прийнятого регулювання діяльності універсальними документами, розрахованими на підприємства, установи і організації незалежно від форм власності.

Кредитні спілки належать до небанківських фінансових установ, займаючи серед них найбільшу частку (29 %), здійснюють свою діяльність на умовах самофінансування й неприбутковості. Кредитні спілки як фінансові інститути трансформуються у псевдокооперативні форми, що відходять від класичних принципів кооперації і неприбуткових засад діяльності. Професійна діяльність кредитних спілок на ринку фінансових послуг України має базуватися на єдиних кооперативних стандартах, які відповідають принципам і критеріям кредитної кооперації та ідентифікують цей фінансовий інститут як класичну кооперативну фінансову установу [106, с. 14].

Однією з проблем, як бачимо, є недостатнє розуміння державними органами та широкими верствами населення кооперативної природи кредитних спілок як неприбуткових громадсько-фінансових організацій. Ця проблема виникла в

результаті того, що в Україні справжні кооперативні форми господарювання, які б відповідали кооперативним критеріям, визнаним в усьому світі, були ліквідовані ще у 30-ті роки. Ті форми, які за радянських часів належали до системи сільськогосподарської, споживчої, житлової, промислової, дачної, гаражної кооперації, не були повноцінними кооперативними організаціями. За радянських часів усі досягнення соціалістичних кооперативних форм господарювання вважалися досягненнями партії і соціалістичного ладу, а вади у їх роботі – вадами кооперативної форми власності, що вважалася пережитком капіталізму і за планами керівництва держави мали з часом злитися з єдиною загальнонародною власністю [195, с. 147].

Отже, виходячи із зазначених вище проблем, слід зробити висновок, що для відродження і результативної діяльності кредитних спілок, виникла гостра потреба окремого режиму законодавчого і нормативного регулювання. В новому законі необхідно було б врахувати водночас особливості кооперативу і громадської організації, передбачити створення універсальної установи.

Зазначені нормативні акти становлять систему правового регулювання діяльності кредитних спілок України на ринку фінансових послуг.

Відповідно до законодавства, кредитна спілка має право здійснювати такі види фінансових послуг:

- приймання вступних та обов’язкових пайових внесків від членів спілки;
- надання кредитів своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формі;
- залучення на договірних умовах внесків (вкладів) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі;
- поручительство за виконання членом спілки зобов’язань перед третіми особами;
- розміщення тимчасово вільних коштів на депозитних рахунках в установах банків;

- залучення на договірних умовах кредитів банків, кредитів об'єднаних кредитних спілок, коштів інших установ та організацій виключно для надання кредитів своїм членам;

- надання кредитів іншим кредитним спілкам;

- користування статусом члена платіжних систем;

- оплата за дорученням своїх членів вартості товарів, робіт і послуг у межах наданого їм кредиту;

- благодійна діяльність за рахунок коштів спеціально створених для цього фондів [101]. У зв'язку з цим нами розроблено проекти Типового статуту кредитної спілки (додаток Д) та Положення про фінансові послуги, що надаються кредитною спілкою (додаток Є).

Єдине завдання кредитної спілки – забезпечити найдешевші послуги членам за рахунок акумульованих ними ж фінансових ресурсів [254, с. 69]. Кредитна спілка характеризується вузькою спеціалізацією щодо можливих напрямів використання заощаджених фінансових ресурсів. Звідси – неприбутковість кредитних спілок, діяльність яких спрямована не на отримання прибутку, а на надання кредитних та ощадних послуг лише власним учасникам. Отримані в результаті надання позичок кошти становлять дохід кредитних спілок, який і спрямовується на формування фондів і нарахування відсотків відповідно до сум внесків її учасників [196, с. 29].

Кредитні спілки, залежно від рівня економічного розвитку і специфіки національного законодавства в кожній країні, мають свої особливості. В одних країнах – це невеликі установи, які надають обмежений набір фінансових послуг і майже не відрізняються від класичних моделей кооперативних операцій фінансової самопомогі населення, в інших – цілі фінансові системи, які, не поступаючись великим комерційним банкам, надають своїм членам (і фізичним, і юридичним особам) широкий спектр банківських послуг. У деяких країнах кредитні спілки є чимось середнім між банками та іншими фінансовими установами або одночасно існує кілька різновидів кредитних кооперативів [216, с. 58–63].

Переважає більшість кредитних кооперативів світу надає лише фінансові послуги, і лише в окремих державах вони виконують ще й інші фінансово-кредитні

функції. Все залежить від рівня розвитку фінансової системи країни, традицій національного кооперативного руху, особливостей національного законодавства [48].

Кредитні спілки – це суб'єкти фінансового ринку, які надають фінансові послуги, подібні до банківських: залучають кошти шляхом приймання депозитів, відкриття пайових, ощадних, чекових (розрахункових), пенсійних та інших рахунків і за рахунок цих коштів видають кредити різноманітних видів, розміщують тимчасово вільні кошти у казначейські зобов'язання, державні і муніципальні облігації та інші високо надійні цінні папери. Крім цього, кредитні спілки здійснюють розрахунково-касове обслуговування, обмін чеків, продаж дорожніх чеків, випуск кредитних карток, брокерські та нотаріальні послуги, послуги по телефону та через банківські автомати, здійснюють інші операції.

Варто також звернути увагу на основні ознаки, які найяскравішим чином характеризують кредитні спілки з різних боків та відрізняють їх за конкретними особливостями від інших установ. Під юридичними ознаками розуміються характерні та нехарактерні особливості предмета чи явища, які визначають подібність свого носія до інших правових об'єктів, або відмінність від них. Виокремлення та аналіз основних ознак кредитних спілок дуже важливе для наукового дослідження сутності цих фінансових установ та для практичної діяльності з управління кредитними спілками. Правовий аналіз ознак, притаманних кредитним спілкам в Україні, як порівняно новому виду небанківських установ, дозволить отримати ґрунтовне уявлення про їх правову природу, соціальне призначення, особливості функціонування. До таких ознак можна віднести:

- 1) кредитна спілка – це юридична особа, і, відповідно, наділена всіма характерними ознаками, притаманними юридичним особам. Тобто, це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, наділена цивільною правоздатністю та дієздатністю. Вона має власне найменування, місцезнаходження, установчі документи, самостійний баланс, банківські рахунки, які відкриває і використовує згідно із законодавством у самостійно обраних банківських установах, а також печатку, штамп та бланки зі своїм найменуванням, власну символіку;

2) кредитна спілка – це фінансова установа. Тобто, це установа, яка відповідно до Закону України від 12 липня 2001 року «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», надає одну чи декілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом. За цією ознакою вона розташована на одному щаблі поряд з іншими фінансовими установами – банками, ломбардами, лізинговими компаніями, довірчими товариствами, страховими компаніями, установами накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційними фондами і компаніями та іншими юридичними особами, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг;

3) кредитна спілка – це неприбуткова організація. Ця ознака є досить незвичною для організації, основним видом діяльності якої є надання фінансових послуг, тому і виникає маса питань та непорозумінь у пересічних громадян, науковців, контролюючих органів з цього приводу;

4) кредитна спілка – це кооператив, тобто, це юридична особа, утворена фізичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. Кредитні спілки надають фінансові послуги лише своїм членам, кожен з яких є її співвласником. Всі члени спілки є рівноправними. У кредитних спілках немає поняття засновників та статутного фонду. Управління кредитною спілкою здійснюється відповідно до принципів демократичного самоуправління. Найвищим органом управління спілкою є загальні збори членів, які вирішують найбільш важливі стратегічні питання діяльності кредитної спілки. Загальні збори обирають з числа членів спостережну раду (яка виконує функції загальних зборів між їх скликаннями), ревізійну комісію (яка здійснює контроль за фінансово-господарською роботою кредитної спілки), кредитний комітет (який реалізовує кредитну політику спілки) та правління (що здійснює поточне управління кредитною спілкою);

5) кредитна спілка – це суб'єкт некомерційного господарювання. Господарський кодекс України за ознакою мети виділяє два види господарської діяльності – з метою одержання прибутку (комерційна господарська діяльність) та

без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність) [52]. Кредитна спілка здійснює самостійну систематичну господарську діяльність, спрямовану на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Кредитна спілка не займається жодною іншою господарською діяльністю крім надання кредитних і ощадних послуг своїм членам. Ця ознака зумовлена тим, що діяльність кредитної спілки як організації, яка не має на меті отримання прибутку, спрямована власне на надання конкретних послуг, що і визначає її вузьку спеціалізацію щодо можливих напрямів використання акумульованих за рахунок заощаджень членів фінансових ресурсів;

б) кредитна спілка – це небанківська установа.

Саме поєднання цих шести правових ознак обумовлюють унікальну правову природу кредитних спілок.

Таким чином, кредитна спілка – це неприбуткова небанківська фінансова установа, утворена на кооперативних засадах шляхом об'єднання фізичних осіб для задоволення їх фінансових потреб. Вони уособлюють поєднання ознак юридичної особи та специфічних ознак (ознак фінансової установи, неприбутковий характер діяльності, ознак кооперативу, ознак суб'єкту некомерційного господарювання та небанківської установи), які у сукупності і визначають її реальний правовий потенціал.

Основними негативними чинниками розвитку кредитних спілок в Україні є: наявність на ринку кредитної кооперації певної кількості тимчасових фінансових установ, метою створення яких є збагачення незаконним способом вузького кола осіб за рахунок внесків інших учасників (так звані «псевдо-кредитні» операції); порушення кооперативних принципів у понад половини кредитних спілок; недостатня платоспроможність, високий рівень фінансових ризиків; недотримання кредитними спілками нормативів, рекомендованих регулюючим органом (НБУ, НКЦПФР); наявність «сірого» сектору, значна кількість кредитних спілок, які «жевріють», порушення кооперативних принципів діяльності цих установ; недосконала структура кредитного портфеля, політика формування та управління активами й пасивами, відповідні процентні ставки, недостатнє впровадження нових

видів послуг і ринкових інструментів, відсутність узгодженої перспективної ринкової стратегії; недостатній доступ до дешевих і довгих ресурсів, неналежне сервісне супроводження, відсутність механізмів підтримання фінансової стабільності кредитних спілок і гарантування вкладів їх членів, низький рівень системної інтеграції кредитних спілок у режимі саморегулювання [78, с. 68; 44, с. 93; 107].

Таким чином, на сьогодні існує чимало проблем, які перешкоджають розвитку кредитної кооперації в Україні та зумовлюють необхідність здійснення ґрунтовних досліджень у цьому напрямі [104, с. 85].

Важливим етапом у дослідженні феномену кредитних спілок є їх класифікація, тобто система розподілення кредитних спілок за класами (групами, типами тощо) відповідно до визначених спільних ознак та властивостей:

1) за територіальною ознакою:

а) місцеві кредитні спілки – члени кредитної спілки проживають в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці (село, місто, район);

б) регіональні кредитні спілки – члени кредитної спілки проживають у межах декількох адміністративно-територіальних одиниць;

в) всеукраїнські – поширюють свою діяльність на всю територію України;

2) за діапазоном операцій:

а) функціональні (профільні) – здійснюють обмежене коло операцій або обслуговують певне поле членства за спільними ознаками, такими як спільне місце роботи чи навчання, належність до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації;

б) універсальні – здійснюють всі види господарської діяльності, що не заборонені чинним законодавством, і обслуговують широке коло членів;

в) галузеві – орієнтовані на ведення фермерських господарств, з урахуванням потреб сільського населення.

Цілями діяльності кредитних спілок є: забезпечення регулярних надходжень та надання кредитів своїм членам при відносно невеликих відсотках; залучення

вільних грошових коштів громадян, з метою кредитування членів спілки. Члени спілки, допомагаючи собі, сприяють економічному добробуту всіх членів спілки.

Найважливіші функції для кредитних спілок – це забезпечення регулярних заощаджень та надання позичок своїм членам, або якщо коротко – заощадження і позички. Такий фінансово-кредитний посередник здійснює свою діяльність заради досягнення певної кінцевої мети – підвищення соціально-економічного стану своїх членів. Покращання економічного становища громадян забезпечується їх спроможністю заробляти гроші, розумно їх витратити, частину доходу заощаджувати для отримання майбутніх благ і мати доступ до джерел кредиту, що забезпечує умови для продуктивної і прибуткової діяльності. Кредит надається членам кредитних спілок для будь-якої мети, яка заслуговує на увагу. За позичку сплачується помірно низька відсоткова ставка, що також відноситься до позитивних рис кредитних спілок.

Як зазначає А. А. Долгополик, важливу роль у відносинах держави і кредитних спілок відіграє державний контроль, тобто сукупність дій уповноважених державних органів та службових осіб, що полягає в спостереженні за функціонуванням кредитних спілок з метою отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ у них, застосування заходів щодо попередження правопорушень із правом прямого втручання в їх оперативну діяльність, встановлення причин і умов, що сприяють порушенню вимог правових норм; застосування заходів щодо притягнення винних осіб до відповідальності. Оскільки кредитні спілки є учасниками фінансового ринку, їх діяльність підлягає контролю з боку держави, членів спілок та інших суб'єктів контролю. Державний контроль за діяльністю кредитних спілок здійснюється на двох рівнях – макрорівні (державними органами, які здійснюють контроль як функцію адміністрування) та мікрорівні (його суб'єктом, передусім, є державний регулятор на ринку кредитних спілок). Це забезпечує всебічний і законний державний контроль за діяльністю кредитних спілок. До основоположних принципів державного контролю за діяльністю кредитних спілок належать законність, системність, систематичність, дієвість, гласність, прозорість, а також підконтрольність і підзвітність контролюючого

органу перед відповідними органами державної влади та громадянським суспільством, пріоритет і гарантування прав, об'єктивність, неупередженість й оперативність контролю, обов'язкова наявність підстав, визначених законодавством, для провадження державного контролю. Функціями державного контролю за діяльністю кредитних спілок є: регулятивна, правоохоронна, превентивна, інформаційна, фіскальна, аналітична, відновлювальна [58, с. 112].

Ефективно побудована система контролю в цих установах дасть змогу уникнути порушень законодавства, зменшить ризик шахрайства, підвищить довіру населення до кредитних спілок.

Складовими системи контролю в кредитних спілках є:

- суб'єкти (органи державної влади, незалежні аудитори та аудиторські компанії, громадські контролери, служби внутрішнього контролю);
- об'єкти (фінансові ресурси кредитних спілок);
- підконтрольні суб'єкти (небанківські фінансові установи – кредитні спілки);
- предмет (порушення у сфері надання фінансових послуг);
- завдання, зокрема спостереження за функціонуванням; отримання об'єктивної інформації про законність діяльності; застосування заходів щодо попередження та усунення порушень законодавства; виявлення причини та умов, що сприяли порушенню правових норм; застосування заходів відповідальності до винних у порушенні.

Усі складові системи контролю в кредитних спілках, взаємодіючи між собою, роблять його ефективним інструментом нагляду й управління цими установами.

Відповідно, зазначених суб'єктів контролю можна класифікувати залежно від видів контролю на суб'єктів, що здійснюють зовнішній контроль, та суб'єктів, які здійснюють внутрішній контроль за діяльністю кредитних спілок:

1. Зовнішній контроль, який поділяється на: державний (НБУ, НКЦПФР, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг), Пенсійний фонд України, органи прокуратури) та громадський (Національна асоціація кредитних спілок України, Всеукраїнська

асоціація кредитних спілок, засоби масової інформації, аудиторські фірми та незалежні аудитори, громадські організації).

2. Внутрішній контроль: ревізійна комісія, кредитний комітет, служба внутрішнього фінансового контролю.

У своїй монографії А. А. Довгополик [61, с. 12–13] розглядає державний контроль на макрорівні, тобто такому, який реалізують державні органи, що здійснюють контроль як функцію адміністрування (Верховна Рада України, Міністерство фінансів України, Міністерство внутрішніх справ України, Бюро економічної безпеки), та на макрорівні – контроль, суб'єктом якого є державний регулятор на ринку кредитних спілок (НБУ, Держфінмоніторинг).

Нагляд за діяльністю на ринках небанківських фінансових послуг НБУ здійснює шляхом проведення перевірок фінансових установ, а також використання інструментарію пруденційного нагляду. Аудиторські фірми та незалежні аудитори є також зовнішніми суб'єктами контролю. Кредитні спілки зобов'язані щорічно оприлюднювати свою фінансову звітність та звітні дані, підтверджені аудиторським висновком. Це дає змогу підвищувати рівень довіри, зробити їх звітність прозорою та відкритою [26, с. 154].

В умовах фінансової консолідації кредитні спілки як фінансові інститути трансформуються в псевдокооперативні форми, що відходять від класичних принципів кооперації і неприбуткових засад діяльності. Професійна діяльність кредитних спілок на ринку фінансових послуг України має ґрунтуватися на єдиних кооперативних стандартах, які відповідають принципам і критеріям кредитної кооперації та ідентифікують цей фінансовий інститут як класичну кооперативну фінансову установу. До ключових складових Національного кооперативного стандарту кредитних спілок України доцільно включити низку положень:

- дворівневе гарантування вкладів;
- формування інституційно-організаційної архітектури системи кредитної кооперації, що підтримує три рівні захисту її фінансової стабільності;
- ефективний пруденційний державний нагляд;
- професійний менеджмент і внутрішній контроль;

- інформаційна відкритість та якісний незалежний аудит;
- захист прав і фінансова просвіта членів;
- соціальна відповідальність у ринковій політиці [119, с. 16].

Небезпека правопорушень у кредитно-фінансовій сфері полягає в порушенні встановленого законодавством порядку зайняття господарською діяльністю у сфері фінансів. Діяння, спрямовані на незаконне одержання кредитів у банках чи від інших кредиторів, порушують нормальне функціонування фінансово-кредитної системи держави загалом, оскільки знижують її ефективність як важливого джерела фінансування економічного зростання й виконання соціальних програм, позбавляють фінансової допомоги тих суб'єктів господарської діяльності, які її насправді потребують і намагаються отримати у встановленому законодавством порядку [227, с. 122]. У даному випадку необхідно говорити про корупційну складову такої господарської діяльності.

Небезпека полягає ще й тому, що правопорушенням може бути заподіяна майнова шкода органам державної влади чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам. Унаслідок незаконного отримання та використання податкових пільг державний і місцеві бюджети, державні цільові фонди зазнають значних матеріальних втрат. Правопорушення у кредитно-фінансовій сфері як спосіб ухилення від оподаткування порушує не лише фіскальну, а й регулятивну функцію податків, підриває притаманний ринковій економіці принцип сумлінної конкуренції, заважає використанню господарюючими суб'єктами в межах закону державної і недержавної фінансової допомоги [82, с.54].

Такі делікти зрештою призводять до посягання на таку соціальну цінність, як власність, хоча ці кримінальні правопорушення і не мають ознак злочинів проти власності. Дійти такого висновку можна з огляду на те, що регламентований законодавчими актами порядок надання кредитів забезпечує фактично здійснення власником своїх повноважень на безпечне розпорядження належними йому на праві власності ресурсами, у тому числі фінансовими, а надання субсидій, субвенцій, дотацій чи пільг щодо податків – забезпечує здійснення цих повноважень щодо державного, комунального та приватного майна або порядку його формування

власниками чи уповноваженими на такі дії відповідними органами та їх службовими особами.

Діяльність, що передбачає вчинення правопорушень у кредитно-фінансовій сфері, спрямована на незаконне одержання таких кредитно-фінансових ресурсів, як субсидії, субвенції, дотації, кредити чи пільги щодо податків. Більшою мірою у цій сфері саме адміністративні правопорушення, стають передумовою вчинення злочинів.

На основі проведеного аналізу напрацьованих теоретичних положень та нормативно-правових актів встановлено, що кредитні спілки мають подвійну правову природу, тобто, з одного боку, існують на основних принципах кооперації, а саме: добровільність вступу та свободи виходу з кредитної спілки, рівноправність членів, самоврядування тощо, з іншого, члени кредитної спілки добровільно об'єднуються на основі членства для ведення діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних потреб через взаємне кредитування (надання фінансових послуг) за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Тому кредитна спілка – це неприбуткова небанківська фінансова установа, утворена на кооперативних засадах шляхом об'єднання фізичних осіб для задоволення їх фінансових потреб.

1.3. Зарубіжний досвід запобігання правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок

Необхідність вивчення зарубіжного досвіду регулювання ринків фінансових послуг пов'язана з тим, що в Україні модель регулювання ринків фінансових послуг нині перебуває на етапі становлення, а ті структури, що вже створено та функціонують, потребують додаткових важелів для забезпечення інституційної, операційної та фінансової незалежності. Запровадження нових підходів до регулювання та нагляду за діяльністю фінансових посередників здійснюється з урахуванням наслідків фінансово-економічної кризи, а тому зарубіжний досвід

може бути корисним для обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення системи регулювання вітчизняного ринку фінансових послуг [134, с. 144].

Запозичення зарубіжного досвіду нормативного врегулювання в тій чи іншій сфері та імплементація відповідних норм у національне законодавство України є одним із пріоритетних шляхів подальшого вдосконалення адміністративно-деліктного права. При цьому варто зазначити, що сліпе запозичення зарубіжного досвіду створює часом законодавчі суперечності, призводить до виникнення прогалин у регулюванні того чи іншого виду правовідносин. Це стосується і правової регламентації запобігання адміністративним правопорушенням. Існуючий стан правової регламентації запобігання та профілактики адміністративних правопорушень в Україні можна оцінити як задовільний, враховуючи відсутність в національному законодавстві чітко визначеного переліку заходів запобігання адміністративним правопорушенням. Розвинуті зарубіжні країни мають вагомий напрацювання у сфері попередження, запобігання та профілактики правопорушень. Отже, існує реальна потреба у запозиченні позитивного досвіду зарубіжних країн у вказаній сфері суспільних відносин [27, с. 72; 129, с.149].

Аналізуючи зарубіжний досвід запобігання правопорушенням, зокрема у сфері діяльності кредитних спілок, слід зазначити, що в більшості зарубіжних країн кодекси про адміністративні правопорушення відсутні. Правовою підставою адміністративної діяльності тут, крім інших нормативно-правових актів, визнано кримінальні та кримінально-процесуальні кодекси. Саме тому компетенція поліції зарубіжних країн щодо низки питань є значно ширшою, ніж в Україні [70, с. 7–8; 3, с. 49–50].

Досліджуючи процедурне адміністративне деліктне законодавство окремих європейських держав, О. А. Банчук встановив, що належність права про порушення порядку Німеччини до широкого карного права зумовлює поширення загальних положень Карного процесуального кодексу на провадження в справах про порушення порядку, яке власне Закон про порушення порядку визначає як «провадження з накладення штрафу». У Федеративній Республіці Німеччина Закон про порушення порядку встановлює значну кількість обмежень для поліції,

адміністративних органів і прокуратури порівняно з карною процедурою в застосуванні заходів примусу. Так, чиновники поліцейської служби, які призначені слідчими особами прокуратури, мають право приймати рішення про проведення вилучень, обшуків тощо. Водночас поміщення в стаціонар особи, її арешт чи тимчасове затримання, вилучення поштових відправлень і телеграм тощо не допускається. Лише за рішенням суду можна здійснювати доставлення обвинувачених у вчиненні порушень порядку («зачеплених осіб») та свідків, які не з'являються на виклик за повісткою. Передбачено навіть прийняття судом рішення про утримання під вартою свідка, який відмовляється надавати свідчення суду, з метою примушення його до свідчень. Строк цього утримання не може перевищувати шести тижнів. Такий самий строк арешту передбачено для осіб, які не сплачують штраф відповідно до рішення, що набуло чинності. Інколи, за сукупності вчинених порушень порядку, строк арешту для примушення до сплати штрафу може становити три місяці (якщо особа свідомо відмовляється від сплати штрафу за наявності в неї майна чи грошових коштів) [3, с. 145, 147–148].

Провадження в справах про адміністративні проступки в Австрії регулюється згідно із положеннями Закону «Про загальну адміністративну процедуру» від 1991 року. Натомість у Законі «Про адміністративні покарання» визначено особливості відповідного провадження. Адміністративні органи наділені значними повноваженнями щодо застосування заходів примусу під час адміністративного карного переслідування, серед яких: примусовий привід особи, зобов'язання обвинуваченого внести будь-який вид забезпечення з метою уникнення його ухилення від переслідування чи покарання (внесення грошової суми, застава на речі тощо). Розмір забезпечення не може становити більш як 2,2 тис. євро чи грошовий штраф, який може бути призначений за вчинений проступок [129, с. 149–152].

Як правильно визначає С. В. Міловідова, у багатьох західноєвропейських країнах адміністративно-деліктне право фактично відсутнє і питання попередження, запобігання та протидії правопорушенням регулюються нормами кримінального та кримінально-процесуального права, проте, як і в українському законодавстві, для громадян та громадських об'єднань діє принцип «дозволено те, що не заборонено

законом». Тому громадяни та їх об'єднання мають право ініціювати та впроваджувати в реальне життя будь-які засоби запобігання правопорушенням, які не суперечать чинному законодавству. Водночас державні органи сприяють активній взаємодії правоохоронних органів із населенням щодо запобігання правопорушенням [130, с. 10].

На підставі аналізу наукових джерел і нормативно-правових актів чинного законодавства України й зарубіжних країн О. З. Захарчук обґрунтовує доцільність активного залучення недержавних організацій до вирішення питань із запобігання фінансовим та корупційним правопорушенням. Науковець наголошує на особливій ролі засобів масової інформації, які часто викривають випадки корупції та проводять незалежні розслідування. Окремі антикорупційні механізми (здійснення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, запровадження обмежень щодо працевлаштування осіб, які звільнилися з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, здійснення спеціальної перевірки в разі прийняття на службу тощо) вже почали застосовувати у вітчизняному антикорупційному законодавстві, зокрема в контексті виконання Україною взятих на себе перед світовою спільнотою зобов'язань. Однак, зважаючи на те, що наша держава не мала досвіду практичного застосування вказаних механізмів, доцільно приділити більше уваги питанням вивчення особливостей їх становлення та впровадження в зарубіжних країнах, що надасть можливість найбільш оптимально застосувати цей досвід [72, с. 8–9].

Узагальнивши норми міжнародно-правових актів та інших документів, які стосуються боротьби з корупцією, О. З. Захарчук серед них виокремив такі, що передбачають кримінальну відповідальність, адміністративні заходи та законодавчі механізми запобігання корупції, процедури виявлення та притягнення до відповідальності корумпованих службовців, правові положення з питань економічних заходів подолання корупції [72, с. 11–12]. Світовий досвід засвідчує, що встановлення обмежень для публічних службовців щодо одержання подарунків, пов'язаних із виконанням публічних обов'язків, є одним зі способів запобігти можливому конфлікту інтересів. Без таких положень жодна із внутрішньодержавних

систем запобігання корупції не буде ефективною. Крім того, це важливо з огляду на необхідність забезпечення довіри населення до публічної адміністрації, упевненості в її неупередженості й справедливості. Не менш небезпечними діями є ненадання службовими особами інформації щодо своїх прибутків; внесків для політичних цілей; банківських операцій. Дослідник наголошує на важливості діагностування (розпізнавання) корупційних ситуацій та їх профілактиці (запобігання, вжиття заходів з недопущення виникнення таких ситуацій) шляхом розроблення та впровадження науково обґрунтованих методик. Одним з основних напрямів у сфері запобігання корупції є виявлення корупційних ризиків, які можуть виникнути в діяльності державних службовців, а також усунення умов та причин виникнення цих ризиків.

До того ж, посиляючись на досвід країн Європейського Союзу, О. З. Захарчук пропонує внести зміни й доповнення до чинного законодавства України щодо встановлення відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення в разі, якщо керівник такої юридичної особи від її імені та в її інтересах надає посадовій (службовій) особі деякі блага, переваги, пільги матеріального чи нематеріального змісту. Наявність в антикорупційному законодавстві правових норм щодо відповідальності юридичної особи матиме, на думку вченого, стримувальний, попереджувальний ефект, змушуватиме юридичних осіб створювати спеціальні програми щодо дотримання вимог законодавства шляхом ухвалення кодексів поведінки працівників компаній [71, с. 14].

Світова практика здійснення фінансового контролю має багатовікову історію. Підтвердженням цієї тези є багаторічне існування Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), на IX Конгресі якої у жовтні 1977 року було прийнято Лімську декларацію про керівні принципи фінансового контролю (the Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts). Лімська декларація містить вихідні положення розвитку державного фінансового контролю в демократичних країнах, зокрема: особливості організації контролю як елементу управління; сфера застосування контролю; принципи побудови системи фінансового контролю; засади незалежності й підзвітності вищих контрольних органів, їхні повноваження тощо.

Крім цього, проголошено ключові засади організації саме державного фінансового контролю [201, с. 86]. Зазначений акт не є обов'язковим до застосування, однак усі розвинуті країни світу задля формування ефективної системи фінансового контролю ґрунтуються на декларації. Україна не стала винятком – 8 червня 2001 року в м. Києві керівники вищих органів фінансового контролю держав – учасниць СНД прийняли Декларацію про загальні принципи діяльності вищих органів фінансового контролю таких держав.

Принципів фінансового контролю, зазначених у Лімській декларації, дотримуються не лише вищі органи фінансового контролю, а й інші органи, які його здійснюють. У країнах Заходу небанківські кредитні установи посідають особливе місце на фінансовому ринку, їх послугами користується значна частина населення. Так, зокрема, лідером за показниками кількості населення, яке охоплене кредитним рухом, стала Франція – близько 90 % (в Ірландії – близько 70 %, США – 30 %). Це цілком закономірно, адже офіційно історія кредитних кооперативів (спілок) зазначених країн триває із середини XIX століття [62, с. 59; 131, с. 91].

Зарубіжний досвід запобігання правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок розглянемо з двох позицій: по-перше, у контексті нормативно-правового регулювання, і по-друге, стосовно засад діяльності уповноважених органів та установ зарубіжних країн щодо запобігання цим правопорушенням.

Ефективність існування кредитних спілок у зарубіжних країнах зумовлена добровільністю утворення установ кредитної кооперації та акумулювання грошових коштів фізичних (а в деяких країнах і юридичних) осіб, спрямованістю кредитних спілок на забезпечення режиму найбільшого сприяння їх учасникам у межах кредитного, розрахункового, консультаційного, посередницького та інших видів обслуговування. Умовно можна виділити декілька моделей визначення в законодавстві зарубіжних країн адміністративно-правових засад порядку створення та діяльності кредитних спілок, зокрема: детальна регламентація (наприклад, Федеративна Республіка Німеччина, Литовська Республіка, Республіка Узбекистан тощо) з чітким визначенням процедур реєстрації, ліцензування, контролю та

припинення; фрагментарне регулювання окремих питань (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Республіка Білорусь тощо).

Україні ж притаманна модель детальної регламентації адміністративного-правових засад порядку створення та діяльності кредитних спілок з метою уникнення організаційних ускладнень, випадків корупції, своєрідного трактування нормативних положень. Одним із факторів забезпечення стабільного функціонування є вплив держави на діяльність кредитних спілок, основні напрями якого варто розглядати як позитивні, тобто такі, що сприяють запозиченню та впровадженню позитивного досвіду у вітчизняну систему кредитної кооперації, передусім на нормативному рівні: наприклад, вимога щодо надання детальної біографії члена органу управління із зазначенням детальних відомостей у професійному плані під час подання документів для реєстрації кредитної спілки (досвід Німеччини); одночасна державна реєстрація кредитної спілки і видача ліцензії, що дасть змогу скоротити витрати фінансових і трудових ресурсів (досвід Узбекистану); обмеження ризиків діяльності кредитних спілок на державному рівні, що сприятиме стійкості й стабільності кредитних спілок (досвід Латвії); розподіл функцій державного контролю за кредитними спілками залежно від кількості їх членів, а отже, масштабів їх діяльності, що посилить контроль за більш ризикованими і дасть змогу розвиватися невеликим кредитним спілкам, тощо [59, с. 141].

Окремим напрямом дослідження є аналіз зарубіжного досвіду здійснення окремих адміністративних процедур – державної реєстрації, ліцензування, державного контролю тощо. Тому у контексті *першого підходу* до вивчення досвіду зарубіжних країн слід зазначити, що в 1971 році кредитні спілки та кредитні кооперативи різних країн світу об'єднались у Всесвітню раду кредитних спілок (WOCCU), що має на меті розвиток кредитних спілок у світі. Членами WOCCU є регіональні та національні асоціації. Діяльність організації спрямована на поліпшення стану розвитку кредитних спілок, здійснення інформаційної підтримки, надання фінансових послуг тим, хто не має доступу до фінансових ресурсів тощо. З метою створення ефективної законодавчої та контролюючої бази для кредитних

спілок ця Рада консультує державних службовців, які працюють в урядах та центральних банках різних країн [42]. Саме такі державні службовці здійснюють регулювання та нагляд за діяльністю кредитних кооперативів (спілок) [239].

Вважаємо доцільним здійснити детальний двовекторний аналіз (з одного боку, загальних засад адміністративних процедур та безпосередньо адміністративно-правових аспектів створення, а з іншого – діяльності кредитних спілок) досвіду саме пострадянських країн, адже вони становлять своєрідну групу країн, подібних за різними критеріями (історичні засади формування права, належність до єдиної правової системи, схожий нормотворчий досвід тощо). Варто акцентувати на виявленні позитивних аспектів у законодавстві зарубіжних країн, однак не слід уникати й критичного підходу, відповідно до якого необхідно усунути автоматичне запозичення норм зарубіжного законодавства з урахуванням історичних традицій України, її культурної спадщини та належності до правової системи [225, с. 209].

Сьогодні Федеративна Республіка Німеччина має розвинену систему кредитної кооперації, яка, у свою чергу, відіграє важливу роль у фінансуванні сільського господарства країни. Кредитні кооперативи у Федеративній Республіці Німеччині мають правовий статус кооперативу на підставі Закону про кооперативи, прийнятого ще у 1889 році за участю Г. Шульце-Деліча, з поправками 1898, 1985, 1988 років. Система кредитної кооперації Федеративної Республіки Німеччина має стабільну трьохрівневу організаційну структуру, її основу – перший рівень формують місцеві кооперативні банки (кредитні товариства), що включають переважно «фольксбанки» і «райффайзенбанки». Другий рівень представлений регіональними кооперативними банками, що мають широкий спектр діяльності. І вони, у свою чергу, є членами «Дойче геноссеншафтсбанка», що представляє третій, верхній рівень кооперативного сектора. Діяльність кредитних кооперативів у країні регулюється Законом «Про товариства» і Законом «Про кредитну справу». Відповідно до цих законів, кредитний кооператив проходить подвійну реєстрацію: як кредитна організація і як кооператив (у реєстрі кооперативних підприємств). Подвійна державна реєстрація кредитних спілок передбачена і в українському законодавстві. Основна вимога, що висувається до новостворених кооперативних

банків у Федеративній Республіці Німеччина, – це мінімальний розмір власного капіталу. Під час оформлення ліцензії федеральне відомство з нагляду вимагає надання докладних біографій на кожного керівника із зазначенням, окрім загальних відомостей, також даних про професійну освіту, назви всіх організацій, в яких він працював [60, с. 85].

Кредитні спілки у Сполученому Королівстві Великобританії і Північної Ірландії створюються для обслуговування певних груп людей, тому не мають досить широкого поширення. Закон Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії від 1979 року «Про кредитні спілки» (Credit Unions Act) містить достатньо конкретний та повний перелік цілей діяльності кредитного кооперативу: підвищення рівня добробуту членів кредитної спілки шляхом накопичування заощаджень, створення кредитних ресурсів для взаємної вигоди членів, які здійснюють управління заощадженнями членів, навчання членів кредитної спілки грамотному використанню грошей та управління своєю фінансовою діяльністю. Розвиток кредитних спілок Республіки Ірландія розпочався у 1958 році із започаткуванням першої ірландської кредитної спілки. Вони представляють собою яскравий приклад фінансової стабільності і широкої популярності із збереженням основних рис кооперативного руху. В основу кредитних спілок Республіки Ірландія закладено принцип демократії. Основна ознака, що відрізняє їх від банків та інших фінансових інститутів, полягає в тому, що у кредитній спілці організація та її ресурси знаходяться у власності та під контролем членів, а не акціонерів або інших «загадкових» власників. Не зважаючи на тривалу історію становлення ірландських кредитних спілок, досі триває процедура вдосконалення нормативних засад існуючої кредитно-кооперативної системи. У червні 2009 року Міністр фінансів Республіки Ірландія Б. Леніхан оголосив про наміри Уряду реформувати діючу структуру регулювання для всіх фінансових інститутів шляхом визначення Центрального банку Республіки Ірландія єдиним, повністю інтегрованим регулятивним інститутом. Кредитні спілки не підтримали цю ідею, адже провал у нормативному регулюванні діяльності банків може негативно вплинути на реформування системи регулювання кредитних спілок. Тому наразі Ірландська ліга

кредитних спілок здійснює безпосередню роботу з Б. Леніханом з метою забезпечення ефективності регулятивних реформ в сфері нормативної бази, що регулює діяльність кредитних спілок [76].

Одним з лідерів кредитної кооперації Європи є Республіка Польща, – її кооперація, як і кредитна кооперація багатьох країн Східної Європи, має два історичних етапи розвитку. Засновником кредитної кооперації Польщі є Францішек Стефчик, який започаткував у 1890 році перший позичково-ощадний кооператив поблизу Кракова. Нова історія розвитку кредитної кооперації Республіки Польща нараховує 20 років (навіть 16, якщо рахувати з 1992 року, коли розвиток прийняв системний і плановий характер). За ініціативою профспілкового руху «Солідарність» і при підтримці Всесвітньої Ради Кредитних Спілок (WOCCU) у 1990 році був створений Фонд польських кредитних спілок, який у 1992 році почав створювати по всій території республіки кредитні спілки. У 1995 році був прийнятий Закон «Про кооперативні ощадно-кредитні каси», відповідно до якого, каса – це кооператив громадян, створений для накопичення грошових коштів виключно своїх членів надання їх позик та кредитів, проведення за їх замовленням фінансових розрахунків і посередництво при укладанні договорів страхування [213, с. 5].

У Литовській Республіці перший кредитний кооператив був створений у 1871 році. Стосовно сучасних напрямків розвитку кредитних спілок Литовської Республіки, слід вказати, що у 2000 році був підготовлений і прийнятий новий Закон про кредитні спілки, який і до цього часу є основою для діяльності всіх кредитних кооперативів. Також у 2000 році був прийнятий Закон про Центральну кредитну спілку (ЦКС), яка була створена кредитними спілками у 2002 році і відразу ж після створення отримала державну підтримку і кредитну лінію від Фонду Сороса у розмірі 1 000 000 євро. ЦКС є кредитною спілкою для кредитних спілок, що надає їм суттєвої фінансової підтримки. Створення такої організації варто вважати позитивним аспектом у діяльності кредитних спілок, що може бути запозичено і у діяльності українських кредитних спілок. Наглядовою функцією за діяльністю кредитних спілок і ЦКС наділений Центральний Банк Литовської Республіки. Всі

кредитні спілки здійснюють свою діяльність на підставі ліцензії Центрального Банку. Окрім ліцензування, Центральний банк встановлює нормативи, які обмежують ризики кредитних спілок, а також здійснює нагляд за діяльністю кредитних спілок: документальний нагляд (накопичення та аналіз інформації, яка надається кредитними спілками, аналіз фінансового стану кредитних спілок на підставі звітності, оцінку виконання нормативних показників, контроль за відповідністю законодавству тощо), проведення інспекційних перевірок (достовірності складеної звітності, оцінку ефективності управління ризиками, оцінку роботи керівництва), контроль після проведення інспекційних перевірок (за усуненням недоліків, які були виявлені під час перевірок). Процес створення та організації діяльності кредитної спілки включає у себе наступні етапи, які чітко нормативно визначені, – збори ініціативної групи, підписання договору про створення кредитної спілки, формування необхідного капіталу, отримання безстрокової ліцензії від Центрального Банку Литовської Республіки на право здійснення діяльності і власне реєстрація організації. Весь період реєстрації кредитної спілки займає приблизно півроку. Новостворена кредитна спілка відкриває свій рахунок у Центральній кредитній спілці і починає свою діяльність. Центральна кредитна спілка – це установа, що об'єднує всі кредитні спілки Литовської Республіки. Однак одним із членів Центральної кредитної спілки є держава, пай якої складає 97 % від загальної суми паїв, однак як і у будь-якій кредитній спілці, діє принцип: один член – один голос. Таким чином, держава має лише один голос, тобто держава приймає безпосередню участь в організації діяльності кредитних спілок Литовської Республіки, однак не втручається в їх діяльність, не нав'язує свої вимоги, що, напевне, є найкращим прикладом моделі взаємодії «держава-кредитна спілка», що варто було б врахувати і вітчизняному нормотворцю [126; 58].

Механізм функціонування кредитної кооперації у Республіці Казахстан був подібним до того, який вже сформувався у Західній Європі, з однією важливою відмінністю: кредитні спілки у Республіці Казахстан були частиною всіх інших кооперацій, а на Заході – навпаки, всі форми кооперації мали своє окреме

кооперативне товариство. Це пояснюється недостатньою правовою грамотністю та освіченістю громадян. Основою для запровадження нової кредитної кооперації стали положення Закону Республіки Казахстан. Так, в Законі «Про сільську споживчу кооперацію в Республіці Казахстан» не виокремлена діяльність кредитних кооперативів, але формулювання пункту 3 статті 4 дає підстави стверджувати про правомочність такої діяльності: «сільські споживчі кооперативи створюються за рахунок майнових (пайових) внесків для здійснення торгової, заготівельної, збутової, переробної, обслуговуючої та іншої діяльності, не забороненої законодавством». В Положенні «Про фонд підтримки і розвитку сільської споживчої кооперації», затверджену Союзом споживчої кооперації Республіки Казахстан 24 травня 2001 року, однією з основних цілей визнається створення кредитних організацій у сфері виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Однією з головних причин, які стримують розвиток кредитної кооперації у Республіці Казахстан, є відсутність спеціального закону, який врегулював би виключно діяльність кредитних споживчих кооперативів, які хоча і є споживчими, однак діяльність свою здійснюють у фінансово-кредитній сфері. Вагомим поштовхом до розвитку кредитної кооперації стало прийняття Закону Республіки Казахстан від 28 березня 2003 року № 400-2 «Про кредитні товариства» [136], відповідно до ст. 1 якого кредитним товариством визнається юридична особа, створена фізичними та (або) юридичними особами для задоволення потреб його учасників у кредитах та інших фінансових, в тому числі банківських, послугах шляхом акумулювання їх грошей і за рахунок інших джерел, незаборонених законодавством Республіки Казахстан. Щодо порядку державної реєстрації кредитного товариства, то у п. 1 ст. 3 Закону зазначено, що кредитне товариство вважається створеним з моменту його державної реєстрації, однак регламентація самої процедури державної реєстрації в Законі відсутня, що є його істотним недоліком. Також зазначений Закон містить положення про те, що кредитне товариство створюється у формі товариства з обмеженою відповідальністю і є комерційною організацією, яка здійснює окремі види банківських операцій без ліцензії уповноваженого державного органу з регулювання і нагляду за фінансовим

ринком і фінансовими організаціями. Тобто, хоча кредитні товариства у Республіці Казахстан і подібні до українських кредитних спілок за метою створення та зовнішніми проявами діяльності, що знаходить вираз у наданні фінансових послуг, однак має місце принципова відмінність – у формі організації та правовій природі. Наразі у Республіці Казахстан назріла необхідність приступити до розробки спеціального закону про кредитні установи, який би об'єднував багато розрізнених положень у частині організації кредитних відносин. При цьому повинні бути враховані всі фінансові організації, пов'язані з кредитуванням, зокрема і кредитні кооперативи. Необхідно офіційно визначити їх статус і перелік тих операцій, які вони можуть здійснювати. Такий закон повинен сприяти формуванню новітньої кредитної системи, яка б відповідала особливостям і потребам населення [132, с. 15].

Кредитні спілки у Сполучених Штатах Америки мають власні особливості становлення та діяльності за сучасних умов. Слід зазначити, що у 70-их роках XX століття спостерігалось кількісне зростання кредитних спілок Сполучених Штатів Америки за рахунок збільшення членства, а після 70-их років XX століття розпочався перехід виключно до якісного росту за рахунок концентрації та централізації кредитних спілок шляхом їх об'єднання, залучення нових членів, покращення фінансових показників. Федеральний закон «Про кредитні спілки» 1934 року запровадив систему ліцензування, регулювання та контролю за діяльністю кредитних спілок на федеральному рівні. Нині у Сполучених Штатах Америки існує три основні теорії правового регулювання кредитних спілок: теорія суспільних інтересів (*public-interest theory*), теорія «зростання» (*capture theory*) і теорія суспільного вибору (*public-choice theory*). Відповідно до теорії суспільних інтересів, регулюючі органи діють на благо всього суспільства, керуючись інтересами суспільства. Теорія підтримує існування незалежних регулюючих органів (комісій), які мають стежити за дотриманням суспільних інтересів. Якщо ринкові механізми не працюють, регулюючі органи втручаються і роблять те, що найкраще відповідає інтересам споживачів. Теорія «зростання» передбачає, що теорія суспільних інтересів загалом не вигідна суспільству, оскільки більшу вигоду одержують саме об'єкти регулювання, і регулюючі органи «зростаються» з об'єктами регулювання за

рахунок приватних інтересів. Теорія суспільного вибору передбачає, що розглядає концепції «суспільних інтересів» і «зростання» як виняткові випадки. Ця теорія передбачає «коливання» дій регулюючих органів між двома протилежностями: регулюючі органи не надають перевагу ні ринку досконалої конкуренції, ні ринку чистої монополії, і, як наслідок, – з'являється часткова можливість запровадження саме монопольної ціни [87, с.218]. Щодо питання ліцензування, нагляду та перевірки федеральних кредитних спілок, вони були віднесені до юрисдикції Національного управління кредитних спілок (НУКС) у відповідності із Законом від 10 березня 1970 року. З 1978 року НУКС є незалежним федеральним агентством виконавчої влади, який очолює рада керуючих у складі трьох директорів, які призначаються президентом і затверджуються сенатом. Трьома основними функціями НУКС є: здійснення нагляду за безпекою та надійністю кредитних спілок, оперативне керівництво Національним фондом страхування паїв, реалізація програми методичної, фінансової та організаційної підтримки окремих груп кредитних спілок. Появу НУКС можна вважати завершенням формування правових засад системи державного регулювання кредитних спілок [261].

У контексті *другого підходу* варто зауважити, що у світовій практиці немає єдиної системи регулювання фінансового ринку – кожна країна розробляє та впроваджує свої підходи, які зазвичай ґрунтуються на адаптації світового досвіду до національної правової системи. Проблеми підвищення ефективності регулювання й нагляду за фінансовим сектором в Україні перебувають у центрі уваги багатьох науковців. Здебільшого вона зосереджена на аналізі підходів до вибору оптимальних шляхів розвитку регулювання та нагляду в банківській сфері [84, с. 220].

Частка активів українського небанківського фінансового сектору становить лише 7 % від загального обсягу активів фінансово-кредитних установ країни, однак негаразди в цьому секторі можуть спричиняти проблеми для всієї економіки, що засвідчує остання фінансова криза. З огляду на це, запровадження ефективного управління ризиками в цьому сегменті є досить актуальним. Для кредитних спілок – ризик-менеджмент має слугувати своєрідним механізмом захисту інтересів клієнтів,

власників та інвесторів, бути передумовою для ухвалення оптимальних, умотивованих рішень.

Порушення фінансового законодавства в більшості європейських держав визнають правопорушеннями, керуючись актами міжнародного характеру. Зокрема, Конвенцією про захист фінансових інтересів ЄС (1995) запропоновано включити до національних законів низку шахрайських деліктів як «невигідних для інтересів ЄС». Так, у Рамковому рішенні Ради ЄС «Про боротьбу з шахрайством та підробкою без готівкових платіжних засобів» (2001) йдеться про те, що кожна держава зобов'язана визнати злочином умисні діяння щодо банківських платіжних засобів [84, с. 220–226].

На сьогодні у світі зареєстровано близько 53 тис. кредитних спілок, їх активи оцінюють приблизно в 1 трлн доларів США, а сумарна кількість їх членів перевищує 187 млн осіб [115, с. 120; 87, с. 218].

Зарубіжний досвід діяльності кредитних спілок засвідчує, що весь спектр фінансових операцій, які вони здійснюють, не зводиться лише до кредитних і депозитних, пов'язані з розміщенням цінних паперів на фондовому ринку, іпотечними операціями, емісією кредитних карток, довірчим управлінням майном тощо. Останнім часом привертають увагу операції з перерахування зарплати працівникам підприємств через кредитні спілки. Надання вказаної послуги є вигідним для всіх учасників. Світовій практиці регулювання діяльності кредитних установ відомо чимало методик оцінки їх фінансового стану та діяльності, які застосовують у різних економічних умовах [124].

Основою для побудови системи нагляду за діяльністю кредитних спілок є принципи *Всесвітньої ради кредитних спілок* (WOCCU) Базельського комітету з питань банківського нагляду та законодавство ЄС.

Всесвітня рада кредитних спілок, визначаючи ключові принципи нагляду за кредитними спілками, наголошує на тому, що вони є фінансовими установами, а отже, мають бути суб'єктами пруденційного нагляду. Рекомендації, викладені в стандартах пруденційного нагляду, мають бути враховані в національному законодавстві з питань регулювання діяльності кредитних спілок.

У 1988 році Базельський комітет затвердив і підписав угоду BASEL I, яка стосується не лише банків, а й усіх кредитних установ. Вона називалася «Міжнародна конвергенція вимірювання розміру капіталу і стандартів капіталу». У 2004 році Базельський комітет банківського нагляду затвердив нові нормативи резервного капіталу (BASEL II), які набрали чинності в 2006 році. За ними повинні діяти банки та кредитні установи країн ЄС, «групи десяти» та інших країн, які запровадять їх добровільно. Головною метою запропонованих в Угоді про капітал змін, які відповідають принципам Базеля III, є підвищення якості, прозорості й удосконалення структури капіталу кредитної установи, розширення практики покриття ризиків капіталом і стимулювання заходів щодо створення його резервних запасів. Зокрема, переважаючою формою капіталу першого рівня повинні стати прості акції та нерозподілений прибуток. Інструменти капіталу другого рівня мають бути гармонізовані. Також передбачаються заходи задля стримування циклічності діяльності кредитної установи. Базель III передбачає виключення зі структури власного капіталу певних статей, які недостатньо ліквідні й не можуть бути використані для покриття збитків. До капіталу першого рівня мають належати лише такі інструменти, які забезпечують поглинання збитків у поточній діяльності кредитної установи, а не за їх банкрутства. Базель III сприяє збільшенню частки акціонерного капіталу та зменшенню питомої ваги субординованих кредитів та інших гібридних інструментів у капіталі кредитної установи [140, с. 123; 55, с. 39].

Питання щодо необхідності впровадження кредитними спілками вимог Базеля II залежить від наявності системи пруденційного нагляду за фінансовими установами в конкретній країні. Крім цього, Всесвітня рада кредитних спілок пропонує відповідному органу, до компетенції якого належить питання регулювання та нагляду за діяльністю кредитних спілок, приймати позитивне рішення щодо застосування ними положень Базеля II у разі: наявності стійкої системи нагляду на основі ризиків; якщо кредитні спілки є прямими конкурентами банків на ринку кредитних, депозитних та інших банківських послуг; якщо кредитні спілки та регулятор усвідомлюють основну причину та процес застосування розрахунків за «стандартизованим підходом».

Навпаки, застосування вимог Базеля II з позиції Всесвітньої ради кредитних спілок є недоцільним у разі, якщо не здійснюється нагляд на основі ризиків за кредитними спілками (у такому випадку краще використовувати ресурси для забезпечення посиленого виїзного та безвиїзного нагляду і перевірок); кредитні спілки не конкурують з банками, щодо яких повинна застосовуватися жорстка система нагляду на основі ризиків.

Упровадження положень Базеля II у будь-якій країні передбачає можливість кредитних спілок брати участь у розробленні нових нормативних і регуляторних вимог, а також прогнозувати ймовірні наслідки їх застосування.

Окремі кредитні спілки диверсифікують свою діяльність, зокрема географічно, шляхом запровадження нових фінансових продуктів, технологій або через взаємодію з банками та іншими фінансовими установами. Відповідно, ризики, що супроводжують їх діяльність, динамічно розвиваються. Тому важливо, щоб наглядова система аналізувала ситуацію та реагувала на зміни в певній фінансовій установі та секторі загалом.

Принципи діяльності кредитних спілок відрізняються від методів банківського роздрібного кредитування, тому управління їх кредитним ризиком теж має певні особливості. Так, регуляторну вимогу щодо наявності в кредитних спілках розроблених та затверджених інструкцій і положень щодо перевірки, схвалення, моніторингу та повернення кредитів слід доповнити специфічними для кредитних спілок положеннями.

Країни – члени ЄС розглядають можливість створення нового європейського органу з регулювання та нагляду щодо сектору цінних паперів, банківського й страхового секторів. Також запропоновано проект директиви стосовно створення спеціального європейського органу банківського регулювання та нагляду, до компетенції якого належатиме розроблення регуляторних і наглядових стандартів для всіх кредитних та фінансових установ, а також запобігання злочинам та правопорушенням. Причому, на думку представників *Європейської мережі кредитних спілок* (European Network of Credit Unions), застосування всіх вимог і

стандартів європейського банківського регулятора має відповідати розміру та виду ризиків кредитних установ.

У Великій Британії наглядова політика Управління з фінансового регулювання та нагляду (центрального органу нагляду за ринком фінансових послуг, або Financial Services Authority, FSA) спрямована на посилення законодавчих вимог щодо пруденційних стандартів для кредитних спілок у сфері оцінки капіталу, ліквідності й резервування під неповернення кредитів. Так, у зазначеній країні діяльність кредитних спілок є вже традицією (триває з 1964 року), хоча кількість їх є набагато меншою порівняно із США (становить близько 480) [50]. Водночас цей показник постійно зростає: у 1992 році – 377, у 1998 – 398, у 2009 – 480 кредитних спілок. З огляду на це, у Великій Британії рівень довіри до банківського сектору є значно вищим, ніж аналогічні індикатори за всіма іншими сегментами фінансового ринку загалом, чим можна пояснити низькі показники залучених і розміщених фінансових ресурсів – на сьогодні 1 трлн і 794 млрд доларів США відповідно. На відміну від інших країн, у Великій Британії діяльність кредитних спілок регулює FSA, до того ж кожна з кредитних спілок встановлює свої вимоги до осіб, які прагнуть стати членами цієї організації [115, с. 121].

В Ірландії триває підготовка до реформування регуляторної системи, що передбачає створення при Центральному банку Ірландії (Central Bank and Financial Services Authority of Ireland) Комісії єдиного інтегрованого регуляторного органу фінансового ринку. Дія стандартів банківського нагляду буде поширюватися і на кредитні спілки. Однак Ліга кредитних спілок Ірландії (Irish League of Credit Unions) зазначає, що такі кроки можуть негативно позначатися на розвитку кооперативного кредитування в країні. З метою напрацювання регуляторних норм, які відповідають діяльності спілок, Ліга запропонувала проаналізувати діяльність максимально репрезентативної групи кредитних спілок, і лише на підставі результатів такого аналізу створювати законодавчу та регуляторну систему впливу на діяльність кредитних спілок.

Парламентський комітет з підприємництва, торгівлі та інвестицій Ірландії запропонував делегувати відповідальність за здійснення нагляду за кредитними

спілками органів регулювання та нагляду за фінансовим сектором Великої Британії, залишивши функцію реєстрації кредитних спілок Департаменту з підприємництва, торгівлі та інвестицій Ірландії. Цієї позиції також дотримується Казначейство Її Величності (Her Majesty's Treasury), пропозиції якого передбачали необхідність поширення на кредитні спілки Закону «Про фінансові послуги та ринки».

У Новій Зеландії впродовж 2008–2009 років здійснювали заходи, спрямовані на реформування фінансового сектору країни, зокрема щодо посилення відповідності нагляду за кредитними спілками, які стали членами національної системи гарантування вкладів. У зв'язку з цим кредитні спілки зобов'язані подавати щомісячну та спеціальну звітність, яка передбачена для фінансових установ – учасників системи. Упродовж 2010 року тут також було розпочато впровадження відповідних норм щодо пруденційного законодавства.

Одним із лідерів кредитної кооперації Європи є Республіка Польща. Її кооперація, як і кредитна кооперація більшості країн Східної Європи, має два історичні етапи розвитку. Засновником кредитної кооперації Польщі є Францішек Стефчик, який започаткував 1890 року перший позичково-ощадний кооператив поблизу м. Краків. Новітня історія розвитку кредитної кооперації Республіки Польща налічує 20 років (або 16, якщо рахувати з 1992 року, коли розвиток набув системного та планового характеру).

За ініціативи профспілкового руху «Солідарність» та підтримки Всесвітньої ради кредитних спілок у 1990 році було створено Фонд польських кредитних спілок, який з 1992 року почав створювати кредитні спілки по всій території республіки. У 1995 році було прийнято Закон «Про кооперативні ощадно-кредитні каси», відповідно до якого каса – це кооператив громадян, створений для накопичення грошових коштів виключно своїх членів, надання їм позик та кредитів, здійснення за їх замовленням фінансових розрахунків і забезпечення посередництва під час укладання договорів страхування [213, с. 5].

Польські кредитні спілки також очікують змін до національних законодавчих актів, спрямованих на посилення контролю за їх діяльністю, зокрема шляхом удосконалення стандартів нагляду й регулювання [60, с. 86].

У межах оптимізації регуляторної системи щодо діяльності кредитних спілок у країнах ЄС у 2008 році було прийнято Директиву щодо вимог до капіталу, якою передбачено адаптацію національного законодавства країн-членів до вимог Базеля II. Водночас вона містить положення, що виключають зі сфери регуляторного впливу кредитні спілки. Зокрема, у документі йдеться про те, що, зважаючи на особливості структури та незначний розмір, на кредитні спілки Польщі, Ірландії та Великій Британії не поширюється дія цієї Директиви. Відповідно, діяльність таких фінансових установ, зокрема з питань достатності капіталу, має регулюватися згідно з національним законодавством цих країн.

Після приєднання до ЄС на кредитні спілки нових країн – членів ЄС, наприклад Румунії, поширилася дія вимог Директиви. Таким чином, до кредитних спілок різних країн-членів застосовують різні вимоги, що призводить до нерівності умов провадження діяльності.

Таким чином, у світовій практиці для здійснення фінансового нагляду розроблено ключові елементи оцінки наглядовими органами системи управління ризиками. Оцінюючи якість управління ризиками, наглядові органи мають переконатися, що фінансова установа відповідає таким вимогам: процедури управління ризиками і порядок надання звітів та інформації дають змогу охопити всі можливі ризики; ключові підходи, джерела інформації та процедури, які використовують для виявлення, оцінки, моніторингу й контролю ризиків, адекватні, задокументовані та регулярно тестуються на надійність; у звітах послідовно відображається діяльність фінансової установи, що дає змогу здійснювати моніторинг ризиків відповідно до встановлених лімітів, цілей і завдань.

Особливий інтерес викликає аналіз законодавства США. Ця країна однією з перших розпочала боротьбу з фінансовими правопорушеннями, напрацювавши певний досвід щодо протидії цьому явищу. Лише за роки світової фінансової кризи в США було призупинено діяльність 560 кредитних союзів. Попри це, кількість їх

членів збільшилася на 21,7 тис. осіб, а загальна сума внесків у країні становила близько на 100 млрд доларів США. Ця тенденція пояснюється не лише підконтрольністю роботи кредитних спілок з боку наглядового органу (Національна адміністрація кредитних спілок – NCUA), а передусім прозорістю самого менеджменту. Унаслідок цього механізм здійснення кредитування членів кредитних спілок зводиться до мінімуму: оскільки платоспроможність учасників і цільове призначення кредиту враховується досить жорстко, кожен із членів кредитної спілки може отримати фінансові ресурси в тому обсязі, які безпосередньо є в розпорядженні кредитної спілки. Зазвичай фінансові ресурси передають на умовах строковості, платності й повернення на день подачі заявки до кредитної спілки, що, відповідно, збільшує переваги кредитно-кооперативних організацій порівняно з іншими фінансовими установами. Такий механізм кредитування суттєво знижує відсоток прострочених і неповернених кредитів, і навпаки, у США своєчасно та в повному обсязі повернуті кредити становлять 97 % від загальної суми [115, с. 121].

Адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері господарської діяльності в США встановлено як на рівні федерації, так і в окремих штатах. Однак криміналізацію господарських правопорушень здебільшого передбачено федеральним законодавством, що пов'язано з потребами ефективного виконання США своїх зобов'язань стосовно забезпечення безпеки торгівлі, фінансової системи тощо [243, с. 10].

Таким чином, проаналізувавши зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок, можна зробити висновок, що має місце своєрідність такого регулювання з урахуванням національних, вітчизняних, історичних традицій, належності до правової системи, що і обумовлює ефективність функціонування кредитних спілок. З огляду на зазначене, можна виокремити характерні особливості правового регулювання у зарубіжних країнах: по-перше, обов'язкове нормативне закріплення загальних положень про адміністративну процедуру в нормативних актах певного різновиду (кодекс, закон, акт тощо); по-друге, адміністративну процедуру в зарубіжних країнах нормативно визначено як взаємовідносини приватної особи та публічної

адміністрації; по-третє, закріплення загальних положень щодо адміністративних процедур здійснюється в узагальненому порядку задля задоволення потреб більшості об'єктів, діяльність яких вони врегульовують.

Ефективність діяльності кредитних спілок у ряді зарубіжних країн обумовлюється добровільністю утворення установ кредитної кооперації та акумулювання грошових коштів фізичних або юридичних осіб, цілеспрямованістю на сприянні їх учасників кредитному, розрахунковому, консультаційному, посередницькому та інших видах обслуговування.

Дослідження зарубіжного досвіду щодо запобігання порушенням у сфері діяльності кредитних спілок визначає доцільність запровадження у вітчизняне законодавство певних елементів правової регламентації і практики розв'язання окремих проблем функціонування небанківських фінансових інституцій, зокрема кредитних спілок, що надзвичайно важливо в умовах реформування правової системи України. Умовно можна виділити кілька моделей визначення в законодавстві зарубіжних країн адміністративно-правових основ порядку створення та діяльності кредитних спілок, а саме: повна регламентація (Німеччина, Литва та ін.) з чітким визначенням порядку реєстрації, ліцензування, контролю та припинення, й часткова (Великобританія, Ірландія, Білорусь, Казахстан та ін.). Для України характерна повна регламентація адміністративного-правових засад порядку створення та діяльності кредитних спілок з метою запобігання правопорушенням у їх діяльності, корупції.

Водночас, варто звернути увагу державного впливу на діяльність таких НФУ, з метою забезпеченні їх стабільної діяльності й впровадження вітчизняне правове поле: подання електронних автобіографій кожного з членів кредитної спілки (Німеччина); одночасна державна реєстрація та видача кредитної ліцензії, з метою скорочення фінансових витрат (Казахстан); обмеження ризиків діяльності кредитних спілок на державному рівні, що сприятиме стійкості та стабільності кредитних спілок (Латвія); розподіл функцій державного контролю у відповідності до кредитних напрямів діяльності (Великобританія). Однак необхідно усунути

автоматичне запозичення норм зарубіжного законодавства з урахуванням історичних традицій України та її належності до правової системи.

Висновки до розділу 1

З'ясовано, що небанківська кредитна установа - це юридична особи, яка включена до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, встановленому законодавством України та відповідно до закону має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик.

Відзначено, що спеціальних доктринальних досліджень діяльності кредитних спілок як об'єктів адміністративно-правового регулювання в Україні у правовій науці не здійснювалося. Однак багатолітнє функціонування кредитних спілок (у різних формах, під різними назвами, однак з єдиною метою – фінансової взаємодопомоги) на теренах України, у різні історичні періоди, безумовно, ґрунтується не лише на досвіді і практиці небанківської діяльності, але й на наукових дослідженнях економістів, фінансистів, фахівців банківської справи, а також юристів – фахівців у галузі фінансового, цивільного, господарського, адміністративного права та інших галузей. Звісно, важливим аспектом дослідження є економічний напрямок, адже в основі правовідносин за участю кредитних спілок є власне економічна база, однак не слід применшувати доробок вчених-правників. Кредитні спілки та їх діяльність розглядаються під призмою саме адміністративно-правового регулювання у рамках Особливої частини адміністративного права, а саме: адміністративно-правового регулювання відносин в економіці, та Загальної частини – в рамках адміністративного процесу, точніше адміністративно-процедурного права – щодо реєстрації, встановлення вимог допуску до професійної діяльності, ліцензування, фінансового моніторингу, контролю за їх діяльністю, припинення їх діяльності, а також щодо розгляду адміністративно-деліктних відносин за участю кредитних спілок. Саме ці аспекти привертають увагу вчених-адміністративістів.

Підкреслено, що надання кредитів кредитними спілками своїм членам та лихварство як схожі види діяльності, мають дотичні у функціональному напрямку (забезпечення грошовою масою тих, хто цього потребує) та у зовнішньому вираженні форми відносин (надання грошей за визначену плату – певний обумовлений відсоток). Однак зазначені види діяльності мають і кардинальні відмінності: у процедурі проведення, у розмірі плати за користування, у соціальному призначенні, у суспільних цілях тощо. Надання кредитів кредитними спілками своїм членам та лихварство не варто порівнювати, їх доцільно розглядати як первісні та похідні історичні форми схожих процесів і соціальних відносин.

Зроблено висновок про те, що передумовою існування кредитних спілок є кредитна кооперація – процес об'єднання осіб та їх трудових, матеріальних, інтелектуальних ресурсів для досягнення єдиної мети – забезпечення членів кооперативу необхідними фінансовими послугами. Прототипи сучасних кредитних спілок відомі з прадавніх часів (Стародавньої Греції, Вавилону, Стародавнього Риму, Київської Русі). Однак засновниками кредитної кооперації, її основних принципів і загальних засад становлення у всьому світі вважаються німецькі кооператори Г. Шульце-Деліч і Ф. Райфайзен.

Аргументовано, що привабливість кредитних спілок як фінансових установ грошового ринку полягає в тому, що вони виконують дві базові операції – акумулювання грошових коштів у вигляді внесків членів кредитної спілки на депозитні рахунки і розміщення їх у вигляді фінансових кредитів. Одночасно з тим, вони функціонують на кооперативних засадах, які визнані у всьому світі демократичними і гуманними. Про популярність кредитних спілок серед різних верств населення в усьому світі свідчить наявність міжнародного свята на честь цих фінансових установ. Заснований у 1948 році Міжнародний День кредитних спілок, святкують щорічно у третій четвер жовтня з метою об'єднати людей, відобразити кооперативну історію, досягнення кредитних спілок та задля популяризації ідеї кредитних спілок у цілому світі. У цей день згадують історію, традиції і дух міжнародного руху кредитних спілок.

З'ясовано, що сучасний етап розвитку кредитних спілок характеризується створенням життєздатної та потужної системи кредитних спілок в Україні, розвитком регіональної та національної інфраструктури, що забезпечує планомірне зростання, стабільність, конкурентоспроможність та ефективність системи кредитних спілок в цілому. Кредитні спілки в Україні за правовим статусом та нормативним закріпленням засад створення і діяльності наразі є неприбутковими організаціями, що віднесені до фінансових установ та мають власний спеціальний орган реєстрації, ліцензування, особливості регулювання порядку діяльності і контролю.

Доведено, що фінансова послуга – це господарська операція з грошовими коштами, цінними паперами та борговими зобов'язаннями, що здійснюється на платній або безоплатній основі банківськими або небанківськими фінансовими установами в інтересах замовників послуг – споживачів та можливих третіх осіб за власний рахунок фінансових установ, або за рахунок споживачів чи третіх осіб, або за рахунок грошових коштів, залучених від інших осіб, з метою збереження їх реальної вартості, а у випадках, передбачених договором, – отримання прибутку споживачем.

Узагальнено, що кредитні спілки – це суб'єкти фінансового ринку, які надають фінансові послуги, подібні до банківських: залучають кошти шляхом приймання депозитів, відкриття пайових, ощадних, чекових (розрахункових), пенсійних та інших рахунків і за рахунок цих коштів видають кредити різноманітних видів, розміщують тимчасово вільні кошти у казначейські зобов'язання, державні і муніципальні облігації та інші високо надійні цінні папери. Крім цього, кредитні спілки здійснюють розрахунково-касове обслуговування, обмін чеків, продаж дорожніх чеків, випуск кредитних карток, брокерські та нотаріальні послуги, послуги по телефону та через банківські автомати, здійснюють інші операції.

До ознак кредитних спілок віднесено: 1) кредитна спілка – це юридична особа, і, відповідно, наділена всіма характерними ознаками, притаманними юридичним особам. Тобто, це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, наділена цивільною правоздатністю та дієздатністю.

2) кредитна спілка – це фінансова установа. За цією ознакою вона розташована на одному щаблі поряд з іншими фінансовими установами – банками, ломбардами, лізинговими компаніями, довірчими товариствами, страховими компаніями, установами накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційними фондами і компаніями та іншими юридичними особами, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг;

3) кредитна спілка – це неприбуткова організація. Ця ознака є досить незвичною для організації, основним видом діяльності якої є надання фінансових послуг, тому і виникає маса питань та непорозумінь у пересічних громадян, науковців, контролюючих органів з цього приводу;

4) кредитна спілка – це кооператив, тобто, це юридична особа, утворена фізичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. Кредитні спілки надають фінансові послуги лише своїм членам, кожен з яких є її співвласником. Всі члени спілки є рівноправними. У кредитних спілках немає поняття засновників та статутного фонду.

5) кредитна спілка – це суб'єкт некомерційного господарювання.

6) кредитна спілка – це небанківська установа.

Констатовано, що кредитна спілка – це неприбуткова небанківська фінансова установа, утворена на кооперативних засадах шляхом об'єднання фізичних осіб для задоволення їх фінансових потреб. Вони уособлюють поєднання ознак юридичної особи та специфічних ознак (ознак фінансової установи, неприбутковий характер діяльності, ознак кооперативу, ознак суб'єкту некомерційного господарювання та небанківської установи), які у сукупності і визначають її реальний правовий потенціал.

Здійснено класифікацію кредитних спілок, які поділено за такими критеріями:

1) за територіальною ознакою: а) місцеві кредитні спілки – члени кредитної спілки проживають в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці (село, місто, район); б) регіональні кредитні спілки – члени кредитної спілки проживають

у межах декількох адміністративно-територіальних одиниць; в) всеукраїнські – поширюють свою діяльність на всю територію України;

2) за діапазоном операцій: а) функціональні (профільні) – здійснюють обмежене коло операцій або обслуговують певне поле членства за спільними ознаками, такими як спільне місце роботи чи навчання, належність до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації; б) універсальні – здійснюють всі види господарської діяльності, що не заборонені чинним законодавством, і обслуговують широке коло членів; в) галузеві – орієнтовані на ведення фермерських господарств, з урахуванням потреб сільського населення.

Відзначено, що найважливішою функцією кредитних спілок є забезпечення регулярних заощаджень та надання позичок своїм членам, або якщо коротко – заощадження і позички. Такий фінансово-кредитний посередник здійснює свою діяльність заради досягнення певної кінцевої мети – підвищення соціально-економічного стану своїх членів. Покращання економічного становища громадян забезпечується їх спроможністю заробляти гроші, розумно їх витратити, частину доходу заощаджувати для отримання майбутніх благ і мати доступ до джерел кредиту, що забезпечує умови для продуктивної і прибуткової діяльності. Кредит надається членам кредитних спілок для будь-якої мети, яка заслуговує на увагу. За позичку сплачується помірно низька відсоткова ставка, що також відноситься до позитивних рис кредитних спілок.

Встановлено, що кредитні спілки мають подвійну правову природу, тобто, з одного боку, існують на основних принципах кооперації, а саме: добровільність вступу та свободи виходу з кредитної спілки, рівноправність членів, самоврядування тощо, з іншого, члени кредитної спілки добровільно об'єднуються на основі членства для ведення діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних потреб через взаємне кредитування (надання фінансових послуг) за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Тому кредитна спілка – це неприбуткова небанківська фінансова установа, утворена на кооперативних засадах шляхом об'єднання фізичних осіб для задоволення їх фінансових потреб.

Акцентовано увагу на тому, що країни – члени ЄС розглядають можливість створення нового європейського органу з регулювання та нагляду щодо сектору цінних паперів, банківського й страхового секторів. Також запропоновано проект директиви стосовно створення спеціального європейського органу банківського регулювання та нагляду, до компетенції якого належатиме розроблення регуляторних і наглядових стандартів для всіх кредитних та фінансових установ, а також запобігання злочинам та правопорушенням. Причому, на думку представників Європейської мережі кредитних спілок (European Network of Credit Unions), застосування всіх вимог і стандартів європейського банківського регулятора має відповідати розміру та виду ризиків кредитних установ.

Аналіз зарубіжного досвіду дав можливість зробити висновок, що має місце своєрідність регулювання запобігання правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок з урахуванням національних, вітчизняних, історичних традицій, належності до правової системи, що і обумовлює ефективність функціонування кредитних спілок. З огляду на зазначене, виокремлено характерні особливості правового регулювання у зарубіжних країнах: по-перше, обов'язкове нормативне закріплення загальних положень про адміністративну процедуру в нормативних актах певного різновиду (кодекс, закон, акт тощо); по-друге, адміністративну процедуру в зарубіжних країнах нормативно визначено як взаємовідносини приватної особи та публічної адміністрації; по-третє, закріплення загальних положень щодо адміністративних процедур здійснюється в узагальненому порядку задля задоволення потреб більшості об'єктів, діяльність яких вони врегульовують.

Обґрунтована доцільність запровадження у вітчизняне законодавство певних елементів правової регламентації і практики розв'язання окремих проблем функціонування небанківських фінансових інституцій, зокрема кредитних спілок, що надзвичайно важливо в умовах реформування правової системи України. Умовно можна виділити кілька моделей визначення в законодавстві зарубіжних країн адміністративно-правових основ порядку створення та діяльності кредитних спілок, а саме: повна регламентація (Німеччина, Литва та ін.) з чітким визначенням порядку реєстрації, ліцензування, контролю та припинення, й часткова

(Великобританія, Ірландія, Білорусь, Казахстан та ін.). Для України характерна повна регламентація адміністративного-правових засад порядку створення та діяльності кредитних спілок з метою запобігання правопорушенням у їх діяльності, корупції. Звернена увага на державний вплив на діяльність таких НФУ, з метою забезпеченні їх стабільної діяльності й впровадження вітчизняне правове поле: подання електронних автобіографій кожного з членів кредитної спілки (Німеччина); одночасна державна реєстрація та видача кредитної ліцензії, з метою скорочення фінансових витрат (Казахстан); обмеження ризиків діяльності кредитних спілок на державному рівні, що сприятиме стійкості та стабільності кредитних спілок (Латвія); розподіл функцій державного контролю у відповідності до кредитних напрямів діяльності (Великобританія). Однак необхідно усунути автоматичне запозичення норм зарубіжного законодавства з урахуванням історичних традицій України та її належності до правової системи.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШЕНЬ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ В УКРАЇНІ

2.1. Юридичний склад правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні

Наслідки міжнародної економічної кризи першого десятиліття ХХІ століття змусили уряди багатьох країн звернути особливу увагу на проблему державної фінансової безпеки. Не залишилась осторонь вказаного процесу й Україна, оскільки останні події в її фінансовій сфері демонструють хиткість і нестабільність національної фінансової безпеки, її залежність від внутрішніх та зовнішніх чинників, чільне місце серед яких посідає залежність від фінансової допомоги міжнародних і європейських фінансових організацій та урядів інших країн. Реалізація будь-яких суспільних зрушень у цьому контексті передбачає участь держави. Ця участь може набувати різних форм, ключовою з яких є правове регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою розроблення та закріплення в нормах права суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Водночас участь держави в регулюванні суспільних відносин не обмежується вказаним процесом. Важливим елементом діяльності держави є юридична відповідальність, яка може наставати в разі порушення будь-яким суб'єктом прав іншого суб'єкта або неналежного виконання чи невиконання суб'єктом певного обов'язку, закріпленого в правових нормах [199].

Реалізація будь-яких суспільних зрушень у цьому контексті передбачає участь держави. Ця участь може набувати різних форм, ключовою з яких є правове регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою розроблення та закріплення в нормах права суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Водночас участь держави в регулюванні суспільних відносин не обмежується вказаним

процесом. Важливим елементом діяльності держави є юридична відповідальність, яка може наставати в разі порушення будь-яким суб'єктом прав іншого суб'єкта або неналежного виконання чи невиконання суб'єктом певного обов'язку, закріпленого в правових нормах [200, с. 15].

У наукових колах тривають дискусії щодо змісту поняття юридичної відповідальності та її видів. Так, О. Е. Лейст зауважував що поняття юридичної відповідальності й низка її ключових проблем – предмет дискусії, яка триває протягом багатьох років і в процесі якої закономірно виявляється потреба в уточненні й розробленні низки методологічних питань, без чого немислимим є вироблення загального та загальновизнаного поняття юридичної відповідальності [113, с. 17].

Так, юридична відповідальність, як правове явище може розглядатись у двох аспектах, позитивному і негативному. У позитивному (проспективному) аспекті відповідальність особи – це відповідальність за майбутні вчинки, їх усвідомлення, прагнення діяти відповідно до встановлених норм, як соціальних, так і правових, належним чином виконувати свої обов'язки і реалізовувати права лише у встановленому порядку, бути громадсько активним і суспільно корисним членом суспільства. За юридичною природою позитивна відповідальність являє собою обов'язок діяти певним чином [105, с. 43]. У негативному (ретроспективному) аспекті мова йде про відповідальність за вже скоєні вчинки, їх негативні наслідки, порушення певних норм. Тоді як проспективна відповідальність має триваючий характер, ретроспективна є разовою реакцією на певний вчинок, його наслідком. В науці поширена точка зору, що теорія про проспективний і ретроспективний аспекти може бути застосована лише до суспільної відповідальності в цілому, тоді як будь-яка юридична відповідальність завжди є реакцією на певний вчинок, тобто її можна розглядати тільки як відповідальність у ретроспективному аспекті. Принаймні так стверджували В. А. Ойгензіхт [137, с. 43], Н. С. Малейн [123, с. 24] та ін.

Не вдаючись до глибокого аналізу цієї проблеми, і не беручи участь в обговоренні питання чи є перспективна відповідальність елементом правової реальності, чи штучною, надуманою, безпідставно ускладнюючою її категорією,

хочеться відзначити, що об'єктом цієї роботи буде лише відповідальність ретроспективна, тобто та, яка може наставати за вже скоєні вчинки, порушення, і, говорячи про правову відповідальність юридичних осіб чи юридичну відповідальність взагалі, ми матимемо на увазі саме ретроспективну відповідальність.

Вчені дають різноманітні визначення юридичної відповідальності, в яких кожен хоче підкреслити ті аспекти, характерні риси, які, на його думку, є головними. В цілому, для загального огляду, можна навести наступні точки зору щодо цього питання. Так, на думку А. Ф. Плахотного, юридична відповідальність це один із проявів зв'язку і взаємної залежності особистості і суспільства [149, с. 8]. І.С. Самощенко стверджує, що юридична відповідальність є державним примусом до виконання вимог права, реакцією на скоєне правопорушення [208, с.6-11]. Дещо інший підхід до цього питання висловлює Л. С. Явич, який вважає, що юридична відповідальність є реалізацією (втіленням) санкції правової норми [256, с.28]. О.С. Иоффе вважає, що юридична відповідальність це міра державного примусу, заснованого на юридичному та суспільному засудженні поведінки правопорушника, що виражається у встановленні для нього певних негативних наслідків у вигляді обмежень особистого та майнового характеру [75, с. 26].

Цікавою є точка зору О. Е. Лейста, що юридична відповідальність за об'ємом є значно ширшою за застосування санкції, оскільки включає такі проблеми, як кваліфікація правопорушення, гарантії встановлення об'єктивної істини у справі, права звинуваченої особи і ряд інших [112, с. 17]. На думку С.С. Алексеева, юридична відповідальність полягає в обов'язку особи переносити заходи державного примусового впливу за скоєне правопорушення [10, с.48]. С. Н. Братусь вважає, що юридична відповідальність є реалізацією правової норми, причому підставою є зобов'язання. Тобто юридична відповідальність це звичайне зобов'язання, але таке, що виконується в примусовому порядку [8, с. 4]. Висловлюється й таке визначення юридичної відповідальності, відповідно до якого – це врегульований правом обов'язок дати звіт за свої діяння [224, с.30]. В.Д. Перевалов вважає, що юридична відповідальність – є застосуванням до

правопорушника передбачених санкцією юридичної норми заходів державного примусу, які виражаються у формі обмежень особистого, організаційного чи майнового характеру [230, с. 99].

Заслугує уваги і точка зору Д. М. Лук'янця, відповідно до якої юридична відповідальність – це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що проявляються в недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завдання збитків і виражена в застосуванні до осіб, які вчинили такі діяння, засобів впливу, що тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру [118, с. 15].

Така різноманітність у підходах до визначення юридичної відповідальності викликана тим, що вона, будучи одним із видів суспільної відповідальності успадкувала від останньої і змістовність, і багатоаспектність. Дійсно, суспільна відповідальність, в самому загальному розумінні, це специфічний зв'язок між суб'єктами суспільних відносин, один з яких є домінуючою інстанцією і, застосовуючи різноманітні прийоми та методи, впливає на поведінку іншого, намагаючись утримати її (поведінку) в певних рамках (межах). Саме завдяки існуванню цього зв'язку забезпечується дотримання суспільних норм, встановлення злагоди в суспільстві, а загалом й існування самого суспільства.

В юридичній літературі питання юридичної відповідальності залишаються полемічними, оскільки відсутні єдині підходи до визначення поняття і змісту юридичної відповідальності, немає єдності і щодо характеристики окремих принципів юридичної відповідальності та процесуальних засад її здійснення. Між тим, об'єктивне теоретичне вирішення цих питань визначає характер та зміст діяльності суб'єктів права, а також спричиняє позитивний вплив на стан законності та правопорядку. Юридична відповідальність сама по собі є складною і надзвичайно значимою категорією в системі права, що потребує відповідного аналізу.

Насамперед варто наголосити на тому, що ключовим моментом будь-якої наукової роботи є та методологічна база, яка буде закладена в основу дослідження

того чи іншого предмету і об'єкта вивчення. В контексті наукового розгляду юридичної відповідальності, в тому числі і питань принципів та процедур реалізації юридичної відповідальності, доцільно проаналізувати проблематику юридичної відповідальності як об'єкту юридичної науки, що надасть змогу встановити систему закономірностей юридичної відповідальності щодо її феноменологічних, методологічних та практичних засад.

На підтвердження зазначеного в юридичній літературі неодноразово зверталася увага вчених на принципове значення історіографії вивчення того чи іншого об'єкту дослідження, що відіграє методологічне значення в процесі наукового дослідження в цілому [117, с. 56]. Окрім того, складність наукового вивчення процедурних та принципових засад юридичної відповідальності, що становить предмет цієї роботи, пояснюється складністю самої юридичної відповідальності, яка виявляється в тому, що:

- по-перше, юридична відповідальність є предметом наукового дослідження багатьох суспільних наук, зокрема юридичних наук, політологічних наук, соціологічних наук тощо, що зумовлює досить різновекторний характер існуючих наукових розробок проблематики юридичної відповідальності;

- по-друге, юридична відповідальність має особливий соціальний характер та призначення, що обумовлено її похідним характером від соціальної відповідальності в цілому, що в свою чергу обґрунтовує принциповість наукових досліджень зазначеної проблематики, оскільки юридична відповідальність має особливий соціальний характер, що визначає її державно-владний вплив на розвиток суспільства;

- по-третє, юридична відповідальність має багатоаспектний характер наукового юридичного дослідження, оскільки досліджується як загальнотеоретичними (теорією держави і права, історією держави і права тощо), так і галузевими юридичними науками (наукою кримінального права, наукою цивільного права тощо), що зумовлює її складний зміст та розгалужену систему, тим самим створюючи досить розпорошений характер результатів наукового

дослідження в межах або загальнотеоретичних аспектів юридичної відповідальності, або в межах галузевих засад юридичної відповідальності;

– по-четверте, юридична відповідальність має практико-прикладний характер, оскільки вона реалізується в життєдіяльності суспільства, держави та громадян та безпосередньо націлена на зміну певного правового стану, що зачіпає інтереси конкретних суб'єктів права;

– по-п'яте, юридична відповідальність має тривале історичне коріння свого зародження, виникнення, розвитку та функціонування, що безпосередньо залежить від рівня розвитку людства та розвитку державно-владного впливу на суспільство та окремих громадян;

– по-шосте, юридична відповідальність є результатом розумового усвідомлення людьми сутності добра і зла, справедливості і несправедливості, що потребує постійного її наукового дослідження в контексті її методологічних та практичних засад, особливостей зміни суспільства, переосмислення загальнолюдських цінностей та цінності юридичної відповідальності, а також вдосконалення її функціонального призначення

В юридичній літературі вже робилися спроби дослідити юридичну відповідальність як об'єкт наукового дослідження, що пов'язувалось із необхідністю встановлення закономірностей розвитку юридичної відповідальності в цілому. Так, на думку С. М. Івахненко, актуальність проблеми юридичної відповідальності зумовлена необхідністю переосмислення багатьох теоретичних положень, які ще нещодавно здавалися сталими. Юридична відповідальність, змістом якої є вираження взаємозв'язку між особою та державою, являє собою один із гарантів правопорядку, гармонізації суспільних відносин. У зв'язку з цим виникає необхідність виявити ті нові моменти, які надають розумінню юридичної відповідальності сучасності та практичності, виявити шляхи ефективного забезпечення громадського порядку та законності [73, с. 3].

В свою чергу П. В. Глаголев зробив, на нашу думку, досить вдалу спробу систематизувати аспекти актуальності наукового дослідження юридичної відповідальності, що зумовлюється: по-перше, поточними радикальними соціально-

економічними, політичними та правовими перетвореннями; по-друге, необхідністю вироблення єдиного розуміння поняття «юридична відповідальність», уточнення її цілей, функцій та принципів в правовій державі; по-третє, особливим місцем та ключовим значенням юридичної відповідальності в системі засобів правового примусу [45, с. 3-4]. Досить поширеним є визначення адміністративної відповідальності як виду юридичної відповідальності, який зводиться до реагування уповноваженого органу державного управління чи посадової особи (в окремих випадках – суду) на адміністративне правопорушення і виражається в застосуванні адміністративного стягнення до правопорушника [24, с. 59].

До характерних, специфічних рис адміністративної відповідальності варто віднести, насамперед, те, що її підставою є особливий вид правопорушення – адміністративний проступок. Своє вираження адміністративна відповідальність знаходить у застосуванні певних видів адміністративних стягнень, специфічних за змістом і відрізняється від заходів кримінального покарання, дисциплінарного впливу і майнової відповідальності. Адміністративні стягнення накладаються великою кількістю органів, яким таке право надане законодавством України і перелік яких міститься в КпАП України і деяких інших законодавчих актах. Незважаючи на те, що все частіше адміністративні стягнення застосовуються судами (суддями), адміністративна відповідальність є позасудовим видом правової відповідальності. Між органами державного управління (посадовими особами), що накладають адміністративні стягнення, і правопорушниками відсутні відносини підпорядкованості. Порядок притягнення до адміністративної відповідальності особливий, він істотно відрізняється від кримінального, цивільного процесів і дисциплінарного провадження. Нарешті, адміністративна відповідальність врегульована нормами адміністративного права, що містять вичерпні переліки адміністративних проступків, адміністративних стягнень і органів, уповноважених їх застосовувати, детально регулюють цей вид провадження і в сукупності утворюють її нормативну основу [15, с. 51].

Ураховуючи надзвичайну актуальність наукового розроблення питань забезпечення фінансової безпеки України, зокрема засобів її забезпечення, вважаємо

за необхідне в контексті нашого дослідження виокремити адміністративну відповідальність у сфері фінансових послуг, що, на нашу думку, є цілком природним, оскільки нині зростає значення суспільних відносин у фінансовій сфері України та визначити її як вплив органів державної влади, викликаний учиненням адміністративних правопорушень у сфері фінансових послуг, що виявляється в цілеспрямованому застосуванні адміністративних стягнень.

Характеризуючи суб'єкт адміністративного правопорушення, виділяють ознаки загального та спеціального суб'єкта. Останньому притаманна значна кількість різновидів у відносинах адміністративної відповідальності. Під суб'єктами адміністративного правопорушення у сфері фінансових послуг, на нашу думку, варто розуміти осіб (у тому числі посадових осіб), які вступають у суспільні відносини з приводу задоволення власних фінансових інтересів та тісно пов'язані з ними суспільні відносини. Однак, згідно зі ст. 16 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах із громадянами України, а питання про відповідальність за адміністративні правопорушення, учинені на території України іноземцями, які згідно з чинними законами та міжнародними договорами України мають імунітет від адміністративної юрисдикції України, вирішуються дипломатичним шляхом [88].

Суб'єкти адміністративних правовідносин повинні володіти правосуб'єктністю, тобто здатністю бути носіями прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені і нести юридичну відповідальність за свої дії. Суб'єктами адміністративного права є учасники суспільних відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні (суб'єктивні) обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами. Тобто, суб'єкти адміністративного права набувають статусу суб'єктів адміністративних правовідносин тоді, коли вони наділені практичною здатністю реалізовувати свою адміністративну правоздатність (при цьому мати і адміністративну дієздатність) в рамках конкретних адміністративних правовідносин. У таких відносинах однією із сторін завжди є орган державної влади (представник

держави) за умови здійснення цим органом своїх владних повноважень. Учасником адміністративних правовідносин є конкретна особа реальних існуючих правовідносин, тому поняття „учасник адміністративних правовідносин» та „суб’єкт адміністративних правовідносин» можна розглядати в якості синонімів. З огляду на зазначене, кредитні спілки, безперечно, також є суб’єктами адміністративного права, адже мають суб’єктивні права та виконують юридичні обов’язки, встановлені адміністративно-правовими нормами, однак саме при практичній реалізації своєї адміністративної правоздатності, при взаємодії з органами публічної адміністрації вони набувають статусу суб’єкта (учасника) адміністративних правовідносин.

Вищезазначені положення у повній мірі притаманні відносинам, що виникають у процесі реєстрації, ліцензування, припинення діяльності кредитних спілок, здійснення нагляду і контролю за їх діяльністю, так званим процедурним відносинам за участю кредитних спілок. Законна, ефективна та результативна взаємодія публічних та приватних осіб є запорукою становлення і реалізації всіх напрямків діяльності правової демократичної держави. Триваюча адміністративна реформа у незалежній Україні дає вагомий поштовх для розвитку адміністративно-процедурних відносин. Тим більше, що не є винятком із сфери державно-владного впливу і кредитні спілки, які, шляхом здійснення своєї діяльності, покликані на кооперативних засадах і принципах задовольняти потреби своїх членів у забезпеченні фінансовими послугами. Хоча кредитні спілки і є юридичними особами приватного права, вони у певних площинах функціонування проявляють себе саме як суб’єкти адміністративно-процедурних відносин, перш за все, відносин, пов’язаних із їх реєстрацією, ліцензуванням, контролем та припиненням діяльності.

У контексті дослідження забезпечення фінансової безпеки окремої уваги потребує питання адміністративної відповідальності посадових осіб. Так, відповідно до ст. 14 КУпАП, посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов’язані з порушенням установлених правил у сфері фінансових послуг, а також інших правил, забезпечення виконання яких належить до їхніх службових обов’язків [88]. Отже, фактично вказані суб’єкти можуть притягатись до адміністративної відповідальності здебільшого не за

порушення встановлених правил власними діями, а за нерозпорядливість і незабезпечення виконання таких правил іншими особами, у тому числі їх підлеглими. Суб'єктами адміністративного правопорушення законодавства у фінансовій сфері можуть бути також іноземці та особи без громадянства, крім осіб, які користуються імунітетом на території України.

Підкреслимо, що ознаки адміністративної відповідальності притаманні не лише відносинам за участі фізичних осіб, а й відносинам за участі юридичних осіб. Такі відносини у фінансовій сфері регулюють закони України «Про Національний банк України» [183], «Про банки та банківську діяльність» [158], «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [160], «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193] тощо.

Аналіз чинного КУпАП підтверджує необхідність виокремлення адміністративної відповідальності у фінансовій сфері, оскільки глава 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницькій діяльності» не відповідає сучасним вимогам систематизації різних видів адміністративної відповідальності у сфері фінансових послуг в межах одного кодифікованого акта, не виділяючи як окремий вид адміністративну відповідальність у фінансовій сфері.

Під час аналізу статей вказаної глави виникає низка запитань, зокрема щодо абстрактного формулювання диспозиції правових норм, які передбачають адміністративну відповідальність у досліджуваній сфері. Наприклад, ст. 166-8 КУпАП містить таке визначення: «здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено набуття статусу фінансової установи чи одержання спеціального дозволу (ліцензії) для здійснення зазначених видів діяльності, або з порушенням умов ліцензування, тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» Таким чином, у статті наведено посилення на інші нормативно-правові акти. Ця ситуація, на нашу думку, значно

ускладнює використання адміністративної відповідальності за вчинене правопорушення [88].

Для вирішення цього питання необхідно принаймні чітко визначити назви нормативно-правових актів, які містять зазначені правила діяльності з надання фінансових послуг, оскільки розміщення самих правил є занадто громіздким. Інакше кажучи, необхідне чітке посилення в адміністративно-правових нормах, що встановлюють адміністративну відповідальність у фінансовій сфері.

У межах розв'язання вказаної проблеми постає питання щодо існування значного масиву правових норм, які встановлюють адміністративну відповідальність за правопорушення у фінансовій сфері. Проаналізований КУпАП містить лише незначну кількість статей, що встановлюють адміністративну відповідальність у фінансовій сфері. Після більш поглибленого аналізу нормативно-правової бази виявлено, що значна кількість адміністративно-правових норм наявна в інших нормативно-правових актах, як законодавчих, так і підзаконних, зокрема відомчих (міжвідомчих). Індивідуальні й корпоративні учасники фінансового ринку функціонують за допомогою придбання різноманітних фінансових інструментів з метою збільшення активів й одержання прибутку. Надання фінансових послуг на ринку відбувається за активної участі посередників, якими є банки та різноманітні небанківські фінансові установи [244, с. 211].

Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193] встановлено відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з діяльністю на ринках фінансових послуг (ст. 41), зокрема НБУ у межах своїх повноважень у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг застосовує до учасників ринків небанківських фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг) штрафні санкції за:

- 1) провадження діяльності на ринках фінансових послуг, для якої законом встановлені вимоги щодо одержання ліцензії та/або реєстрації, без відповідної ліцензії та/або реєстрації - у розмірі від 1000 до 10000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

2) неподання, несвоєчасне подання або подання завідомо недостовірної інформації – у розмірі від 100 до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

3) ухилення від виконання або несвоєчасне виконання розпорядження, рішення Національного банку України про усунення порушення щодо надання фінансових послуг - у розмірі від 100 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Відповідно до п. 8 ст. 10 Закону України «Про кредитні спілки» [180], члени кредитної спілки несуть відповідальність за зобов'язаннями кредитної спілки лише в межах їх пайових внесків [180]. Отже, відповідальність членів кредитної спілки є обмеженою (відповідальність обмежується розміром пайового внеску) та суперечить основним положенням кооперації. Крім того, солідарна відповідальність має сприяти платіжній дисципліні щодо повернення кредитів, а також активної участі в діяльності кредитної спілки. Водночас діяльність має важливе значення, оскільки містить у собі мету, засоби, результат і безпосередньо процес діяльності, який є реальною рушійною силою суспільства [211, с. 130].

З огляду на наведене, доцільно зафіксувати в Законі «Про кредитні спілки» [180] солідарну відповідальність членів кредитної спілки за зобов'язаннями власне кредитної спілки.

Заслуговує на увагу також питання відповідальності кредитних спілок за скликання, проведення загальних зборів. Так, законодавство щодо кредитних спілок не містить штрафних санкцій за правопорушення, учиненні на ринках фінансових послуг, у тому числі за ненадання чи ненадання свідомо недостовірної інформації стосовно проведення загальних зборів. Отже, на перший погляд, кредитну спілку (як і акціонерне товариство) можливо притягнути до відповідальності за порушення порядку повідомлення членів кредитної спілки про проведення загальних зборів, наприклад, у разі несвоєчасного надання запрошення на загальні збори. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193] передбачає заходи впливу на суб'єктів підприємницької діяльності – юридичних осіб. Кредитна спілка є юридичною особою, яка надає фінансові

послуги, проте не є суб'єктом підприємницької діяльності. Тому застосування штрафних санкцій до кредитних спілок є неможливим [46, с. 134].

На нашу думку, у діях законодавця відсутня логіка, оскільки преамбула Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає, що цей Закон встановлює загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних і наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг. Кредитні спілки (ст. 1 зазначеного Закону) належать до фінансових установ, які відповідно до законодавства надають фінансові послуги. Недосконалість правового регулювання у сфері діяльності кредитних спілок, особливо коли йдеться про державне регулювання ринків фінансових послуг, можна розглядати як причину багатьох зловживань [211, с. 131–132].

З огляду на зазначене, у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» доцільно замінити конструкцію «суб'єкт підприємницької діяльності – юридична особа» на формулювання «фінансова установа». Адміністративна відповідальність є особливим видом юридичної відповідальності, якій притаманні всі її ознаки. Крім цього, вона має низку специфічних рис: цей вид юридичної відповідальності настає за особливий вид правопорушень – адміністративні проступки, виявляється у накладенні на порушників певних видів адміністративних стягнень (у сучасній адміністративно-правовій доктрині наявне вживання терміна «заходи відповідальності за порушення адміністративно-правових установлень»), уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного права [4, с. 86–87].

Кредитні спілки несуть відповідальність за широке коло діянь: від порушення норм, встановлених НБУ (наприклад, ліцензійних вимог, вимог до програмного забезпечення, до кваліфікації голови правління та головного бухгалтера, до приміщення, де здійснюється діяльність), до порушень податкового законодавства, бухгалтерських стандартів та порядку подання обов'язкової звітності.

КУпАП [88] визначає такі види адміністративних проступків і, відповідно, стягнень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні:

1. Порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг (стаття 166-8 КУпАП).

Здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено набуття статусу фінансової установи чи одержання спеціального дозволу (ліцензій) для здійснення зазначених видів діяльності, або з порушенням умов ліцензування тягне за собою накладення штрафу від 100 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені ч. 1 цієї статті, пов'язані з отриманням доходу у великих розмірах, передбачають накладення штрафу від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отримання доходу у великих розмірах наявне тоді, коли його сума в тисячу й більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Об'єктом цього адміністративного проступку є суспільні відносини у сфері банківської діяльності та іншої діяльності з надання фінансових послуг. Об'єктивна сторона правопорушення виражається в здійсненні банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено набуття статусу фінансової установи чи одержання спеціального дозволу (ліцензії) для здійснення зазначених видів діяльності, або з порушенням умов ліцензування (формальний склад).

Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу [133, с. 327].

2. Невиконання законних вимог посадових осіб НБУ у сфері банківського законодавства, законодавства у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні (стаття 188-29).

Невиконання законних вимог посадових осіб Національного банку України щодо усунення порушень банківського законодавства або законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, або створення перешкод для виконання

покладених на них обов'язків тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Об'єктом цього адміністративного проступку є суспільні відносини у сфері ринків фінансових послуг. Об'єктивна сторона правопорушення виражається в невиконанні законних вимог посадових осіб НБУ щодо усунення порушень законодавства у сфері державного регулювання ринків фінансових послуг або створення перешкод для виконання покладених на них обов'язків (формальний склад). Суб'єкт адміністративного проступку – посадові особи. Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу [133, с. 359]. Суб'єктом адміністративної відповідальності можуть бути як посадові особи кредитної спілки (фізичні особи), так і кредитна спілка як юридична особа. Зокрема, особами, яких може бути притягнуто до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, можуть бути:

1) фізичні осудні особи, які вчинили правопорушення у віці, з якого може наступати адміністративна відповідальність, та вступили в суспільні відносини у сфері кредитування;

2) юридичні особи, що беруть участь у суспільних відносинах, які виникають у процесі діяльності кредитних спілок;

3) посадові особи фінансових установ, які обіймають певні посади та через свої службові (посадові) обов'язки мають можливість впливати на процес надання кредитних послуг споживачам;

4) фізичні особи-підприємці, які отримали відповідний дозвіл і мають передбачене законодавством право надавати кредитні послуги споживачам;

5) фінансові групи, що беруть участь у суспільних відносинах, які виникають у процесі надання кредитних послуг споживачам.

Визначення суб'єктного переліку осіб, щодо яких може бути застосовано адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, варто розширити, передбачивши відповідні зміни в чинних адміністративно-

правових нормах, що встановлюють таку відповідальність. Таким чином, адміністративну відповідальність у сфері діяльності кредитних спілок в Україні доцільно визначити як реакцію уповноважених державних органів, що виникає внаслідок учинення суб'єктами (надавачами кредитних послуг) адміністративних правопорушень у сфері кредитування, у вигляді застосування відповідними органами публічного адміністрування заходів адміністративного примусу – адміністративних стягнень.

Крім того, з метою вирішення проблем запобігання правопорушенням у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні та для конкретизації строків накладення адміністративного стягнення за правопорушення запропоновано у КУпАП ч. 2 ст. 38 доповнити таким змістом: «Адміністративне стягнення за вчинення правопорушення у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками може бути накладено протягом шести місяців з дня виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення»; у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» суб'єкт підприємницької діяльності-юридична особа замінити на «фінансова установа». Зазначені зміни дадуть можливість суттєво поліпшити ситуацію щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб за правопорушення у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками.

2.2. Об'єктивні ознаки правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні

Об'єктивні ознаки правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні полягають у наданні фінансових послуг кредитною спілкою без спеціального дозволу (ліцензії). Як зазначає А. А. Довгополик, адміністративно-процедурні норми стосуються не лише порядку створення (реєстрації) кредитних спілок. Їх дія виявляється також протягом постійної щоденної діяльності цих установ. Адміністративно-правові (у тому числі

процедурні) аспекти діяльності кредитних спілок – це сукупність специфічних вимог, критеріїв, нормативів, які висуває держава в особі уповноважених органів до діяльності кредитних спілок та за умови дотримання яких діяльність кредитних спілок є легітимною та законною [58, с. 96].

До таких специфічних вимог належить ліцензування діяльності з надання певних видів фінансових послуг кредитними спілками. За даними НБУ, станом на 31 грудня 2020 року з 521 кредитних спілок 251 мали ліцензії регулятора [148]. Тобто майже половина кредитних спілок працюють без ліцензій, але на цілком законних підставах. Адже кредитні спілки, які працюють із пайовими внесками, не потребують отримання ліцензії – вони надають кредити за рахунок свого капіталу, коштів об'єднаних кредитною спілкою або коштів спільних фінансових фондів асоціацій кредитних спілок.

Ліцензуванню підлягають спілки, які провадять ризикову діяльність, тобто працюють із чужими коштами: одним клієнтам кошти надають, іншим – повертають. Існує два види ліцензій: на депозити, коли залучають внески своїх членів на депозитні рахунки і використовують їх для надання позик, та на кредитування – кредитують за рахунок залучених коштів, крім вкладів членів на депозитні рахунки.

Якщо на ринку цінних паперів торговець порушив правила, його позбавляють ліцензії, після чого він працювати не зможе. Кредитна ж спілка, позбавлена ліцензії на кредити та депозити, може продовжувати роботу за власний кошт [29]. У вітчизняній адміністративно-правовій науці ліцензування традиційно розглядають як різновид адміністративної процедури. Причому вона може бути як спірною (у разі відмови у видачі ліцензії), так і безспірною (у разі видачі). Також вона є адміністративно-організаційною залежно від того, чи пов'язана вона із застосуванням примусових заходів за протиправні дії [128, с. 169]. Обов'язковість ліцензування окремих видів діяльності кредитної спілки передбачена ст. 8 Закону України «Про кредитні спілки» [180], п. 3 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193], п. 1 ч. 2 ст. 6 та ч. 7, 8, 12 ст. 13 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності»

[181], Положення про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов) [152], Переліку органів ліцензування [167]; Про забезпечення здійснення повноважень та виконання функцій з державного регулювання та нагляду у сфері ринків фінансових послуг з питань ліцензування та реєстрації [161].

Підтримання ефективності економічної системи суспільства передбачає гнучкі засоби впливу держави на економічні процеси. Окрім податкових, фінансово-кредитних важелів, правил ціноутворення, держава застосовує й систему ліцензування певних видів господарської діяльності.

Ліцензування є одним із заходів державного регулювання господарських відносин в Україні. Водночас нормативна база щодо регулювання низки питань ліцензування окремих видів господарської діяльності не відповідає потребам часу, нерідко суперечить її вимогам та практичній діяльності органів, які безпосередньо здійснюють видачу ліцензій [14, с. 77]. Необхідність формування принципово нової системи державного управління, у тому числі у сфері економіки, удосконалення з цією метою діяльності державних органів, з одного боку, та успішний розвиток підприємництва та інших видів господарювання як запорука розвитку суспільства й держави загалом – з іншого, зумовлює актуальність і важливість дослідження проблем ліцензування господарської діяльності, його сутності та значення, змісту, об'єктів, повноважень посадових осіб щодо виконання та застосування його правових норм тощо. Таке дослідження є доцільним також з позиції потреб розвитку, подальшого вдосконалення й систематизації адміністративного законодавства, розробки проектів нормативних актів [14, с. 76].

Таким чином, одним із видів державних дозволів є ліцензія, яку отримують через відповідну процедуру – ліцензування. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [181], ліцензія – це запис у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань про рішення органу ліцензування щодо наявності в суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню; ліцензування – засіб державного регулювання

провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства й окремих споживачів.

Попри чітке законодавче визначення, цю категорію досліджено не достатньо, а єдиного підходу до розуміння сутності та юридичної природи ліцензування на сьогодні не розроблено. Так, згідно з переконаннями Ж. А. Іонової, ліцензування є формою легітимації підприємництва, тобто державного підтвердження законності входження суб'єктів у господарський обіг [74, с. 46]. Науковці О. М. Олійник [138, с. 15], Д. М. Бахрах і С. В. Ківалов [6, с. 58] визначають ліцензування як правовий режим здійснення таких видів діяльності. На думку Ю. О. Тихомирова, ліцензування – особлива процедура офіційного засвідчення (визнання) права господарюючого суб'єкта на ведення певного виду діяльності з дотриманням правил, нормативних вимог і стандартів [233, с. 322]. У більшості наведених визначень ідеться про право, якого суб'єкт підприємницької діяльності набуває завдяки ліцензуванню, проте зміст цього права не розкривається. Крім того, поняття ліцензування як визначення меж права вказує саме на дещо хибне сприйняття сутності інституту ліцензування. Адже юридичне призначення ліцензування перебуває не у визначенні меж наявної в особи правоздатності, а в її легітимації (законності входження) [14, с. 77].

На думку А. І. Цихоцької, реальним змістом ліцензування є організаційно-коригувальний вплив держави на керований об'єкт.. Ліцензування є однією з функцій державного управління, тобто одним із найбільш загальних і типових способів впливу держави на суб'єктів, що господарюють [53, с. 54]. Водночас зміст такого впливу та його наслідки для об'єктів, стосовно яких він здійснюється, не розкривається.

Усі наведені дефініції демонструють лише окремі аспекти сутності й призначення інституту ліцензування, не даючи змогу сформулювати цілісне уявлення про його предмет. Така ситуація є цілком закономірною, адже всі спроби розкрити сутність і зміст поняття ліцензування здійснюються через висвітлення його соціального призначення. Водночас це слід зробити шляхом розкриття юридичної

природи інституту ліцензування. Так, Ж. А. Іонова вважає, що за своєю правовою природою ліцензування є мірою прямого адміністративного впливу на суб'єктів господарювання [74, с. 48]. На думку інших учених, ліцензування – це форма державно-правового регулювання різноманітних форм господарювання та забезпечення життєво важливих інтересів особи, держави й суспільства [236, с. 227] та вид державного контролю [41, с. 208].

Досліджуючи зазначене питання, І. Д. Пастух визначає ліцензування як правовий режим окремих встановлених законодавством видів господарської діяльності, що передбачає державне підтвердження та визначення меж права на їх здійснення, а також контроль за цією діяльністю та можливість припинення останньої за особливими підставами з боку відповідних органів держави [144, с. 58]. На переконання Е. Е. Бекірової, ліцензування певних видів господарської діяльності слід розглядати в декількох аспектах: як елемент легітимації суб'єктів господарської діяльності; як умову здійснення певних видів господарської діяльності; як підставу виникнення права здійснювати види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню; як елемент механізму реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність; як засіб державного регулювання господарської діяльності [21, с.17]. На думку О. В. Кашперського, ліцензування має адміністративно-правову природу, оскільки наділяє спеціальною правоздатністю суб'єктів господарювання через легітимізацію його правоздатності у сфері дії локальних заборон, має свої принципи організації управлінського впливу та здійснюється шляхом вжиття адміністративних процедур дозволу й контролю [85, с. 77].

У цьому контексті А. І. Шпомер тлумачить ліцензування господарської діяльності як діяльність уповноважених державою органів щодо надання у встановленому порядку суб'єктам господарювання дозволів на здійснення, за певних (ліцензійних) умов, передбачених законом видів господарської діяльності та забезпечення додержання ліцензіатами ліцензійних умов, спрямована на захист прав і законних інтересів громадян та організацій, навколишнього природного середовища, а також забезпечення безпеки держави [255, с. 4].

Водночас Л. В. Шестак та В. К. Шкарупа виділяють такі особливості ліцензування як адміністративно-правового інституту: воно становить систему державно-виконавчих відносин, змістом яких є організація діяльності громадян і юридичних осіб у тих сферах діяльності, де необхідне чітке дотримання параметрів (меж) визначеної правової поведінки; ліцензійна діяльність має певні принципи організації управлінського впливу, які особливо актуальні в контексті проведення адміністративної реформи (принцип обмеження державного втручання в діяльність соціальних інститутів, демонополізації професійної діяльності, зацікавленості громадян у виконанні ліцензійних вимог і умов, координації дій держави і громадян під час реалізації програм управління; спеціалізації управлінського впливу, професійної компетентності, непорушності законних прав і свобод громадян та їх захист; забезпечення рівності прав, законних інтересів усіх суб'єктів господарювання та застосування єдиного порядку ліцензування на всій території України).

Ліцензування є формою контролю за порядком набуття спеціального правового статусу, фактичним виконанням обов'язкових ліцензійних умов, припиненням діяльності суб'єкта ліцензійних правовідносин та за правомірністю використання обмежених ресурсів. І, зрештою, ліцензування – це особливий адміністративно-правовий режим – порядок регулювання, який виявляється в комплексі правових засобів, що характеризують особливий зв'язок дозволів, заборон, позитивних зобов'язань, що взаємодіють між собою та передбачають особливу спрямованість правового регулювання. У такому разі це пов'язано з наданням суб'єктові спеціального правового статусу, у структурі якого переважають обов'язки, визначені органами виконавчої влади і які добровільно бере на себе та виконує суб'єкт ліцензування; норми, що регулюють систему ліцензування, охоплюють однорідні, тісно пов'язані відносини в межах однієї галузі, тобто становлять самостійний адміністративно-правовий інститут; за порушення ліцензійних умов ліцензіат несе особливу адміністративну відповідальність: від припинення дії ліцензії аж до її анулювання [251, с. 131–132].

На підставі наведених наукових і законодавчих визначень поняття «ліцензування» можна дійти висновку щодо ознак ліцензування у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. Так, ліцензуванню певних видів діяльності у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками притаманні такі ознаки:

1) ліцензування є одним із засобів державного регулювання діяльності у сфері надання фінансових послуг, яка, відповідно, спрямована на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захист інтересів усіх суб'єктів такої діяльності;

2) ліцензування у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні – це діяльність уповноважених у встановленому Законом порядку органів ліцензування, зокрема НБУ;

3) процедура ліцензування має на меті видачу, переоформлення та анулювання ліцензій, видачу дублікатів і копій ліцензій, ведення ліцензійних справ та забезпечення функціонування ліцензійних реєстрів, контроль за дотриманням кредитними спілками та НБУ законодавства у сфері ліцензування, видачу розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування;

4) ліцензування пов'язане з обігом (видачею, переоформленням, анулюванням тощо) відповідного документа – ліцензії;

5) ліцензування водночас є особливою процедурою визнання права суб'єкта надання фінансових послуг на провадження певного виду послуг відповідно до вимог чинного законодавства;

6) процедурі ліцензування підлягають такі види фінансових послуг, що надаються кредитними спілками: а) діяльність із залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки; б) діяльність кредитної спілки з надання кредитів членам кредитної спілки за рахунок залучених коштів, крім внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки.

На підставі вищенаведених ознак, ліцензування у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні доцільно тлумачити як засіб державного регулювання залучення кредитними спілками внесків (вкладів) членів кредитної

спілки на депозитні рахунки та надання кредитів членам кредитної спілки за рахунок залучених коштів, крім внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, яке спрямоване на забезпечення єдиної фінансової політики у цій сфері та захист інтересів усіх суб'єктів діяльності, що здійснюється уповноваженими органами й спрямована на видачу, переоформлення та анулювання ліцензій, видачу її дублікатів і копій, ведення ліцензійних справ та забезпечення функціонування ліцензійних реєстрів, контроль за дотриманням такими НФУ ліцензійних умов та органами ліцензування законодавства у сфері ліцензування, видачу розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов або законодавства у цій сфері.

Відносини у сфері ліцензування діяльності кредитних спілок з надання фінансових послуг регламентовано Положенням про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов) (2021 р.) [152] та постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення здійснення повноважень та виконання функцій з державного регулювання та нагляду у сфері ринків фінансових послуг з питань ліцензування та реєстрації» (2020 р.) [161].

Під терміном «ліцензування» Н. Г. Клименко розуміє правовий режим початку і здійснення окремих визначених законодавством видів підприємницької діяльності, що передбачає: державне підтвердження і визначення меж права на ведення господарської діяльності; державний контроль за діяльністю, що здійснюється; можливість припинення діяльності за особливими підставами органами держави [86, с. 17]. У свою чергу І. Д. Пастух ліцензування визначив як сукупність засобів, установлених державою, пов'язаних із видачею ліцензій, переоформленням і анулюванням їх, із наглядом органів, що видають ліцензії, за дотриманням суб'єктами господарювання відповідних ліцензійних умов. Ліцензування здійснюється державними органами у порядку, визначеному законодавством для узгодження публічних і приватних інтересів [144, с. 228].

Л. Шестак виділяє особливості ліцензування як адміністративно-правового інституту, серед яких зазначає, що насамперед ліцензування є системою державно-

виконавчих відносин, змістом яких є організація діяльності громадян і юридичних осіб у тих сферах діяльності, де необхідне чітке дотримання параметрів (меж) визначеної правової поведінки; також ліцензійна діяльність має свої принципи організації управлінського впливу, які особливо актуальні у світлі проведення адміністративної реформи (принцип обмеження державного втручання в діяльність соціальних інститутів, демонополізації професійної діяльності, зацікавленості громадян у виконанні ліцензійних вимог і умов, координації дій держави і громадян при реалізації програм управління; спеціалізації управлінського впливу, професійної компетентності, непорушності законних прав і свобод громадян та їх захист; забезпечення рівності прав, законних інтересів усіх суб'єктів господарювання та застосування єдиного порядку ліцензування на всій території України). Ліцензування виступає формою контролю за порядком набуття спеціального правового статусу, фактичним виконанням обов'язкових ліцензійних умов, припиненням діяльності суб'єкта ліцензійних правовідносин та за правомірністю використання обмежених ресурсів. І, нарешті, ліцензування – це особливий адміністративно-правовий режим – порядок регулювання, який виражений у комплексі правових засобів, що характеризують особливий зв'язок взаємодіючих між собою дозволів, заборон, позитивних зобов'язань, що створюють особливу спрямованість правового регулювання. У даному випадку це пов'язано з наданням суб'єкту спеціального правового статусу, у структурі якого переважають обов'язки, визначені органами виконавчої влади і які добровільно бере на себе та виконує суб'єкт ліцензування; норми, що регулюють систему ліцензування, охоплюють однорідні, тісно пов'язані відносини в рамках однієї галузі, тобто складають самостійний адміністративно-правовий інститут; за порушення ліцензійних умов ліцензіат несе особливу адміністративну відповідальність: від припинення дії ліцензії аж до її анулювання [250, с. 9]. К. Карчевський виділяє характерні ознаки ліцензування: 1) ліцензування, насамперед, передбачає надання дозволу на заняття певним видом (видами) господарської (підприємницької) діяльності; 2) ліцензування – це діяльність, яка пов'язується з видачею ліцензій та вчиненням інших дій, що пов'язані з видачею ліцензій (ліцензійних дій); 3) ліцензування проводиться тільки

уповноваженими на це державними органами; 4) ліцензії видаються тільки певним особам; 5) ліцензуванню підлягають тільки певні види господарської діяльності; 6) ліцензування – це надання дозволу на певний строк; 7) ліцензування – це надання дозволу за певних умов [83]. Якщо зосередити увагу на ознаках ліцензування діяльності кредитних спілок з надання фінансових послуг, то варто зазначити, що вони мають певну специфіку. Насамперед, це має місце по відношенню до твердження про те, що ліцензування передбачає надання дозволу на заняття певним видом господарської (підприємницької) діяльності, оскільки невірним є ототожнення господарської і підприємницької діяльності, адже, як встановлено законодавчо, діяльність кредитних спілок не є підприємницькою, бо мета її спрямована не на отримання прибутку, а на задоволення потреб членів кредитної спілки з надання фінансових послуг. Також викликає сумнів ознака строковості дії, а саме те, що ліцензування – це надання дозволу лише на певний строк, адже наразі у перспективному законодавстві розглядається можливість впровадження безстрокових ліцензій для кредитних спілок.

Під ліцензуванням розуміють видачу, переоформлення, тимчасове зупинення та анулювання ліцензій, видачу дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ, контроль за додержанням ліцензіатом ліцензійних умов, видачу розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов. Ліцензування носить процедурний характер, регламентований законодавчими актами, і складається з кількох стадій, таких як:

- порушення ліцензійного процесу – суб'єкт господарювання, який хоче здійснювати певний вид господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, звертається до органу ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії, до якої додаються передбачені законодавством документи;

- розгляд заяви про видачу ліцензії – представник ліцензійного органу перевіряє дотримання передбачених законом вимог щодо документів, які надійшли та приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі;

- внесення інформації до ліцензійного реєстру – орган ліцензування формує і веде ліцензійний реєстр з певного виду господарської діяльності;

– видача ліцензії – повідомлення про прийняте рішення видається заявникові в письмовій формі за встановленою формою.

Державним органом, що здійснює ліцензування діяльності кредитних спілок у сфері надання фінансових послуг (зокрема залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки; надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, крім внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки), є НБУ. Ліцензійні умови містять вичерпний перелік обов’язкових для виконання вимог.

Основні функціями НБУ щодо ліцензування є:

- ліцензування банківської діяльності, погодження статутів банків та змін до них;
- ліцензування діяльності небанківських фінансових установ – страхових компаній, кредитних спілок, лізингодавців, ломбардів, факторингових компаній, компаній з переказу коштів, компаній, які надають кредити, гарантії, а також ліцензування валютних операцій;
- ліцензування діяльності юридичних осіб з наданням послуг з інкасації та погодження на здійснення операцій з оброблення та зберігання готівки;
- авторизація учасників ринку фінансових послуг – страхових/перестрахових брокерів, аварійних комісарів, актуаріїв та тимчасових адміністраторів, бюро кредитних історій, об’єднання фінансових установ;
- узгоджувальні та реєстраційні дії щодо учасників платіжного ринку: реєстрація платіжних систем, змін до правил платіжних систем, учасників платіжних систем, узгодження діяльності операторів послуг платіжної інфраструктури та інші;
- ведення реєстрів та переліків: Державного реєстру банків, Державного реєстру фінансових установ, Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури та інших;
- моніторинг відповідності фінансових установ ліцензійним умовам; ▪ моніторинг структур власності фінансових установ, а також погодження набуття та збільшення істотної участі в них;

- оцінка корпоративного управління у фінансових установах та погодження на посади керівників фінансових установ;
- ідентифікація банківських та небанківських фінансових груп;
- узгоджувальні процедури, пов'язані з реорганізацією фінансових установ, а також припиненням діяльності фінансових установ за їх ініціативою [198].

Для отримання ліцензії на провадження діяльності у сфері надання фінансових послуг кредитна спілка має право подавати до НБУ заяву про одержання ліцензії та підтвердні документи, що додаються до неї, у спосіб, визначений ч. 1 ст. 10 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (нарочно, поштовим відправленням, в електронному вигляді) [181].

Положенням про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов) (2021 р.) [152] прийнято рішення актуалізувати в Державному реєстрі фінансових установ інформацію щодо діючих ліцензій кредитних спілок на провадження діяльності із залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки з метою приведення їх у відповідність до назви ліцензії, визначеної в абз. 2 п. 4 Ліцензійних умов, шляхом зміни їх назви на надання фінансових послуг, а саме на залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення.

Згідно з цим Положенням, прийнято рішення переоформити діючі ліцензії на провадження діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, крім внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, у зв'язку зі звуженням виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, на ліцензії на провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг, а саме на надання коштів у позику, у тому числі на умовах фінансового кредиту, кредитним спілкам і переоформити діючі ліцензії на здійснення діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, у зв'язку зі звуженням виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, на ліцензії на провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг, а саме на надання коштів у позику, зокрема на умовах фінансового кредиту, фінансовим установам.

Відповідно до п. 17–19 Ліцензійних умов, для отримання ліцензії на здійснення зазначеного в ній виду діяльності з надання фінансових послуг, кредитна спілка звертається до Департаменту ліцензування НБУ із заявою про видачу ліцензії встановленого зразка, до якої додають:

- опис документів у двох примірниках (додаток 3 до Ліцензійних умов);
- анкету керівника/головного бухгалтера (на кожного окремо) (додаток 2 до Ліцензійних умов);
- копію паспорта керівника (із відміткою органу державної податкової служби щодо повідомлення про відмову через свої релігійні переконання від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків). Цей документ подають лише фізичні особи – підприємці (за наявності факту відмови);
- примірні договори про надання фінансових послуг [152].

Заявник додає до заяви такі документи:

1) фінансову звітність, складену відповідно до Закону про звітність та міжнародних стандартів фінансової звітності, станом на останній день кварталу, що передує даті прийняття Національним банком заяви, щодо достовірності та повноти якої аудитором або аудиторською фірмою, які відповідають вимогам, установленим законодавством України, висловлено немодифіковану думку, оформлену відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів аудиту. Якщо заявник був унесений до Державного реєстру фінансових установ, що веде Національний банк, у тому звітному кварталі, в якому такий заявник подає заяву, фінансова звітність подається станом на будь-яку дату такого звітного кварталу. Фінансова звітність не подається заявником, який має намір здійснювати діяльність лізингодавця;

2) звітні дані (дані звітності) заявника щодо діяльності з надання фінансових послуг станом на останній день кварталу, що передує даті прийняття Національним банком заяви, упевненість щодо яких надана аудитором або аудиторською фірмою, які відповідають вимогам, установленим законодавством України, та в порядку, установленому законодавством України та міжнародними стандартами аудиту. Звітні дані (дані звітності) не подаються заявником, який не має/не мав ліцензій;

3) анкету керівника/головного бухгалтера заявника (подається окремо керівником та головним бухгалтером заявника ліцензії) (додаток 2);

4) опис документів, що подаються для отримання ліцензії, у двох примірниках;

5) копію паспорта та реєстраційний номер облікової картки платника податків керівника заявника (або його уповноваженого представника) або копію паспорта керівника заявника (або його уповноваженого представника) із відміткою контролюючого органу про відмову через свої релігійні переконання від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків (подається тільки фізичними особами, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган) [152].

Кредитні спілки інформацію про яких було внесено до Державного реєстру фінансових установ після 10 грудня 2016 року, для отримання ліцензії на провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг на залучення фінансових активів із зобов'язання щодо подальшого їх повернення та надання коштів у позику, у тому числі на умовах фінансового кредиту, мають подавати до НБУ такі документи:

– заяву (додаток 1 до Ліцензійних умов);

– фінансову звітність, визначену Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», складену за міжнародними стандартами фінансової звітності, та звітні дані здобувача ліцензії відповідно до вимог НБУ станом на останній день кварталу, що передує дню одержання органом ліцензування відповідної заяви, достовірність та повнота яких підтверджені аудитором (аудиторською фірмою), інформація про якого (яку) внесена до реєстру аудиторських фірм та аудиторів, які можуть проводити аудиторські перевірки фінансових установ. Звітні дані не подає здобувач ліцензії, якого було внесено до Державного реєстру фінансових установ не пізніше ніж за 90 календарних днів до дня подання заяви про отримання ліцензії та який не має (не мав) ліцензій, виданих органом ліцензування;

- анкету керівника/головного бухгалтера (на кожного окремо) (додаток 2 до Ліцензійних умов);
- опис документів у двох примірниках (додаток 3 до Ліцензійних умов);
- копію паспорта керівника (із відміткою органу державної податкової служби щодо повідомлення про відмову через свої релігійні переконання від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків). Цей документ подають лише фізичні особи – підприємці (за наявності факту відмови);
- примірні договори про надання фінансових послуг;
- положення про фінансові послуги (для кредитних спілок);
- внутрішні правила надання фінансових послуг (для фінансових установ) [146].

Реєстраційна картка для внесення запису до Державного реєстру фінансових установ додатково подається онлайн в електронній формі через комплексну інформаційну систему (KIC). Водночас, звертаємо увагу, що тимчасово, до перезапуску роботи KIC, реєстраційні картки у електронній формі прийматися не будуть. Реєстраційна картка і довідка про відсутність у керівників судимості для взяття на облік юридичної особи-лізингодавця крім запропонованого формату (PDF) подається у форматі DBASE-IV (така вимога діє до моменту скасування відповідного акту Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг). Інформація про договори перестрахування, укладені зі страховиками (перестраховиками) нерезидентами подається на цифрових носіях (флешка або CD/DVD-диск) у форматі Microsoft Excel.

Пакет документів має супроводжуватися описом, підписаним особисто заявником або керівником заявника. Всі копії документів мають бути засвідчені уповноваженою особою.

НБУ протягом трьох робочих днів з дня одержання заяви про отримання ліцензії встановлює наявність або відсутність підстав для залишення її без розгляду, залежно від чого приймає відповідне рішення. Підставою для залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду є: 1) підписані документи, що додаються до заяви для отримання ліцензії, подані не в повному обсязі; 2) заява або хоча б один із

документів, що додається до заяви про отримання ліцензії: підписаний особою, яка не має на це повноважень; оформлений із порушенням вимог цього Закону, складений не за встановленою формою або не містить даних, які обов'язково вносяться до них згідно з цим Законом; 3) подання заяви з порушенням строків, передбачених цим Законом; 4) відсутність у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань відомостей про здобувача ліцензії (суб'єкта господарювання) або наявність відомостей про державну реєстрацію його припинення [36].

Відповідно до ст. 12 та 13 Закону, орган ліцензування протягом п'яти робочих днів з дня одержання заяви про отримання ліцензії встановлює наявність або відсутність підстав для залишення її без розгляду і в разі їх наявності приймає відповідне рішення. Рішення про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду набуває чинності з дня його прийняття та підлягає обов'язковому оприлюдненню на офіційному веб-сайті органу ліцензування і внесенню інформації про таке рішення до ліцензійного реєстру наступного робочого дня після його прийняття.

У ст. 13 Закону визначено, що орган ліцензування на наступний робочий день після дня прийняття ним рішення про видачу ліцензії кредитній спілці передає відомості про таке рішення в електронному вигляді до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців у порядку, визначеному розпорядником цього реєстру. Причому кредитна спілка набуває права на провадження виду діяльності, що підлягає ліцензуванню, з моменту внесення даних про рішення органу ліцензування про видачу їй ліцензії до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Ліцензія оформлюється органом ліцензування в електронному вигляді (запис про рішення органу ліцензування щодо видачі ліцензії суб'єкту господарювання в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців). За бажанням кредитної спілки ліцензія (копія ліцензії) може бути видана органом ліцензування і на паперовому носії.

У сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні чільне місце посідають відносини, які регулюються нормами адміністративного, зокрема адміністративно-процесуального права. Об'єктивними ознаками правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні є надання фінансових послуг без спеціального дозволу (ліцензії), а саме: надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, крім внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки) [110].

Законодавством України встановлено специфічні вимоги для отримання спеціального дозволу (ліцензії) кредитними спілками, що регулюється декількома нормативно-правовими актами, зокрема Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року та Положенням про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов) (2021 р.). Специфічні вимоги є закономірними, логічними і законними, однак досить спрощеними для великих (за обсягом і територією дії) кредитних спілок всеукраїнського чи обласного статусу, які надають фінансові послуги широкому загалу (наприклад, на підставі територіальної ознаки членства), накопичили значні активи і водночас створюють певні труднощі й вимагають чималих фінансових затрат для невеликих кредитних спілок, що обслуговують невелику групу членів (професійні кредитні спілки, створені при підприємствах чи навчальних закладах). Ці вимоги є достатньо суворими, проте забезпечують професійний рівень управління кредитною спілкою, надання фінансових послуг на законних підставах та безпеку заощаджень членів.

Зважаючи на те, що кредитні спілки є неприбутковими установами та мають на меті задоволення потреб своїх членів у фінансових послугах, слід встановити вимоги щодо розподілу всіх кредитних спілок на групи за певними критеріями на законодавчому рівні (за розміром активів, кількістю членів, обсягом фінансових послуг, що надаються, ознакою членства), визначивши вимоги відповідно до цих груп. Це надасть можливість кредитним спілкам раціонально планувати та

витрачати свої доходи, а також попередить суттєвий вплив на їх організаційне та матеріальне становище.

З метою вдосконалення ліцензування діяльності кредитних спілок у сфері надання фінансових послуг та запобігання правопорушенням у цій сфері варто прийняти розроблений проект Положення про ліцензування кредитних спілок та ліцензійні умови здійснення кредитними спілками діяльності з надання фінансових послуг, у якому визначити вимоги, необхідні для отримання ліцензії на здійснення кредитною спілкою діяльності щодо залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та/або ліцензії на здійснення кредитною спілкою діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, порядок видачі (переоформлення, видачі дубліката, анулювання) ліцензій, перелік та вимоги до оформлення документів, які подаються кредитною спілкою для її ліцензування, а також ліцензійні умови здійснення кредитними спілками діяльності з надання фінансових послуг. Його дія поширюється на кредитні спілки та об'єднані кредитні спілки, їх відокремлені підрозділи.

Інша об'єктивна ознака правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні передбачена ст. 188-29 «Невиконання законних вимог посадових осіб Національного банку України у сфері банківського законодавства, законодавства у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні», об'єктом якого є також суспільні відносини у сфері ринків фінансових послуг. Об'єктивна сторона правопорушення виражається в невиконанні законних вимог посадових осіб НБУ щодо усунення порушень законодавства у сфері державного регулювання ринків фінансових послуг або створення перешкод для виконання покладених на них обов'язків (формальний склад) [88].

Відповідно до ст. 28, 30, 31 та 42 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Закону України «Про Національний банк України» НБУ здійснює нагляд на консолідованій основі за банківськими групами відповідно до цього Закону, інших законів України, а також

за небанківськими фінансовими групами, крім фінансових груп, переважна діяльність у яких здійснюється фінансовими установами, нагляд за якими здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Фінансові установи, за якими здійснює нагляд Національний банк України та які є учасниками небанківської фінансової групи, за якою здійснює нагляд Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, підлягають нагляду з боку Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

З метою забезпечення здійснення контролю за діяльністю кредитних спілок та відповідно до п. 1 ст. 22 Закону України «Про кредитні спілки» Нацкомфінпослуг постановила затвердити Порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [175]. Цей Порядок діє і сьогодні, в період зміни регулятора.

Подання регуляторної звітності відбуватиметься через спеціальний ресурс Національного банку – portal.bank.gov.ua, доступ до якого потребує попередньої реєстрації. Для прискорення реєстрації можна додатково надіслати сканкопію листа про реєстрацію на електронну адресу zvrit@bank.gov.ua. Звітні файли подаватимуться в стандартному XML форматі відповідно до реєстру показників, які були опубліковані на офіційному вебсайті НБУ в розділі «Статистика». Подання пакетів фінансової звітності, яка розкривається відповідно до законодавства України, передбачено здійснювати засобами електронної пошти НБУ.

НБУ може проводити планові та позапланові заходи, які здійснюються шляхом проведення перевірок [263, с. 114; 176].

Планові та позапланові перевірки проводять у робочий час за місцезнаходженням суб'єкта господарювання, що встановлений правилами внутрішнього трудового розпорядку суб'єкта господарювання. Планові перевірки здійснюють відповідно до річних або квартальних планів, які затверджуються розпорядженням НБУ до 1 грудня року, що передує плановому, або до 25 числа останнього місяця кварталу, що передує плановому.

Протягом одного року проведення більш як однієї планової перевірки НБУ щодо одного суб'єкта господарювання не допускається. План перевірок на наступний плановий період має містити конкретні календарні дати початку кожної перевірки та строки її проведення. Плани проведення перевірок оприлюднюються на офіційному веб-сайті НБУ не пізніше ніж за десять календарних днів до початку відповідного планового періоду.

Таким чином, ліцензування є одним з основних елементів наглядового процесу, з якого починається та яким закінчується цикл життєдіяльності фінансової установи. Розроблена НБУ концепція ліцензування небанківських фінансових установ, у тому числі кредитних спілок, передбачає низку нововведень.

По-перше, відбулося спрощення процесу доступу на ринок під час первинного ліцензування шляхом об'єднання в єдину процедуру отримання ліцензії на здійснення діяльності кредитної спілки та реєстрації заявника як фінансової установи.

По-друге, відтепер кредитні спілки, як і інші фінансові установи, отримують ліцензію на здійснення діяльності, а не кожного окремого виду фінансових послуг. Зокрема для кредитних спілок – це ліцензія на діяльність кредитної спілки.

На етапі первинного ліцензування кредитна спілка повинна буде обрати ті види послуг, які вона планує здійснювати в межах свого виду діяльності. Базовий набір таких послуг включатиме:

- залучення коштів у вклади (депозити);
- надання коштів у кредит.

Перелік послуг може бути доповнений фінансовими послугами з:

- надання гарантій;
- торгівлі валютними цінностями (обмін валют);
- надання окремих видів платіжних послуг.

Фінансові послуги:

AS IS: кредитування; залучення вкладів (депозитів); надання гарантій

TO BE: кредитування; залучення вкладів (депозитів); надання гарантій; обмін валют; окремі види платіжних послуг.

Зміна переліку послуг у межах чинної ліцензії здійснюється шляхом подання заяви НБУ та за умови виконання кредитною спілкою вимог щодо цього виду послуги, якщо такі будуть установлені. Ліцензійні вимоги до кредитної спілки можуть бути посилені в разі обрання додаткових фінансових послуг в межах ліцензії. Такі особливості можуть передбачати окремі або посилені вимоги до капіталу, інформаційної безпеки, наявності відповідних внутрішніх політик та процедур тощо.

Для всіх кредитних спілок, які наразі мають окремі ліцензії для кожного виду фінансових послуг, відбулася їх автоматична трансформація в перелік фінансових послуг, які вона може надавати на підставі вже єдиної ліцензії на здійснення діяльності кредитної спілки. У разі наміру кредитної спілки розширити зазначений перелік, – вона зможе звернутися до НБУ в порядку, передбаченому для зміни переліку послуг. Як і раніше, кредитні спілки мають право надавати не лише фінансові, а й деякі інші послуги, у тому числі консультаційні.

Незалежно від обраної комбінації послуг, Національний банк здійснюватиме перевірку відповідності заявника таким трьом основним компонентам:

- I) корпоративне управління;
- II) бізнес-план;
- III) правила надання послуг.

Корпоративне управління є одним з ключових інструментів забезпечення надійності фінансової установи та захисту інтересів її вкладників та інших кредиторів. НБУ на стадії ліцензування здійснюватиме оцінку відповідності кваліфікаційним вимогам (професійна придатність та ділова репутація) ключових керівників кредитної спілки, а також перевірятиме наявність базової системи управління. Зокрема, НБУ визначає, чи спроможна запропонована система корпоративного управління забезпечити діяльність установи, а також належний рівень виявлення, моніторингу, контролю та управління ризиками, які можуть виникати на початковому етапі її діяльності.

Керівники кредитної спілки повинні бути відповідальними та розуміти можливі ризики від здійснюваної фінансовою установою діяльності. Необхідною

умовою для цього є складання якісного та продуманого бізнес-плану. НБУ запровадив процедуру оцінки бізнес-плану кредитної спілки в процесі видачі ліцензії, зокрема його реалістичності та можливості виконання. Бізнес-план має достатньо переконливо демонструвати, що кредитна спілка спроможна підтримувати стійкий фінансовий стан і виконувати свої зобов'язання.

2.3. Організація контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні

Державний контроль за діяльністю кредитних спілок загалом можна розглядати як адміністративну процедуру. Причому вона може бути як спірною (конфліктною), так і безспірною (безконфліктною). Крім цього, її необхідно вважати адміністративно-організаційною, а також втручальною (ініціює проведення публічний суб'єкт) [248, с. 322]. Передусім, слід зосередити увагу на дефініції «контроль» та її походженні. Досить поширеним є положення про те, що поняття «контроль» походить від латинського слова *contra* («протилежний», «проти», «протидія», «протилежність»), яке вплинуло на утворення французького *controle* («перевірка», «спостереження з метою перевірки») [223, с. 447]. Великий тлумачний словник сучасної української мови пропонує таке визначення контролю: «перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам» [35, 569]. Юридичний енциклопедичний словник містить визначення «контролю» як однієї з форм здійснення влади, яка забезпечує дотримання встановлених приписів [34, с. 468]. На думку В. М. Плішкіна, контроль є функцією управління, яка передбачає спостереження та перевірку відповідності діяльності об'єкта прийнятим управлінським рішенням (законам, планам, нормам, стандартам, правилам, наказам). Він спрямований на виявлення результатів впливу суб'єкта на об'єкт і допущених відхилень від названих рішень, від принципів організації та регулювання [150, с. 240]. О. М. Бандурка дає визначення контролю як процесу забезпечення досягнення об'єктом управління поставлених перед ним цілей [13, с. 21]. Також у науковій літературі наявний розгляд поняття контролю крізь призму форм

здійснення державної влади, забезпечення додержання законів та інших нормативних актів, що видаються органами держави, системи державних органів перевірки [127, с. 68]. Основною метою контролю Л. Л. Попова вважає дотримання органами виконавчої влади та їх посадовими особами законодавства, забезпечення цільового й економного витрачання коштів, підтримання стабільності державного устрою, підвищення ефективності державного регулювання, а основними принципами – законність, об'єктивність, незалежність, гласність, економічність, дотримання державної, комерційної та іншої охоронюваної законом таємниці [2, с. 132].

Контроль у широкому розумінні – це процес, який має забезпечити відповідність функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням і спрямований на успішне досягнення поставленої мети. Слід підкреслити, що контроль завжди здійснюється в системі; так, О. Є. Користін наголошує, що контрольна діяльність має комплексний, сукупний характер і здійснюється органами, об'єднаними загальною метою [99, с. 341]. Тож, сутність контролю полягає у здійсненні цілеспрямованого впливу на об'єкти управління, який передбачає систематичний нагляд, спостереження за їхньою діяльністю для виявлення відхилень від установлених норм, правил, вимог чи завдань у процесі їхнього виконання. Це визначення має істотне значення для подальшого аналізу.

Контроль має досить багато похідних значень. У широкому значенні державний контроль охоплює спостереження, аналіз, зіставлення, перевірку, масштаб та обсяг, у вузькому – певну діяльність державних органів, які за допомогою притаманних їм форм, методів і визначених процедур здійснюють перевірку й нагляд [248, с.324]. У контексті предмету дослідження зосередимо увагу на фінансовому контролі.

Суспільне призначення контрольної функції фінансів полягає у створенні економічних умов для здійснення державою контролю за розподілом централізованих і децентралізованих фондів, з метою забезпечення фінансових потреб держави. Тобто, контрольна функція фінансів фактично є об'єктивною основою фінансового контролю. Але в той же час вона не породжує фінансовий

контроль. Для його ефективного здійснення і функціонування, як елемента фінансової системи, необхідні детальна розробка як теоретичних, так і методологічних основ, постійна організуюча діяльність держави, спрямована на створення певних органів фінансового контролю, вдосконалення організації діяльності діючих, належна регламентація їх прав і обов'язків, удосконалення форм, методів цього контролю, визначення нормами права його зовнішніх меж та форм взаємодії контролюючих органів [207, с. 220].

На думку науковця В. П. Дудко, фінансовий контроль – комплексна і цілеспрямована фінансово-правова діяльність органів фінансового контролю або їхніх підрозділів чи представників, а також осіб, уповноважених здійснювати контроль, що базується на положеннях актів чинного законодавства. Він полягає в установленні фактичного стану справ на підконтрольному об'єкті щодо його фінансово-господарської діяльності та спрямований на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності в процесі формування, розподілу, володіння, використання та відчуження активів для ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових правовідносин.

Фінансовий контроль передбачає перевірку господарських і фінансових операцій щодо їхньої достовірності, законності, доцільності й ефективності. А. І. Берлач пропонує таке визначення фінансового контролю – це законодавчо врегульована діяльність уповноважених органів держави та місцевого самоврядування й недержавних організацій, спрямована на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності при формуванні (мобілізації), розподілі та використанні грошових фондів і пов'язаних з цим матеріальних цінностей держави та місцевого самоврядування для найефективнішого соціально-економічного розвитку суспільства [22, с. 54].

Подібне до цього й визначення О. В. Бречко: фінансовий контроль – це цілеспрямована діяльність законодавчих і виконавчих органів державної влади і недержавних організацій на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності в процесі формування, розподілу, використання коштів централізованого і децентралізованого грошових фондів з метою найефективнішого

соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин. Поряд з цим фінансовий контроль сприяє збільшенню і нагромадженню коштів, зростанню рентабельності виробництва, ефективному використанню матеріальних і фінансових ресурсів [30, с. 152].

У свою чергу Ю. В. Ващенко пропонує таке визначення: «Фінансовий контроль – це аналіз уповноваженим суб'єктом стану фінансової системи, грошових потоків і фінансових результатів об'єкта контролю та приведення її до встановлених державою параметрів. Головна ознака контролю – це реальна можливість впливу суб'єкта контролю на об'єкт, яка має бути оформлена в нормах права і бути конструктивною дією [32, с. 18]».

Дане визначення здається нам достатньо лаконічним та коректним, за винятком того, що параметри, досягнення яких контролюється, можуть встановлюватися не лише державою. Так, якщо йдеться про внутрішній фінансовий контроль підприємства, то відповідно до чинного законодавства воно веде свою господарську діяльність на власний розсуд та фінансовий контроль повинен аналізувати не тільки відповідність наявних показників державним стандартам, але й відповідність їх тим планам, які затверджені керівництвом підприємства. Крім того, контроль далеко не завжди покликаний приводити наявний стан об'єкта контролю до відповідного. Як правило, суб'єкт контролю лише контролює процес приведення до стандарту, видаючи розпорядження про усунення порушень та інших вад, а контроль за діями не можна ототожнювати з власне діями.

З точки зору професора О. П. Орлюк, фінансовий контроль – це цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, спрямована на додержання законності, фінансової дисципліни і раціональності у забезпеченні реалізації фінансової діяльності держави, тобто мобілізації, розподілу й використання централізованих та децентралізованих фондів коштів з метою виконання завдань і функцій держави та ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин [139, с. 321].

З нашої точки зору, дане визначення занадто узагальнює фінансову діяльність суб'єктів господарювання, проголошуючи її фінансовою діяльністю держави, тоді як держава виступає у фінансових відносинах як самостійний учасник, а фінансова діяльність окремих суб'єктів господарювання цілком може не відповідати державній політиці в галузі фінансів або протирічити їй.

Державний фінансовий контроль – різновид фінансового контролю, що здійснюється відповідними органами державного фінансового контролю. На думку В. П. Дудко, він полягає в установленні фактичного стану справ щодо дотримання вимог чинного законодавства на підконтрольному об'єкті, спрямований на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності під час формування, розподілу, володіння, використання та відчуження активів, що належать державі, а також використання коштів, що залишаються в суб'єкта фінансових правовідносин у зв'язку з наданими пільгами за платежами до бюджетів, державних позабюджетних фондів та кредитів, отриманих під гарантії Кабінету Міністрів України [65, с. 16].

На нашу думку, державний фінансовий контроль покликаний контролювати не фінансові кошти, належні державі, а відповідність фінансової діяльності суб'єктів господарювання, що ведуть свою діяльність на території даної держави, встановленим нею стандартам та вимогам, тобто перш за все дотримання чинного законодавства. Тобто ми вважаємо, що державний фінансовий контроль – це контроль спеціально уповноважених органів державної влади за дотриманням суб'єктом контролю встановлених державою правил ведення фінансової діяльності. Дослідники змішують державний фінансовий контроль, який полягає в контролі держави за фінансовою діяльністю всіх суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на її території, та внутрішній фінансовий контроль держави за фінансовою діяльністю належних їй підприємств та рухом належних їй грошових потоків. У другому випадку держава виступає як власник грошових коштів, який їх контролює, і її контролююча діяльність мало чим відрізняється від контролюючої діяльності підприємства, яке слідкує за власними грошовими потоками, або фізичної особи, яка, наприклад, відслідковує, на що були спрямовані кошти, пожертвовані

нею благодійній організації. Безперечно, в держави більше можливостей, але сутність її діяльності саме така. Під час же державного фінансового контролю держава виконує свою функцію саме як держава, а не як окремий суб'єкт господарювання.

Основною метою державного фінансового контролю є:

1) викриття на підконтрольних об'єктах порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економії при формуванні та використанні державних фінансових і матеріальних ресурсів, відхилень від прийнятих норм, стандартів на якомого ранній стадії;

2) притягнення винних до відповідальності, забезпечення відшкодування заподіяних збитків;

3) ужиття заходів з метою запобігання таким порушенням у майбутньому.

Державний фінансовий контроль є однією з важливих функцій державного управління, яка полягає у сприянні реалізації фінансової політики держави, забезпеченні процесу формування й ефективного використання фінансових ресурсів для досягнення поставлених державою цілей у сфері фінансів.

Отже поняття «фінансовий контроль» і «контрольна функція фінансів» є різними, оскільки контрольна функція фінансів – це прояв їх суспільного призначення і забезпечення економічних умов для здійснення контролю за формуванням, розподілом і використанням фондів коштів, а фінансовий контроль – це діяльність відповідних державних органів чи недержавних організацій, які практично використовують контрольний характер фінансів. Основу контрольної функції фінансів складає рух фінансових ресурсів, а шляхом проведення фінансового контролю реалізується можливість впливу на процес виробництва, обліку і споживання.

Фінансовий контроль є результатом практичного використання контрольної функції фінансів, тобто їх властивості бути засобом контролю за виробництвом, розподілом і використанням сукупного суспільного продукту і національного доходу. Він пронизує всі ланки господарства, охоплює як виробничу, так і

невиробничу сфери, бо свою контрольну функцію фінанси виконують на всіх стадіях відтворення.

Класифікацію різновидів державного контролю можна застосовувати і для виокремлення видів державного контролю за діяльністю кредитних спілок. Зокрема, про загальний контроль за діяльністю кредитних спілок ідеться тоді, коли органи публічної адміністрації (Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України) виконують певні контрольні повноваження, причому контроль не є їх основною функцією; відомчий контроль за діяльністю кредитних спілок здійснює в системі управління з вертикальною організаційною підпорядкованістю суб'єктів [1, с. 364] безпосередньо орган, уповноважений реалізовувати контрольну функцію у сфері кредитних спілок, – НБУ, НКЦПФР, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг), Пенсійний фонд України, органи прокуратури. Надвідомчий (міжвідомчий) контроль охоплює фінансово-бюджетні відносини, антимонопольну діяльність, податкову сферу, навколишнє природне середовище тощо. Попередній контроль за діяльністю кредитних спілок здійснюють до початку виконання певних дій, прикладом чого може бути внесення НБУ інформації про кредитну спілку до Державного реєстру фінансових установ, під час якого перевіряється наявність необхідних умов для початку законної діяльності кредитної спілки (легітимний порядок створення, наявність необхідних внутрішніх документів, дотримання встановлених специфічних вимог). Поточний (оперативний) контроль здійснюють у процесі виконання поточної діяльності кредитної спілки з питань дотримання умов на конкретних стадіях виконання – перевірка дотримання законодавства про кредитні спілки, у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо. До підсумкового контролю за діяльністю кредитних спілок вдаються після виконання дій, тобто за результатами певного періоду (місяць, квартал, рік). Він має на меті з'ясування відповідності отриманого результату поставленому (або запланованому) завданню, оцінку досягнутого та розробку напрямів діяльності на майбутнє [248, с. 325–326].

З огляду на доктринальне розуміння контрольної діяльності, доцільно виокремлювати внутрішній та зовнішній види контролю за діяльністю кредитних спілок. Кредитні спілки – це кооперативи, яким притаманна організаційна структура з наявністю делегованих повноважень в їх управлінні. Тому, передусім, організація внутрішнього контролю має забезпечити реалізацію функції управління діяльністю кредитною спілкою як фінансової установи [252, с. 253].

Вищим керівним органом кредитної спілки є загальні збори. Прийняття рішень здійснюється з дотриманням принципу «один член спілки – один голос», незалежно від розміру його майнового внеску. Таким чином, окремий член спілки не має одноосібного впливу в прийнятті рішень. Виключно до компетенції загальних зборів належать, зокрема, рішення про зміну статуту кредитної спілки, її ліквідацію, обрання та відкликання членів спостережної ради та ревізійної комісії. Збори проводять не рідше ніж раз на рік. Відповідно до Закону України «Про кредитні спілки» [180], до органів управління належать: спостережна рада, ревізійна комісія, правління та кредитний комітет. Їх повноваження закріплено в Законі та внутрішніх положеннях кредитної спілки.

Спостережна рада представляє інтереси членів кредитної спілки у період між загальними зборами, у визначених статутом межах компетенції контролює та регулює діяльність правління і кредитного комітету. Правління здійснює керівництво поточною діяльністю спілки. Кредитний комітет є відповідальним за організацію кредитної діяльності спілки. Ці органи управління призначаються спостережною радою, підконтрольні їй підзвітні їй та загальним зборам. Ревізійна комісія здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю спілки. Усі органи управління підзвітні загальним зборам, а правління та кредитний комітет також спостережній раді [180].

Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» регламентовано вимогу створення структурного підрозділу відділу внутрішнього аудиту (контролю) або визначення окремої посадової особи (відповідального працівника) для проведення внутрішнього контролю діяльності кредитної спілки. Його завданнями є: нагляд за поточною діяльністю та її

результатами, контроль за дотриманням законодавства, аналіз інформації про діяльність фінансової установи, професійну діяльність її працівників і випадки перевищення повноважень посадовими особами [193]. Вважаємо за доцільне застосовувати щодо такого підрозділу назву саме внутрішнього аудиту, оскільки здійснення внутрішнього контролю передбачає діяльність не лише цього підрозділу, а й контрольні дії інших структурних підрозділів (у межах, обумовлених статутом, внутрішніми положеннями, вимогами чинного законодавства), зокрема правління, кредитного комітету, відділу фінансового моніторингу (або відповідального працівника), ревізійної комісії, спостережної ради.

Періодичний внутрішній контроль у кредитній спілці здійснюють ревізійна комісія та спостережна рада, поточний внутрішній контроль – структурний підрозділ внутрішнього контролю. Періодичність, напрями та форми здійснення перевірок діяльності спілки (за наявності також відокремлених підрозділів) та порядок і форми звітування про них визначає внутрішнє Положення про фінансове управління [145]. До складу ревізійної комісії обирають членів спілки, які не входять до складу інших органів управління та не перебувають із нею в трудових відносинах [180]. Інструментарієм ревізійної комісії є право на доступ до будь-якої документації спілки, а також на тимчасове призупинення повноважень будь-якої посадової особи установи. Звіти ревізійна комісія надає спостережній раді та загальним зборам.

Зважаючи на фактори, що можуть вплинути на формальний підхід до проведення внутрішнього контролю, за власної ініціативи члени кредитної спілки можуть організувати належну його реалізацію. Внутрішнім положенням про фінансове управління кредитна спілка затверджує порядок здійснення контролю в кредитній спілці щодо напрямів, періодичності, форм проведення перевірок діяльності кредитної спілки, у тому числі й за наявності її відокремлених підрозділів [145; 202, с. 324–37].

Залучення зовнішніх фахівців із середовища кредитного кооперування передбачає використання фундаментальних принципів кооперації, тобто об'єднання та взаємодопомоги задля досягнення спільної мети. Подібна організація може бути

економічно виправдана, особливо для малих кредитних спілок, так само, як і для середніх та значних за масштабами фінансових установ.

Кредитна спілка має право добровільного вибору членства в об'єднаній кредитній спілці. Водночас остання зацікавлена у фінансовій стійкості своїх членів. Таким чином, об'єднана кредитна спілка може забезпечити високопрофесійних, незалежних та неупереджених, зацікавлених у дійсних результатах контролю фахівців для здійснення внутрішнього контролю діяльності своїх членів-кредитних спілок. У разі нав'язування послуг (або завищення їх вартості) кредитна спілка може відмовитися від таких послуг або вийти з об'єднаної кредитної спілки (за рішенням загальних зборів, із заборотою делегування прийняття таких рішень правлінням). Утрата членства є не вигідною для об'єднання. Таким чином, зберігається баланс інтересів і достатній рівень незалежності суб'єкта контролю [253, с. 155].

Вважаємо, що вузька спеціалізація, практичний досвід роботи зовнішнього фахівця, ознайомлення з інформацією та вміння виявляти вже відомі та потенційні шахрайські фінансові схеми або надміру ризикову фінансову політику можуть забезпечити здійснення контролю належної якості. Ревізійна комісія має можливість застосовувати принцип раптовості у своїй роботі, що також суттєво впливає на виявлення дійсного стану речей. Якщо в результаті проведення перевірки виявлено порушення, що загрожують фінансовій стабільності кредитної спілки, ревізійна комісія може тимчасово припинити повноваження будь-якої посадової особи. Такі заходи впливу є досить потужним інструментом контролю.

Кредитні спілки як фінансові установи здійснюють фінансове управління своєю діяльністю. Його напрями, зміст і методичні прийоми визначаються особливостями їх економічного та організаційного устрою. Фінансова безпека та відповідність встановленим нормативам діяльності кредитних спілок – важливий об'єкт для належної організації внутрішнього контролю в них.

Відповідно до Закону України [163], кредитні спілки, як й інші фінансові установи, є одними із суб'єктів первинного фінансового моніторингу, тому ця діяльність спілки підлягає внутрішньому контролю. З одного боку, фінансовий моніторинг є частиною контролю, що здійснюється в процесі функціонування

кредитної спілки на виконання вимог до первинного суб'єкта фінансового моніторингу, а з іншого – результати й порядок його здійснення підлягають внутрішньому та зовнішньому контролю.

Слід зауважити, що внутрішній контроль досягатиме поставлених цілей за умови активної участі членів кредитної спілки у його організації. Правління кредитної спілки, створеної з метою вчинення шахрайства, не запроваджуватиме дієву систему контролю та не надаватиме будь-якої додаткової інформації про діяльність спілки. Тому оцінка системи внутрішнього контролю може бути індикатором для визначення справжньої мети кредитної спілки. Натомість відкритий доступ до інформації, зокрема щодо результатів проведених перевірок та інших показників, які дають можливість дати достовірну оцінку фінансового стану кредитних спілок, підвищить довіру суспільства до них.

Отже, внутрішній контроль діяльності кредитних спілок забезпечується здійсненням періодичних перевірок ревізійною комісією та функціонуванням структурного підрозділу внутрішнього контролю або виконанням відповідних функцій відповідальним працівником.

Кредитні спілки є суб'єктами первинного фінансового моніторингу, регулювання діяльності яких та нагляд за якими у сфері фінансового моніторингу здійснюватиме НБУ. Під час розроблення нормативно-правових актів у сфері фінансового моніторингу НБУ сформував вимоги та очікування щодо побудови належної внутрішньої системи для запобігання використанню послуг кредитної спілки з метою відмивання коштів та/або фінансування тероризму. Нормативно-правові акти, зокрема, містять критерії ризиків (підвищені зони уваги), які кредитна спілка має врахувати під час побудови процедури належної перевірки її членів, виявлення підозрілих операцій тощо.

Нагляд у сфері фінансового моніторингу є ризик-орієнтованим. НБУ перевіряє здатність побудованої кредитною спілкою системи належно виявляти, контролювати та управляти ризиками відмивання коштів та/або фінансування тероризму, забезпечувати своєчасне виявлення підозрілих операцій клієнтів. Однак, в Україні так і не вдалося реалізувати ідею створення на базі об'єднаних кредитних

спілок (ОКС) потужного центру фінансової підтримки та інтеграції кредитних спілок: активи ОКС, які наразі працюють в Україні, становлять менше трьох відсотків активів кредитних спілок, які є їх членами, та близько одного відсотка активів усіх кредитних спілок України.

Водночас, практичний досвід функціонування подібних об'єднань в європейських країнах свідчить, що ОКС можуть надати суттєвий поштовх для розвитку кредитних спілок та підвищення рівня їх платоспроможності, а отже й надійності.

НБУ розглядає різні моделі регулювання діяльності ОКС. Кожна з них передбачає певні можливості для розширення їх діяльності та посилення впливу ОКС на розвиток кредитної кооперації в Україні. Зокрема, мова йде про такі повноваження та функції ОКС:

1. Управління ліквідністю. ОКС зосереджує відповідну функцію на собі з метою забезпечення доступу кредитних спілок до додаткових можливостей фінансування для цілей управління ліквідністю. Утім, для повноцінного досягнення цієї мети необхідно додатково впровадити чіткі та однакові для всіх учасників ринку правила наповнення та використання відповідного фонду підтримки ліквідності, а також здійснювати посилений нагляд за їх дотриманням;

2. Підтримка платоспроможності. Фінансова стійкість та стабільність кредитних спілок можуть бути підсилені спеціально створеним механізмом їх фінансової підтримки на випадок виникнення кризових явищ, які можуть нести загрозу для платоспроможності установи.

Практика використання такого механізму є поширеною серед європейських країн. Для цього створюється стабілізаційний фонд, який наповнюється регулярними внесками кредитних спілок. Хоча стабілізаційний фонд є винятково ринковим механізмом підтримки платоспроможності, регулятор, як правило, здійснює окремий нагляд за його функціонуванням з метою забезпечення прозорості та ефективності використання коштів, а також обов'язковим поверненням коштів.

Запровадження подібної конструкції в українському законодавстві має відбуватися з урахуванням таких засад: обов'язкова участь у фонді усіх кредитних

спілок; закріплення на рівні закону та нормативно-правових актів Національного банку прозорих правил наповнення фонду внесками кредитних спілок; надання коштів фонду винятково на поворотній основі; порядок діяльності фонду, умови надання фінансової підтримки та інші вимоги, виконання яких є необхідним для отримання фінансування мають бути чітко визначеними та контролюватися Національним банком із метою недопущення недобросовісного використання коштів та інших зловживань; встановлення відповідальності за недотримання умов надання/повернення коштів. Упровадження цього інструмента потребує обговорення та підтримки представників ринку, а також часу з урахуванням реальної спроможності ринку.

Для великих за розміром кредитних спілок доцільним є створення дворівневої структури внутрішнього контролю, а саме: створення одного структурного підрозділу внутрішнього контролю, підзвітного органам управління, та другого (відділу внутрішнього аудиту), підзвітного спеціально створеному наглядовому комітету в складі спостережної ради. Така організація забезпечує незалежність і високу якість контролю.

Зовнішній контроль у кредитних спілках в Україні може бути двох видів: *державний* та *незалежний*. На сучасному етапі розвитку системи кредитної кооперації громадський контроль діяльності кредитних спілок є епізодичним. Такий контроль у кредитних спілках в Україні здійснюють: 1) НБУ – шляхом пруденційного нагляду за діяльністю кредитних спілок (державний вид контролю), 2) незалежний аудитор – шляхом обов'язкового щорічного аудиту діяльності кредитних спілок з метою підтвердження достовірності їх фінансової звітності (незалежний вид контролю), 3) об'єднана кредитна спілка. Інформаційним забезпеченням зовнішнього контролю є звітність кредитних спілок, що включає річну фінансову звітність і галузеві форми звітних даних.

Державний вид контролю здійснює НБУ шляхом *пруденційного нагляду* за діяльністю кредитних спілок з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг, що ґрунтується на регулярному здійсненні оцінки діяльності кредитних спілок [193]. Контроль за діяльністю кредитної спілки розпочинається на стадії її

створення та реєстрації в державних органах та є безперервним до моменту ліквідації. Також суб'єктами державного виду контролю є інші державні органи, що здійснюють контроль діяльності кредитних спілок у межах визначеної законодавством компетенції.

Незалежний контроль реалізується шляхом обов'язкового щорічного аудиту діяльності кредитних спілок з метою підтвердження достовірності їх фінансової звітності [180; 157].

Суб'єктами зовнішнього контролю також можуть бути об'єднана кредитна спілка, членом якої є спілка (у разі визначення в статутних документах здійснення такого контролю). Теоретично здійснювати контрольні функції може також саморегульована кооперативна організація, створення якої передбачено Законом України «Про кредитні спілки». Контрольні повноваження НБУ передбачають нагляд за дотриманням встановлених законодавством нормативів та інших вимог щодо діяльності кредитних спілок, перевірку достовірності фінансової звітності й звітних даних, заходів впливу (призупинення, анулювання ліцензій, приписи до виконання, накладання штрафних санкцій тощо).

Повноваження методологічного характеру мають на меті розроблення та впровадження методичних рекомендацій щодо здійснення обліку та контролю в кредитних спілках. Регулювання здійснення різних операцій кредитних спілок та уніфікація методики відображення їх у бухгалтерському обліку є важливим чинником якості такого контролю.

НБУ разом із Державною службою фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг) здійснює нагляд за діяльністю кредитної спілки, що є суб'єктом первинного фінансового моніторингу. До повноважень цього органу належить проведення перевірок органів управління фінансових установ як виконавців здійснення фінансового моніторингу та звітування про його результати. За невиконання (неналежне виконання) законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, встановлені штрафні санкції. Сума штрафу визначається з урахуванням обставин учинення порушення та його наслідків [163; 153].

У той же час, відповідно до ст. 16-1 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193] нагляд на консолідованій основі – це нагляд за фінансовими групами з метою забезпечення стабільності фінансової системи та обмеження ризиків, на які наражається фінансова установа внаслідок участі у фінансовій групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків фінансової групи.

НБУ здійснює нагляд на консолідованій основі за небанківськими фінансовими групами, крім фінансових груп, переважна діяльність у яких здійснюється фінансовими установами, нагляд за якими здійснює НКЦПФР. Діяльність у небанківській фінансовій групі вважається переважною, якщо середньоарифметичне значення активів за останні чотири звітних квартали фінансових установ, нагляд за якими здійснює відповідно НБУ або НКЦПФР, становить 50 і більше відсотків сукупного розміру середньоарифметичних значень активів усіх фінансових установ, що входять до цієї групи, за цей період.

Орган, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, з метою здійснення нагляду на консолідованій основі має право визначати в межах фінансової групи підгрупи, що складаються принаймні з двох фінансових установ, та здійснювати за ними нагляд на субконсолідованій основі.

Належне забезпечення доступності, відкритості інформації про діяльність кредитної спілки, що передбачено законодавством України, зокрема законом «Про кредитні спілки», є одним із факторів, який може сприяти розвитку кредитної кооперації. Однак нині на практиці використовують формальний підхід до реалізації цих вимог. Забезпечити доступність і відкритість інформації про діяльність вітчизняних кредитних спілок доцільно на єдиному електронному ресурсі уповноваженого регуляторного органу НБУ. І в цьому питанні визначальним є саме уникнення формального підходу щодо обсягів розкриття інформації. Фінансова звітність є уніфікованою та такою, що вказує на результат діяльності суб'єкта у вигляді його прибутків (збитків). Зазначена форма не дає можливості оцінити діяльність кредитної спілки, що є неприбутковою. Відтак, необхідним є визначення та оприлюднення саме тих показників, що дають можливість оцінити фінансовий

стан кредитної спілки, її економічний розвиток, а головне – встановити, чи дійсно ця установа провадить свою діяльність, ґрунтуючись на принципах кредитної кооперації [263, с. 114].

НБУ здійснює безперервний пруденційний нагляд за діяльністю кредитних спілок з моменту їх створення і до моменту вилучення з Державного реєстру фінансових установ шляхом відповідного контролю (попереднього, поточного та ретроспективного). НБУ має певні повноваження щодо реалізації заходів впливу відносно кредитних спілок, зокрема може: зобов'язувати порушника вжити заходів для усунення порушення; тимчасово зупиняти або анулювати ліцензію на право здійснення діяльності з надання фінансових послуг; накладати штрафи; вимагати скликання позачергових зборів учасників; відсторонювати керівництво від управління; анулювати реєстрацію кредитної спілки як фінансової установи. Ці заходи зазвичай мають ретроспективний характер та дають можливість усувати наявні порушення в підконтрольній сфері, але не є превентивними.

Пруденційний нагляд є обов'язковим для кредитних спілок, оскільки дозволить Національному банку своєчасно виявляти ризики, вживати заходи раннього реагування та в такий спосіб запобігти настанню негативних наслідків для членів кредитної спілки.

На кредитні спілки не поширюватимуться усі вимоги Директиви 2013/36/ЄС щодо діяльності кредитних установ, проте до них застосовуватимуться пруденційні нормативи в обсязі, необхідному для забезпечення дієвого нагляду за їх платоспроможністю та ліквідністю. Як і раніше, до кредитних спілок застосовуватимуться три основні групи нормативів: платоспроможності, ліквідності та концентрації ризиків. Насамперед НБУ зосереджує увагу на вивченні даних звітності кредитних спілок та відслідковує дотримання учасниками ринку нормативів, затверджених Нацкомфінпослуг, які набрали чинності з 12 березня 2020 року.

Оцінка якості кредитних портфелів, як передбачається, здійснюватиметься на груповій основі, що не створює надмірного навантаження на кредитні спілки. Винятком будуть лише великі позики, що оцінюватимуться індивідуально. Оцінка

справедливої вартості фінансових інструментів, у тому числі формування резервів під очікувані збитки, має відбуватися відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Для розрахунку вимог до платоспроможності (зокрема достатності капіталу) додатково враховуються вимоги регулятора.

Інтенсивність нагляду за кредитною спілкою, у тому числі виїзного нагляду у формі інспекційних перевірок, визначатиметься за такими критеріями: розмір кредитної спілки, складність, види й обсяги фінансових послуг, які вона надає своїм членам; рівень вразливості установи до ризиків, притаманних для її діяльності, наглядової оцінки.

Протягом перехідного періоду фокус інспекційних перевірок зосереджено на гар-аналізі внутрішніх документів і процесів кредитних спілок. Їх головною метою є надання рекомендацій щодо удосконалення процесів, системи управління ризиками та внутрішнього контролю з урахуванням накопиченого регулятором досвіду та найкращої міжнародної практики.

НБУ здійснюватиме нагляд за ринковою поведінкою кредитних спілок з урахуванням, у тому числі таких його складових: протидія антиконкурентній діяльності; захист прав клієнтів; реклама фінансових послуг; забезпечення прозорості та розкриття інформації; додержання стандартів поведінки на ринку фінансових послуг, в тому числі щодо надання послуг; протидія зловживанням та протиправній діяльності.

Звітність є важливим інструментом контролю за фінансовим станом установи, результатами її діяльності та притаманними їй ризиками. З цієї точки зору важлива повнота звітності та достатність для виконання регулятором пруденційних функцій. Водночас, вимоги до звітності мають бути максимально стандартизовані та не занадто обтяжливі для установи.

Тому на сьогодні НБУ розглядає можливість:

- використання полегшеного стандарту бухгалтерського обліку для певної частини кредитних спілок залежно від їх розміру відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності для малих та середніх підприємств (МСФЗ для МСП);

- оптимізації звітного навантаження шляхом поступової адаптації звітності до європейських стандартів з урахуванням національних особливостей та до збору гранулярних даних.

Ці питання потребуватимуть додаткового вивчення та узгодження із учасниками ринку. Для усіх кредитних спілок збережеться вимога щодо обов'язкового підтвердження аудитором достовірності та повноти річної фінансової звітності [25].

Доцільним є використання міжнародного досвіду щодо організації контролю за діяльністю кредитних кооперативів, особливо враховуючи їх сталий історичний розвиток та роль у фінансовому секторі й економіці країн. Згідно з дослідженнями А. В. Хомутенко, зазвичай існують два типи наглядових органів: спеціально створений центральний орган виконавчої влади та центральний банк. Причому використовують моделі одного з органів або їх поєднання [238, с. 124]. Одним із пріоритетних напрямів закордонного досвіду, який, попри важливе значення, на сучасному етапі в Україні залишається неврахованим, є співпраця наглядового державного органу та структурних підрозділів внутрішнього контролю кредитних спілок. Унормування такої взаємодії у сфері контролю на законодавчому рівні зумовить підвищення його якості. Також одним із перспективних напрямів є використання закордонного досвіду щодо обов'язкової належності кожної установи кредитної кооперації до спілки вищого рівня (об'єднаної кредитної спілки) за власним вибором. Така умова, відповідно, становить підґрунтя для запровадження фахового зовнішнього контролю, що також позитивно вплине на забезпечення його належного рівня.

Посилити зовнішній контроль можна шляхом створення спеціального органу в системі кредитної кооперації, за прикладом ревізійних союзів, що функціонували в кооперативній системі на Західній Україні до початку Другої світової війни. Цей орган має здійснювати зовнішні ревізії членів – кредитних спілок, що належать до такого об'єднання.

Також доцільно запропонувати реалізацію громадського виду контролю шляхом створення ревізійної спілки, сформованої саморегулювальною організацією з

представників асоціацій кредитних спілок, об'єднаних кредитних спілок, членів кредитних спілок. Організація громадського виду контролю та оприлюднення інформації про результати його здійснення, а також рейтингове незалежне оцінювання діяльності кредитних спілок, покликані стимулювати відновлення довіри громадян України до установ кредитної кооперації.

Потреба в запровадженні громадського виду контролю за системою кредитної кооперації нині є актуальною. Наявність «проблемних» і «псевдокредитних» спілок засвідчує недосконалість наявної організації внутрішнього та зовнішнього контролю. Звісно, реалізація на практиці громадського контролю можлива лише за умов розбудови цілісної самодостатньої трирівневої системи кредитної кооперації: перший рівень – сукупність кредитних спілок; другий – об'єднані кредитні спілки та кооперативний банк для належного функціонування фінансово-економічної складової в системі; третій – саморегулювна організація, що здійснювала б регулювання системи загалом [103, с. 34; 98].

Важливе значення має належна якість державного та незалежного видів контролю, які покликані надати достовірну інформацію, необхідну користувачеві фінансових послуг для прийняття рішень. Її доступність можливо забезпечити впровадженням єдиного реєстру інформації про діяльність кредитних спілок на платформі офіційного сайту НБУ як регуляторного органу.

Розвиток усіх сегментів фінансового ринку в Україні, зокрема системи кредитної кооперації, створює передумови для економічного розвитку держави. Контроль як функція управління є необхідною умовою функціонування та розвитку будь-якого економічного суб'єкта. Він покликаний виявляти недоліки підконтрольного об'єкта та коригувати його діяльність. Кредитні спілки одночасно є фінансовими установами та неприбутковими організаціями, створеними фізичними особами шляхом об'єднання грошових внесків членів спілки. Організація їх діяльності істотно відрізняється і від банківських установ, і від підприємств різних галузей господарства, і від інших видів кооперативів. Це зумовлює галузеві особливості ведення бухгалтерського обліку, контролю, звітності кредитних спілок. Тому для обґрунтування системи контролю в таких установах необхідно

враховувати їх соціально-економічну природу та середовище, у якому вони проводять свою діяльність.

Правова природа державного контролю полягає в тому, що його здійснюють визначені державні органи та їх посадові особи в чітко визначених межах закону, що передбачає певні юридичні наслідки. Контролюючий орган під час виконання функцій, покладених на нього законом, застосовує відповідні норми права для отримання певного результату. За результатами контрольних дій орган, що їх проводить, приймає відповідне рішення, яке може мати рекомендаційний чи примусовий характер. Визначальним у правовій природі державного контролю є чітка, детальна регламентація процедури його проведення із зазначенням органу державної влади, який здійснює контроль, його місця в системі органів державної влади, його основних функцій, завдань, форм і методів [248, с. 327].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 р. № 442 [186], було утворено нові, реорганізовано чи ліквідовано окремі існуючі органи публічної адміністрації з метою оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, усунення дублювання їх повноважень, забезпечення скорочення чисельності управлінського апарату та витрат на його утримання.

Проаналізувавши загальні положення щодо контролю, зокрема контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, можна виокремити ключові особливості, притаманні контролю за діяльністю кредитних спілок. До них належать насамперед наявність своєрідної (достатньо великої за кількістю та різноманітністю їх статусу) системи суб'єктів контролю, що поділяються на загальні та спеціальні, а також спеціального публічного органу – НБУ, який виконує водночас і контрольні, і регулятивні функції публічної адміністрації у сфері кредитних спілок. Важливим є також визначення об'єкта державного контролю в галузі кредитних спілок, яким є кредитні спілки та їх діяльність, тобто те, відносно чого здійснюється контрольна діяльність уповноважених державних органів. Саме ці два елементи й утворюють дві так звані підсистеми контролю – контролюючу та підконтрольну [206, с. 7].

Наступною особливістю контролю за діяльністю кредитних спілок є сфера його дії, тобто те коло питань, на яке він поширюється, що включає різні аспекти діяльності спілок: фінансову звітність, бухгалтерські документи, внутрішні нормативні акти (положення, типові договори тощо), оперативна діяльність, порядок надання фінансових послуг, процедура стягнення заборгованостей тощо. Специфікою контролю за діяльністю кредитних спілок вважається й різнорівнева регуляторна база, що включає як законодавчі акти (наприклад, закони України «Про кредитні спілки», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» тощо), так і підзаконні відомчі (міжвідомчі) нормативно-правові акти [248, с. 328].

Звісно, загальні засади контролю за діяльністю кредитних спілок закріплені в різних нормативно-правових актах, однак цілісна їх система залишається нині несформованою, причиною чого є недосконале законодавство. Система суб'єктів контролю України функціонує без базового закону (за винятком Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», котрий ще більше ускладнює формування системи суб'єктів державного контролю), який би визначив основні поняття в цій сфері, чітко розмежував би завдання, функції та повноваження між органами державної та місцевої влади, регламентував відносини між суб'єктами та об'єктами контролю, визначив відповідальність і незалежність відповідних уповноважених посадових осіб [248, с. 328].

Узагальнюючи все вищевикладене, слід зазначити, що контроль є досить неоднозначним комплексним явищем, який має власні особливості, принципи, певну сферу дії, нормативно-правову базу. За спрямованістю контролюючого впливу державний контроль у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні поділяється на: 1) внутрішній (усередині кредитної спілки) та 2) зовнішній (поширюється на суб'єкти та відносини, які виникають поза межами системи органів виконавчої влади).

Функція державного контролю передусім дає змогу реалізувати функцію щодо охорони режиму законності у сфері фінансових правовідносин, оскільки забезпечує певну перевірку лінії поведінки суб'єктів фінансового права з метою виявлення ознак протиправності, зокрема кредитної спілки. Важливою рисою контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні є те, що він слугує способом перевірки дотримання законодавства.

Одним із напрямів впливу державного контролю є правоохоронний вплив на відповідні групи правовідносин. Він передбачає припинення неправомірних дій посадових осіб, фізичних та юридичних осіб, винних у недоліках і порушеннях фінансового характеру, і пов'язаний із притягненням до юридичної відповідальності й застосуванням до цих суб'єктів інших заходів державного примусу. За чинним законодавством фінансово-контрольні органи уповноважені як самостійно притягати до відповідальності винних осіб, так і порушувати питання перед іншими компетентними органами про притягнення правопорушників до різних видів відповідальності.

До інших напрямів державного контролю належать: *корекційний вплив* – виявляючи відхилення від вимог нормативних актів і їхні причини, посадові особи органів державного фінансового контролю можуть визначати шляхи коригування діяльності підконтрольного об'єкта, способів впливу на підконтрольний об'єкт з метою усунення перешкод на шляху оптимального функціонування фінансової системи; *превентивний вплив* – дає можливість запобігти правопорушенням у фінансовій сфері. Причому завдання превенції досягаються в межах:

- здійснення контрольної діяльності під час виявлення порушень і винних осіб;
- реалізації правових актів, прийнятих за результатами контролю, у яких сформульовані рекомендації з усунення умов, що сприяють порушенням;
- здійснення контрольними органами конкретних профілактичних заходів [147, с. 270–271].

З-поміж суб'єктів контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні залежно від видів контролю слід виокремити категорії суб'єктів,

які здійснюють *зовнішній контроль*, та суб'єктів, які провадять *внутрішній контроль* за діяльністю кредитних спілок:

1. *Зовнішній контроль*: а) державний контроль: НБУ, НКЦПФР, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг), Пенсійний фонд України, органи прокуратури; аудиторські фірми та незалежні аудитори; б) громадський контроль: Національна асоціація кредитних спілок України; Всеукраїнська асоціація кредитних спілок; засоби масової інформації; громадські організації.

2. *Внутрішній контроль*: а) ревізійна комісія; б) кредитний комітет; в) служба внутрішнього фінансового контролю.

Таким чином, функція контролю багатогранна, оскільки включає виявлення й аналіз фактичного стану справ, пов'язаних із фінансовою діяльністю кредитної спілки, оцінку правомірності контрольованої діяльності і вживання заходів щодо усунення недоліків, які виявлені під час здійснення контролю. З огляду на специфічне призначення контролю, можна констатувати його відносну самостійність, що надає можливість відокремити його від інших видів діяльності не лише в науковому, а й в організаційному аспекті, як під час визначення компетенції суб'єктів контролю, так і з'ясування створення спеціалізованих контрольних органів, які не виконують або майже не виконують (служби, інспекції) інших, окрім контролю, державних функцій.

Висновки до розділу 2

Акцентовано увагу на тому, що суб'єкти адміністративних правовідносин повинні володіти правосуб'єктністю, тобто здатністю бути носіями прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені і нести юридичну відповідальність за свої дії. Суб'єктами адміністративного права є учасники суспільних відносин, які мають суб'єктивні права та виконують юридичні (суб'єктивні) обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами. Тобто, суб'єкти адміністративного права набувають статусу суб'єктів адміністративних правовідносин тоді, коли вони

наділені практичною здатністю реалізовувати свою адміністративну правоздатність (при цьому мати і адміністративну дієздатність) в рамках конкретних адміністративних правовідносин. У таких відносинах однією із сторін завжди є орган державної влади (представник держави) за умови здійснення цим органом своїх владних повноважень. Учасником адміністративних правовідносин є конкретна особа реальних існуючих правовідносин, тому поняття „учасник адміністративних правовідносин» та «суб'єкт адміністративних правовідносин» можна розглядати в якості синонімів. З огляду на зазначене, кредитні спілки, безперечно, також є суб'єктами адміністративного права, адже мають суб'єктивні права та виконують юридичні обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами, однак саме при практичній реалізації своєї адміністративної правоздатності, при взаємодії з органами публічної адміністрації вони набувають статусу суб'єкта (учасника) адміністративних правовідносин.

Аргументовано, що об'єктом адміністративного проступку у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками є суспільні відносини у сфері банківської діяльності та іншої діяльності з надання фінансових послуг. Об'єктивна сторона правопорушення виражається в здійсненні банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено набуття статусу фінансової установи чи одержання спеціального дозволу (ліцензії) для здійснення зазначених видів діяльності, або з порушенням умов ліцензування (формальний склад).

З'ясовано, що особами, яких може бути притягнуто до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, можуть бути:

1) фізичні осудні особи, які вчинили правопорушення у віці, з якого може наступати адміністративна відповідальність, та вступили в суспільні відносини у сфері кредитування;

2) юридичні особи, що беруть участь у суспільних відносинах, які виникають у процесі діяльності кредитних спілок;

3) посадові особи фінансових установ, які обіймають певні посади та через свої службові (посадові) обов'язки мають можливість впливати на процес надання кредитних послуг споживачам;

4) фізичні особи-підприємці, які отримали відповідний дозвіл і мають передбачене законодавством право надавати кредитні послуги споживачам;

5) фінансові групи, що беруть участь у суспільних відносинах, які виникають у процесі надання кредитних послуг споживачам.

Відзначено, що визначення суб'єктного переліку осіб, щодо яких може бути застосовано адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок, варто розширити, передбачивши відповідні зміни в чинних адміністративно-правових нормах, що встановлюють таку відповідальність.

Встановлено, що адміністративну відповідальність у сфері діяльності кредитних спілок в Україні доцільно визначити як реакцію уповноважених державних органів, що виникає внаслідок учинення суб'єктами (надавачами кредитних послуг) адміністративних правопорушень у сфері кредитування, у вигляді застосування відповідними органами публічного адміністрування заходів адміністративного примусу – адміністративних стягнень.

Узагальнено, що з метою вирішення проблем запобігання правопорушенням у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні та для конкретизації строків накладення адміністративного стягнення за правопорушення запропоновано у КУпАП ч. 2 ст. 38 доповнити таким змістом: «Адміністративне стягнення за вчинення правопорушення у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками може бути накладено протягом шести місяців з дня виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення»; у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» суб'єкт підприємницької діяльності-юридична особа замінити на «фінансова установа». Зазначені зміни дадуть можливість суттєво поліпшити ситуацію щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб за правопорушення у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками.

Констатовано, що ліцензуванню певних видів діяльності у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками притаманні такі ознаки: 1) ліцензування є одним із засобів державного регулювання діяльності у сфері надання фінансових послуг, яка, відповідно, спрямована на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захист інтересів усіх суб'єктів такої діяльності; 2) ліцензування у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні – це діяльність уповноважених у встановленому Законом порядку органів ліцензування, зокрема НБУ; 3) процедура ліцензування має на меті видачу, переоформлення та анулювання ліцензій, видачу дублікатів і копій ліцензій, ведення ліцензійних справ та забезпечення функціонування ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням кредитними спілками та НБУ законодавства у сфері ліцензування, видачу розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування; 4) ліцензування пов'язане з обігом (видачею, переоформленням, анулюванням тощо) відповідного документа – ліцензії; 5) ліцензування водночас є особливою процедурою визнання права суб'єкта надання фінансових послуг на провадження певного виду послуг відповідно до вимог чинного законодавства; 6) процедурі ліцензування підлягають такі види фінансових послуг, що надаються кредитними спілками: а) діяльність із залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки; б) діяльність кредитної спілки з надання кредитів членам кредитної спілки за рахунок залучених коштів, крім внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки.

Встановлено, що ліцензування у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні доцільно тлумачити як засіб державного регулювання залучення кредитними спілками внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та надання кредитів членам кредитної спілки за рахунок залучених коштів, крім внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, яке спрямоване на забезпечення єдиної фінансової політики у цій сфері та захист інтересів усіх суб'єктів діяльності, що здійснюється уповноваженими органами й спрямована на видачу, переоформлення та анулювання ліцензій, видачу її дублікатів і копій, ведення ліцензійних справ та забезпечення функціонування ліцензійних реєстрів,

контроль за дотриманням такими НФУ ліцензійних умов та органами ліцензування законодавства у сфері ліцензування, видачу розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов або законодавства у цій сфері.

Наголошено, що ліцензування є одним з основних елементів наглядового процесу, з якого починається та яким закінчується цикл життєдіяльності фінансової установи. Розроблена НБУ концепція ліцензування небанківських фінансових установ, у тому числі кредитних спілок, передбачає низку нововведень: по-перше, відбулося спрощення процесу доступу на ринок під час первинного ліцензування шляхом об'єднання в єдину процедуру отримання ліцензії на здійснення діяльності кредитної спілки та реєстрації заявника як фінансової установи; по-друге, відтепер кредитні спілки, як і інші фінансові установи, отримують ліцензію на здійснення діяльності, а не кожного окремого виду фінансових послуг. Зокрема для кредитних спілок – це ліцензія на діяльність кредитної спілки.

Акцентовано увагу на тому, що для всіх кредитних спілок, які наразі мають окремі ліцензії для кожного виду фінансових послуг, відбулася їх автоматична трансформація в перелік фінансових послуг, які вона може надавати на підставі вже єдиної ліцензії на здійснення діяльності кредитної спілки. У разі наміру кредитної спілки розширити зазначений перелік, – вона зможе звернутися до НБУ в порядку, передбаченому для зміни переліку послуг. Як і раніше, кредитні спілки мають право надавати не лише фінансові, а й деякі інші послуги, у тому числі консультаційні. Незалежно від обраної комбінації послуг, Національний банк здійснюватиме перевірку відповідності заявника таким трьом основним компонентам: I) корпоративне управління; II) бізнес-план; III) правила надання послуг.

Відмічено, що корпоративне управління є одним з ключових інструментів забезпечення надійності фінансової установи та захисту інтересів її вкладників та інших кредиторів. НБУ на стадії ліцензування здійснюватиме оцінку відповідності кваліфікаційним вимогам (професійна придатність та ділова репутація) ключових керівників кредитної спілки, а також перевірятиме наявність базової системи управління. Зокрема, НБУ визначає, чи спроможна запропонована система корпоративного управління забезпечити діяльність установи, а також належний

рівень виявлення, моніторингу, контролю та управління ризиками, які можуть виникати на початковому етапі її діяльності. Керівники кредитної спілки повинні бути відповідальними та розуміти можливі ризики від здійснюваної фінансовою установою діяльності. Необхідною умовою для цього є складання якісного та продуманого бізнес-плану. НБУ запровадив процедуру оцінки бізнес-плану кредитної спілки в процесі видачі ліцензії, зокрема його реалістичності та можливості виконання. Бізнес-план має достатньо переконливо демонструвати, що кредитна спілка спроможна підтримувати стійкий фінансовий стан і виконувати свої зобов'язання.

Доведено, що державний фінансовий контроль покликаний контролювати не фінансові кошти, належні державі, а відповідність фінансової діяльності суб'єктів господарювання, що ведуть свою діяльність на території даної держави, встановленим нею стандартам та вимогам, тобто перш за все дотримання чинного законодавства. Тобто ми вважаємо, що державний фінансовий контроль – це контроль спеціально уповноважених органів державної влади за дотриманням суб'єктом контролю встановлених державою правил ведення фінансової діяльності. Дослідники змішують державний фінансовий контроль, який полягає в контролі держави за фінансовою діяльністю всіх суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на її території, та внутрішній фінансовий контроль держави за фінансовою діяльністю належних їй підприємств та рухом належних їй грошових потоків. У другому випадку держава виступає як власник грошових коштів, який їх контролює, і її контролююча діяльність мало чим відрізняється від контролюючої діяльності підприємства, яке слідує за власними грошовими потоками, або фізичної особи, яка, наприклад, відслідковує, на що були спрямовані кошти, пожертвовані нею благодійній організації. Безперечно, в держави більше можливостей, але сутність її діяльності саме така. Під час же державного фінансового контролю держава виконує свою функцію саме як держава, а не як окремий суб'єкт господарювання.

З'ясовано, що основною метою державного фінансового контролю є:

1) викриття на підконтрольних об'єктах порушень принципів законності,

ефективності, доцільності й економії при формуванні та використанні державних фінансових і матеріальних ресурсів, відхилень від прийнятих норм, стандартів на якому ранній стадії; 2) притягнення винних до відповідальності, забезпечення відшкодування заподіяних збитків; 3) ужиття заходів з метою запобігання таким порушенням у майбутньому.

Підкреслено, що державний фінансовий контроль є однією з важливих функцій державного управління, яка полягає у сприянні реалізації фінансової політики держави, забезпеченні процесу формування й ефективного використання фінансових ресурсів для досягнення поставлених державою цілей у сфері фінансів.

Констатовано, що фінансовий контроль є результатом практичного використання контрольної функції фінансів, тобто їх властивості бути засобом контролю за виробництвом, розподілом і використанням сукупного суспільного продукту і національного доходу. Він пронизує всі ланки господарства, охоплює як виробничу, так і невиробничу сфери, бо свою контрольну функцію фінанси виконують на всіх стадіях відтворення.

Зазначено, що контроль є досить неоднозначним комплексним явищем, який має власні особливості, принципи, певну сферу дії, нормативно-правову базу. За спрямованістю контролюючого впливу державний контроль у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні поділяється на: 1) внутрішній (усередині кредитної спілки) та 2) зовнішній (поширюється на суб'єкти та відносини, які виникають поза межами системи органів виконавчої влади).

Аргументовано, що функція державного контролю передусім дає змогу реалізувати функцію щодо охорони режиму законності у сфері фінансових правовідносин, оскільки забезпечує певну перевірку лінії поведінки суб'єктів фінансового права з метою виявлення ознак протиправності, зокрема кредитної спілки. Важливою рисою контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні є те, що він слугує способом перевірки дотримання законодавства.

Підкреслено, що одним із напрямів впливу державного контролю є правоохоронний вплив на відповідні групи правовідносин. Він передбачає

припинення неправомірних дій посадових осіб, фізичних та юридичних осіб, винних у недоліках і порушеннях фінансового характеру, і пов'язаний із притягненням до юридичної відповідальності й застосуванням до цих суб'єктів інших заходів державного примусу. За чинним законодавством фінансово-контрольні органи уповноважені як самостійно притягати до відповідальності винних осіб, так і порушувати питання перед іншими компетентними органами про притягнення правопорушників до різних видів відповідальності.

Акцентовано увагу на тому, що з-поміж суб'єктів контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні залежно від видів контролю слід виокремити категорії суб'єктів, які здійснюють зовнішній контроль, та суб'єктів, які провадять внутрішній контроль за діяльністю кредитних спілок:

1. Зовнішній контроль: а) державний контроль: НБУ, НКЦПФР, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг), Пенсійний фонд України, органи прокуратури; аудиторські фірми та незалежні аудитори; б) громадський контроль: Національна асоціація кредитних спілок України; Всеукраїнська асоціація кредитних спілок; засоби масової інформації; громадські організації.

2. Внутрішній контроль: а) ревізійна комісія; б) кредитний комітет; в) служба внутрішнього фінансового контролю.

Узагальнено, що функція контролю багатогранна, оскільки включає виявлення й аналіз фактичного стану справ, пов'язаних із фінансовою діяльністю кредитної спілки, оцінку правомірності контрольованої діяльності і вживання заходів щодо усунення недоліків, які виявлені під час здійснення контролю. З огляду на специфічне призначення контролю, констатовано його відносну самостійність, що надає можливість відокремити його від інших видів діяльності не лише в науковому, а й в організаційному аспекті, як під час визначення компетенції суб'єктів контролю, так і з'ясування створення спеціалізованих контрольних органів, які не виконують або майже не виконують (служби, інспекції) інших, окрім контролю, державних функцій.

РОЗДІЛ 3

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ В УКРАЇНІ

3.1. Адміністративно-попереджувальні заходи запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні

Характер та зміст завдань, які виконують державні органи, вимагають застосування у їх діяльності специфічних методів. Те, яким чином вони будуть виконувати поставлені державою завдання, визначатиме ступінь та якість досягнення правоохоронної мети. Тому для кращого вирішення проблем адміністративно-правового забезпечення діяльності органів у попередженні правопорушень необхідно дослідити доцільні методи їх роботи. З'ясування змісту методів діяльності цих органів дасть змогу сформулювати відповідь на питання про те, якими способами найбільш дієво та раціонально можна досягти мети їх діяльності.

До адміністративно-правових способів захисту порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок належать: недопущення порушення порядку надання фінансових послуг; поновлення порушеного права; притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок; відшкодування заподіяної шкоди. Підкреслюючи управлінський характер адміністративного примусу, слід зазначити, що застосовувати пов'язані з ним заходи правомочні не всі органи виконавчої влади і не всі їх посадові особи, а лише ті з них, кому таке право надано законодавчими актами [142, с. 35]. Адміністративний примус може бути застосовано щодо фізичних осіб, у тому числі посадових осіб, фізичних осіб – суб'єктів діяльності у сфері надання фінансових послуг. Це свідчить про індивідуалізацію його застосування. Індивідуалізація застосування також досягається через з'ясування всіх обставин справи та вибору найбільш бажаних заходів впливу.

Адміністративному примусу як методу державного управління у сфері надання фінансових послуг притаманна специфіка юридико-фактичних підстав застосування. Основною юридично значущою підставою є протиправне діяння. Д. М. Бахрах стверджує, що примусові заходи не може бути використано поза зв'язком із конкретними правопорушеннями [18, с. 33]. Водночас застосування заходів адміністративного примусу не завжди пов'язане з адміністративним правопорушенням [116, с. 37].

Адміністративні примусові заходи у сфері порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок застосовують для: а) запобігання правопорушенням, недопущення настання негативних наслідків, утворення певної ситуації недопущення протиправних дій; б) переривання протиправної поведінки, припинення розпочатого або вже вчиненого протиправного діяння, що посягає на надання фінансових послуг, забезпечення провадження в справах про адміністративні проступки; в) покарання осіб, які вчинили адміністративні правопорушення.

Ю. П. Битяк визначає адміністративний примус як систему засобів психологічного або фізичного впливу на свідомість і поведінку людей з метою досягнення чіткого виконання встановлених обов'язків, розвитку суспільних відносин у межах закону, забезпечення правопорядку й законності [23, с. 169–170]. Натомість Г. П. Бондаренко зазначає, що адміністративний примус – це складова державного примусу, що полягає в застосуванні органами державного управління, судами та суддями, службовими особами, а у встановлених законодавством випадках – громадськістю в межах, формах і порядку, регламентованих чинним законодавством, державно-правового, психологічного та фізичного впливу до правопорушників з метою захисту охоронюваних правом конкретних суспільних відносин [28, с. 21].

Характеризуючи види адміністративного примусу, слід зазначити, що немає єдиного погляду щодо цього питання. У теорії адміністративного права існує декілька класифікацій заходів адміністративного примусу. Так, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, С. Т. Гончарук, С. В. Ківалов, А. Т. Комзюк підтримують

запропоновану М. І. Єропкіним класифікацію заходів адміністративного примусу на заходи адміністративного запобігання, заходи адміністративного припинення та заходи адміністративного стягнення [89, с. 105]. Проте не всі науковці погоджуються з такою класифікацією. Наприклад, Д. М. Бахрах заперечує існування такого виду адміністративного примусу, як заходи адміністративного запобігання, вважаючи, що адміністративний примус застосовують тоді, коли наявне адміністративне правопорушення. Науковець виокремлює такий вид адміністративного примусу, як відновлювальні заходи [16, с. 236]. Досліджуючи означену тематику, С. С. Студенікін поділяє всі адміністративно-примусові заходи залежно від наявності адміністративно-правової санкції на адміністративні стягнення та інші заходи примусу (заходи адміністративного забезпечення, адміністративно-правові заходи соціального примусу або заходи припинення) [222, с. 172–174].

Ураховуючи предмет дисертаційного дослідження, ми розподіляємо заходи адміністративного примусу у сфері надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок на: заходи адміністративного попередження (запобігання), заходи адміністративного припинення, адміністративні стягнення.

Заходи адміністративного попередження мають на меті не дати здійснитися протиправному вчинку. Їх застосовують у разі, якщо правопорушення лише передбачається, тобто вони не пов'язані зі здійсненням правопорушень. Вони їм запобігають і, у цьому контексті, передують застосуванню інших примусових заходів, спрямованих проти винних у здійсненні адміністративних правопорушень. Ці заходи часто називають адміністративно-запобіжними, адміністративно-попереджувальними. Їх застосовують різні суб'єкти з компетенцією контрольно-наглядового характеру з метою попередження правопорушення в різних сферах громадського життя. Вони здебільшого мають галузевий (відомчий) профіль, але можуть здійснюватися й органами із загальною управлінською компетенцією [219, с. 184; 91, с. 59; 41, с. 311; 194, с. 130].

Сутність попередження (запобігання, профілактики) правопорушень полягає, по-перше, в тому, щоб не допустити протиправної поведінки з боку конкретних осіб,

які до такої поведінки схильні. По-друге, в усуненні причин, що зумовлюють учинення правопорушень і створення умов, які унеможливають протиправну поведінку [51, с. 22]. Слід погодитися з Ю. П. Битяком [5, с. 152–153] стосовно того, що, попри чітко виражений профілактичний характер, такі заходи здійснюються у примусовому порядку, тобто в процесі односторонньої реалізації владних повноважень, а отже, безпідставними є спроби представити їх як заходи, позбавлені елементів адміністративного примусу. Вони зазвичай мають вигляд обмежень і заборон, що досить показово характеризує їхню примусову природу.

Законодавець розцінює адміністративно-попереджувальну роботу як важливий компонент забезпечення законності, порядку й дисципліни. З огляду на це, він вводить до КУпАП спеціальну статтю (ст. 6 «Попередження адміністративних правопорушень») [88], яка передбачає здійснення профілактичних заходів, визначає їх цілі та суб'єкти [194, с. 131].

На відміну від заходів адміністративного припинення, які безпосередньо переривають явні правопорушення або об'єктивно протиправні діяння, створюють умови для подальшого вжиття відносно порушника заходів відповідальності адміністративного чи іншого характеру, адміністративно-попереджувальні заходи не переривають безпосередньо правопорушення, а спрямовані на його попередження та відвернення. Від адміністративних стягнень адміністративно-попереджувальні заходи, не маючи карального характеру, не потребують встановлення вини порушення як обов'язкової умови застосування [93, с. 85].

Необхідно підкреслити ще одну важливу особливість адміністративно-попереджувальних заходів. Суть її полягає в тому, що адміністративно-запобіжні заходи мають багато спільного із заходами адміністративного припинення. Це стосується здебільшого забезпечення можливості притягнення правопорушників до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Так, огляд речей і особистий огляд можуть застосовуватися як адміністративно-запобіжні заходи та як заходи, спрямовані на припинення протиправного діяння, забезпечення можливості притягнення правопорушника до адміністративної, іноді й до кримінальної відповідальності (тобто як заходи адміністративного припинення). Попри те, що

питання про віднесення огляду до певного виду примусу має більш теоретичне, ніж практичне значення, неможливо не помітити практичної значущості зазначеної проблеми, оскільки порядок здійснення огляду врегульовано низкою законів України, а його застосування переслідує різну мету [93, с. 91].

На нашу думку, адміністративно-попереджувальні заходи запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні слід визначити як примусово-владну діяльність органів виконавчої влади та громадських організацій щодо формування у правопорушників чи осіб схильних до вчинення правопорушення, законослухняної поведінки, запобігання правопорушенням, що посягають на порядок зайняття діяльністю з надання фінансових послуг, з урахуванням обставин та умов, що негативно впливають на індивідуальну протиправну поведінку особи.

Адміністративно-попереджувальні заходи запобігання у сфері надання фінансових послуг наділені певними особливостями: виявляються у вигляді контролю й нагляду за діяльністю, обмежень і заборон, що свідчить про їх примусову природу; незважаючи на те, що ці заходи є попереджувальними, вони здійснюються в односторонньому примусовому порядку органами та посадовими особами, які наділені владними повноваженнями у сфері надання фінансових послуг.

До загальних способів попередження правопорушень Ю. П. Битяк зараховує способи: виховного характеру, контролю та нагляду, звернення громадян і примусу [23, с. 217]. Виховний ефект досягається шляхом застосування органами державної влади виховного впливу до небанківських фінансових установ, зокрема кредитних спілок. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193], НБУ здійснює державне регулювання порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні.

Адміністративно-попереджувальні заходи запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні НБУ здійснює шляхом: 1) нормативно-правового контролю за діяльністю кредитних спілок;

- 2) пруденційного нагляду у формі додержання правил надання фінансових послуг;
- 3) інспектування.

З метою забезпечення здійснення попередження правопорушень шляхом контролю за діяльністю кредитних спілок та відповідно до п. 1 ст. 22 Закону України «Про кредитні спілки» Нацкомфінпослуг затверджено Порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [155]. Водночас зауважимо, що правонаступником Нацкомфінпослуг є НБУ, а тому даний Порядок хоч і діє, але потребує прийняття новий.

Цей документ визначає порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Нацкомфінпослуг (НБУ), установлює загальні вимоги до заповнення звітних форм і терміни їх подання.

До Нацкомфінпослуг (НБУ) кредитна спілка має подавати таку звітність:

1) *річну фінансову звітність за формами;*

2) *звітні дані* (проміжні звітні дані та звітні дані за рік) за формами: загальна інформація про кредитну спілку; звітні дані про фінансову діяльність кредитної спілки; звітні дані про склад активів та пасивів кредитної спілки; звітні дані про доходи та витрати кредитної спілки; розрахунок необхідної суми резерву покриття втрат від неповернених кредитів кредитної спілки; звітні дані про кредитну діяльність кредитної спілки; звітні дані про залучені кошти від юридичних осіб; звітні дані про діяльність відокремлених підрозділів кредитної спілки; звітні дані про стан виконання зобов'язань за внесками (вкладами) на депозитні рахунки;

3) *нерегулярні звітні дані*. У разі надання кредитною спілкою великого кредиту кредитна спілка зобов'язана подати до НБУ нерегулярні звітні дані. Кредитні спілки подають нерегулярні звітні дані в електронній або паперовій формі згідно з додатком 10 до Порядку протягом трьох робочих днів після дати укладання кредитного договору, відповідно до якого надано великий кредит [155].

Розвиток і розширення спектра небанківських фінансових послуг створюють умови для активного залучення до ринків таких послуг споживачів, які зазвичай не мають достатньої інформації та необхідних знань про особливості та споживчі

характеристики фінансових послуг. У процесі вибору послуги вони не завжди можуть оцінити рівень ризиків і можливі наслідки набуття додаткових фінансових зобов'язань та порівняти умови їх надання, що пропонуються небанківськими фінансовими установами [192].

Протягом останніх років спостерігається зростання кількості споживачів фінансових послуг і кредитних установ, що надають такі послуги. Водночас діяльність НБУ спрямована на захист прав споживачів небанківських фінансових послуг, що є одним із пріоритетних напрямів роботи. Триває виконання низки завдань, визначених Концепцією захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні та Планом заходів щодо її реалізації, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 січня 2010 року [192].

Крім цього, з метою забезпечення стабільної діяльності кредитних спілок та захисту прав споживачів та відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» Нацкомфінпослуг затверджено Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок. Це положення призначене для забезпечення стабільної діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок, своєчасного виконання ними зобов'язань перед своїми членами, а також запобігання можливим втратам капіталу через ризики, що притаманні діяльності кредитних спілок [174].

З метою захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні ми розробили та запропонували проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2022–2030 роки», що визначатиме та забезпечуватиме реалізацію державної політики у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг України та фінансової просвіти.

Також було опрацьовано та надано пропозиції до проекту Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, за умов прийняття якої НБУ посилить роль відповідального виконавця за низкою завдань. Забезпечено заходи щодо удосконалення регулювання ринку діяльності кредитних спілок. НБУ запроваджено

нові підходи до ліцензування, вимоги до розкриття структури власності, посилено відповідальність власників і керівників небанківських фінансових установ через підвищення вимог до ділової репутації, підвищено стандарти розкриття інформації та звітності небанківських фінансових установ. Здійснено перехід на МСФЗ-9 та удосконалено порядок застосування заходів впливу. Запроваджено уніфіковані форми актів перевірок з питань дотримання законодавства у сфері небанківських фінансових послуг, запроваджено нагляд на консолідованій основі за небанківськими фінансовими групами. Посилено вимоги, що обмежують ризики кредитних спілок під час здійснення ними операцій із фінансовими активами, та запроваджено вимоги щодо резервного капіталу кредитних спілок. Запроваджено ризик-орієнтований підхід проведення перевірок професійної діяльності на фондовому ринку, кредитування, обробки інформації бюро кредитних історій. Водночас потребує вдосконалення законодавство в частині впровадження ефективних інструментів виведення з ринку неплатоспроможних фінансових установ та підвищення рівня стандартів управління платоспроможністю та ліквідністю, а також розвиток державного регулювання та нагляду за фінансовим сектором у напрямі запровадження кращих світових стандартів [220].

З метою попередження правопорушень у сфері надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні доцільно створити *громадську приймальню при НБУ*, основними завданнями якої буде: організація прийому громадян; надання інформаційної допомоги, у тому числі про права та способи захисту інтересів споживачів фінансових послуг у межах компетенції та повноважень НБУ; моніторинг громадської думки; систематизація пропозицій стосовно поліпшення функціонування ринків небанківських фінансових послуг для їх урахування в регуляторній та нормотворчій діяльності НБУ; розгляд і розв'язання проблем громадян, які потребують соціального захисту та підтримки.

У межах функціонування громадської приймальні НБУ спільно з представниками громадських об'єднань буде опрацьовуватися питання щодо формування списку вкладників проблемних кредитних спілок, у тому числі виключених із Державного реєстру фінансових установ, обов'язки перед якими не

виконані та повернення вкладів яких не проводились. Це дасть змогу виявити масштаби проблеми, пов'язаної з поверненням вкладникам кредитних спілок їх внесків і стане одним із перших кроків щодо її розв'язання.

На сьогодні НБУ розроблено та зареєстровано в Міністерстві юстиції України низку проектів нормативно-правових актів щодо попередження порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні. Цей крок сприятиме ефективному попередженню порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні шляхом: запровадження елементів пруденційного нагляду за діяльністю кредитних установ, перегляду фінансових нормативів діяльності кредитних установ (18 %); спрощення дозвільних процедур, зокрема прискорення розгляду документів шляхом запровадження процедури одночасного прийняття рішень НБУ щодо внесення інформації про заявника до Державного реєстру фінансових установ та видачі йому ліцензії, а також єдиного пакета документів, який подається заявникам для прийняття цих рішень (17 %); удосконалення умов і механізмів ліцензування діяльності кредитних установ з надання фінансових послуг, зокрема усунення неоднозначності в трактуванні вимог до документів, які кредитна установа подає до НБУ (15 %); оптимізації порядку подання річної фінансової звітності та аудиторського висновку до НБУ (14 %); удосконалення порядку формування звітних даних кредитними установами (14 %); поліпшення порядку розкриття інформації про кредитну діяльність кредитної спілки (12 %); удосконалення державного регулювання та нагляду за кредитними установами (10 %).

Функціонування кредитних спілок ускладнюється через неврегульованість питань нагляду і контролю за їх діяльністю. Незначними наглядовими функціями наділені НБУ. З огляду на зазначену проблему, доцільно зобов'язати контролюючі органи проводити на підставі звітності розрахунок показників, які характеризують стан кредитних спілок, та виносити рішення рекомендаційного характеру щодо усунення виявлених недоліків. Причому контролюючий орган має тісно співпрацювати з Національною асоціацією кредитних спілок України [43, с. 30].

Головною проблемою правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні є недосконалість законодавчо-нормативного середовища й закріплення фінансово-кооперативної природи кредитних спілок. Для комплексного вирішення питань, які постали перед кредитними спілками, необхідно: 1) запровадити на державному й регіональному рівнях системи стабілізації та фінансового оздоровлення кредитних спілок; 2) створити систему страхування і гарантування вкладів від фінансових ризиків; 3) ініціювати створення бюро кредитних історій для формування єдиної бази позичальників, що надасть можливість знизити частку прострочених і неповернених позик; 4) прискорити процес формування потужних асоціацій, діяльність яких сприятиме розробці й запровадженню єдиних правил поведінки на ринку кооперативного кредитування, професійних і технологічних стандартів діяльності кредитних спілок; 5) запровадити жорсткішу систему нагляду та контролю дотримання й виконання основних показників діяльності кредитних спілок; 6) сформувати установи сервісної інфраструктури, які мають надавати послуги кредитним спілкам і об'єднанням кредитним спілкам у сфері навчання, консультаційного супроводження [78, с. 68].

Нині в Україні функціонують два стабілізаційні фонди кредитних спілок: Програма захисту вкладів при Всеукраїнській асоціації кредитних спілок та Стабілізаційний фонд при Національній асоціації кредитних спілок України. Крім того, досить важливою є проблема захисту кредитних спілок від збитків, пов'язаних із несвоєчасним поверненням чи неповерненням кредитів. Розв'язання цієї проблеми полягає у створенні регіональних, а згодом і загальнодержавної системи ведення кредитних історій позичальників – бюро кредитних історій. Ефективним способом істотного скорочення зазначених витрат є делегування повноважень щодо роботи із проблемними кредитами єдиному органу – *Агенції щодо роботи з проблемними кредитами*. З огляду на загальносвітові тенденції розвитку кредитних спілок, необхідно запроваджувати моніторинг їхньої діяльності [44, с. 94; 218].

Посилення негативного впливу фінансової кризи на діяльність усіх національних фінансових установ і кредитних спілок, зокрема, зумовлює необхідність впровадження кредитними спілками механізмів підвищення їх

фінансової спроможності. Варто зазначити, що одним з основних напрямів розвитку кредитних спілок в Україні є збереження корпоративного напрямку їх функціонування, забезпечення якісного обслуговування членів фінансових кооперативів та якнайшвидше усунення суперечливих моментів у нормативних активах, які регулюють діяльність кредитних спілок. Крім того, з огляду на загальносвітові тенденції розвитку кредитних спілок, необхідно запровадити моніторинг їхньої діяльності з метою зменшення впровадження тіньових схем [44, с. 95].

НБУ здійснює нагляд за діяльністю на ринку небанківських фінансових послуг у формі *безвиїзного та виїзного нагляду* (інспекційних перевірок). Ключовими принципами нагляду за діяльністю на ринку небанківських фінансових послуг будуть пропорційність та ризик-орієнтований підхід. Таким чином, вибір інтенсивності нагляду визначатиметься віднесенням діяльності небанківської фінансової установи до визначеної категорії ризиків.

Також в нагляді за діяльністю на ринку небанківських фінансових послуг НБУ поступово запроваджуватиметься раннє виявлення потенційних ризиків та раннє втручання (перш ніж відповідні ризики реалізуються та заподіють шкоду споживачам) для своєчасної комунікації чи вжиття заходів.

З 1 липня 2020 року змінився порядок та підстави проведення інспекцій, перелік заходів впливу та порядок їх застосування. Ці питання регулюються Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

Також доповнено підстави для відкликання (анулювання) ліцензії підставою здійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників та/або інших кредиторів такої установи (особи). Нагляд здійснюється на основі достовірної та повної інформації. Тому НБУ приділяє особливу увагу вдосконаленню звітності. Зокрема, розглядається можливість встановлення вимог щодо надання більш детальної інформації про діяльність небанківських фінансових установ.

Ураховуючи значну кількість змін в нагляді за небанківськими фінансовими установами, які упроваджуються при зміні регулятора НФУ у 2020 р., варто констатувати про реформування системи попередження правопорушень.

Цільова модель безвиїзного нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ залежно від виду діяльності виглядає так:

- 1) дотримання ліцензійних умов;
- 2) моніторинг фінансової та іншої звітності: пруденційні нормативи; оцінка сформованих резервів; контроль вимог до активів та їх оцінки; виявлення ознак ризикової діяльності; оцінка інших ризиків;
- 3) аналіз аудиторських звітів;
- 4) оцінка внутрішніх політик;
- 5) аналіз стану та тенденцій розвитку ринку небанківських фінансових установ;
- 6) нагляд за ринковою поведінкою;
- 7) застосування заходів впливу та моніторинг їх виконання. Виведення з ринку.

Виїзні перевірки. Види перевірок:

I) планові (відповідно до річного плану; повідомлення учасників не пізніше як за 10 календарних днів; строк проведення до 30 робочих днів (для суб'єктів малого підприємництва - до 10 робочих днів) за наявності обґрунтованих підстав цей строк може бути продовжений до 15 робочих днів; підстави для перевірок – періодичність проведення планових інспекційних перевірок визначається залежно від виду НФУ та рівня її ризиковості);

II) позапланові (за наявності підстав, визначених законодавством; повідомлення учасників не пізніше дня її початку; строк проведення до 10 робочих днів (для СМП – до 5 робочих днів), який може бути продовжено до 15 робочих днів (для СМП – до 7 робочих днів); за наявності підстав, у тому числі: зауважень до звітності; скарг та звернень фізичних осіб; фактів погіршення фінансового стану; контроль за виконанням встановлених вимог і обмежень).

Планування та перевірки здійснюються відповідно до ризик-орієнтованого підходу із застосуванням принципів перспективного погляду (forward-looking) та пропорційності (інтенсивність нагляду буде визначатися залежно від розміру, значимості, індивідуального рівня ризику установи).

У зв'язку з цим увага регулятора фокусується, перш за все, на сегментах ринку, які працюють з грошима населення та бізнесу.

Одним із основних адміністративно-попереджувальним заходом щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні є пруденційний нагляд у формі дотримання правил надання фінансових послуг.

У 2010 році Нацкомфінпослуг розробила концепцію впровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та програму розвитку системи пруденційного нагляду [166]. Цим документом затверджено заходи й терміни реалізації положень Концепції, яка визначає орієнтиром упровадження пруденційного нагляду для кредитних спілок – рекомендації Міжнародної асоціації кредитних спілок (WOCCU).

Відповідно до цієї Концепції, пруденційний нагляд – це система наглядових процедур НБУ за дотриманням фінансовою установою пруденційних правил, яка дає змогу зменшити наглядове навантаження на фінансові установи, діяльність яких не становить загрози щодо невиконання зобов'язань перед наявними клієнтами, та посилити наглядові зусилля за установами, діяльність яких є чи може бути загрозою для виконання таких зобов'язань. Пруденційні правила – кількісні та якісні показники, нормативи та вимоги щодо ліквідності, капіталу, платоспроможності, прибутковості та якості активів, ризикованості операцій, якості систем управління та управлінського персоналу, додержання правил надання фінансових послуг тощо [166].

Удосконалення пруденційного нагляду у формі дотримання правил надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні передбачає два етапи: підготовчий і основний.

Підготовчий етап упровадження пруденційного нагляду в Україні передбачає перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності, розвиток національної системи підготовки актуаріїв, посилення ролі й відповідальності аудиторів, гармонізацію облікової політики, створення комплексної інформаційної системи НБУ, зміцнення інституційної спроможності Комісії шляхом підготовки кваліфікованих кадрів і переведення фінансування установи за рахунок платежів учасників ринку [231, с. 99].

Основний етап охоплює затвердження нормативів достатності капіталу та якості активів на підставі системи стандартів Solvency II, упровадження тестів раннього попередження, створення бази даних ризик-профілів кредитних спілок у комплексній інформаційній системі НБУ, встановлення вимог до бізнес-планів кредиторів, які вони повинні будуть подавати під час ліцензуванні. НБУ у процесі розвитку системи пруденційного нагляду поступово переходитиме від фокусування наглядового процесу на перевірках дотримання фінансовою установою детальних вимог та правил до оцінки внутрішньої системи управління ризиками фінансової установи. З цією метою регулятор заохочуватиме їх застосовувати внутрішні моделі, побудовані з дотриманням встановлених принципів. Це дасть змогу зменшити системний ризик під час застосування стандартного для всіх підходу шляхом більш точного врахування профілю ризику кожної фінансової установи [97].

Основними цілями здійснення пруденційного нагляду є захист інтересів споживачів фінансових послуг, запобігання настанню неплатоспроможності та забезпечення фінансової стійкості фінансових установ через застосування відповідних коригувальних заходів шляхом: виявлення підвищених ризиків у діяльності фінансових установ; контролю за платоспроможністю, ліквідністю та прибутковістю фінансової установи; мінімізації випадків банкрутства й системної кризи фінансових установ; прогнозування майбутніх фінансових результатів на основі звітів поточного періоду.

Під час здійснення діяльності на ринку кредитної кооперації здійснюється контроль за: дотриманням критеріїв та нормативів платоспроможності, якості активів, ризиковості операцій та ліквідності для забезпечення стабільної діяльності

фінансових установ; належним рівнем усіх видів капіталу, продуктивних і непродуктивних активів кредитної спілки; дотриманням порядку формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок; дотриманням критеріїв якості системи управління кредитної спілки.

Згідно з Концепцією, запровадження пруденційного нагляду надало змогу:

- зміцнити небанківські фінансові ринки за рахунок запобігання системних ризиків (24 %);
- оптимізувати кількість фінансових установ (за рахунок виходу з ринку неплатоспроможних компаній) (21 %);
- збільшити частку активів небанківських фінансових установ у загальній структурі активів фінансових установ (18 %);
- збільшити питому вагу сектору в структурі ВВП в довгостроковій перспективі (15 %);
- зменшити кількість фінансових установ, які потребують фінансового оздоровлення (8 %);
- досягти транспарентності діяльності фінансових установ (7 %);
- збільшити довіру населення до небанківських фінансових установ (7 %) [97].

Ухвалення зазначеної Концепції стало першим кроком до становлення системи пруденційного нагляду у сфері діяльності небанківських фінансових установ та потягнула внесення низки змін до чинних нормативно-правових актів (у тому числі законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про кредитні спілки», «Про внесення змін до деяких законів України стосовно повноважень щодо встановлення вимог до інвестування активів»). Утім для забезпечення ефективності функціонування системи пруденційного нагляду необхідно внести набагато глибші зміни до законодавства. З урахуванням зарубіжного досвіду розв'язання аналогічних проблем регулювання, доцільно ухвалити окремий нормативно-правовий акт (Закон України «Про пруденційний нагляд за учасниками ринків фінансових послуг»), яким буде закріплено норми стосовно пруденційного нагляду (на мікро- та макрорівнях), а також повноваження регуляторів на ринках фінансових послуг.

НКЦПФР розробила Положення про консолідований нагляд за діяльністю небанківських фінансових груп, переважна діяльність у яких здійснюється особою, яка отримала ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку. Цим положенням встановлено порядок ідентифікації таких груп, діяльність яких здебільшого здійснюється небанківською фінансовою установою, визнання небанківських фінансових груп, критерії визначення підгруп у межах небанківської фінансової групи, вимоги до відповідальної особи небанківської фінансової групи та порядок її погодження НКЦПФР, а також порядок повідомлення про зміни структури небанківської фінансової групи, припинення визнання небанківської фінансової групи й подання звітності небанківською фінансовою групою [170].

Відповідно до ст. 16-1 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» орган, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, з метою здійснення нагляду на консолідованій основі має право визначати в межах фінансової групи підгрупи, що складаються принаймні з двох фінансових установ, та здійснювати за ними нагляд на субконсолідованій основі. Орган, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, відповідно до розподілу повноважень, з метою здійснення нагляду на консолідованій та субконсолідованій основі у своїх нормативно-правових актах має право встановлювати вимоги до фінансової групи, її підгруп щодо: 1) наявності ефективної системи корпоративного управління; 2) наявності ефективної системи управління ризиками; 3) наявності ефективної системи внутрішнього контролю; 4) наявності облікових процедур, інформаційних систем, необхідних для забезпечення виконання вимог на консолідованій основі; 5) складання та порядку подання консолідованої та субконсолідованої звітності; 6) достатності регулятивного капіталу; 7) економічних нормативів; 8) лімітів та обмежень щодо певних видів діяльності, у тому числі щодо діяльності на території інших держав; 9) порядку подання необхідної звітності та інформації. Фінансова група, її підгрупи, учасники груп зобов'язані дотримуватися вимог, установлених органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг.

Фінансові установи, за якими здійснює нагляд НБУ та які є учасниками небанківської фінансової групи, за якою здійснює нагляд НКЦПФР, підлягають нагляду з боку НКЦПФР у межах нагляду відповідно до цього Закону. Небанківські фінансові установи, за якими здійснює нагляд НКЦПФР та які є учасниками банківської або небанківської фінансової групи, за якою здійснює нагляд НБУ, підлягають нагляду з боку НБУ.

Фінансова група зобов'язана визначити серед учасників фінансової групи відповідальну особу фінансової групи та погодити її з відповідним органом, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг. До погодження органом, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, відповідальної особи фінансової групи та в разі, якщо за висновком органу, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, відповідальна особа, визначена фінансовою групою, не спроможна належним чином забезпечити виконання функцій відповідальної особи, відповідальною особою вважається фінансова установа - учасник групи з найбільшим значенням активів за останній звітний квартал.

Учасники фінансової групи зобов'язані подавати відповідальній особі фінансової групи, органу, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, звіти та інформацію, необхідні для підготовки консолідованих звітів, та забезпечувати виконання вимог щодо нагляду на консолідованій основі. Вони зобов'язані забезпечити проведення щорічної аудиторської перевірки своєї річної фінансової звітності. Відповідальна особа фінансової групи зобов'язана забезпечити проведення щорічної перевірки аудиторською фірмою річної консолідованої звітності фінансової групи.

Аудитор (аудиторська фірма), що здійснює аудиторську перевірку фінансової звітності учасника фінансової групи, консолідованої звітності фінансової групи, зобов'язаний повідомити орган, який здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, про виявлені під час проведення аудиторської перевірки та під час надання інших аудиторських послуг викривлення показників фінансової звітності, порушення та недоліки в роботі, а також про будь-які події, які можуть

суттєво вплинути на платоспроможність, безпеку та надійність учасника групи або всієї фінансової групи, протягом трьох днів з моменту виявлення таких подій чи фактів [193].

Також до адміністративно-попереджувальних заходів запобігання порушенню порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні доцільно віднести інспектування.

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193], НБУ має право здійснювати в межах своїх повноважень перевірку (інспектування) діяльності учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг), їх афілійованих і споріднених осіб.

Особливостями здійснення інспектування порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні є такі правові положення:

- виключна компетенція НБУ визначати періодичність перевірки кредитної установи;
- можливість залучення зовнішніх експертів, які мають відповідну кваліфікацію;
- обмеженість досліджень порядку надання фінансових послуг лише виконанням завдань нагляду;
- для проведення інспекції особа, яка наділена НБУ повноваженнями здійснювати інспекцію за місцем знаходження кредитної спілки, що перевіряється, має право запрошувати посадових осіб кредитної спілки для надання пояснень і вимагати надання необхідної інформації та документів.

3.2. Заходи адміністративного припинення порушень порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні

Індивідуальні й корпоративні учасники фінансового ринку здійснюють свою діяльність за допомогою придбання різноманітних фінансових інструментів з метою

збільшення активів й одержання прибутку. Надання фінансових послуг на ринку відбувається за активної участі посередників, якими є банки та різноманітні небанківські фінансові установи. Право на здійснення операцій з надання фінансових послуг мають фінансові установи, які входять до фінансової системи держави, здійснюють операції з фінансовими ресурсами та внесені до відповідного реєстру, встановленого законодавством.

Найбільш затребуваними з-поміж заходів адміністративного примусу є заходи припинення. Такі заходи полягають у тому, щоб вчасно відреагувати на антигромадські діяння, припинити протиправну поведінку і тим самим не допустити настання її шкідливих наслідків. Здійснення впливу на протиправну поведінку і є заходами адміністративного припинення. Такий вплив може бути психологічним або фізичним, пов'язаним з особистими, організаційними чи майновими обмеженнями [91, с. 203]. Необхідність боротьби з адміністративними правопорушеннями в різних сферах зумовлює актуальність глибокого та всебічного дослідження широкого кола питань, пов'язаних із діяльністю державних органів щодо застосування заходів адміністративного примусу [143, с. 64].

Переходячи безпосередньо до предмета дослідження, зауважимо, що власне термін «припинення» означає переривання якої-небудь дії, процесу, стану, що триває, змушення кого-небудь перестати робити щось, поводити себе відповідно до встановленого порядку, не давати сваволити [135, с. 717–718]. Це означає, що припинення обов'язково передбачає наявність певного процесу в часі. Заходи адміністративного припинення застосовують за наявності протиправної поведінки, яка може полягати, зокрема, у вчиненні конкретного правопорушення. У таких випадках посадові особи державних органів мають право застосовувати різні засоби припинення. Отже, заходи припинення застосовуються з метою переривання адміністративно-протиправних дій.

Українське законодавство не містить визначення заходів адміністративного припинення, так само як і критеріїв їх класифікації. Більш того, у науці заходи адміністративного припинення адміністративних правопорушень, які застосовуються державними органами, не повністю відмежовані від

адміністративно-запобіжних заходів. Заходи адміністративного припинення входять до системи заходів адміністративного примусу й тісно пов'язані з адміністративно-запобіжними заходами та адміністративними стягненнями. Адміністративно-запобіжні заходи здебільшого передують заходам адміністративного припинення. Водночас адміністративні стягнення застосовують уже після заходів адміністративного припинення [143, с. 65].

За визначенням А. Т. Комзюка, заходи адміністративного припинення – це передбачені законом засоби впливу, спрямовані на примусове переривання (припинення) діянь, які мають ознаки адміністративного правопорушення, а в окремих випадках – і кримінально-правовий характер, недопущення шкідливих наслідків протиправної поведінки, забезпечення провадження в справі про адміністративне правопорушення та притягнення винного до адміністративної, а у виняткових випадках – до кримінальної відповідальності [94, с. 17]. Застосування заходів адміністративного припинення починається, коли використання запобіжних заходів вже є неефективним, а протиправна ситуація починається або досягла певного розвитку. Заходи адміністративного припинення переривають уже наявні правопорушення чи протиправні діяння, спрямовані на встановлення особи порушника, з'ясування обставин справи і можливості для подальшого застосування до порушника заходів адміністративної відповідальності [94, с.123].

Заходи адміністративного припинення, на відміну від адміністративних стягнень, не містять у собі елементу покарання особи, до якої вони застосовуються. Такі заходи застосовуються в теперішньому часі і здатні самотійно й оперативно долати конфліктну ситуацію, переривати протиправні діяння. Надалі заходи адміністративного припинення, які застосовують державні органи, можуть забезпечувати передумови для подальшого застосування адміністративної відповідальності. Їх застосовують з метою, по-перше, припинення порушень правових норм (адміністративних проступків, злочинів і об'єктивно протиправних діянь), по-друге, запобігання вчиненню нових правопорушень, по-третє, створення умов для подальшого притягнення винних до відповідальності, по-четверте,

усунення шкідливих наслідків правопорушення і, по-п'яте, відновлення попереднього, правомірного стану [234, с. 161].

Ще одним аспектом заходів адміністративного припинення є те, що їх застосовують для запобігання протиправним діям і забезпечення можливості притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності. Заходи адміністративного припинення порушення порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні як адміністративно-запобіжні заходи задля забезпечення можливості вирішення питання про притягнення до адміністративної відповідальності та забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення передбачають застосування штрафу або зобов'язання щодо усунення правопорушення [143, с. 66].

Таким чином, адміністративні заходи припинення порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні слід визначити як примусове зупинення правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, спрямоване на недопущення та попередження можливих шкідливих наслідків і забезпечення застосування щодо кредитної спілки адміністративних стягнень. Такі заходи можуть застосовувати для припинення не лише адміністративних проступків, а й кримінальних правопорушень. Критерієм розмежування та визначення характеру того чи іншого заходу в окремих випадках має здебільшого бути мета його застосування та факт наявності чи відсутності протиправних дій з боку окремих осіб – суб'єктів надання фінансових послуг.

З огляду на багатоманітність заходів адміністративного припинення в адміністративно-правовій науці, триває дискусія щодо їх класифікації. Так, Є. О. Безсмертний критерієм їх розрізнення вважає об'єкт впливу [19, с. 11]. Натомість А. Т. Комзюк поділяє заходи припинення залежно від характеру сфери застосування на заходи загального та спеціального призначення, а загальні – на самостійні та допоміжні (залежно від мети застосування) [92, с. 154]. Аналогічну позицію підтримує також Т. О. Коломоєць [9, с. 166]. Загальні, спеціальні, процесуальні заходи адміністративного припинення виокремлюють Д. М. Бахрах та С. В. Ківалов [17, с. 354; 6, с. 216]. Заслужовує на увагу позиція, яку висловлює

Н. В. Хорошак. Так, науковець розподіляє заходи адміністративного припинення на декілька груп: заходи, що застосовуються безпосередньо до правопорушника; заходи майнового, технічного, медико-санітарного, фінансового характеру; заходи, пов'язані з дією ліцензійно-дозвільної системи та заходи спеціального або виключного призначення [240, с. 30–31].

У контексті теми нашого дослідження наведена класифікація є не зовсім точною, а такий захід, як відмова у видачі ліцензії на певний вид діяльності, який потребує ліцензування, навряд чи взагалі є заходом адміністративного припинення, оскільки жодним чином не пов'язаний із вчиненням будь-якого правопорушення.

За даними опитування респондентів, кредитна спілка є зручним інструментом для вчинення таких протиправних дій, зокрема:

згідно законодавства вкладник несе фінансові ризики щодо роботи кредитної спілки, що сприяє реалізації протиправного наміру (47 % опитаних);

можливість одночасно залучити значну кількість потерпілих та значні суми коштів (для отримання кредиту позичальник повинен внести 20–30 % суми майбутньої позики) (41 %);

у період реформування недостатній контроль за функціонуванням кредитних спілок з боку державного регулятора (49 %);

спрощені (порівняно з іншими фінансовими установами) процедури створення, регулювання та припинення діяльності кредитної спілки (27 %);

корупційні дії представників державних контролюючих органів та керівників кредитної спілки (52 %) (додаток Б).

Тому серед заходів адміністративного припинення порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні можна виділити заходи загального призначення, які залежно від виду правопорушення застосовуються Національним банком України.

Для того, щоб застосовувати заходи адміністративного припинення, необхідно спочатку виявити правопорушення в порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок, що вже розпочалося.

Кредитні спілки несуть відповідальність за широке коло дій передбачених КУпАП:

- порушення норм, встановлених НБУ (ліцензійних вимог, вимог до програмного забезпечення, до кваліфікації голови правління та головного бухгалтера, до приміщення, де здійснюється діяльність тощо), порушення податкового законодавства, порушення бухгалтерських стандартів та подання обов'язкової звітності тощо. КУпАП визначає такі види адміністративних проступків і, відповідно, стягнень:

- відсутність податкового обліку, порушення керівниками та іншими посадовими особами підприємств, установ, організацій встановленого законом порядку ведення податкового обліку, у тому числі неподання або несвоєчасне подання аудиторських висновків, подання яких передбачено законами України (ст. 163-1 КпАП України);

- неподання або несвоєчасне подання посадовими особами підприємств, установ та організацій платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) (ст. 163-2 КпАП України);

- невиконання керівниками та іншими посадовими особами підприємств, установ, організацій, включаючи установи Національного банку України, комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи, законних вимог посадових осіб податкових органів (ст. 163-3 КпАП України);

- порушення посадовими особами підприємств, установ, організацій, фізичними особами, які використовують найману працю, порядку використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування, несвоєчасне або неповне їх повернення, несвоєчасне подання або неподання встановленої звітності, подання недостовірної звітності щодо використання страхових коштів (ст. 165-5 КпАП України);

- порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 166-9 КУпАП України);

– порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності: не прийняття рішення, не оформлення, не видача (не надсилання) передбаченого законом документа органом ліцензування протягом встановленого законом строку; прийняття рішення, складання акта, видача розпорядження органом ліцензування, що не відповідає нормам законодавства у сфері ліцензування; невнесення в установлений законом строк до ліцензійного реєстру відомостей, обов'язкове внесення яких передбачено законодавством у сфері ліцензування; невиконання органом ліцензування у передбачений законом строк розпорядження про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування (ст. 166-12 КУпАП України);

– невиконання законних вимог посадових осіб НБУ щодо усунення порушень банківського законодавства або законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, або створення перешкод для виконання покладених на них обов'язків (ст. 188-29 КУпАП України);

– невиконання законних вимог посадових осіб суб'єктів державного фінансового моніторингу стосовно усунення порушень законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення або створення перешкод для виконання покладених на них обов'язків (ст. 188-34 КпАП України) тощо.

До типових правопорушень, що вчиняються у сфері фінансових послуг кредитних спілок О. В. Тахтай відніс: оформлення службовими особами кредитів на підставних осіб і придбання винними особами на ці грошові кошти товарів для перепродажу й отримання прибутку; проведення фінансової діяльності за умови анулювання ліцензії (анулювання рішення НБУ про реєстрацію кредитної спілки як фінансової установи, позбавлення ліцензії на залучення внесків); проведення діяльності без державної реєстрації; надання недостовірної інформації до НБУ та реєстру фінансових установ (фальсифікація чи викривлення інформації, яка була подана кредитною спілкою на момент її державної реєстрації); необґрунтоване завищення ставок за окремими депозитами кредитної спілки; незаконне здійснення

службовими особами нарахувань і виплат на додаткові пайові внески членам кредитної спілки без наявності необхідних для цього доходів; привласнення коштів членів кредитної спілки, які знаходяться на депозитних рахунках кредитної спілки; кредитування шляхом зловживання службовим становищем керівництвом кредитної спілки афілійованих осіб на непрозорих і незрозумілих умовах за рахунок вкладників; заволодіння майном кредитної спілки (грошовими коштами членів кредитної спілки) шляхом зловживання службовим становищем уповноваженими особами шляхом підроблення кредитних договорів, видаткових ордерів, квитанцій і заяв на одержання кредиту від імені громадян (на їхні паспорти), які насправді кредити не одержували, а також використання отриманих злочинним шляхом коштів на власні потреби службових осіб кредитної спілки; укладання договорів, у яких службові особи застосовують незрозумілі терміни з метою зниження суми виплачуваних потенційним клієнтам відсотків; штучне заниження службовими особами кредитної спілки обсягу власних капіталів з метою отримання законодавчо наданого права відмовити клієнту у видачі кредиту; нарахування службовими особами кредитної спілки відсотків не на залишок, а на всю суму наданого кредиту, без урахування сум, які вже були повернені вкладниками [38, с. 27–28]; продаж кредитною спілкою житла тільки через «свої» агентства нерухомості; створення засновниками юридичних компаній, послугами яких зобов'язані користуватися клієнти кредитної спілки [246, с.327–328]; функціонування кредитної спілки за схемою побудови «фінансових пірамід» (наприклад, коли пайовик – член кредитної спілки може розраховувати на квартиру в кредит за умови, що він залучить ще двох-трьох учасників до кредитної спілки та підвищить капіталізацію кредитної спілки на 200–300 доларів США); здійснення фінансовою установою операцій із залучення грошових внесків від населення, що мотивують провадженням діяльності як кредитної спілки всупереч вимогам чинного законодавства, без відповідної ліцензії, порушуючи вимоги Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [193]; порушення прав членів кредитної спілки під час голосування на загальних зборах залежно від розміру їх пайового й інших внесків; неінформування або несвоєчасне інформування членів кредитної

спілки з питань діяльності установи, неознайомлення з протоколами загальних зборів і засідань інших органів управління кредитної спілки; заснування кредитною спілкою суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності (крім місцевого кооперативного банку) як на території України, так і за її межами; невідповідність чисельності засновників (членів) кредитної спілки нормативно визначеним нормам (менше ніж 50 осіб); неповернення в разі припинення членства фізичної особи в кредитній спілці обов'язкового пайового й інших внесків, крім вступного внеску; порушення порядку і терміну скликання чергових загальних зборів членів кредитної спілки; обрання членами спостережної ради кредитної спілки осіб, які перебувають у трудових відносинах із кредитною спілкою; незаконна участь члена кредитного комітету в прийнятті рішення про надання йому як члену кредитної спілки кредиту; входження до складу ревізійної комісії членів спостережної ради, правління, кредитного комітету й осіб, які перебувають з кредитною спілкою в трудових відносинах; розмір капіталу кредитної спілки менший, ніж 10 % від суми її загальних зобов'язань; недосягнення резервним капіталом кредитної спілки розміру, що становить 15 % від суми її активів; неформування кредитною спілкою резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок; перевищення нормативно встановленого розміру кредиту, наданого одному члену кредитної спілки (понад 20 % від капіталу кредитної спілки); перевищення нормативно встановленого розміру зобов'язань кредитної спілки перед одним своїм членом (понад 10 % від загальних зобов'язань кредитної спілки); перевищення нормативно встановленого розміру загальної суми залучених коштів, зокрема кредитів (понад 50 % від вартості загальних зобов'язань і капіталу кредитної спілки на момент залучення); перевищення доходності додаткових пайових членських внесків більше ніж удвічі, порівняно з доходністю внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитних рахунках; порушення службовими особами кредитної спілки таємниці збереження відомостей щодо рахунків, внесків та інших фінансових операцій, здійснених членами кредитної спілки; корупційні діяння працівників (держслужбовців) НБУ, які вносять неправдиві дані під час перевірки діяльності певної кредитної спілки на користь службових осіб цієї кредитної спілки; шахрайські дії вкладників кредитної

спілки, які незаконно отримують на підставі підроблених документів кредити у відповідній кредитній спілці [102, с. 177–178; 228, с. 277].

З метою виявлення таких правопорушень на стадії нагляду та інспектування уповноваженим особам НБУ необхідно перевірити та проаналізувати такі документи:

- свідоцтво про державну реєстрацію кредитної спілки як фінансової установи;
- ліцензію на провадження діяльності із залучення внесків від населення;
- статут кредитної спілки [38, с. 33], на підставі якого можна визначити такі особливості її функціонування: мету створення та завдання кредитної спілки; ознаку членства в ній; порядок утворення та діяльності органів управління кредитної спілки, порядок утворення філій і відділень, їх повноваження; права й обов'язки членів; умови та порядок вступу до кредитної спілки, порядок припинення членства; джерела надходження, порядок використання коштів та іншого майна кредитної спілки, зокрема *порядок й умови надання кредитів членам кредитної спілки*, порядок формування та використання фондів, утворюваних спілкою; порядок припинення діяльності кредитної спілки та вирішення майнових питань у зв'язку з її ліквідацією (реорганізацією); порядок покриття можливих збитків; порядок розподілу доходів кредитної спілки [102, с. 211; 228, с. 277]; список засновників кредитної спілки (реєстр осіб, які брали участь в установчих зборах). У реєстрі має бути обов'язково зазначено: прізвище, ім'я та по батькові особи, дані її паспорта або документа, який його замінює (а для іноземців та осіб без громадянства, які постійно мешкають в Україні, – дані національного паспорта або документа, який його замінює), адреса. Дані про особу повинні бути засвідчені її особистим підписом; річну фінансову звітність про результати діяльності кредитної спілки (річні баланси, звіт про доходи і витрати), затверджену загальними зборами кредитної спілки, де увагу слід акцентувати на фінансовому стані кредитної спілки, а саме на отриманих нею доходах і витратах; касові книги кредитної спілки, у яких відображають прийняті від членів кредитної спілки платежі; аудиторський висновок щодо річної фінансової звітності кредитної спілки; протоколи засідань органів

управління (загальних зборів членів кредитної спілки, спостережної ради, ревізійної комісії, кредитного комітету та правління, наприклад, звіти спостережної ради, правління, кредитного комітету, висновки ревізійної комісії) кредитної спілки й інші документи щодо діяльності кредитної спілки. Так, рішення загальних зборів членів кредитної спілки повинні бути оформлені протоколом, підписаним головою та секретарем цих зборів; економічну обґрунтованість зареєстрованого розміру капіталу кредитної спілки; укладені кредитною спілкою договори з вкладниками про пайові внески; опубліковані повідомлення про скликання чергових загальних зборів кредитної спілки; прийняті рішення кредитного комітету про надання кредитів (слід проаналізувати їх обґрунтованість); затверджені кошторис і штатний розпис кредитної спілки; затверджене спостережною радою кредитної спілки положення про структурні підрозділи кредитної спілки; укладені з членами кредитної спілки договори про надання кредиту; укладені кредитною спілкою договори й інші угоди; результати проведених ревізійною комісією перевірок діяльності установи, наприклад, складений ревізійною комісією висновок за річними звітами про результати діяльності кредитної спілки [67, с. 145–146; 228, с. 280–282].

Таким чином, стратегія забезпечення безпеки на фінансових ринках повинна ґрунтуватися на розробленні заходів виявлення та припинення, правовому регулюванні такої діяльності, адже сучасний стан нормативно-правового забезпечення характеризується недосконалістю та розбалансованістю, відсутністю Концепції розвитку НФУ, організації та функціонування системи запобігання правопорушенням на ринку фінансових послуг.

Діяльність НБУ щодо припинення порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок регламентується Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг (далі – Положення) [169], Положенням про порядок накладення адміністративних штрафів [172] та Порядком складання та подання звітності кредитними спілками та

об'єднаними кредитними спілками до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі – Порядок) [175].

Положення визначає порядок та умови застосування НБУ заходів впливу (санкцій) у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг за порушення законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність із надання небанківських фінансових послуг, уключаючи вимоги в частині дотримання законодавства України про рекламу у сфері фінансових послуг (щодо реклами, яка вважається недобросовісною рекламою), порушення законодавства України про захист прав споживачів фінансових послуг, уключаючи вимоги щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості, механізм прийняття рішень НБУ про застосування заходів впливу та їх оскарження

Інформація щодо ознак порушення законодавства про фінансові послуги у сфері діяльності кредитних спілок може бути наявна в: матеріалах, отриманих за результатами перевірок, проведених НБУ; звітності, яку надають до НБУ; повідомленнях, отриманих від органів державної влади; повідомленнях, отриманих від міжнародних організацій, іноземних органів державної влади, неурядових організацій іноземних держав; зверненнях громадян; повідомленнях, отриманих від юридичних осіб; повідомленнях, опублікованих у засобах масової інформації; матеріалах, отриманих на письмову вимогу НБУ про надання необхідних документів та інформації [169].

НБУ під час прийняття рішень про застосування заходів впливу в разі порушення законодавства про фінансові послуги/законодавства про захист прав споживачів у межах своїх повноважень застосовує до кредитних спілок:

– направити кредитодавцю, новому кредитору та/або колекторській компанії письмове застереження з вимогою про усунення виявленого порушення та/або вжиття заходів для недопущення такого порушення у подальшій діяльності (письмове застереження);

– накласти відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» штраф на кредитодавця, нового кредитора та/або колекторську компанію;

– тимчасово зупинити або відкликати (анулювати) ліцензію кредитодавця - небанківської фінансової установи, нового кредитора – НФУ на провадження діяльності з надання фінансових послуг. Рішення про тимчасове зупинення (обмеження) дії ліцензії на право здійснення діяльності з надання фінансових послуг оформляється у вигляді письмового розпорядження НБУ, яким особі забороняється укладати договори зі споживачами фінансових послуг щодо зазначеного в рішенні виду (видів) фінансових послуг із можливістю подальшого поновлення дії ліцензії.

НБУ приймає рішення про поновлення дії ліцензії, якщо особою були усунені порушення, які стали підставою для тимчасового зупинення (обмеження) дії ліцензії на право здійснення діяльності з надання фінансових послуг [189];

– зобов'язати порушника вжити заходів для усунення порушення та/або вжити заходів для усунення причин, що сприяли вчиненню порушення;

– виключати відповідно до законодавства учасників ринків фінансових послуг (крім клієнтів) з Державного реєстру фінансових установ або реєстру осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги;

– укладати письмову угоду з фінансовою установою, особою, яка не є фінансовою установою, але має право надавати окремі фінансові послуги, за якою така особа зобов'язується сплатити визначене грошове зобов'язання та/або вжити заходів для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень, поліпшення фінансового стану фінансової установи, підвищення ефективності функціонування системи управління ризиками;

– штрафні санкції за такі порушення прав споживачів (ч. 2 ст. 41-1 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»: ненадання або надання не в повному обсязі споживачу фінансових послуг перед укладенням договору про надання фінансових послуг визначеної законом інформації про умови надання фінансових послуг в обсязі, передбаченому законодавством, або надання недостовірної інформації про таку послугу - у розмірі

від 300 до 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожен випадок такого ненадання, надання не в повному обсязі чи надання недостовірної інформації; ненадання за запитом споживача фінансових послуг проекту договору про фінансові послуги, якщо такий обов'язок передбачено законом, - у розмірі від 300 до 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожен випадок такого ненадання; ненадання споживачу фінансових послуг у порядку, передбаченому частиною другою статті 6 цього Закону, примірника договору про надання фінансових послуг та додатків до нього (за наявності) - у розмірі від 300 до 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожен такий випадок; непроведення оцінки кредитоспроможності споживача перед укладенням договору про фінансову послугу, якщо її обов'язкове проведення передбачено законом, - у розмірі від 300 до 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожен випадок непроведення перевірки; укладення договору про надання фінансових послуг не в письмовій формі (якщо укладення договору в письмовій формі передбачено законом) - у розмірі від 300 до 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожен такий випадок; збільшення в односторонньому порядку фіксованої процентної ставки або неповідомлення споживача у строк та порядку, встановлені законом, про зміну змінюваної процентної ставки - у розмірі від 500 до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожен такий випадок; неповідомлення надавачем фінансової послуги споживача про відступлення права вимоги за договором про надання фінансової послуги, якщо обов'язковість такого повідомлення встановлена законом, - у розмірі від 300 до 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожен випадок такого неповідомлення; недотримання встановлених законодавством вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки) - у розмірі від 3000 до 6000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; залучення до врегулювання простроченої заборгованості юридичної особи, не включеної до реєстру колекторських компаній, - у розмірі від 5000 до 8000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [193].

До переліку ознак, наявність яких є підставою для висновку НБУ про здійснення ризикової діяльності кредитною спілкою, належать: дострокове повернення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки пов'язаним із кредитною спілкою особам на умовах, що відрізняються від тих, на яких вони були залучені; недостатність доходів та/або надмірність витрат унаслідок рішень кредитної спілки (органів управління, посадових осіб кредитної спілки та/або осіб, уповноважених діяти від імені та в інтересах кредитної спілки), умов надання фінансових послуг кредитною спілкою, що призводить до погіршення її фінансового стану і створює ризик майбутнього зменшення власного капіталу та порушення встановлених законодавством України обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами; штучне (фіктивне/безпідставне) поліпшення фінансового результату та/або викривлення звітності за рахунок вчинення фіктивних правочинів, необґрунтованого збільшення дебіторської заборгованості, переоцінки/дооцінки активів [169].

Рішення про зобов'язання порушника вжити заходів для усунення порушення та/або вжити заходів для усунення причин, що сприяли вчиненню порушення приймає Правління/Комітет з питань нагляду НБУ. Метою застосування заходу впливу у вигляді зобов'язання порушника вжити заходів для усунення порушення та/або вжити заходів для усунення причин, що сприяли вчиненню порушення, є усунення учасником ринку небанківських фінансових послуг у визначений у рішенні строк виявлених порушень законодавства про фінансові послуги.

Кредитна спілка не пізніше п'яти робочих днів після закінчення строку, визначеного рішенням про усунення порушення, зобов'язаний подати НБУ:

- 1) звіт про виконання плану заходів для усунення порушення, а якщо подання плану заходів не вимагається - звіт про усунення порушення;
- 2) належним чином засвідчені копії відповідних документів, що підтверджують усунення учасником ринку небанківських фінансових послуг порушень та/або усунення причин, що сприяли вчиненню порушень.

Адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, у дусі дотримання банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як правопорушником, так і іншими особами. Розгляд справ про правопорушення здійснюється виключно НБУ або уповноваженими особами в межах своїх повноважень. Від імені НБУ розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право Голова Національного банку та його заступники, керівники структурних підрозділів Національного банку та їх заступники, які забезпечують виконання функцій Національного банку з нагляду (оверсайта), контролю (Уповноважені особи).

Рішення про накладення штрафної санкції (штрафу) на особу за правопорушення, учинені на ринку фінансових послуг, приймають у вигляді протоколу уповноваженої особи НБУ. У протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються: дата і місце його складення, посада, прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) особи, яка склала протокол, відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності [прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), дата народження, адреса місця проживання або перебування, місце роботи, посада, ідентифікаційний номер або номер і серія (за наявності) паспорта для фізичних осіб – громадян України, які через свої релігійні або інші переконання відмовилися від прийняття ідентифікаційного номера, офіційно повідомили про це відповідні органи державної влади та мають відмітку в паспорті громадянина України, місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення, нормативний акт, що передбачає відповідальність за це правопорушення, прізвища, імена, по батькові (за наявності), адреси місця проживання або перебування свідків і потерпілих (якщо вони є), пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, інформація про надані особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснення її прав і обов'язків, передбачених ст. 63 Конституції України та ст. 268 КУпАП, інші відомості, необхідні для вирішення справи. Якщо

правопорушенням заподіяно матеріальну шкоду, то про це також зазначається в протоколі.

До протоколу про адміністративне правопорушення додаються оригінали або належним чином засвідчені копії документів, що підтверджують вчинення адміністративного правопорушення, винність особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для вирішення справи [172]. Надалі протокол надсилають до місцевого суду [165]. Справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 166-8 і 188-29, розглядають судді місцевих судів у п'ятиденний строк відповідно до ст. 221, 277 КУпАП [88; 31, с. 45].

З огляду на аналіз адміністративно-правових заходів припинення порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні, варто наголосити, що нині застосування адміністративно-правових стягнень за вчинення правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками, яке було притаманне правозастосовній практиці правоохоронних органів, вже є неефективним. На основі проведеного дослідження встановлено, що реальними заходами запобігання є попереджувальні заходи впливу, метою яких є запобігання більшій кількості адміністративних правопорушень. Водночас, крім застосування попереджувальних заходів, необхідно посилити контрольно-наглядову діяльність органів державної влади, передусім спеціалізованих, а також використання різноманітних заходів переконання, стимулювання та виховання.

Побудова ефективного та стабільного фінансового ринку неможлива без високого рівня довіри до нього з боку споживачів. Чесна ринкова поведінка та ефективний і системний захист прав споживачів фінансових послуг є одними з ключових елементів моделі регулювання для всіх сегментів небанківського ринку. Зусилля НБУ будуть зосереджуватися на запобіганні систематичним недобросовісним практикам, що порушують права споживачів. Це буде досягнуто шляхом проведення перевірок фінансових установ на предмет дотримання ними правил надання фінансових послуг, контролю додержання законодавства про рекламу, розгляду звернень споживачів. Тому серед усіх показників якості роботи кредитних спілок найновішим і найнезвичнішим для українського ринку є показник

дотримання компанією *належної ринкової поведінки* – спосіб ведення діяльності такою установою, який передбачає її відкритість і прозорість, бездоганну ділову репутацію власників та менеджменту, доброчесність і справедливе ставлення фінансової установи до клієнтів, увага до їх потреб, добросовісну конкуренцію відносно інших фінансових установ, недопущення шахрайства чи іншої протиправної діяльності, а також належну внутрішню організацію фінансової установи, яка забезпечує контроль за дотриманням вищезгаданих правил.

Водночас, у цьому контексті аби робота була ефективною, необхідно створити Концепцію належної ринкової поведінки, яка включатиме визначення цього поняття і описуватиме систему нагляду.

Зокрема, частиною нагляду за належною ринковою поведінкою стане перевірка бездоганності ділової репутації власників і керівників фінансових установ та прозорості структури їх власності. Упровадити посилені вимоги до прозорості структури власності, а підхід до оцінки ділової репутації перетворити з формального на фактичний, зосереджений на виявленні реального стану речей.

Належна ринкова поведінка також полягає у дотриманні кредитними спілками законодавства із захисту прав споживачів фінансових послуг.

На думку фахівців НБУ, активну роль у забезпеченні дотримання фінансовими установами належної ринкової поведінки мають відігравати асоціації та інші об'єднання кредитних спілок (92 % опитаних).

У складі ринкової поведінки можна виділити три напрями:

- I) цілісність ринку;
- II) розвиток ринку;
- III) захист прав клієнтів.

Роботу за кожним із напрямів забезпечують загалом сім підрозділів НБУ, тому справедливо говорити про ринкову поведінку як про комплексне і складне явище. Водночас впровадження нагляду за ринковою поведінкою на українському ринку дозволить досягти більшої збалансованості на ринку, справедливої конкуренції, упередити зловживання монополією, створити умови для появи нових інноваційних

гравців та програм, захистити клієнтів від оманливих практик, погроз, шахрайства, протиправних дій кредитної спілки.

Порушення правил надання фінансових послуг, виявлені при перевірках кредитних спілок або за результатами розгляду скарг споживачів, будуть підставою для застосування до установ значних «стримуючих» штрафів. Це буде стимулювати порушників переглянути наявні практики та утриматися надалі від повторних порушень.

Для побудови ефективної системи захисту прав споживачів фінансових послуг та підвищення ролі споживача в Україні, НБУ необхідно продовжувати свою діяльність, зокрема, в таких напрямках: гармонізація регуляторних вимог відповідно до найкращих світових практик та законодавства ЄС у цій сфері; розвиток системи опитувань (населення, фінансових установ, експертної спільноти тощо) та порівняльних досліджень; надання інформаційно–консультаційних роз’яснень для споживачів; робота із кредитними спілками з метою підвищення кваліфікації їх персоналу (система навчання та періодичного тестування тощо); робота із кредитними спілками з метою підвищення якості надання фінансових послуг, в тому числі запровадження додаткових механізмів контролю якості; взаємодія з громадськими об’єднаннями із захисту прав споживачів фінансових послуг, зокрема, із метою підвищення обізнаності населення; створити механізм позасудового врегулювання індивідуальних спорів між споживачами та фінансовими установами за допомогою установи фінансового омбудсмена; запровадження ефективної системи компенсацій для споживача та підвищення відповідальності кредитних спілок за недобросовісну ринкову поведінку та/або розповсюдження неправдивої реклами; запровадження схем гарантування вкладів у кредитних спілках. Таким чином, варто констатувати, що нове регулювання повинно бути покликане забезпечити впровадження єдиних правил роботи у всьому фінансовому секторі та належний рівень захисту споживачів фінансових послуг, а також впровадження в українське законодавство найкращих світових практик та стандартів ЄС.

З метою удосконалення заходів адміністративного припинення порушень порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні видається за необхідне ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» доповнити таким змістом: «...40. Відповідно до чинного законодавства України з питань інформації та захисту персональних даних Національний банк України створює інформаційно-аналітичний підрозділ, завданням якого є забезпечення безпечного функціонування кредитно-фінансової системи, реалізація в повному об'ємі основної та інших функцій цієї установи, а також запобігання вчиненню у цій галузі суспільної діяльності правопорушень».

Враховуючи зазначені правові прогалини та з метою удосконалення змісту запобігання суспільно небезпечним діям у даній галузі, необхідно Правлінням НБУ затвердити Інструкцію про порядок виявлення та припинення порушень порядку надання фінансових послуг небанківськими фінансовими установами України, у якій затвердити порядок розслідування випадків вчинення у небанківській фінансовій сфері який визначається НБУ на підставі окремого рішення. У рішенні мають бути відображені наступні змістовні елементи:

- відомості про голову та членів створеної для цього комісії; термін роботи такої комісії; питання, які мають бути з'ясовані під час розслідування; інформацію про причини та умови, які сприяли вчиненню правопорушення; висновки та пропозиції щодо притягнення винних до передбаченої законом відповідальності;

- відомості, з якого приводу проводиться аудит НФУ;

- інформація про результати попередніх інспекційних перевірок НФУ працівниками НБУ;

- інформація про результати здійснення первинного та інших видів моніторингу;

- висновки та пропозиції комісії по факту вчинення правопорушення.

Висновок та матеріали розслідування по факту вчинення правопорушення у фінансовій сфері доповідаються безпосередньо керівнику, на підставі наказу якого була створена комісія, та в обов'язковому порядку – Голові Правління НБУ.

3.3. Взаємодія правоохоронних та контролюючих органів щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні

Сучасний розвиток і розширення спектра фінансових послуг створюють передумови для активного залучення до ринків таких послуг споживачів, які зазвичай не мають достатньої інформації та необхідних знань про особливості та споживчі характеристики фінансових послуг. Водночас, як свідчить досвід інших держав, стрімкий розвиток пропозицій ринків фінансових послуг в умовах недостатнього рівня забезпечення захисту прав споживачів може призвести до недовіри до таких ринків, а отже, зниження попиту на запропоновані ними послуги. Тобто недовіра населення до ринків фінансових послуг не дає можливості активно використовувати його вільні кошти як інвестиційні ресурси, що спрямовуються на розвиток економіки [191].

Взаємодія суб'єктів запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні характеризується наявністю різноманітних зв'язків, дослідження яких дає змогу підвищити ефективність впливу держави на нейтралізацію чинників, що зумовлюють правопорушення у сфері діяльності небанківських фінансових установ. Зазначені зв'язки в системі суб'єктів запобігання правопорушення у сфері надання фінансових послуг мають бути взаємопов'язаними і скоординованими. Вони не мають дублюватися. Це, власне, зумовлює важливість дослідження взаємодії (координації) суб'єктів запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні в реалізації ними своїх функцій. Зв'язки, що визначають сутність взаємодії правоохоронних, господарських та інших органів у сфері запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг, повинні мати своє юридичне закріплення та ґрунтуватися на єдиних принципах [109].

Зв'язки, що визначають сутність взаємодії правоохоронних та інших суб'єктів у запобіганні кримінальним правопорушенням, повинні мати своє юридичне закріплення та ґрунтуватися на єдиних принципах: верховенства права, суворого

дотримання законності при проведенні узгоджених спільних заходів, пріоритетності прав людини, гуманізму, поваги до людини тощо. До суб'єктів взаємодії належать державні органи, які мають відповідні повноваження у сфері господарсько-правових відносин, а саме: органи запобігання вчинення кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності (правоохоронні органи) та органи що здійснюють контроль за дотриманням законів у відповідній сфері господарювання (контролюючі органи). Основою взаємодії є обов'язкова участь правоохоронних та контролюючих органів у запобіганні кримінальним правопорушенням з наданням для цього необхідних, специфічних для кожного органу джерел інформації, сил та засобів. Слід зазначити, що така взаємодія не зводиться лише до обміну процесуальною, оперативно-розшуковою та іншою службовою інформацією, передбаченою відповідними законодавчими актами. Йдеться також про реалізацію цієї інформації шляхом проведення спільних дій, оцінка та обговорення отриманих результатів, планування подальших заходів, спрямованих на запобігання кримінальних правопорушень.

Попри сформовану систему державного регулювання ринку фінансових послуг, визначення та розподіл повноважень щодо регулювання, нагляду і контролю за діяльністю фінансових послуг, державне регулювання фінансового сектору економіки на сучасному етапі характеризується недостатньою ефективністю, відстає від сучасних тенденцій і вимог розвитку ринку, недостатньо враховує міжнародний досвід. Ключовою проблемою в здійсненні регулювання ринку фінансових послуг є недостатня координація дій між фінансовими регуляторами, що в процесі наглядової діяльності виявляється в неузгодженості їх дій під час прийняття нормативно-правових актів, недостатній координації дій в умовах системних фінансових криз, недостатньому обміні інформацією та недосконалості механізмів взаємодії під час нагляду за діяльністю фінансових конгломератів чи пов'язаних осіб. Важливе значення має також подальша інтеграція України у світові структури, що визначають міжнародну політику в галузі регулювання фінансових послуг [205; 109].

Регулювання є однією з основних функцій держави, яке полягає в здійсненні впорядковуючого впливу на суспільні відносини. На думку О. Безуха, необхідність здійснення державного регулювання у сфері економіки полягає в окремих сферах економіки та зумовлена постійними змінами (соціальними, економічними, політичними, технічними) у розвитку суспільства, які потребують швидкої реакції [20, с. 79]. Таким чином, у структурі державного апарату має бути передбачений суб'єкт, метою діяльності якого буде забезпечення належного, ефективного та своєчасного правового регулювання у певній сфері (зокрема, у сфері ринків фінансових послуг) із врахуванням необхідності балансу публічних і приватних інтересів.

Зокрема, науковці виділяють монорегуляторну та полірегуляторну моделі ринків фінансових послуг: перша стосується тих країн, де державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг здійснюється єдиним суб'єктом щодо всіх фінансових посередників, а друга передбачає функціонування декількох наділених повноваженнями суб'єктів державного регулювання [258, с. 29–30].

Такими регуляторами в зарубіжних країнах зазвичай є спеціально уповноважені суб'єкти, що дають змогу зменшити прямий вплив контролю уряду за такими галузями (так звані «регульовані галузі»), які вирізняються необхідністю збалансування публічних і приватних інтересів, одним із механізмів забезпечення якого є навіть створення природних монополій. У таких сферах уповноважені регулятори зазвичай утворюються за експертним принципом задля зменшення політичного впливу на їх формування та діяльність [33, с. 45]. Виникнення спеціальних суб'єктів-регуляторів викликано кількома причинами, серед яких варто виокремити такі [257, с. 169]: необхідність дійсного досягнення мети регулювання (у розумінні здійснення ефективного впливу на функціональне середовище), а не лише прийняття нормативно-правових актів; демократизація управління; дотримання вимог адміністративного регулювання в частині достатності експертних знань внутрішнього характеру щодо регульованої галузі, забезпечення аполітичності, наступності й стабільності в діяльності органів регулювання.

Зазначені вище причини так само можуть бути застосовані щодо регулювання окремих специфічних сфер надання фінансових послуг. Так, вплив держави здійснюється «через державне регулювання, яке означає не лише встановлення нормативної бази на ринку фінансових послуг («правил гри») та застосування непрямих, адміністративних методів управління стосовно небанківських фінансових установ, а й надання ними фінансових послуг» [141, с. 143]. Об'єктом державного регулювання, як зазначено в дослідженнях В. Авер'янова та Ю. Ващенко, слугує не конкретний об'єкт (наприклад, кредитна спілка), а певне середовище, зокрема у сфері надання фінансових послуг [7, с. 65]. Ринок фінансових послуг є окремою сферою господарської діяльності, яка, відповідно, є об'єктом державного регулювання.

На жаль, вітчизняні фахівці акцентують на тому, що система державного регулювання діяльності фінансових установ (фінансових посередників) на ринках фінансових послуг не завжди має збалансований і системний характер, а правове регулювання має рамковий характер і більшою мірою окреслює питання захисту прав споживачів, інвесторів, кредиторів; недостатня ефективність державного регулювання та нагляду, надмірна зарегульованість дозвільних процедур для фінансових установ призводять, зокрема, до порушень у зазначеній сфері.

Вихідним положенням щодо діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб є їх обов'язок діяти на підставі та в межах, визначених Конституцією та законами України, що, відповідно, покладає обов'язок, зокрема, на законодавця, визначати всі можливі форми реалізації повноважень уповноваженими державою суб'єктів. Ю. Ващенко у своєму дисертаційному дослідженні стверджує, що однією з ознак державного регулювання (яка відрізняє його від державного управління) є те, що суб'єктами державного регулювання є «державні органи з особливим статусом, утворені за експертним принципом, незалежні у здійсненні своєї діяльності від уряду, інших державних органів та регульованих галузей» [33, с. 47].

Ринок фінансових послуг передбачає функціонування декількох груп суб'єктів [203, с. 23]: власники фінансових ресурсів (продавці); користувачі фінансових

ресурсів (покупці); фінансові посередники; органи державного регулювання на ринку фінансових послуг; громадські організації.

Відповідно до положень чинного законодавства України, фактично до основних суб'єктів, які здійснюють державне регулювання у сфері надання послуг у фінансовій сфері, належать НБУ та НКЦПФР.

Щодо статусів цих суб'єктів тривають дискусії, зумовлені, зокрема, тим, що НБУ є особливим органом у системі органів державної влади, складові елементи правового статусу якого визначені в Конституції України, у спеціальному статусному законі (Закон України «Про Національний банк України»), проте він не належить до жодної з гілок влади. З огляду на положення законодавства, НБУ як суб'єкту реалізації функцій і завдань держави в окремих сферах притаманні такі ознаки: це – орган державної влади; це – колегіальний орган; його статус визначено Основним Законом України.

Останні тенденції законотворчого процесу в Україні свідчать про те, що відбувається змістовний перегляд функцій і повноважень органів виконавчої влади (зокрема спеціальних суб'єктів) у сфері надання фінансових послуг. Наприклад, актуальним питанням поточного законотворчого процесу є консолідація функцій в механізмі державного регулювання ринків фінансових послуг. У зв'язку з надходженням численних запитів територіальних органів ДПС та кредитних спілок, ДПС України надає методологічну допомогу щодо оподаткування податком на прибуток кредитних спілок та правових підстав для використання (застосування) норм п. 133.4 ст. 133 Податкового кодексу України до кредитних спілок та внесення їх до нового Реєстру неприбуткових установ та організацій. Водночас кредитні спілки не можуть бути визнані неприбутковими організаціями в розумінні Кодексу та не підлягають включенню до нового Реєстру. Кредитні спілки як фінансові установи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, є платниками податку на прибуток та зобов'язані нараховувати та сплачувати податок на прибуток у порядку, встановленому розділом III «Податок на прибуток підприємств» Кодексу [182].

Так, *НБУ взаємодіє з ДПС й ДФС України* в частині інформаційного забезпечення. Інформаційне співробітництво між такими органами є вкрай важливим для забезпечення ефективного державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у цій сфері, запобігання й припинення порушень на ринках фінансових послуг та реалізації єдиної державної політики у сфері податкових відносин, обов'язкових платежів, посилення контролю за додержанням податкового законодавства учасниками ринків фінансових послуг.

Головними напрямками вдосконалення взаємодії НБУ з правоохоронними органами (НАБУ, Національна поліція, ДФС, БЕБ), щодо запобігання правопорушенням у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні є:

- формування механізму підтримки ліквідності кредитних спілок шляхом забезпечення функціонування установ другого рівня системи кредитних спілок – кооперативного банку та об'єднаних кредитних спілок, що забезпечить для них можливість доступу до необхідних фінансових ресурсів як шляхом перерозподілу в межах системи кредитних спілок, так і шляхом залучення відповідних ресурсів із зовнішніх джерел;

- запровадження системи гарантування внесків членів кредитних спілок шляхом забезпечення законодавчих та інституціональних умов для створення фонду гарантування внесків членів кредитних спілок на депозитні рахунки. Участь у системі гарантування внесків буде обов'язковою для тих кредитних спілок, які здійснюють діяльність із залучення внесків (вкладів) своїх членів на депозитні рахунки;

- створення умов для забезпечення фінансової стабільності кредитних спілок через створення фонду стабілізації і фінансового оздоровлення кредитних спілок;

- перехід на оперативний моніторинг за діяльністю кредитних спілок;

- створення загальнодоступної для споживачів інформаційної бази на основі показників діяльності кредитних установ з метою забезпечення доступу до інформації про діяльність кредитної спілки;

– внесення змін до законодавства щодо вдосконалення ведення персоналіфікованого обліку членів кредитних спілок, удосконалення управління кредитною спілкою, підвищення ролі асоціацій кредитних спілок у регулюванні їх діяльності, посилення відповідальності органів управління кредитних спілок за порушення прав споживачів [39; 109].

Ефективність діяльності щодо профілактики правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками залежить від якості фінансово-правового та кредитного контролю в країні. Слід зауважити, що з прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» [184] постало питання про визначення організаційно-правових засад діяльності поліції з профілактики правопорушень у сфері надання фінансових послуг. Особливої уваги потребує прийняття базового закону «Про профілактику адміністративних правопорушень», нормативно-правових актів, що забезпечуватимуть можливість налагодження тісної взаємодії між підрозділами Національної поліції та іншими суб'єктами профілактики правопорушень у сфері надання фінансових послуг.

Також, вважаємо за доцільне розглянути взаємодію *НБУ із Департаментом фінансових розслідувань Держфінмоніторингу України* [221], оскільки вважаємо її невід'ємною умовою ефективності, системності, комплексності та дієвості антилегалізаційних заходів у сфері надання фінансових послуг. Так, відповідно до Угоди про загальні засади співробітництва між цими суб'єктами державного фінансового моніторингу, зазначені сторони вживають у межах своєї компетенції всіх заходів, які можуть бути необхідними для співпраці у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та пов'язаною з цим злочинною діяльністю, а також фінансуванню тероризму. Водночас сторони в межах своєї компетенції відповідно до законодавства та на підставі зазначеної Угоди: за взаємною згодою направляють своїх представників для участі в спільних заходах; у разі необхідності створюють робочі групи для підготовки та проведення спільних заходів; здійснюють обмін досвідом у цій сфері, у тому числі шляхом проведення нарад, семінарів і конференцій; здійснюють постійний обмін статистичними, довідковими й аналітичними матеріалами,

методичними рекомендаціями, що становлять взаємний інтерес (за винятком інформації щодо особистого життя громадян); здійснюють спільні заходи з підвищення кваліфікації кадрів тощо [162].

Водночас наказом Міністерства фінансів України від 9 квітня 2015 року № 407 затверджено Порядок обміну інформацією між Державною службою фінансового моніторингу України та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (з 2020 р. НБУ) для підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [154]. Відповідно до цього Порядку, Держфінмоніторинг України надає НБУ інформацію щодо ефективності заходів, що вживають кредитні спілки, нагляд за якими здійснює НБУ, для запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а саме:

- статистичні дані щодо фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, які отримані Держфінмоніторингом від кредитних спілок;
- статистичні дані щодо помилок, допущених кредитними спілками під час подання інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу;
- відомості про стан обліку кредитних спілок у Держфінмоніторингу;
- інформацію про виявлені Держфінмоніторингом факти, що можуть свідчити про порушення кредитними спілками вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;
- відомості про складені Держфінмоніторингом протоколи про адміністративні правопорушення, учинені посадовими особами кредитних спілок, та результати їх розгляду;

– інформацію про аналіз Держфінмоніторингом методів та фінансових схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

Таким чином, як вважають Є. С. Назимко та В. М. Купрієнко стратегічними напрямами в розвитку регулювання ринків фінансових послуг мають стати спрощення процедур звітності, інформування, нагляду й моніторингу у сфері ринків фінансових послуг, забезпечення їх прозорості, максимально можливе делегування повноважень від органів загальної компетенції до спеціально уповноваженого суб'єкта регулювання ринків фінансових послуг, уніфікація та оптимізація функцій, завдань, чітке розмежування компетенції суб'єктів, які здійснюють державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, урахування напрямів розвитку регулювання ринків фінансових послуг у європейських країнах (особливо на наднаціональному рівні), запровадження відповідних стандартів, урахування рекомендацій і пропозицій під час розроблення положень вітчизняної політики розвитку галузі ринків фінансових послуг тощо [109].

Визначення суб'єкта, якому мають бути надані повноваження у сфері ринків фінансових послуг, має бути обґрунтованим і логічно впливати з мети, якої держава бажає досягти шляхом надання повноважень, діяти від її імені у сфері, відповідно до якої суб'єктам мають бути надані функції (а отже, й повноваження), які не дублюються з аналогічними в інших суб'єктів. Зокрема, суб'єктом державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг є спеціально уповноважений за нормами закону суб'єкт, який відповідно до покладених на нього законом функцій та завдань розробляє, приймає та оприлюднює підзаконні нормативно-правові акти, якими визначається поведінка учасників ринків фінансових послуг, приймає рішення про включення (виключення) певного суб'єкта до складу учасників ринків фінансових послуг, здійснює нагляд за дотриманням вимог законодавства щодо порядку надання фінансових послуг і захисту прав споживачів фінансових послуг.

Статус, компетенція уповноваженого суб'єкта, який здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, має бути визначений на рівні

закону, так само як і порядок його взаємодії з іншими державними органами, процедура прийняття ним рішень та їх оскарження (усі питання адміністративної процедури мають отримати належне закріплення на рівні або конкретного спеціального закону, або загального кодифікованого акта, наприклад, Адміністративно-процедурного кодексу України).

З огляду на те, що ринок фінансових послуг є неодмінною складовою частиною економічного розвитку суспільства та держави, урегульованість цієї сфери (перевантаженість певної сфери компетентними органами, які мають контрольні повноваження, повноваження з прийняття рішень тощо) призводить до ускладнень у суспільних відносин в окремих сферах, а отже, знижує їх кількість і може призводити до сповільнення темпів розвитку суспільства загалом. Таким чином, актуальним залишається питання розмежування повноважень органів державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг в Україні та окреслення їх статусу, визначення процедур та форм їх взаємодії, фінансування тощо.

Повноваження таких суб'єктів не мають дублюватися чи певним чином перетинатися, форми їх діяльності мають отримати чітке закріплення на законодавчому рівні з урахуванням науково обґрунтованих підстав класифікації таких повноважень, що надасть можливість встановити окремі процедури прийняття рішень щодо конкретних об'єктів регулювання, а також процедури їх оприлюднення та оскарження. Урахування європейського досвіду цілісного адміністративно-правового підходу до визначення змісту і призначення державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг є необхідним для подальшого розвитку адміністративно-правового забезпечення державного регулювання у зазначеній сфері, удосконалення законодавства України, яке регулює відносини, що формуються в процесі державного регулювання ринків фінансових послуг, та практики його реалізації з огляду на зростання кількості сфер взаємодії між органами державної влади України та Європейського Співтовариства, реалізації спільної політики та програм тощо.

Варто зауважити, що специфіка і оригінальність моделей регулювання НФУ може проявлятися в різних аспектах: особливостях небанківського і загального

законодавства; статусі і структурі органів нагляду за діяльністю небанківських установ; процедурних питаннях допуску до діяльності на ринку небанківських фінансових послуг; методах і формах регулювання діяльності небанківських фінансових установ; ступені популярності й активності використання окремих інструментів регулювання.

Серед проблем нагляду за діяльністю кредитних спілок фахівці виділяють нестабільність законодавства, пошук оптимального співвідношення контролю за дотриманням законодавства, регулювання фінансової стійкості, розроблення й контроль за виконанням вимог до обліку та звітності й інтегрованого (паралельного усіх НФУ) регулювання [249].

Важливість державного регулювання вітчизняного ринку небанківських фінансових послуг зумовлена тим, що його розбудова, включаючи створення якісно нових фінансових умов функціонування й розроблення правових основ регулювання, нових фінансових відносин у сфері небанківської діяльності, відбувається в умовах глобалізації світового фінансового господарства. Варто зазначити, що система впливу на ринок небанківських фінансових установ з боку держави в Україні досі остаточно не сформована. Це значною мірою зумовлено не лише внутрішніми чинниками розвитку цього ринку як такого, але й є прямим наслідком макроекономічних процесів у економіці нашої держави. Сьогодні перед НБУ стоїть завдання якісного поліпшення контролю за кредитними спілками, починаючи зі збирання, аналізу, узагальнення й розкриття звітності (включаючи вдосконалення інформаційних каналів); удосконалення методології аналізу і закінчуючи формуванням оптимального механізму оперативних перевірок небанківських фінансових установ і ефективної системи реагування на синдроми їх неплатоспроможності.

Наведені пропозиції щодо формування механізму створення конкурентоспроможності кредитних спілок є підставою оцінки та вдосконалення системи наглядових та контролюючих функцій Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, чіткого розподілу сфер впливу між нею та Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку.

Основні напрямки регулювання діяльності небанківських фінансових установ повинні становити однорідну програму впливу на їх функціонування і здійснюватися комплексно, виходячи із специфіки діяльності окремих груп цих установ.

Подальший розвиток регулювання та нагляду на вітчизняному фінансовому ринку повинен опиратися на сучасні підходи та нові правила перебудови регулювання, які застосовуються у світі, а саме:

- уніфікація процедур регулювання;
- впровадження нагляду, що базується на ризиках, та стандартизованих процедурах управління ризиками;
- посилення контролю за власниками та керівниками фінансових установ;
- концентрація та інтеграція регуляторних функцій, їх зосередження у одного регулятора;
- здатність та готовність регулятора до ефективної співпраці з міжнародними фінансовими органами та їх об'єднаннями.

У той самий час, у жодному законодавчому акті України з питань небанківської діяльності не закріплено положення про те, що результат внутрішнього аудиту, внутрішнього контролю та інспекційних перевірок мають в обов'язковому порядку спрямовуватись у відповідні правоохоронні органи для встановлення у них тих чи інших складів правопорушень та використання у контексті організації, реалізації і підвищення ефективності в цілому запобігання правопорушенням у вказаній галузі суспільних відносин.

З огляду цього, логічно було б Закон України «Про банки і банківську діяльність» доповнити ст. 73-1 «Обов'язковість спрямування результатів аудиту, контролю та інспекційних перевірок небанківських фінансових установ для прийняття рішення уповноваженим правоохоронним органом» та викласти цю норму у такій редакції:

«Узагальнені результати внутрішнього та зовнішнього аудиту, внутрішнього контролю небанківських фінансових установ та інспекційних перевірок Національного банку України в обов'язковому порядку спрямовуються

правоохоронним органам у тій частині, що стосується інформації щодо можливості вчинення правопорушення у сфері фінансових послуг для їх юридичної оцінки, з метою здійснення запобіжної діяльності для недопущення вчинення кримінальних правопорушень».

Перспективним для подальшого вдосконалення запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг є створення інституту інтегрованого фінансового нагляду і регулювання, коли названі функції концентруються в окремо виділеній установі з особливим правовим статусом, незалежним від органів виконавчої влади, з безпосереднім підпорядкуванням голові НБУ. Запровадити механізми підзвітності такої державної структури перед ВРУ та РНБіО, встановити, що керівник єдиного державного регулятора призначається та звільняється з посади ВРУ за поданням Президента України, законодавчо визначити фінансування єдиного регулятора за рахунок суб'єктів фінансових ринків тощо.

Така пропозиція ґрунтується на зарубіжному досвіді. Заклади інтегрованого фінансового нагляду і регулювання вперше створені у Скандинавських країнах – Швеції, Норвегії і Данії у 80-ті роки ХХ ст. У Великобританії також створено єдиний орган регулювання й нагляду за діяльністю фінансових посередників – Управління фінансового регулювання і нагляду (Financial Services Authority, FSA), яке для чіткого розмежування відповідальності, що базується на основі прозорості, відсутності дублюючих функцій і свободі інформації, уклало «Меморандум взаєморозуміння» з Банком Англії і Казначейством [259].

Існування такої проблеми обумовлено тим, що ризик невиконання зобов'язань або банкрутство фінансового посередника може мати більш істотні системні наслідки, ніж ризик дефолта або банкрутства порівняно з розміром підприємства нефінансового сектора економіки. А тому основним аргументом на користь створення інтегрованих організацій фінансового нагляду і регулювання є те, що внаслідок виникнення нових фінансових інструментів, з якими працюють і банки і НФУ, взаємопроникнення різних напрямків фінансового бізнесу, комбіноване надання банківських, страхових та інших фінансових послуг, провести чітку межу між банківськими і НФУ майже неможливо.

Причинами створення інтегрованих організацій фінансового нагляду і регулювання, виділення із функцій НБУ наглядових і регулюючих функцій є існування протиприродних зв'язків, які виникають у процесі взаємодії департаментів ринкових відносин і департаментів нагляду і регулювання діяльності НФУ, функціонуючих у межах однієї організації.

В основі об'єднання регулюючих функцій лежать наступні елементи:

1. Інтеграція фінансового нагляду і регулювання здійснюється за інтеграцією діяльності самих фінансових установ.

2. Повноваження НБУ та інтегрованої організації щодо фінансового нагляду і регулювання необхідно розділити і дистанціювати.

3. Інтеграція організацій по фінансовому нагляду і регулюванню дає значну економію грошових коштів за рахунок об'єднання управлінських і інформаційних технологій.

Основні фактори, що сприяють переходу до системи інтегрованого фінансового нагляду й регулювання, можна виділити як: структурні еволюційні зміни сегментів фінансового ринку, викликані численними інформаційними й технологічними інноваціями; розуміння того, що побудована раніше й існуюча сьогодні система недосконала, і є однією з причин повторюваних криз на різних сегментах фінансового ринку й вимагає більшого внутрішнього зв'язку між ними; створення фінансових супермаркетів, які виконують кредитно-фінансові операції, що викликає необхідність інтеграції установ, що займаються фінансовим надглядом і регулюванням у відповідних напрямках; створення та поширення нових фінансових продуктів викликало відповідний попит на регулювання з боку відповідних органів фінансового нагляду й регулювання; зміна якісних і кількісних характеристик ризиків, прийнятих на фінансових ринках кредитними спілками; зростання інтернаціоналізації небанківської справи, що впливає на організацію нагляду й регулювання як на національному, так і на міжнародному рівні.

При цьому, як показує світова практика, процес інтеграції органів фінансового нагляду й регулювання може бути успішним як у випадку революційного, так і еволюційного розвитку; як у випадку інтеграції двох агентств, так і у випадку

інтеграції великої кількості органів фінансового нагляду й регулювання. Так, скандинавські країни, які перші почали інтеграцію органів фінансового регулювання й нагляду, у якості одного з аргументів використовували «ефект масштабу», що дозволяє домагатися великої економії коштів в умовах висококонцентрованої кредитно-фінансової системи.

Розглядаючи практику організації й функціонування органів щодо інтегрованого фінансового нагляду й регулюванню, необхідно звернути увагу на об'єктивні й суб'єктивні передумови досягнення інтеграції органів фінансового нагляду й регулювання; повноваження і відповідальність органів фінансового нагляду й регулювання до й після інтеграції; існуючі механізми управління, фінансування, обліку й публічної звітності органів фінансового нагляду й регулювання; внутрішню структуру органів фінансового нагляду й регулювання до й після інтеграції; потенціал органів фінансового нагляду й регулювання по реструктуризації й санації фінансових установ в умовах антикризового управління.

Висновки до розділу 3

Підкреслено, що адміністративні примусові заходи у сфері порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок застосовують для: а) запобігання правопорушенням, недопущення настання негативних наслідків, утворення певної ситуації недопущення протиправних дій; б) переривання протиправної поведінки, припинення розпочатого або вже вчиненого протиправного діяння, що посягає на надання фінансових послуг, забезпечення провадження в справах про адміністративні проступки; в) покарання осіб, які вчинили адміністративні правопорушення.

Аргументовано, що адміністративно-попереджувальні заходи запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні слід визначити як примусово-владну діяльність органів виконавчої влади та громадських організацій щодо формування у правопорушників чи осіб схильних до

вчинення правопорушення, законослухняної поведінки, запобігання правопорушенням, що посягають на порядок зайняття діяльністю з надання фінансових послуг, з урахуванням обставин та умов, що негативно впливають на індивідуальну протиправну поведінку особи. До особливостей даних заходів віднесено: виявляються у вигляді контролю й нагляду за діяльністю, обмежень і заборон, що свідчить про їх примусову природу; незважаючи на те, що ці заходи є попереджувальними, вони здійснюються в односторонньому примусовому порядку органами та посадовими особами, які наділені владними повноваженнями у сфері надання фінансових послуг.

Відмічено, що особливостями здійснення інспектування порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні є такі правові положення: виключна компетенція НБУ визначати періодичність перевірки кредитної установи; можливість залучення зовнішніх експертів, які мають відповідну кваліфікацію; обмеженість досліджень порядку надання фінансових послуг лише виконанням завдань нагляду; для проведення інспекції особа, яка наділена НБУ повноваженнями здійснювати інспекцію за місцем знаходження кредитної спілки, що перевіряється, має право запрошувати посадових осіб кредитної спілки для надання пояснень і вимагати надання необхідної інформації та документів.

З'ясовано, що адміністративні заходи припинення порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні слід визначити як примусове зупинення правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, спрямоване на недопущення та попередження можливих шкідливих наслідків і забезпечення застосування щодо кредитної спілки адміністративних стягнень. Такі заходи можуть застосовувати для припинення не лише адміністративних проступків, а й кримінальних правопорушень. Критерієм розмежування та визначення характеру того чи іншого заходу в окремих випадках має здебільшого бути мета його застосування та факт наявності чи відсутності протиправних дій з боку окремих осіб – суб'єктів надання фінансових послуг.

За даними опитування респондентів, кредитна спілка є зручним інструментом для вчинення таких протиправних дій, зокрема: згідно законодавства вкладник несе фінансові ризики щодо роботи кредитної спілки, що сприяє реалізації протиправного наміру (47 % опитаних); можливість одночасно залучити значну кількість потерпілих та значні суми коштів (для отримання кредиту позичальник повинен внести 20–30 % суми майбутньої позики) (41 %); у період реформування недостатній контроль за функціонуванням кредитних спілок з боку державного регулятора (49 %); спрощені (порівняно з іншими фінансовими установами) процедури створення, регулювання та припинення діяльності кредитної спілки (27 %); корупційні дії представників державних контролюючих органів та керівників кредитної спілки (52 %). Тому серед заходів адміністративного припинення порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні можна виділити заходи загального призначення, які залежно від виду правопорушення застосовуються Національним банком України.

Встановлено, що стратегія забезпечення безпеки на фінансових ринках повинна ґрунтуватися на розробленні заходів виявлення та припинення, правовому регулюванні такої діяльності, адже сучасний стан нормативно-правового забезпечення характеризується недосконалістю та розбалансованістю, відсутністю Концепції розвитку НФУ, організації та функціонування системи запобігання правопорушенням на ринку фінансових послуг.

Наголошено, що для побудови ефективної системи захисту прав споживачів фінансових послуг та підвищення ролі споживача в Україні, НБУ необхідно продовжувати свою діяльність, зокрема, в таких напрямках: гармонізація регуляторних вимог відповідно до найкращих світових практик та законодавства ЄС у цій сфері; розвиток системи опитувань (населення, фінансових установ, експертної спільноти тощо) та порівняльних досліджень; надання інформаційно–консультаційних роз’яснень для споживачів; робота із кредитними спілками з метою підвищення кваліфікації їх персоналу (система навчання та періодичного тестування тощо); робота із кредитними спілками з метою підвищення якості надання фінансових послуг, в тому числі запровадження додаткових механізмів контролю

якості; взаємодія з громадськими об'єднаннями із захисту прав споживачів фінансових послуг, зокрема, із метою підвищення обізнаності населення; створити механізм позасудового врегулювання індивідуальних спорів між споживачами та фінансовими установами за допомогою установи фінансового омбудсмена; запровадження ефективної системи компенсацій для споживача та підвищення відповідальності кредитних спілок за недобросовісну ринкову поведінку та/або розповсюдження неправдивої реклами; запровадження схем гарантування вкладів у кредитних спілках. Таким чином, варто констатувати, що нове регулювання повинно бути покликано забезпечити впровадження єдиних правил роботи у всьому фінансовому секторі та належний рівень захисту споживачів фінансових послуг, а також впровадження в українське законодавство найкращих світових практик та стандартів ЄС.

Обґрунтовано, що з метою удосконалення заходів адміністративного припинення порушень порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні видається за необхідне ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» доповнити таким змістом: «...40. Відповідно до чинного законодавства України з питань інформації та захисту персональних даних Національний банк України створює інформаційно-аналітичний підрозділ, завданням якого є забезпечення безпечного функціонування кредитно-фінансової системи, реалізація в повному об'ємі основної та інших функцій цієї установи, а також запобігання вчиненню у цій галузі суспільної діяльності правопорушень».

Акцентовано увагу на тому, що враховуючи наявні правові прогалини та з метою удосконалення змісту запобігання суспільно небезпечним діям у даній галузі, необхідно Правлінням НБУ затвердити Інструкцію про порядок виявлення та припинення порушень порядку надання фінансових послуг небанківськими фінансовими установами України, у якій затвердити порядок розслідування випадків вчинення у небанківській фінансовій сфері який визначається НБУ на підставі окремого рішення. У рішенні мають бути відображені наступні змістовні елементи: відомості про голову та членів створеної для цього комісії; термін роботи такої комісії; питання, які мають бути з'ясовані під час розслідування; інформацію

про причини та умови, які сприяли вчиненню правопорушення; висновки та пропозиції щодо притягнення винних до передбаченої законом відповідальності; відомості, з якого приводу проводиться аудит НФУ; інформація про результати попередніх інспекційних перевірок НФУ працівниками НБУ; інформація про результати здійснення первинного та інших видів моніторингу; висновки та пропозиції комісії по факту вчинення правопорушення. Висновок та матеріали розслідування по факту вчинення правопорушення у фінансовій сфері доповідаються безпосередньо керівнику, на підставі наказу якого була створена комісія, та в обов'язковому порядку – Голові Правління НБУ.

Встановлено, що зв'язки, які визначають сутність взаємодії правоохоронних та інших суб'єктів у запобіганні кримінальним правопорушенням, повинні мати своє юридичне закріплення та ґрунтуватися на єдиних принципах: верховенства права, суворого дотримання законності при проведенні узгоджених спільних заходів, пріоритетності прав людини, гуманізму, поваги до людини тощо. До суб'єктів взаємодії належать державні органи, які мають відповідні повноваження у сфері господарсько-правових відносин, а саме: органи запобігання вчинення кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності (правоохоронні органи) та органи що здійснюють контроль за дотриманням законів у відповідній сфері господарювання (контролюючі органи). Основою взаємодії є обов'язкова участь правоохоронних та контролюючих органів у запобіганні кримінальним правопорушенням з наданням для цього необхідних, специфічних для кожного органу джерел інформації, сил та засобів. Слід зазначити, що така взаємодія не зводиться лише до обміну процесуальною, оперативно-розшуковою та іншою службовою інформацією, передбаченою відповідними законодавчими актами. Йдеться також про реалізацію цієї інформації шляхом проведення спільних дій, оцінка та обговорення отриманих результатів, планування подальших заходів, спрямованих на запобігання кримінальних правопорушень.

Доведено, що основні фактори, які сприяють переходу до системи інтегрованого фінансового нагляду й регулювання, слід визначити як: структурні еволюційні зміни сегментів фінансового ринку, викликані численними

інформаційними й технологічними інноваціями; розуміння того, що побудована раніше й існуюча сьогодні система недосконала, і є однією з причин повторюваних криз на різних сегментах фінансового ринку й вимагає більшого внутрішнього зв'язку між ними; створення фінансових супермаркетів, які виконують кредитно-фінансові операції, що викликає необхідність інтеграції установ, що займаються фінансовим наглядом і регулюванням у відповідних напрямках; створення та поширення нових фінансових продуктів викликало відповідний попит на регулювання з боку відповідних органів фінансового нагляду й регулювання; зміна якісних і кількісних характеристик ризиків, прийнятих на фінансових ринках кредитними спілками; зростання інтернаціоналізації небанківської справи, що впливає на організацію нагляду й регулювання як на національному, так і на міжнародному рівні. При цьому, як показує світова практика, процес інтеграції органів фінансового нагляду й регулювання може бути успішним як у випадку революційного, так і еволюційного розвитку; як у випадку інтеграції двох агентств, так і у випадку інтеграції великої кількості органів фінансового нагляду й регулювання. Так, скандинавські країни, які перші почали інтеграцію органів фінансового регулювання й нагляду, у якості одного з аргументів використовували «ефект масштабу», що дозволяє домагатися великої економії коштів в умовах висококонцентрованої кредитно-фінансової системи.

Розглядаючи практику організації й функціонування органів щодо інтегрованого фінансового нагляду й регулюванню звернено увагу на об'єктивні й суб'єктивні передумови досягнення інтеграції органів фінансового нагляду й регулювання; повноваження і відповідальність органів фінансового нагляду й регулювання до й після інтеграції; існуючі механізми управління, фінансування, обліку й публічної звітності органів фінансового нагляду й регулювання; внутрішню структуру органів фінансового нагляду й регулювання до й після інтеграції; потенціал органів фінансового нагляду й регулювання по реструктуризації й санації фінансових установ в умовах антикризового управління.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у тому, щоб спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, з'ясувати сутність та особливості запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, що дало можливість розробити низку пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правових та організаційних засад запобігання здійснення даного виду правопорушень у відповідній сфері. Одержані в процесі дослідження наукові результати мають як теоретичне, так і практичне значення, зокрема:

1. Узагальнено етапи розвитку законодавства, яке регулювало діяльність кредитних спілок. Зокрема, обґрунтовано доцільність виокремлення наступних історичних етапів його становлення: 1) зародження кредитної кооперації (сер. XIX ст.); 2) розквіт кредитної кооперації (II пол. XIX ст. – поч. XX ст.); 3) занепад кредитної кооперації (радянський період); 4) відродження кредитної кооперації (з набуттям Україною незалежності); 5) сучасний етап (характеризується прийняттям спеціального закону та створенням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, поліпшенням процедур реєстрації та ліцензування).

Обстоюється позиція, що сучасний етап розвитку кредитних спілок характеризується створенням життєздатної та потужної системи кредитних спілок в Україні, розвитком регіональної та національної інфраструктури, що забезпечує планомірне зростання, стабільність, конкурентоспроможність та ефективність системи кредитних спілок в цілому. Кредитні спілки в Україні за правовим статусом та нормативним закріпленням засад створення і діяльності наразі є неприбутковими організаціями, що віднесені до фінансових установ та мають власний спеціальний орган реєстрації, ліцензування, особливості регулювання порядку діяльності і контролю.

2. Кредитну спілку, як об'єкт адміністративно-правового регулювання, визначено як неприбуткову небанківську фінансову установу, створену на

кооперативних засадах шляхом об'єднання фізичних осіб для задоволення їх фінансових потреб. Такі НФУ уособлюють поєднання ознак юридичної особи та специфічних ознак (ознак фінансової установи, ознак кооперативу, ознак суб'єкту некомерційного господарювання та небанківської установи), які у сукупності і визначають її реальний правовий потенціал. Їх варто розглядати як відкритий ресурсний центр створений з метою переважно підприємцями – фізичними особами та представниками приватних господарств роздрібного та малого бізнесу на добровільних засадах з метою отримання широкого спектра персоніфікованих фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків, функціонує на принципах довгостроковості, кооперативного управління, беззбитковості та узгодження економічних інтересів учасників при достатньому рівні комерційної маржі.

3. Доведено, що найбільш перспективними напрямками імплементації кращих зарубіжних практик щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок є: по-перше, проведення оцінки ризиків; тестування та перевірка на компетентність керівного складу; по-друге, створення посад внутрішніх аудиторів та їх взаємодія з регулюючим (наглядовим) органом та окремими відповідальними особами; по-третє, наявність вимог щодо обов'язкового проведення незалежного аудиту діяльності та фінансового стану кредитних спілок; по-четверте, проведення регулярних курсів підвищення кваліфікації (семінарів, тренінгів) НБУ для відповідальних посадових осіб; по-п'яте, наявність вимог щодо обов'язкового оприлюднення інформації про фінансовий стан кредитних спілок в обумовлених законом періодичних виданнях.

4. Встановлено, що до суб'єктів адміністративної відповідальності за порушення надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок слід віднести фізичних осудних осіб, що вчинили правопорушення у віці, з якого може наступати адміністративна відповідальність та які вступили в суспільні відносини з приводу задоволення фінансових інтересів й пов'язані з ними суспільні відносини (громадяни України, іноземці та особи без громадянства); саму кредитну спілку як юридичну особу, що бере участь у процесі задоволення фінансових інтересів; посадові особи, які виконують функції представника кредитної спілки на постійній

чи тимчасовій основі, або ж обіймають в ній керівну посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських обов'язків або консультативно-дорадчих функцій, чи виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. В свою чергу об'єктом адміністративної відповідальності є суспільні відносини у сфері ринків фінансових послуг. Об'єктивна сторона правопорушення виражається в невиконанні законних вимог посадових осіб НБУ щодо усунення порушень законодавства у сфері державного регулювання ринків фінансових послуг або створення перешкод для виконання покладених на них обов'язків (формальний склад).

5. З'ясовано, що адміністративно-правові (у тому числі процедурні) аспекти діяльності кредитних спілок – це сукупність специфічних вимог, критеріїв, нормативів, які висуває держава в особі уповноважених органів до діяльності кредитних спілок та за умови дотримання яких діяльність кредитних спілок є легітимною та законною. До таких специфічних вимог належить ліцензування діяльності з надання певних видів фінансових послуг кредитними спілками, і складається з кількох стадій, таких як: порушення ліцензійного процесу – суб'єкт господарювання, який хоче здійснювати певний вид господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, звертається до органу ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії, до якої додаються передбачені законодавством документи; розгляд заяви про видачу ліцензії – представник ліцензійного органу перевіряє дотримання передбачених законом вимог щодо документів, які надійшли та приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі; внесення інформації до ліцензійного реєстру – орган ліцензування формує і веде ліцензійний реєстр з певного виду господарської діяльності; видача ліцензії – повідомлення про прийняте рішення видається заявникові в письмовій формі за встановленою формою.

З метою вдосконалення ліцензування діяльності кредитних спілок у сфері надання фінансових послуг та запобігання правопорушенням у цій сфері розроблено та запропоновано проект Положення про ліцензування кредитних спілок та ліцензійні умови здійснення кредитними спілками діяльності з надання фінансових послуг, яким визначено вимоги, необхідні для отримання ліцензії на здійснення

кредитною спілкою діяльності щодо залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та/або ліцензії на здійснення кредитною спілкою діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, порядок видачі (переоформлення, видачі дубліката, анулювання) ліцензій, перелік та вимоги до оформлення документів, які подаються кредитною спілкою для її ліцензування, а також ліцензійні умови здійснення кредитними спілками діяльності з надання фінансових послуг. Його дія поширюється на кредитні спілки та об'єднані кредитні спілки, їх відокремлені підрозділи.

6. Аргументовано, що контроль за наданням фінансових послуг у сфері діяльності кредитних спілок слід поділяти на: 1) внутрішній, що спрямований на виконання функції управління діяльністю кредитною спілкою як фінансової установи та забезпечується проведенням періодичних перевірок ревізійною комісією, службою внутрішнього фінансового контролю та виконанням відповідних функцій відповідальним працівником (ревізійна комісія, кредитний комітет, служба внутрішнього фінансового контролю); 2) зовнішній, який розподілено на: а) державний – здійснюється НБУ шляхом пруденційного нагляду кредитних спілок з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг, що базується на регулярному проведенні оцінки діяльності кредитних спілок; б) громадський – здійснюється Національною асоціацією кредитних спілок України, Всеукраїнською асоціацією кредитних спілок, засобами масової інформації, громадськими організаціями; в) незалежний – обов'язковий щорічний аудит діяльності кредитних спілок з метою підтвердження достовірності їх фінансової звітності.

7. Адміністративно-попереджувальні заходи запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні запропоновано визначити як примусово-владну діяльність уповноважених органів влади та громадських організацій щодо формування у правопорушників чи осіб схильних до вчинення правопорушення законослухняної поведінки, запобігання правопорушенням у сфері надання фінансових послуг з урахуванням детермінантів, що негативно впливають на індивідуальну протиправну поведінку або виключення можливості її вчинення. До особливостей даних заходів віднесено: виявляються у вигляді контролю й нагляду за діяльністю, обмежень і заборон, що свідчить про їх

примусову природу; незважаючи на те, що ці заходи є попереджувальними, вони здійснюються в односторонньому примусовому порядку органами та посадовими особами, які наділені владними повноваженнями у сфері надання фінансових послуг.

8. Доведено, що адміністративні заходи припинення порушень порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні слід тлумачити як примусове зупинення правопорушень у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, спрямоване на недопущення та попередження можливих шкідливих наслідків і забезпечення застосування щодо кредитної спілки адміністративних стягнень. В основі стратегії забезпечення безпеки на фінансових ринках знаходиться розроблення заходів правового характеру, адже сучасний стан законодавчого регулювання попередження правопорушень характеризується недосконалістю та розбалансованістю нормативно-правових актів усіх рівнів, відсутністю офіційно визнаної концепції його розвитку, недостатнім рівнем правового забезпечення взаємодії й координації правоохоронних та інших державних органів.

З метою удосконалення заходів адміністративного припинення порушень порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні видається за необхідне ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» доповнити таким змістом: «...40. Відповідно до чинного законодавства України з питань інформації та захисту персональних даних Національний банк України створює інформаційно-аналітичний підрозділ, завданням якого є забезпечення безпечного функціонування кредитно-фінансової системи, реалізація в повному об'ємі основної та інших функцій цієї установи, а також запобігання вчиненню у цій галузі суспільної діяльності правопорушень».

9. З'ясовано, що зв'язки, які визначають сутність взаємодії правоохоронних та інших суб'єктів у запобіганні кримінальним правопорушенням, повинні мати своє юридичне закріплення та ґрунтуватися на єдиних принципах: верховенства права, суворого дотримання законності при проведенні узгоджених спільних заходів, пріоритетності прав людини, гуманізму, поваги до людини тощо. До суб'єктів взаємодії належать державні органи, які мають відповідні повноваження у сфері

господарсько-правових відносин, а саме: органи запобігання вчинення кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності (правоохоронні органи) та органи що здійснюють контроль за додержанням законів у відповідній сфері господарювання (контролюючі органи). Основою взаємодії є обов'язкова участь правоохоронних та контролюючих органів у запобіганні кримінальним правопорушенням з наданням для цього необхідних, специфічних для кожного органу джерел інформації, сил та засобів. Слід зазначити, що така взаємодія не зводиться лише до обміну процесуальною, оперативно-розшуковою та іншою службовою інформацією, передбаченою відповідними законодавчими актами. Йдеться також про реалізацію цієї інформації шляхом проведення спільних дій, оцінка та обговорення отриманих результатів, планування подальших заходів, спрямованих на запобігання кримінальних правопорушень.

Обґрунтовано, що незважаючи на сформовану систему державного регулювання ринку фінансових послуг, визначення та розподіл повноважень щодо регулювання, нагляду і контролю за діяльністю фінансових послуг, державне регулювання фінансового сектору економіки на сучасному етапі характеризується недостатньою ефективністю, відстає від сучасних тенденцій і вимог розвитку ринку, недостатньо враховує міжнародний досвід. Ключовою проблемою у здійсненні регулювання ринку фінансових послуг є недостатня координація дій між фінансовими регуляторами, що у процесі наглядової діяльності знаходить відображення у неузгодженості їх дій під час прийняття нормативно-правових актів, недостатній координації дій в умовах системних фінансових криз, недостатньому обміні інформацією та невідпрацьованості механізмів взаємодії під час нагляду за діяльністю фінансових конгломератів чи пов'язаних осіб. Важливе значення має також подальша інтеграція України у світові структури, що визначають міжнародну політику у галузі регулювання фінансових послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Київ, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 592 с.
2. Административное право : учебник для вузов / под ред. Л. Л. Попова. М., 2006. 728 с.
3. Адміністративне деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / упоряд. О. А. Банчук. Київ, 2007. 912 с.
4. Адміністративне право : підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.]. Харків, 2012. 656 с.
5. Адміністративне право України : підруч. / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.]. Київ, 2005. 544 с.
6. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2003. 920 с.
7. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 ч. / [О. Андрійко та ін.] ; за ред. В. Авер'янова. Київ, 2004. Т. 1 : Загальна частина. 584 с.
8. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. О.: Юрид. література, 2003. 896 с.
9. Адміністративне судочинство : підручник / [Т. О. Коломєєць, Ю. В. Пирожкова, О. О. Газенко та ін.]. Київ, 2009. 344 с.
10. Алексеев С. С. Проблемы теории права: Курс лекций в 2 т. Свердловск, 1972. Т. 1. Основные вопросы общей теории социалистического права. 371 с.
11. Алексєєв В. І. Формування моделі банківських сателітів для системи кредитних спілок в Україні. Економічний аналіз. 2015. Т. 22. № 1. С. 83–88.
12. Аліман М. Доброчинець і кооператор Григорій Галаган. Вісник кредитної кооперації. 2007–2008. № 1 (4). С. 71–72.
13. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник. Харків, 1998. 480 с.
14. Барахтян Н. В. Ліцензування господарської діяльності як засіб державного регулювання. Право і суспільство. 2012. № 3. С. 76–79.

15. Бахрах Д. Н. Административная ответственность граждан в СССР. Свердловск: Урал. ун-т, 1989. 204 с
16. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник. М., 2000. 624 с.
17. Бахрах Д. Н. Административное право России : учебник. М., 2000. 640 с.
18. Бахрах Д. Н. Состав административного проступка : учеб. пособие. Свердловск, 1987. 70 с.
19. Безсмертний Є. О. Адміністративно-запобіжні заходи, що застосовуються органами внутрішніх справ : автореф. дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 1997. 16 с.
20. Безух О. Проблеми правового забезпечення державного регулювання і державного управління у сфері підприємницької діяльності у контексті інтеграції до світової економіки. Право України. 2008. № 10. С. 78–85.
21. Бекірова Е. Е. Правове регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності : дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2005. 202 с.
22. Берлач А.І. Фінансове право України: навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2008. 328 с
23. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : підручник. Харків, 2001. 528 с.
24. Битяк Ю. П., Зуй В. В. Адміністративне право України: конспект лекцій. Харків: Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 1996. 124 с.
25. Біла книга. Майбутнє регулювання кредитних спілок. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NBFIs_regulation_Draft_concept_2021.pdf?v=4
26. Біляченко О. Л., Здреник В. С. Особливості контролю доходів кредитних спілок в Україні. Фінансовий простір. 2015. № 2. С. 152–158.
27. Болдова А. А., Мойко В. Ю. Ринок фінансових послуг України: глобалізаційний аспект. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2012. № 1. С. 72–78.

28. Бондаренко Г. П. Адміністративна відповідальність в СРСР. Львів, 1975. 176 с.
29. Бондарчук В. Кредитні спілки: свій до свого по своє? Економічна правда. 2012. 23 лип. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2012/07/23/329897/>.
30. Бречко О. Удосконалення контролю в системі управління фінансовими ресурсами регіону. Фінанси України. 2002. № 9. С.150–154.
31. Буткевич С. А. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, як суб'єкт державного фінансового моніторингу. Адміністративне право і процес. 2013. № 1. С. 34–43.
32. Ващенко Ю. В. Державний фінансовий контроль та його вдосконалення у трансформаційній економіці України: автореф. дис.. канд. екон. наук. К., 2005. 20 с.
33. Ващенко Ю. Державне регулювання у сфері енергетики України: адміністративно-правовий аспект : дис. .. д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 488 с.
34. Великий енциклопедичний юридичний словник: А–Я / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ, 2012. 1017 с.
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2007. 1736 с.
36. Видача ліцензії на провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном. Єдиний державний портал адміністративних послуг : [сайт]. URL: <https://poslугy.gov.ua/info/service/bylifesituation-162/1750/details>.
37. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Із праць історико-філософської секції НТШ. Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. 624 с.
38. Виявлення та запобігання злочинам, що вчинюються на ринку діяльності небанківських фінансових установ : метод. рек. Київ, 2014. 56 с.

39. Візіров Борис окреслив шляхи вирішення проблем ринку кредитної кооперації. URL: http://vaks.org.ua/?id_news=840.
40. Вовченко В. Б. Архівна спадщина кооператора, державного і громадського діяча М.В. Левитського (1859–1936): історія, реконструкція, зміст: автореф. дис...канд. істор. наук: 07.00.10 «Документознавство, архівознавство». Київ, 2007. 18 с.
41. Воронова Л. К. Фінансове право України : підручник. Київ, 2006. 448 с.
42. Всесвітня рада кредитних спілок : [офіц. сайт]. URL: <http://www.woccu.org>.
43. Гавриленко О. Ю. Кредитні спілки в Україні: проблеми розвитку та умови підвищення ефективності управління діяльністю. Вісник економічної науки України. 2007. № 1 (11).
44. Гаврилова Н. В., Грешнікова М. О. Перспективи розвитку кредитних спілок в Україні. Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. 2012. Вип. 12. Ч. 1. С. 91–96.
45. Глаголев П. В. Юридическая ответственность в системе мер государственного принуждения: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2007. 18 с.
46. Гончаренко В. В. Кредитна кооперація: принципи фінансово-господарського механізму та проблеми відродження в Україні. Банківська справа. 2005. № 2. С. 76–83.
47. Гончаренко В. В. Кредитні спілки в системі суб'єктів фінансового ринку. Банківська справа. 2008. № 4. С. 24–29.
48. Гончаренко В. В. Кредитні спілки і кооперативні банки та особливості їх розвитку в Україні. Вісник Національного банку України. 2000. Січень. С. 47–50.
49. Гончаренко В. В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи. Финансовые услуги. 2002. № 1-2. С. 13–33.
50. Гончаренко В. В. Фінанси кредитних спілок України (положення та процедури) : наук.-практ. посіб. Київ, 2006. 203 с.

51. Гончарук С. Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України : навч. посіб. Київ, 1995. 78 с.
52. Господарський кодекс України: Закон від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print>
53. Государственное управление: проблемы теории, истории и практики преподавания : пособие. Ростов н/Д, 1993. 87 с.
54. Грицай С., Лаурикайнен А. Кредитні спілки як форма соціально – економічного розвитку. Нова політика. 1999. № 1. С. 60–63.
55. Дадашев Б. А., Гриценко О. І. Кредитні спілки України : навч. посіб. Київ, 2010. 112 с.
56. Денисенко Б. В. Банківська послуга як фінансово-правова категорія. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2008. Вип. 79. С. 55–58
57. Дженнаро Франчози. Институционный курс римского права; перевод с итал. Л. Л. Кофанов. М.: Статут, 2004. 428 с.
58. Довгополик А. А. Адміністративно-правове регулювання порядку створення та діяльності кредитних спілок в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 255 с.
59. Довгополик А. А. Адміністративно-правове регулювання порядку створення і діяльності кредитних спілок у зарубіжних країнах. Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 4. С. 136–142.
60. Довгополик А. А. Становлення кредитних спілок в Україні і світі. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. 2009. Вип. 92. С. 84–88.
61. Довгополик А. А., Коломоець Т. О. Адміністративно-правоверегулювання порядку створення і діяльності кредитних спілок в Україні : монографія. Запоріжжя, 2011. 305 с.
62. Дорош О. Л. Небанківські фінансові інститути в економічній системі України : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Львів, 2003. 224 с.

63. Драгомирецька І. На межі двох століть. Вісник кредитної кооперації. 2009. № 1 (10). С. 72.
64. Дроздова Н. В. Загальні аспекти договору про надання фінансових послуг. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2003. № 52. С. 161–163
65. Дудко В. П. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. Чернівці: Прут, 2005. 484 с.
66. Духневич А. В. Кредитні спілки в Україні: історія та сучасність : навч. посіб. Луцьк, 2010. 234 с.
67. Економічна безпека : навч. посіб. / [О. Є. Користін та ін.] ; за ред. О. М. Джужі. Київ, 2010. 368 с.
68. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : навч. посіб. / [М. І. Зубок, В. С. Рубцов, С. М. Яременко та ін.]. Київ, 2017. 226 с.
69. Єлісєєва О., Стоянов Г. Сучасний стан розвитку кредитних спілок України. Фінансовий сектор. 2013. № 4. С. 40–43.
70. Заросило В. О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2002. 19 с.
71. Захарчук О. З. Використання досвіду органів влади зарубіжних країн у боротьбі з корупційними правопорушеннями в Україні: адміністративно-правовий аспект : дис...канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2012. 218 с.
72. Захарчук О. З. Використання досвіду органів влади зарубіжних країн у боротьбі з корупційними правопорушеннями в Україні: адміністративно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2012. 20 с.
73. Ивахненко С. Н. Юридическая ответственность в современном российском праве: проблемы правопонимания: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ставрополь, 2005. 21 с.
74. Ионова Ж. А. Правовые проблемы легитимации предпринимательства. Государство и право. 2007. № 5. С. 46–50.

75. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. М.: Госюриздат., 1961. 484 с.
76. Ирландия: Кредитные союзы адресуют свое беспокойство Министру Финансов. URL: <http://www.kua.uz/news/20091223/ирландия-кредитные-союзы-адресуют-свое-беспокойство-министру-финансов>
77. Ільїчева Н. Володимир Мономах врятував киян від лихварства. Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик «Персонал Плюс». 2015. № 50 (149). URL: <http://www.personal-plus.net/149/255.html>
78. Ільченко Л. В. До проблеми використання потенціалу кредитних спілок у забезпеченні економічного зростання: сучасна практика і реалії України. Економіка та держава. 2009. № 1. С. 66–69.
79. Історія держави і права України: підручник у 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Київ: Концерн „Видавничий Дім „Ін Юре”, 2003. Т. 1. 656 с.
80. Історія кооперативного руху : підручник / [С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, Я. Л. Гончарук та ін.]. Львів, 1995. 410 с.
81. Каракулова І. С. Небанківські фінансові інститути на ринку фінансових послуг України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2008. 219 с.
82. Картамишева О. Є. Правові фактори, що зумовлюють необхідність державного регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 1. С. 53–56.
83. Карчевський К. А. Ліцензування господарської діяльності: правова природа, джерела правового регулювання, поняття та ознаки. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2009. Вип. 44. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnuvs/2009_44/VV-44/VV-44_27.pdf
84. Качка Т. Боротьба з відмиванням грошей: комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України асquis Європейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Київ, 2004. 288 с.

85. Кашперський О. В. Поняття та юридичний зміст ліцензування в Україні. Європейські перспективи. 2010. № 1. С. 73–77.
86. Клименко Н. Г. Правові засади ліцензування як засобу державного регулювання діяльності недержавних інституцій у сфері національної безпеки.
87. Климко О. Л. Тенденції в діяльності кредитних спілок США в період кризи. Міжнародний кооперативний рух: генезис та тенденції сучасного розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 16–17 лют. 2012 р.). Полтава, 2012. С. 218–221.
88. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
89. Коломоець Т. Класифікація заходів адміністративно-правового примусу. Право України. 2003. № 2. С. 105–111.
90. Коломоець Т. О., Гулевська Г. Ю. Адміністративне право : навч. посіб. Київ, 2007. 216 с.
91. Коломоець Т. О., Лютіков П. С., Меліхова О. Ю. Адміністративне право України : підручник. Київ, 2012. 528 с.
92. Колпаков В. К. Адміністративне право України. Київ, 1999. 732 с.
93. Комзюк А. Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні : дис. .. д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 408 с.
94. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків, 2002. 336 с.
95. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : постанова Національного банку України від 18 черв. 2015 р. № 391. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0391500>.
96. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
97. Концепція пруденційного нагляду за фінустановами. Цінні папери України. 2010. № 36 (630). URL: http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=630&pub=4748.

98. Концепція розвитку системи кредитної кооперації України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 черв. 2006 р. № 321-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/321-2006-%D1%80>.
99. Користін О. Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні: монографія. Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 448 с.
100. Кредитна кооперація України: сучасний стан та перспективи розбудови: монографія / за заг. ред. В. П. Хомутенко. Одеса : Печатный дом, Друк Південь, 2010. 348 с.
101. Кредитна спілка. Адвокатське бюро : [сайт]. URL: <http://www.aronovich.com.ua/kredyt-na-ustanov-a>.
102. Кредитні спілки в Україні: основні засади діяльності : навч. посіб. / за заг. ред. А. Я. Оленчика. Київ, 2006. 652 с.
103. Кредитні спілки на сучасному етапі становлення та розвитку : метод. посіб. / за ред. В. М. Палія. Київ, 2004. 193 с.
104. Криниця С. О. Небанківські фінансові установи: управління, фінанси та облік : монографія. Київ, 2010. 408 с.
105. Кудрявцев В. Н. Закон, поступок, ответственность. М.: Наука, 1986. 286 с.
106. Купрієнко В. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Кривий Ріг, 2020. 20 с.
107. Купрієнко В. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Кривий Ріг, 2020. 209 с.
108. Купрієнко В. М. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2019. № 42. С. 130–134
109. Купрієнко В. М., Назимко Є. С. Взаємодія правоохоронних та контролюючих органів щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових

послуг у діяльності кредитних спілок в Україні. Правовий часопис Донбасу. 2020. № 3 (72). С. 169–177.

110. Купрієнко В. М., Тичина Д. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 140 с.

111. Курінний Є. В. Адміністративне право України: тенденції трансформації в умовах реформування : навч. посіб. Дніпропетровськ, 2002. 92 с.

112. Лейст О. Е. Санкция и ответственность по советскому праву. М.: Изд-во МГУ, 1981. 142 с.

113. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) : пособие. Москва, 1981. 240 с.

114. Лепех С. Кредитні спілки в Україні: історія і сучасність. Вісник Львівського університету. № 36. 2001. С. 336–339

115. Леонов С. В., Олещук М. Г. Діяльність кредитних спілок: світовий досвід і перспективи їх функціонування на вітчизняному ринку кредитних послуг. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2014. Вип. 39. С. 119–126.

116. Личенко І. О. Адміністративно-деліктні аспекти захисту права власності : монографія. Львів, 2011. 216 с.

117. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія. Суми, 2006. 367 с.

118. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 136 с.

119. Луцишин О. О. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України : автореф. ... дис. канд. екон. наук : 08.00.08. Тернопіль, 2011. 20 с.

120. Луцишин О. О. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України: проблеми та пріоритети розвитку. Світ фінансів. 2016. № 8. С. 135–139.

121. Луцишин О. О. Організаційно-правовий механізм діяльності кредитних спілок у сфері кредитування. Світ фінансів. 2014. № 3. С. 69–85.

122. Макарчук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. Вид. 4-те, доп. Київ : Атіка, 2014. 616 с.
123. Малєин Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. М.: Юрид. лит., 1985. 132 с.
124. Манзюк В. В., Заборовський В. В. Господарсько-правові засади діяльності кредитних спілок. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. С. 129–135.
125. Масляєва К. В. Господарсько-правове забезпечення функціонування ринку фінансових послуг в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2009. 20 с.
126. Международный финансовый рынок : учеб. пособие / [В. А. Галанов, А. В. Галанова, О. А. Гришина и др.] ; под ред. В. А. Слепова, Е. А. Звоновой. М., 2014. 543 с.
127. Мельник Р. С. Забезпечення законності застосування заходів адміністративного примусу, не пов'язаних з відповідальністю : дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2012. 211 с.
128. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права : монографія. Харків, 2010. 336 с.
129. Міловідова С. В. Зарубіжний досвід запобігання адміністративним правопорушенням та шляхи його запозичення для України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–1. С. 242–245.
130. Міловідова С. В. Попередження та протидія адміністративним правопорушенням в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 23 с.
131. Моспаненко І. В., Бондаренко І. І. Світовий досвід організації системи державного фінансового моніторингу. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». 2014. Вип. 230. Т. 242. С. 91–94.

132. Муратова З. А. Развитие кредитных кооперативов в мировом хозяйстве: автореф. дис...канд. эконом. наук : спец. 08.00.14 «Мировое хозяйство и международные. экономические отношения». Алматы, 2009. 27 с.

133. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. Станом на 1 червня 2017 року / за заг. ред. С. В. Петкова. Київ, 2017. 580 с.

134. Науменкова С. В., Міщенко В. І. Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн : навч. посіб. Київ, 2010. 170 с.

135. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ, 2000. Т. 3 : О–Р. 927 с.

136. О кредитных товариществах: Закон Республики Казахстан от 28 марта 2003 г. № 400-2. URL: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=02764&all=all>

137. Ойгензихт В. А. Мораль й право. Душанбе: Дошши, 1987. 121 с.

138. Олейник О. Правовые основы лицензирования хозяйственной деятельности. Закон. 1994. № 6. С. 15–18.

139. Орлюк О.П. Фінансове право: навч. посіб. Київ.: Юрінком Інтер, 2003. 528 с.

140. Осадчий Є. С. Світовий досвід управління капіталом кредитних спілок. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 9. С. 122–125.

141. Осинцев Д. Методы административно-правового воздействия : пособие. СПб., 2005. 278 с.

142. Остапенко О. І., Остапенко Л. О. Адміністративно-правове забезпечення захисту права власності в Україні : навч. посіб. Львів, 2007. 149 с.

143. Павліченко В. М. Поняття та види заходів адміністративного припинення адміністративних правопорушень. Право і безпека. 2012. № 2. С. 64–68.

144. Пастух І. Д. Організаційно-правові засади ліцензування господарської діяльності в Україні : автореф. дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 19 с.

145. Перелік внутрішніх положень та процедур кредитної спілки : розпорядження Держкомфінпослуг України від 25 листоп. 2003 р. № 116. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1078-03>.

146. Перелік документів для приведення діяльності у відповідність ліцензійним умовам суб'єктам господарювання, які проводять господарську діяльність з надання фінансових послуг залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення надання коштів у позику, у тому числі і на умовах фінансового кредиту. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : [сайт]. 2017. URL: <https://nfp.gov.ua/news/1646.html>.

147. Петрицький А. Л. Державний фінансовий контроль в Україні: окремі організаційно-правові питання здійснення. Університетські записки. 2014. № 4 (40). С. 266–273.

148. Підсумки діяльності кредитних спілок за 2020 рік. Національний банк України: [сайт]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/regulation-nonbank-fs-market/credit-unions>.

149. Плахотный А. Ф. Свобода и ответственность. Харьков: Изд-во Харьков. ун-та, 1972. 145 с.

150. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ, 1999. 702 с.

151. Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

152. Положення про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов) : постанова Правління Національного Банку України від 30 берез. 2021 р. № 27. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0027500-21#Text>

153. Порядок застосування санкцій, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового

знищення», пред'явлення вимог та здійснення контролю за їх виконанням Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : розпорядження Нацкомфінпослуг від 1 жовт. 2015 р. № 2372. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1283-15>.

154. Порядок обміну інформацією між Державною службою фінансового моніторингу України і Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг для підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : наказ Міністерства фінансів України від 9 квіт. 2015 р. № 407. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0480-15>.

155. Порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : розпорядження Держкомфінпослуг України від 25 груд. 2003 р. № 177. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0069-04>.

156. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 верес. 2012 р. № 5203-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.

157. Про аудиторську діяльність : Закон України від 22 квіт. 1993 р. № 3125-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.

158. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

159. Про внесення змін до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» : Закон України від 15 січ. 2015 р. № 123-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/123-19>

160. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30 жовт. 1996 р. № 448/96. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>.

161. Про забезпечення здійснення повноважень та виконання функцій з державного регулювання та нагляду у сфері ринків фінансових послуг з питань ліцензування та реєстрації : постанова Правління Національного Банку України від 25 черв. 2020 р. № 83. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0083500-20#Text>

162. Про загальні засади співробітництва між Державним департаментом фінансового моніторингу та Державною комісією з регулювання ринку фінансових послуг України : угода від 5 верес. 2003 р. № 20. Київ, 2003. 3 с.

163. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/page>.

164. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 6 лип. 1995 р. № 265/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80>.

165. Про затвердження Інструкції про адміністративні правопорушення та накладення адміністративних стягнень в Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : розпорядження Держкомфінпослуг України від 16 груд. 2010 р. № 969. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0372-11>.

166. Про затвердження Концепції запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та Програми розвитку системи пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами : розпорядження Держкомфінпослуг України від 15 лип. 2010 р. № 585. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/1301/85_4.pdf.

167. Про затвердження переліку органів ліцензування : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2015 р. № 609. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/609-2015-%D0%BF>.

168. Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ : розпорядження Держфінпослуг від 28 серп. 2003 р. № 41. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03#Text>

169. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг : постанова Правління Національного банку України від 01 лют. 2021 р. № 12. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012500-21#Text>.

170. Про затвердження Положення про консолідований нагляд за діяльністю небанківських фінансових груп, переважна діяльність у яких здійснюється особою, яка отримала ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26 берез. 2013 р. № 431. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0618-13>.

171. Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам ліцензії на переказ : постанова Національного банку України від 26 лют. 2013 р. № 57. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0407-13>.

172. Про затвердження Положення про порядок накладення адміністративних штрафів : постанова Правління Національного банку України від 29 груд. 2001 р. № 563. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0062-02#Text>

173. Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури : постанова Національного банку України від 4 лют. 2014 р. № 43. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0348-14>.

174. Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок : розпорядження Держкомфінпослуг України від 16 січ. 2004 р. № 7. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0148-04>.

175. Про затвердження Порядку складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Національної комісії, що

здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : розпорядження Держкомфінпослуг України від 25 груд. 2003 р. № 177. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0069-04>.

176. Про затвердження Правил проведення перевірок (інспекцій) Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : розпорядження Нацкомфінпослуг від 27 листоп. 2012 р. № 2422. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/0211-13>.

177. Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії: указ Президента України від від 19 лют. 1994 р. № 55/94. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/55/94>

178. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди): Закон від 15 берез. 2001 р. № 2299-III. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2299-14>

179. Про кооперацію: Закон від 10 лип. 2003 р. № 1087-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>

180. Про кредитні спілки : Закон України від 20 груд. 2001 р. № 2908-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>

181. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 берез. 2015 р. № 222-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.

182. Про надання методологічної допомоги : лист ДФС України від 28 груд. 2016 р. № 41193/7/99-99-12-02-17. URL: <http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/podatok-na-pributok-pidpri/listi-dps/280067.html>.

183. Про Національний банк України : Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

184. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

185. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон від 09 лип. 2003 р. № 1057-IV. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

186. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 верес. 2014 р. № 442. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>.

187. Про правонаступництво Національного банку України в здійсненні державного регулювання та нагляду на ринках фінансових послуг : постанова Правління Національного банку України від 25 черв. 2020 р. № 82. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0082500-20#Text>

188. Про припинення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Указ Президента України від 30 черв. 2020 р. № 259/2020. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2020#Text>

189. Про споживче кредитування : Закон від 15 листоп. 2016 р. № 1734-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>

190. Про страхування: Закон від 07 берез. 1996 р. № 85/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>

191. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2012 р. № 569-р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p.

192. Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 верес. 2009 р. № 1026-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1026-2009-%D1%80>.

193. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

194. Прокопенко В. В. Заходи адміністративного припинення, які застосовуються митними органами. Митна справа. 2012. № 4. С. 125–137.

195. Проценко Т. П. Правові проблеми сільськогосподарських кооперативів. Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України XX

століття: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Львів, 15 верес. 2011 р.). Львів, 2011. С. 144–148.

196. Прудніков А. О. Основні принципи функціонування кредитних спілок України в сучасних умовах. Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. 2011. № 2. С. 27–32.

197. Публічний звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг за 2013–2017 рр. URL: <http://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>

198. Путівник для небанківських фінансових установ. Національний банк України. URL: chrome-extension://oemmndcbldboiebfnladdacbdmfmadadm/https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Guide-book_for_non-bank_financial_institutions.pdf?v=4

199. Радзівіл К. С. Адміністративна відповідальність як засіб забезпечення фінансової безпеки України. Scientific World : [сайт]. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/c113-12/16310-c.113-142>.

200. Радзівіл К. С. Забезпечення фінансової безпеки України (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 188 с.

201. Радионова В. М., Шлейников В. И. Финансовый контроль : учебник. М., 2012. 320 с.

202. Редченко К. І. Концептуальні основи розвитку контролю на стратегічному рівні управління підприємством. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2011. № 3 (21), ч. 1. С. 324–333.

203. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / [Л. Бакаєв, Е. Соколова, І. Шиндирук та ін.]. Київ, 2014. 384 с.

204. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ І. Б. Хома, І. В. Алексєєв, Л. С. Тревого, Н. І. Андрушко. Л. : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2015. 247 с.

205. Ринок фінансових послуг. URL: http://dn.khnu.km.ua/dn/k_default.aspx?M=k0453&T=12&lng=1&s.

206. Савченко Л. А., Мельник О. П. Правові проблеми процесу фінансового контролю : монографія. Київ, 2009. 235 с.
207. Савченко Л. Правові питання фінансів і фінансового контролю. Науковий вісник Академії державної податкової служби України. 2001. № 2 (12). С. 217–224.
208. Самощенко И. С., Фарукшин М. Х. Ответственность по советскому законодательству. М.: Юрид. лит., 1971. 120 с.
209. Сич Є., Ільчук В., Гавриленко Н. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 428 с.
210. Слав'юк Р. А. Кооперативні кредитні установи у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного бізнесу. Фінанси України. 2000. № 2. С. 96–103.
211. Славова Н. О. Відповідальність кредитної спілки. Відповідальність у сфері господарювання: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. тез конф. (Донецьк, 23 квіт. 2009 р.). Донецьк, 2009. С. 129–137.
212. Смовженко Т. С. Становлення і розвиток ощадної справи в Україні (друга половина XVIII – початок ХХІ ст.): монографія. Львів: ЛБІ НБУ, 2003. 216 с.
213. Соломкин А., Волокно К. Польская модель развития кредитной кооперации. КС Новости. 2004. № 7. 12 с.
214. Солошкіна І. В. Фінансові послуги як правова категорія: поняття, суттєві сторони та інші ознаки. Форум права. 2013. № 4. С. 388–394.
215. Сорока А. Правове забезпечення діяльності кредитних спілок в Україні. Ринок цінних паперів України. 2008. № 11–12. С. 67–72.
216. Сороківська, З. К., Балянт Г. Р. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 208 с.
217. Стадник А. А. Розвиток кооперативного руху в Україні. Фінанси України. 2004. № 7. С. 104–108.
218. Стан та перспективи розвитку кредитних спілок в Україні. Київ, 2010. URL: <https://www.ronl.ru/referaty/finansy/263031>.
219. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ, 2007. 624 с.

220. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року : проект. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy2025.pdf?v=4
221. Структура Державної служби фінансового моніторингу України. Держкомфінмоніторинг України : [сайт]. 2017. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=132&art_id=17351&lang=uk.
222. Студеникин С. С. Советское административное право. М., 1950. 340 с.
223. Сучасний словник іншомовних слів / уклад.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ, 2016. 1214 с.
224. Тархов В. А. Ответственность по советскому гражданскому праву. - Саратов: Саратов. Ун-т, 1973. 211 с.
225. Тахтай О. В. Зарубіжний досвід запобігання правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 2. С. 208–213.
226. Тахтай О. В. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 3-2. С. 129–134.
227. Тахтай О. В. Кредитно-фінансова сфера як об'єкт корупційних правопорушень. Злочинність в Україні: сучасні тенденції та чинники : матеріали міжвідом. круглого столу (Київ, 23 груд. 2016 р.). Київ, 2016. С. 120–123.
228. Тахтай О. В. Особливості виявлення та попередження правопорушень, що вчинюються на ринку фінансових послуг під час провадження діяльності кредитних спілок. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1 (13). С. 276–286.
229. Тахтай О. В. Становлення та розвиток механізму державного регулювання діяльності небанківських фінансових установ в Україні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 2 (12). С. 273–282.
230. Теория государства и права: учебник для вузов. 2-е изд., изм. и доп. / под ред. проф. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. М.: Издат. группа НОРМА – ИНФРА М, 2000. 435 с.

231. Терещенко Г. М., Мусатова Т. А. Посилення пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами. Наукові праці НДФІ. 2016. Вип. 1. С. 95–106.
232. Тимошук В. Адміністративні послуги : посібник. Київ, 2012. 104 с.
233. Тихомиров Ю. А. Курс адміністративного права и процесса. М., 1998. 798 с.
234. Ткаля О. Загальнотеоретичне розуміння адміністративно-правового впливу. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12. С. 157–163.
235. Фарат О. В. Розвиток кредитних спілок в Україні: використання світового досвіду та перспективи розвитку. Економіка України: минуле, сучасне, майбутнє: зб. доп., 1997. С. 94–97.
236. Фетісова С. В. Ліцензування як засіб державного регулювання господарської діяльності. Науковий вісник Національного університету ДПС України. 2009. № 4 (47). С. 226–232.
237. Хамутенко О. Фінансові ресурси кредитних спілок України та джерела їх формування. Фінанси України. 2008. № 10. С. 61–71.
238. Хомутенко А. В. Міжнародний досвід організації фінансового контролю в системі кредитних спілок. Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 11. С. 122–127.
239. Хомутенко А. В. Система фінансового контролю за діяльністю небанківських неприбуткових фінансових установ України : монографія. Одеса, 2009. 188 с.
240. Хорощак Н. В. Адміністративні стягнення за законодавством України : монографія. Київ, 2004. 172 с.
241. Цяпало О. С. Іпотечні банки Галичини наприкінці ХІХ на початку ХХ ст. Фінанси України. 2005. № 5. С. 103–108.
242. Чаплигін К. М. Державне антикризове регулювання небанківських фінансових інститутів в Україні. Сталий розвиток економіки. 2012. № 5. С. 54–58.
243. Черней В. В. Зарубіжний досвід запобігання фінансовому шахрайству. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх

вирішення : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 20 берез. 2014 р.). Київ, 2014. С. 9–12.

244. Черней В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : монографія. Київ, 2014. 456 с.

245. Черней В. В. Правові засади забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2014. № 1. С. 141–147.

246. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ, 2010. 624 с.

247. Чи застосовують кредитні спілки РРО. Територіальні органи ДФС у м. Києві : [сайт]. 2015. URL: <http://kyiv.sfs.gov.ua/okremi-storinki/arhiv1/215146.html>.

248. Шарая А. А. Державний контроль за діяльністю кредитних спілок в Україні. Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 1. С. 322–329.

249. Шевцова О. И., Віхлевщук В. І. Конкуренція на фінансовому ринку: банківські конкурентні переваги. http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_25/Shevcova.htm.

250. Шестак Л. В. Ліцензування як адміністративно-правовий інститут: автореф. дис. ...канд. юридич. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право». Ірпінь, 2005. 20 с.

251. Шестак Л. В., Шкарупа В. К. Поняття та юридичний зміст ліцензування. Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. 2004. № 2 (24). С. 130–134.

252. Шишута Е. Ю. Виды контроля и особенности его осуществления в кредитных союзах. Общество и экономика постсоветского пространства. 2013. Вып. 5. С. 252–257.

253. Шишута О. Ю. Контроль діяльності кредитних спілок : дис. .. канд. екон. наук : 08.00.09. Луцьк, 2016. 267 с.

254. Шкварчук Л. О. Фінансовий ринок : навч. посіб. Київ, 2013. 382 с.

255. Шпомер А. Ліцензування господарської діяльності як засіб державного регулювання економіки. Підприємництво, господарство і право. 2004. № 2. С. 41–44.
256. Явич Л. С. Право и социализм. М.: Юрид. лит., 1982. 136 с.
257. Ященко Т. В. Удосконалення державного регулювання ринків фінансових послуг та стратегічні пріоритети їх розвитку. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Спецвипуск. Ч. 2. С. 169–175.
258. Ящищак О. Моделі державного регулювання ринку фінансових послуг. Адвокат. 2011. № 3 (126). С. 28–33.
259. Credit Unions Worldwide 2021. Statistical Report. URL: http://www.woccu.org/documents/2021_Statistical_Report
260. Financial committee of Rada admits Nats Com Fin Poslug dismissal. 2015. URL: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/09/15/559771>.
261. Money-advice. Financial Information System. 2017. URL: <http://www.money-advice.de/index.php?id=58>, <http://www.money-advice.de/media.php?id=226>.
262. Poroshenko offers to Rada a bill on consolidation of state governance of financial services markets. 2015. URL: <http://www.rbc.ua/ukr/news/poroshenko-vnes-radu-zakonoproekt-konsolidatsii-1437411668.html>.
263. Takhtay O. Organization of control over the activities of credit unions in Ukraine. Visegrad journal on human rights. 2017. No. 1. P. 111–116.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА

04053, Київ, пров. Несторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norm@rada.gov.ua

№ 22/675-115

„12” 12 2019 р.

АКТ

впровадження у практичну діяльність

Інституту законодавства Верховної Ради України

**результатів дисертації здобувача наукового ступеня доктора філософії Басая
Віктора Олеговича на тему «Запобігання порушенням порядку надання
фінансових послуг кредитними спілками в Україні»**

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді Національної академії внутрішніх справ, що наукові положення, розроблені здобувачем наукового ступеня доктора філософії Басаям Віктором Олеговичем під час підготовки дисертації за спеціальністю 081 – Право на тему «Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні», які стосуються узагальнення та розв’язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок, можуть бути використані Інститутом законодавства Верховної Ради України у підготовці відповідних законопроектів, спрямованих на удосконалення законодавства та правозастосовної практики у цій сфері.

Заслужовують на увагу розроблені Басаям Віктором Олеговичем зміни та доповнення до чинного національного законодавства, зокрема:

– у главі 12 КУпАП, яка встановлює адміністративну відповідальність за правопорушення у галузі фінансів, закріплено лише певні її види, а саме адміністративну відповідальність за правопорушення податкового та бюджетного законодавства. Тож доведено необхідність відокремлення в окрему главу (розділ) усіх адміністративно-правових норм, які передбачають адміністративну відповідальність у галузі фінансів, з одночасним погалузевим її формуванням.

– Із метою вдосконалення порядку ліцензування діяльності кредитних спілок та з метою запобігання правопорушення у цій сфері розроблено та запропоновано проект Положення про ліцензування кредитних спілок та ліцензійні умови здійснення кредитними спілками діяльності з надання фінансових послуг, яке визначає вимоги, необхідні для отримання ліцензії на здійснення кредитною спілкою діяльності по залученню внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та/або ліцензії на здійснення кредитною спілкою діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, порядок видачі (переоформлення, видачі дубліката, анулювання) ліцензій, перелік та вимоги до оформлення документів, які подаються кредитною спілкою для її ліцензування, а також ліцензійні умови здійснення кредитними спілками діяльності з надання фінансових послуг.

Наведені вище висновки та рекомендації Басая Віктора Олеговича взяті до уваги Інститутом законодавства Верховної Ради України і будуть враховуватись

при підготовці експертно-аналітичних матеріалів для відповідних Комітетів Верховної Ради України, з метою удосконалення адміністративного законодавства України.

Директор,
академік НАН України

О. Л. Копиленко

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, доцент

Сергій КОРОЄД

22 січня 2021 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
Національної академії внутрішніх справ Басая Віктора Олеговича
на тему «Запобігання порушенням порядку надання фінансових
послуг кредитними спілками в Україні» у науково-дослідну роботу
Науково-дослідного інституту публічного права**

Комісія в складі: в.о. президента Науково-дослідного інституту публічного права, доктора юридичних наук, доцента Короєда Сергія Олексійовича (голова комісії), завідувача аспірантури, доктора юридичних наук, доцента Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, кандидата юридичних наук, старшого дослідника Куркової Ксенії Миколаївни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації аспіранта Національної академії внутрішніх справ Басая Віктора Олеговича на тему «Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні» (на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень, практичну значущість і використовуються в науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права, зокрема для подальшого розроблення наукових питань щодо організації контролю у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні, а також у межах реалізації Інститутом теми науково-дослідницької роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової роботи працівників відділів та аспірантів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Басая Віктора Олеговича на тему «Запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії вважати впровадженими в науково-дослідну роботу Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих

досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права.

Голова комісії:

Сергій КОРОЄД

Члени комісії:

Лариса СОРОКА

Ксенія КУРКОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,

професор,

заслужений діяч науки і техніки України

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ**АКТ**

**про впровадження результатів дисертації Басая Віктора Олеговича на тему:
«Запобігання адміністративним правопорушенням у діяльності кредитних
спілок в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі
знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» у освітній процес
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри публічного управління та адміністрування, доктора юридичних наук, доцента Пастуха І.Д. (голова комісії), провідного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, професора Дрозда О.Ю., завідувача кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань кандидата юридичних наук, доцента Герасименко Л.В. склала цей акт про те, що результати дисертації Басая Віктора Олеговича на тему: «Запобігання адміністративним правопорушенням у діяльності кредитних спілок в Україні» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Басая В.О. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема у системі професійної освіти слідчих, при викладанні відповідних навчальних дисциплін та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій.

Голова комісії:
Ігор ПАСТУХ**Члени комісії:**доктор юридичних наук,
професор

Олексій ДРОЗДкандидат юридичних наук,
доцент

Лариса ГЕРАСИМЕНКО

Додаток Б

Зведені дані

анкетування 110 членів Всеукраїнської асоціації кредитних спілок та Національної асоціації кредитних спілок України

1. Чи вважаєте Ви доцільним для подальшого розвитку кредитної кооперації надати можливість на законодавчому рівні юридичним особам бути членами кредитної спілки?

- 1) так – 53 (48 %)
- 2) ні – 57 (52 %)

2. Чи повинна кредитна спілка мати право виступати в якості засновника / учасника інших юридичних осіб, ніж визначені на даний час Законом України «Про кредитні спілки»?

- 1) так – 93 (88 %)
- 2) ні – 17 (12 %)

3. Засновником / учасником яких суб'єктів (крім визначених чинною редакцією Закону України «Про кредитні спілки»- кооперативні банки, бюро кредитних історій, об'єднанні кредитні спілки, асоціації та неприбуткові об'єднання кредитних спілок) може виступати кредитна спілка?

- 1) будь-якого суб'єкту, що здійснює некомерційну діяльність, якщо його діяльність сприяє кредитній спілці у виконанні її статутних завдань – 46 (43 %);
- 2) благодійної організації – 75 (23 %);
- 3) обслуговуючого кооперативу – 21 (11 %);
- 4) платіжної організації платіжної системи – 60 (13 %)

4. Чи має бути збережена всеукраїнська ознака членства для кредитних спілок?

- 1) так – 24 (21 %);
- 2) ні – 84 (76 %);
- 3) на даний час недоцільно – 2 (2 %)

5. Які обмеження для застосування всеукраїнської ознаки слід законодавчо закріпити? (відсотки вираховано від 56 отриманих відповідей)

1) кредитні спілки можуть працювати за межами адміністративно-територіальної одиниці, де є їх місцезнаходження, за умови їх відповідності спеціально встановленим регуляторним вимогам та отримання відповідного дозволу від державного регулятора – 21 (37 %).

2) це можуть бути лише кредитні спілки, що утворюються на базі трудових колективів, навчальних закладів, профспілок та релігійних організацій – 20 (35 %);

3) такі кредитні спілки можуть поширювати діяльність лише на адміністративно-територіальні одиниці, що є сусідніми для адміністративно-територіальної одиниці, де є місцезнаходження кредитної спілки – 15 (26 %);

6. Чи є необхідним розширення видів фінансових послуг, які зможуть надавати кредитні спілки на фінансовому ринку України?

- 1) так – 107 (99 %);
- 3) на даний час недоцільно – 3 (1 %)

7. За рахунок яких фінансових послуг слід найближчим часом розширювати діяльність кредитної спілки?

- 1) розрахунки за платежами членів кредитної спілки без відкриття рахунків) – 73 (15 %);
- 2) іпотечне кредитування – 63 (13 %) ;
- 3) довгострокові ощадні накопичувальні схеми – 62 (13 %);
- 4) переказ коштів – 58 (12 %);
- 5) агентські послуги (взаємодія з банками, фінансовими компаніями, страховиками, мережами платіжних терміналів тощо) – 55 (12 %);
- 6) синдиковане кредитування у співпраці з іншим кредитними установами – 54 (12 %);
- 7) ведення поточних рахунків та розрахункове обслуговування – 52 (11 %);
- 8) факторинг – 45 (10 %)

8. Чи мають кредитні спілки здійснювати пряме взаємне кредитування, обмежившись обміном ресурсами через об'єднані кредитні спілки?

- 1) так – 24 (26 %);
- 2) ні – 59 (65 %);
- 3) на даний час недоцільно – 7 (2 %)

9. Чи повинні кредитні спілки зберегти право на залучення внесків (вкладів) на депозитні рахунки, не обмежуючи формування ресурсної бази за рахунок капіталу кредитної спілки та залучених у юридичних осіб фінансових активів?

- 1) так – 59 (83 %);
- 2) ні – 3 (4 %);
- 3) на даний час недоцільно – 9 (13 %)

10. Чи мають бути переглянуті підходи до фінансового оздоровлення кредитних спілок за умови їх фінансової нестабільності та неплатоспроможності

- 1) так – 102 (92 %);
- 2) ні – 8 (8 %);

11. Яким чином має здійснюватися фінансування процедури фінансового оздоровлення кредитних спілок? (проценти вираховано від 110 (або 100 %) отриманих відповідей)

- 1) шляхом забезпечення з боку державного регулятора доступу до зовнішніх джерел для тимчасової фінансової підтримки реалізації відповідних санаційних програм з використанням в якості забезпечення під таке фінансування наявних у кредитної спілки активів чи під гарантії третіх осіб – 63 (44 %);

2) шляхом забезпечення з боку професійного об'єднання кредитних спілок доступу до зовнішніх джерел для тимчасової фінансової підтримки реалізації відповідних санаційних програм під солідарні гарантії учасників такого об'єднання – 40 (28 %);

3) шляхом формування обов'язкових централізованих стабілізаційних фондів в управлінні професійних об'єднань кредитних спілок та/або об'єднаних кредитних спілок – 25 (17 %);

4) шляхом утворення системи колективної солідарної відповідальності кредитних спілок-учасників відповідного об'єднання, яка передбачає акумулювання коштів за рахунок цільових внесків кредитних спілок в рамках реалізації конкретних програм фінансового оздоровлення – 16 (11 %).

12. Чи має бути запроваджено на ринку кредитних спілок саморегулювання?

1) так – 96 (87 %);

2) ні – 14 (12 %);

13. Чи має бути реформовано систему державного регулювання та нагляду за діяльністю кредитних спілок?

1) так – 107 (99 %);

2) ні – 2 (1 %);

3) на даний час недоцільно – 1 (1 %)

14. Таке реформування має здійснюватися шляхом:

1) реформування державного регулятора в особі НБУ (перегляд повноважень та наглядових інструментів, забезпечення належного рівня ефективності та прозорості діяльності, усунення бюрократичних процедур, що утворюють суто формальні перешкоди для діяльності ринку, концентрація на нагляді на основі оцінки ризиків тощо) – 93 (94 %);

2) регулятор НБУ – 13 (7 %);

3) утворення новоствореного мегарегулятора, виділеного із складу НБУ – 1 %;

4) утворення окремого наглядового органу, що знаходитиметься у підпорядкуванні Міністерства фінансів України, яке в свою чергу здійснюватиме регуляторні функції – 5 %.

15. До сучасних проблем розвитку вітчизняних кредитних спілок, що гальмують процеси зростання показників їхньої діяльності, належать:

1) відсутність системної діяльності кредитної спілки, нерозвинена мережа продажів (22 %);

2) невідповідність стратегії розвитку кредитної спілки цільовому сегменту (наприклад, розвиток малого бізнесу) (18 %);

3) диспропорція між пасивами й активами кредитної спілки як чинник низької платоспроможності (16 %);

4) відсутність стандартизованої методики оцінки ризиків клієнтів кредитної спілки (15 %);

5) наявність у структурі кредитної спілки значної кількості неактивних членів (14 %);

6) відсутність державних гарантій щодо повернення внесків вкладників (13 %);

7) наявність значних правопорушень у кредитній сфері (як адміністративних, так і кримінальних) (11 %)

16. Основними заходами запобігання неконтрольованому витоку з небанківських фінансово-кредитних установ коштів визнаються:

1) облік усіх видів коштів, фінансових документів і фінансових інструментів, що використовуються в небанківських фінансово-кредитних установах (19 %);

2) планування використання фінансових ресурсів (16 %);

3) колективне прийняття рішень про здійснення великих платежів та об'ємних операцій (14 %);

4) визначення повноважень посадових осіб щодо використання коштів (12 %);

5) дотримання принципу «чотирьох очей» під час оформлення фінансових документів (10 %);

6) правове регулювання порядку фінансування проектів, операцій, діяльності небанківської фінансово-кредитної установи (9 %);

7) визначення обсягів відповідальності посадових осіб за допущені порушення під час використання коштів (8 %);

8) розслідування всіх випадків, пов'язаних із незаконним або нецільовим використанням коштів, їх розтратою, виявлення причин та умов, за яких трапилися такі випадки, та вжиття заходів щодо їх усунення (5 %);

9) установлення спеціального порядку доступу до фінансових ресурсів (4 %);

10) забезпечення надійного зберігання готівки, цінностей, бланків фінансових документів та інструментів (2 %)

17. З метою забезпечення фінансової стабільності й підвищення рівня безпеки ринку фінансових послуг кредитними спілками необхідно провести такі заходи:

1) розширити можливості кредитної кооперації шляхом залучення до неї юридичних осіб (24 %);

2) удосконалити систему управління кредитною спілкою шляхом підвищення ролі членів в управлінні, які мають депозитні вклади (12 %);

3) перевести діяльність на безготівкові розрахунки з метою здійснення податкового контролю та зменшення проведення тіньових операцій (12 %);

4) створити фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок, що водночас вимагає впровадження механізмів підтримки ліквідності шляхом рефінансування, створення стабілізаційного фонду, на уповноважених якого покладатимуться функції попередження банкрутства та захист в умовах фінансових труднощів (11 %);

5) створити Державне підприємство «Єдиний розрахунковий центр» з метою санації кредитних спілок шляхом викупу їхніх зобов'язань перед вкладниками; удосконалити фінансові нормативи діяльності, розробити тести раннього попередження кризи (наприклад, у США діє система підтримки ліквідності кредитних спілок, надаються урядові гарантії з повернення вкладів та поширена

практика поглинання сильнішими фінансовими інститутами менш стабільних) (10 %);

6) посилити контроль за дотриманням критеріїв і нормативів платоспроможності, якості активів, ризиковості операцій та ліквідності, дотриманням порядку формування резерву забезпечення покриття втрат від неповернених позичок (9 %);

7) запровадити на державному й регіональному рівнях систему оздоровлення кредитних спілок (8 %);

8) сформувати установи сервісної інфраструктури, які мають надавати послуги кредитним спілкам у сфері навчання, мінімізації фінансових ризиків, управління ліквідністю (7 %);

9) запровадити загальні правила оподаткування (7 %)

18. Які основні напрями НБУ сприятимуть ефективному попередженню порушенням порядку надання фінансових послуг у діяльності кредитних спілок в Україні:

1) запровадження елементів пруденційного нагляду за діяльністю кредитних установ, перегляду фінансових нормативів діяльності кредитних установ (18 %);

2) спрощення дозвільних процедур, зокрема прискорення розгляду документів шляхом запровадження процедури одночасного прийняття рішень НБУ щодо внесення інформації про заявника до Державного реєстру фінансових установ та видачі йому ліцензії, а також єдиного пакета документів, який подається заявникам для прийняття цих рішень (17 %);

3) удосконалення умов і механізмів ліцензування діяльності кредитних установ з надання фінансових послуг, зокрема усунення неоднозначності в трактуванні вимог до документів, які кредитна установа подає до НБУ (15 %);

4) оптимізації порядку подання річної фінансової звітності та аудиторського висновку до НБУ (14 %);

5) удосконалення порядку формування звітних даних кредитними установами (14 %);

6) поліпшення порядку розкриття інформації про кредитну діяльність кредитної спілки (12 %);

7) удосконалення державного регулювання та нагляду за кредитними установами (10 %).

**Аналітична довідка
підсумків діяльності кредитних спілок в Україні у 2020 році**

Станом на 31.12.2020 у Державному реєстрі фінансових установ налічувалось 621 кредитна установа, у тому числі:

- 462 кредитних спілки;
- 130 інших кредитних установ;
- 29 юридичних осіб публічного права.

Станом на 31.12.2020 кількість кредитних установ у порівнянні з аналогічною датою 2019 року зменшилася на 107 одиниць, або на 14,7 %. Кількість кредитних спілок зменшилася на 126 одиниць (21,4 %). У той же час кількість інших кредитних установ збільшилася на 20 одиниць (18,2 %). Юридичні особи публічного права зменшилися на 1 одиницю (3,3 %).

Також у Державному реєстрі фінансових установ налічувалося 1 760 відокремлених підрозділів кредитних установ, у т.ч. 525 відокремлених підрозділів кредитних спілок та 1 235 відокремлених підрозділів інших кредитних установ.

За територіальною ознакою найбільша кількість кредитних установ зареєстрована в таких областях:

- м. Києві та Київській області - 145 (23,3 %);
- Луганській - 48 (7,7 %);
- Донецькій - 39 (6,3 %);
- Харківській - 35 (5,6 %);
- Дніпропетровській - 27 (4,3 %).

Станом на 31.12.2020 кількість кредитних спілок становила 462, відокремлених підрозділів – 525.

За кількістю членів кредитних спілок лідирують Львівська область (90,8 тис. осіб), м. Київ та Київська область (59,8 тис. осіб), Івано-Франківська (62,1 тис. осіб) та Закарпатська області (48,7 тис. осіб).

Лідерами за розмірами активів є кредитні спілки м. Києва та Київської області (407,6 млн. грн.), Харківської (205,0 млн. грн.), Херсонської (189,2 млн. грн.), Львівської (172,8 млн. грн.) та Івано-Франківської областей (167,5 млн.грн.).

За результатами 2020 року, як і в попередні періоди, більшість кредитних спілок 204 (59,8 %) об'єднує кількість членів - до 1,0 тис. осіб. При цьому достатньо велика кількість кредитних спілок 125 (36,7 %) об'єднує від 1,0 тис. до 10,0 тис. членів.

На кінець 2020 року **кількість членів кредитних спілок становила 642,9 тис. осіб**, що на 121,7 тис. осіб (15,9 %) менше, ніж на кінець 2019 року. Крім того, відбулися зміни і в структурі членів кредитних спілок. Так, зменшилася частка членів кредитних спілок, які мають діючі кредитні договори, з 162,2 тис. осіб до 148,6 тис. осіб. В той же час, збільшилася кількість членів кредитних спілок, які мають діючі депозитні договори, з 26,5 тис. осіб до 41,1 тис. осіб.

Загальний обсяг активів кредитних спілок станом на 31.12.2020 становить **2 032,5 млн. грн.** і зменшився на 31,8 млн. грн., або на 1,5 % порівняно з відповідною датою 2019 року (станом на 31.12.2019 - **2 064,3** млн. грн.).

Загальний обсяг капіталу становить **1 044,4 млн. грн.** та порівняно з 31.12.2019 збільшився на 3,5 млн. грн., або на 0,3 %.

Загальний капітал сформовано на:

- 44,7 % (466,9 млн. грн.) за рахунок резервного капіталу;
- 43,7 % (455,9 млн. грн.) за рахунок пайових внесків членів кредитних спілок;
- 4,3 % (45,0 млн. грн.) за рахунок додаткового капіталу;
- 7,3 % (76,6 млн. грн.) за рахунок нерозподіленого доходу.

Станом на 31.12.2020 кредити, надані членам кредитних спілок, становлять **1 799,5 млн. грн.** та порівняно з відповідним періодом 2019 року збільшилися на 0,4 % (6,8 млн. грн.). Середній розмір кредиту на одного члена кредитної спілки, який має кредит, становить 12,1 тис. грн. (на 31.12.2014 - 10,7 тис. грн., на 31.12.2015 - 11,2 тис. грн.).

На депозитних рахунках членів кредитних спілок обліковувалось вкладів на загальну суму **831,8 млн. грн.**, що менше на 2,7 % (23,4 млн. грн.), ніж за аналогічний період 2019 року. Середня сума внесків на депозитні рахунки становить 20,2 тис. грн. (станом на 31.12.2015 - 31,4 тис. грн., станом на 31.12.2019 - 32,3 тис. грн.).

Із загальної кількості кредитних спілок, які подали звітні дані за 2020 рік, 326 кредитних спілок (95,6 %) надали кредити членам спілки. У 182 кредитних спілках (55,8 %) середній показник по наданих кредитах на одного позичальника менший 10,0 тис. грн. Питома вага активів таких кредитних спілок у загальному обсязі активів становить 40,7 % (827,6 млн. грн.).

Майже у третій частині кредитних спілок (99) показник середнього розміру кредиту на 1 позичальника від 10,0 до 30,0 тис. грн. Частка активів таких кредитних спілок у загальному обсязі активів становить 21,8 % (442,4 млн. грн.).

У трьох кредитних спілках показник середнього розміру кредиту перевищує 500,0 тис. грн.

Станом на 31.12.2020 загальна сума заборгованості становить 368,7 млн. грн., що на 83,1 млн. грн. (18,4 %) менше, ніж за відповідний період 2019 року. У структурі заборгованості з неповернутих і прострочених кредитів

переважають неповернені кредити терміном понад 12 місяців, питома вага яких становить 65,7 % (242,1 млн. грн.).

Показник частки простроченої заборгованості у кредитному портфелі кредитних спілок станом на 31.12.2020 становить 20,5 %, що на 4,7 в.п. менше, ніж станом на 31.12.2019.

Найбільший попит мають споживчі кредити 58,6 % від суми кредитів (1 059,4 млн. грн.). У складі споживчих кредитів кредити на придбання автотранспорту становлять 3,3 % (35,0 млн. грн.); на придбання аудіотехніки, відео та побутової техніки 3,9 % (41,4 млн. грн.) та на інші потреби - 92,8 % (983,0 млн. грн.).

Друге місце посідають кредити, надані на придбання, будівництво та ремонт нерухомого майна - 20,6 % (371,8 млн. грн.). Найменшу частку в загальному обсязі

виданих кредитів 2,9 % (51,7 млн. грн.) має кредитування ведення фермерських господарств.

Найбільш ризиковими кредитами з огляду на обсяги прострочення платежів є комерційні кредити (станом на 31.12.2020 середній кредит становить 32,8 тис. грн.). Простроченість понад три місяці мають 30,6 % (38,5 млн. грн.).

У структурі депозитного портфеля кредитних спілок найбільшу частку мають довгострокові внески (вклади) (понад 12 місяців) - 67,2 % (559,4 млн. грн.), у тому числі внески понад 12 місяців з погашенням у поточному році становлять 263,7 млн. грн. (31,7 %). Істотну частку - 26,9 % (223,7 млн. грн.) - становлять середньострокові внески (вклади) на депозитні рахунки (від 3 до 12 місяців). Внески (вклади) на депозитні рахунки на строк до 3 місяців та внески до запитання становлять 4,0 % та 1,9 % відповідно.

Типовий статут кредитної спілки

(Назва, місто, рік)

Розділ І. Загальні положення

1. Найменування кредитної спілки та її юридична адреса

1.1. Кредитна спілка заснована і діє згідно з рішенням установчих зборів (протокол № 1 від _____) на підставі законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про кредитні спілки», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інших законів України та виданих відповідно до них нормативно-правових актів.

1.2. Найменування кредитної спілки:

українською мовою повне: «_____»;

українською мовою скорочене: «_____»;

англійською мовою повне: «_____» (іншими мовами);

англійською мовою скорочене: «_____» (іншими мовами).

1.3. Юридичною адресою (місцезнаходженням) кредитної спілки є: _____

2. Мета створення і завдання кредитної спілки

2.1. Кредитна спілка «найменування» (далі – кредитна спілка) – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

2.2. Завдання кредитної спілки полягає в задоволенні потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг шляхом здійснення діяльності, передбаченої підрозділом 5 цього Статуту.

3. Принципи діяльності кредитної спілки

3.1. Діяльність кредитної спілки ґрунтується на таких основних принципах:

- 1) добровільність вступу та свобода виходу з кредитної спілки;
- 2) рівноправність членів кредитної спілки;
- 3) самоврядування;
- 4) гласність.

4. Юридичний статус кредитної спілки

4.1. Кредитна спілка є юридичною особою, має самостійний баланс, банківські рахунки, які відкриває і використовує згідно із законодавством у самостійно обраних банківських установах, а також печатку, штамп та бланки із своїм найменуванням, власну символіку.

4.2. Кредитна спілка набуває статусу юридичної особи з моменту її державної реєстрації відповідно до закону.

4.3. Кредитна спілка може укладати від свого імені договори та інші угоди, які не суперечать нормативно-правовим актам та цьому Статуту, набувати майнові та немайнові права, мати обов'язки, що випливають із законодавства України та укладених кредитною спілкою угод, бути позивачем і відповідачем у судах, отримувати ліцензії відповідно до закону.

4.4. Кредитна спілка може бути учасником однієї об'єднаної кредитної спілки.

4.5. Кредитна спілка не може бути засновником, співзасновником або учасником суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності, крім місцевого кооперативного банку, як на території України, так і за її межами.

4.6. Кредитна спілка може бути членом асоціацій кредитних спілок.

4.7. Кредитна спілка діє на основі самофінансування, несе відповідальність за наслідки своєї діяльності та виконання зобов'язань перед своїми членами, партнерами, державним та місцевими бюджетами.

4.8. Кредитна спілка несе відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах вартості майна, яке належить їй на праві власності.

5. Діяльність кредитної спілки

5.1. Для досягнення мети, зазначеної у підрозділі 2 цього Статуту, кредитна спілка:

1) приймає вступні та обов'язкові пайові та інші внески від членів спілки;

2) надає кредити своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формі. Отримувати кредити від імені членів кредитної спілки можуть також селянські (фермерські) господарства та приватні підприємства, які знаходяться у їх власності. Розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати 20 відсотків від капіталу кредитної спілки;

3) залучає на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі. Зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом не можуть бути більше 10 відсотків від загальних зобов'язань кредитної спілки;

4) слугує поручителем виконання членом спілки зобов'язань перед третіми особами;

5) у разі участі в об'єднаній кредитній спілці сплачує вступні, пайові та інші внески до об'єднаної кредитної спілки;

6) розміщує тимчасово вільні кошти на депозитних рахунках в установах банків, які мають ліцензію на право роботи з вкладами громадян, об'єднаній кредитній спілці, а також придбаває державні цінні папери, перелік яких установлюється Національним банком України (далі – НБУ), та паї кооперативних банків;

7) залучає на договірних умовах кредити банків, кредити об'єднаної кредитної спілки, кошти інших установ та організацій виключно для надання кредитів своїм членам, якщо інше не встановлено рішенням НБУ. Загальна сума залучених коштів, у тому числі кредитів, не може перевищувати 50 % вартості загальних зобов'язань та капіталу кредитної спілки на момент залучення;

8) надає кредити іншим кредитним спілкам, якщо інше не встановлено рішенням НБУ;

9) виступає членом платіжних систем;

10) оплачує за дорученням своїх членів вартість товарів, робіт і послуг у межах наданого їм кредиту;

11) провадить благодійну діяльність за рахунок коштів спеціально створених для цього фондів.

Провадження кредитною спілкою іншої діяльності, крім передбаченої цим Статутом, не допускається.

5.2. Кредитна спілка набуває статусу фінансової установи після внесення НБУ запису про неї до відповідного реєстру фінансових установ.

5.3. У випадках, передбачених законодавством, кредитна спілка має право на здійснення діяльності з надання фінансових послуг лише після отримання в НБУ відповідних ліцензій.

6. Ознака членства у кредитній спілці

Необхідно вказати коло осіб, які можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області.

Розділ II. Управління кредитною спілкою

7. Органи управління кредитної спілки

7.1. Органами управління кредитної спілки є загальні збори членів кредитної спілки, спостережна рада, ревізійна комісія, кредитний комітет та правління. У випадку прийняття відповідного рішення НБУ, функції органів управління кредитної спілки виконує тимчасова адміністрація, що призначається і діє згідно з законодавством. Рішенням загальних зборів членів кредитної спілки можуть бути створені й інші органи управління.

7.2. Член органу управління або працівник кредитної спілки не може брати участь у підготовці та прийнятті рішення щодо прийняття кредитною спілкою будь-якого зобов'язання на їх користь.

7.3. Член органу управління або працівник кредитної спілки не може брати участь у підготовці та прийнятті рішення на користь установи або підприємства, у якому вони, їх близькі родичі або підприємство, яким вони володіють, мають діловий інтерес.

7.4. Член спостережної ради або ревізійної комісії кредитної спілки не може укладати договори щодо надання цій кредитній спілці професійних послуг (робіт), якщо загальні збори членів кредитної спілки не нададуть попередньої згоди на укладення такого договору.

8. Загальні збори членів кредитної спілки

8.1. Вищим органом управління кредитної спілки є загальні збори її членів.

8.2. Загальні збори членів кредитної спілки можуть приймати рішення з будь-яких питань діяльності кредитної спілки.

8.3. До виключної компетенції загальних зборів членів кредитної спілки належить:

- 1) затвердження Статуту кредитної спілки, внесення до нього змін і доповнень;
- 2) обрання та відкликання членів спостережної ради та ревізійної комісії;
- 3) затвердження річних результатів діяльності кредитної спілки, звітів спостережної ради, правління та кредитного комітету і висновків ревізійної комісії. Річний звіт про результати діяльності кредитної спілки затверджується загальними зборами лише за наявності висновку ревізійної комісії;
- 4) прийняття рішення про збільшення пайового капіталу кредитної спілки шляхом збільшення розміру обов'язкового пайового внеску або внесення додаткових пайових внесків;
- 5) прийняття рішення про порядок розподілу доходу та покриття збитків кредитної спілки;
- 6) затвердження положень про спостережну раду, ревізійну комісію, кредитний комітет і правління;
- 7) прийняття рішення про створення інших органів управління, крім спостережної ради, ревізійної комісії, кредитного комітету та правління;
- 8) прийняття рішення про припинення діяльності кредитної спілки.

(Зазначити інші питання, що належать до виключної компетенції загальних зборів)

8.4. Повідомлення про скликання чергових загальних зборів членів кредитної спілки має бути зроблене не пізніше ніж за 30 календарних днів до скликання зборів із зазначенням часу й місця їх проведення та порядку денного шляхом надсилання письмового запрошення рекомендованим листом кожному члену кредитної спілки за місцем його проживання або вручення такого письмового запрошення особисто члену кредитної спілки під підпис. Днем здійснення повідомлення вважається день надіслання запрошення поштою або день вручення запрошення особисто члену кредитної спілки. До запрошення додають письмовий річний звіт про діяльність органів управління кредитної спілки та її річний фінансовий звіт.

8.5. Повідомлення про скликання чергових загальних зборів повинно бути опубліковано не пізніше ніж за 30 календарних днів до скликання зборів у визначених НБУ засобах масової інформації, у яких публікуються дані про державну реєстрацію кредитної спілки.

8.6. Роботу зборів організовує обрана зборами Президія, яку очолює голова зборів. До складу Президії входить секретар, відповідальний за ведення протоколу зборів, яким оформлюється рішення загальних зборів членів кредитної спілки. Протокол підписується головою та секретарем зборів та оформляється не пізніше трьох робочих днів після їх проведення. Відповідальним за зберігання протоколів є голова правління кредитної спілки.

Протоколи є обов'язковими для зберігання відповідно до законодавства України. На вимогу членів кредитної спілки їм видаються для ознайомлення протоколи загальних зборів, а також засвідчені головою правління кредитної спілки витяги з протоколів.

8.7. На загальних зборах може обиратись лічильна комісія, відповідальна за підрахунок голосів. Організує її роботу та оголошує результати підрахунків голосів голова лічильної комісії, який обирається членами комісії простою більшістю голосів. Рішення лічильної комісії оформлюється протоколом, який додається до протоколу зборів. Якщо така комісія не створена за рішенням зборів, її функції може виконувати президія зборів.

8.8. Загальні збори вважаються правомочними, якщо на них представлено не менш як 50 % членів кредитної спілки особисто або за дорученням іншим членам кредитної спілки.

8.9. Рішення загальних зборів членів кредитної спілки про припинення діяльності кредитної спілки вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш як 75 відсотків членів кредитної спілки, присутніх на загальних зборах. З інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів членів кредитної спілки, присутніх на загальних зборах, крім рішення про внесення змін та доповнень до Статуту.

8.10. Голосування на загальних зборах відбувається за принципом – один член кредитної спілки, присутній на зборах, має один голос. За рішенням загальних зборів, голосування може бути таємним або відкритим.

8.11. Загальні збори членів кредитної спілки скликаються спостережною радою _____, але не пізніше, ніж до 1 червня року, наступного за звітним (не рідше ніж один раз на рік).

8.12. Позачергові загальні збори членів кредитної спілки скликаються спостережною радою кредитної спілки з власної ініціативи у будь-якому випадку, якщо цього потребують інтереси кредитної спілки, а також на вимогу ревізійної комісії або не менш як 20 відсотків членів кредитної спілки, а також за рішенням НБУ в установленому порядку. Якщо протягом 20 днів із дня отримання такої письмової вимоги спостережна рада кредитної спілки не виконає зазначену вимогу та не зробить повідомлення членам про скликання позачергових загальних зборів, ревізійна комісія або члени кредитної спілки вправі самі скликати позачергові загальні збори.

8.13. Повідомлення про позачергові загальні збори має бути зроблено в строк, встановлений у п. 8.4 цього Статуту. У разі скликання позачергових загальних зборів разом із повідомленням членам надсилаються матеріали, які стосуються причин скликання таких зборів.

9. Спостережна рада кредитної спілки

9.1. Спостережна рада представляє інтереси членів кредитної спілки в період між загальними зборами. Спостережна рада кредитної спілки підзвітна загальним зборам членів кредитної спілки і в межах компетенції, визначеної Законом України «Про кредитні спілки» та цим Статутом, контролює й регулює діяльність правління та кредитного комітету.

9.2. До компетенції спостережної ради кредитної спілки належить:

- 1) затвердження положень про порядок надання послуг членам кредитної спілки;
- 2) встановлення видів та умов надання кредитною спілкою фінансових послуг своїм членам;

3) затвердження рішень кредитного комітету про надання кредиту у випадках, передбачених відповідним положенням кредитної спілки;

4) визначення порядку прийняття рішень про придбання та продаж майна кредитної спілки, використання тимчасово вільних коштів;

5) затвердження кошторису та штатного розпису кредитної спілки;

6) затвердження положення про структурні підрозділи кредитної спілки;

7) призначення голови та членів правління, членів кредитного комітету;

8) визначення кваліфікаційних вимог до членів кредитного комітету, працівників кредитної спілки та залучених на договірних умовах експертів згідно з нормативно-правовими актами НБУ та цим Статутом;

9) прийняття рішення про вступ кредитної спілки до асоціації кредитних спілок та/або об'єднаної кредитної спілки і вихід із таких асоціацій та/або об'єднаної кредитної спілки, якщо інше не визначено рішенням загальних зборів членів кредитної спілки;

10) вирішення питань про прийняття нових членів до кредитної спілки та припинення членства в ній.

Спостережна рада вирішує й інші питання діяльності кредитної спілки, за винятком тих, що належать до виключної компетенції загальних зборів членів кредитної спілки.

Повноваження, передбачені підпунктами 1–9 цієї статті становлять виключну компетенцію спостережної ради та не можуть бути делеговані Правлінню спілки.

9.3. Спостережна рада кредитної спілки обирається загальними зборами членів кредитної спілки в кількісному складі, що визначається рішенням загальних зборів, але не менш як п'ять осіб. Строк повноважень членів спостережної ради визначається загальними зборами членів кредитної спілки, але не більш ніж три роки. У разі неправомочності загальних зборів або неспроможності обрати новий склад спостережної ради, старий склад виконує свої обов'язки до позачергових зборів, які повинні бути проведені не пізніше ніж через два місяці від дати призначення зборів, що не відбулися або були неспроможні обрати новий склад спостережної ради.

Члени спостережної ради працюють на громадських засадах. Ними не можуть бути особи, які перебувають у трудових відносинах із кредитною спілкою.

9.4. Організаційною формою роботи спостережної ради є засідання, що скликаються не рідше одного разу на квартал. Позачергові засідання можуть скликатися за наполяганням половини членів спостережної ради, а також за зверненням правління кредитної спілки.

9.5. Спостережна рада правомочна приймати рішення, якщо на її засіданні присутні більш як половина її членів. Рішення спостережної ради вважається прийнятим, якщо за нього проголосували не менш як половина членів спостережної ради, які беруть участь у засіданні.

9.6. Рішення спостережної ради кредитної спілки оформляється протоколом, який підписується головою спостережної ради не пізніше трьох робочих днів після їх проведення. Протоколи є обов'язковими для зберігання відповідно до законодавства України. Відповідальним за зберігання протоколів є голова правління кредитної спілки.

На вимогу членів кредитної спілки їм видають для ознайомлення протоколи, а також засвідчені головою правління кредитної спілки витяги з протоколів.

9.7. Спостережну раду кредитної спілки очолює голова, який обирається в порядку, визначеному в Положенні про спостережну раду.

Голова спостережної ради організує роботу спостережної ради кредитної спілки, головує на її засіданнях та звітує про роботу спостережної ради на загальних зборах членів кредитної спілки.

Голова спостережної ради кредитної спілки несе персональну відповідальність за виконання покладених на спостережну раду завдань.

10. Правління кредитної спілки

10.1. Правління кредитної спілки є виконавчим органом, який здійснює керівництво її поточною діяльністю. Правління складається з осіб, які перебувають у трудових відносинах зі спілкою.

10.2. Правління вирішує всі питання діяльності кредитної спілки, крім тих, що належать до компетенції загальних зборів, спостережної ради та кредитного комітету. Спостережна рада може прийняти рішення про делегування частини належних їй повноважень до компетенції правління, крім тих, що віднесені цим Статутом до її виключної компетенції.

10.3. Правління підзвітне загальним зборам і спостережній раді кредитної спілки та організує виконання їх рішень. Правління діє від імені кредитної спілки в межах, передбачених Законом України «Про кредитні спілки» і цим Статутом.

10.4. Роботою правління керує голова правління, якого призначає спостережна рада.

Голова правління кредитної спілки:

- 1) без доручення представляє інтереси кредитної спілки та діє від її імені;
- 2) представляє кредитну спілку в її відносинах із державою, іншими юридичними та фізичними особами;
- 3) укладає договори та інші угоди від імені кредитної спілки, підписує доручення на провадження дій від імені кредитної спілки;
- 4) розпоряджається майном кредитної спілки в порядку, визначеному спостережною радою;
- 5) готує подання спостережній раді на призначення та звільнення членів правління кредитної спілки, а також працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу, призначає на посади та звільняє з посад працівників кредитної спілки, застосовує до них заходи заохочення та стягнення відповідно до законодавства, вживає заходів щодо підготовки та підвищення кваліфікації працівників кредитної спілки;
- 6) вирішує інші питання діяльності кредитної спілки відповідно до цього Статуту та законодавства України.

Голова правління кредитної спілки є членом кредитного комітету за посадою.

Голова правління кредитної спілки несе персональну відповідальність за виконання покладених на правління завдань.

11. Кредитний комітет кредитної спілки

11.1. Кредитний комітет кредитної спілки є спеціальним органом, відповідальним за організацію кредитної діяльності спілки.

Кредитний комітет призначається спостережною радою та підзвітний загальним зборам членів кредитної спілки та спостережній раді і несе перед ними відповідальність за ефективність кредитної діяльності спілки.

11.2. Кредитний комітет призначається спостережною радою в складі _____ за умови обов'язкової участі в ньому голови правління (не менше трьох осіб).

Порядок призначення кредитного комітету, строк повноважень та порядок його діяльності визначається положенням про кредитний комітет, яке затверджується загальними зборами.

11.3. Членами кредитного комітету можуть бути члени спостережної ради, члени правління та інші особи. Членам кредитного комітету, що не є членами спостережної ради або правління кредитної спілки, за роботу в кредитному комітеті може передбачатися винагорода, розмір якої визначається спостережною радою залежно від обсягу роботи та кваліфікації члена комітету.

Під час прийняття рішення про надання кредиту члену кредитної спілки, якого призначено членом кредитного комітету, такий член кредитного комітету не може брати участь у прийнятті цього рішення.

11.4. До компетенції кредитного комітету належать:

- 1) розгляд заяв членів кредитної спілки про надання кредитів і прийняття рішень із цих питань;
- 2) здійснення контролю за якістю кредитного портфеля;
- 3) вирішення інших питань, пов'язаних з кредитною діяльністю, визначається положенням про кредитний комітет.

12. Ревізійна комісія кредитної спілки

12.1. Контроль за фінансово-господарською діяльністю кредитної спілки здійснює ревізійна комісія. Ревізійна комісія підзвітна й відповідальна перед загальними зборами членів кредитної спілки.

12.2. Ревізійна комісія обирається загальними зборами членів кредитної спілки в кількісному складі, що визначається рішенням загальних зборів, але не менше трьох осіб, які працюють на громадських засадах. Строк повноважень членів ревізійної комісії визначається загальними зборами членів кредитної спілки, але не більш ніж три роки. Порядок обрання ревізійної комісії визначається Положенням про ревізійну комісію.

До складу ревізійної комісії не можуть входити члени спостережної ради, правління, кредитного комітету та особи, які перебувають із кредитною спілкою в трудових відносинах.

12.3. Члени ревізійної комісії обирають на першому засіданні голову та секретаря комісії. Голова комісії головує на всіх її засіданнях, організує її роботу та звітує від імені комісії перед загальними зборами. Секретар веде та зберігає всі протоколи та інші документи про діяльність комісії.

12.4. Перевірки результатів фінансово-господарської діяльності кредитної спілки проводяться ревізійною комісією не рідше одного разу на рік. Позапланові перевірки проводяться за рішенням спостережної ради або на вимогу не менш як 20 % членів кредитної спілки.

Ревізійна комісія доповідає про результати проведених перевірок загальним зборам членів кредитної спілки та спостережній раді кредитної спілки.

12.5. На вимогу ревізійної комісії їй надаються будь-які матеріали, бухгалтерські та інші документи, а також пояснення посадових осіб кредитної спілки. Ревізійна комісія вправі за погодженням зі спостережною радою залучати на договірних засадах до проведення перевірок зовнішніх експертів з числа осіб, які не перебувають у трудових відносинах із кредитною спілкою.

12.6. Ревізійна комісія складає висновок за річними звітами про результати діяльності кредитної спілки.

12.7. Ревізійна комісія може тимчасово припинити повноваження будь-якої посадової особи кредитної спілки в разі виявлення допущених нею порушень, що загрожують фінансовій стабільності кредитної спілки. За наявності загрози існуванню кредитної спілки ревізійна комісія скликає позачергові загальні збори.

Розділ III. Членство в кредитній спілці

13. Умови членства в кредитній спілці

13.1. Членами кредитної спілки можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають на території України, об'єднані ознакою членства в кредитній спілці _____ (вказати ознаку, передбачену підрозділом 6 Статуту), мають повну цивільну дієздатність.

Не можуть бути прийняті до кредитної спілки особи, які за рішенням суду визнані недієздатними або обмежено дієздатними, особи, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, а також особи, що мають непогашену судимість за корисливі злочини.

13.2. Зміна ознак, зазначених у статті 6 цього Статуту, не тягне за собою припинення членства в кредитній спілці.

14. Порядок набуття членства у кредитній спілці

14.1. Прийняття до кредитної спілки провадиться на підставі письмової заяви особи за рішенням спостережної ради кредитної спілки, якщо таке право не делеговане спостережною радою правлінню кредитної спілки.

14.2. Особа стає членом кредитної спілки за умови:

- 1) відповідності ознаці членства;
- 2) подання заяви про вступ до кредитної спілки;
- 3) рішення спостережної ради або правління (у разі делегування йому цього повноваження) про прийом особи до спілки;
- 4) сплати вступного та обов'язкового пайового внесків, що підтверджується відповідними документами.

14.3. Сплата вступного й обов'язкового пайового внесків здійснюється лише після прийняття спостережною радою або правлінням (у разі делегування йому цього повноваження) позитивного рішення про прийом до кредитної спілки. Першочергово сплачується вступний внесок. У разі, коли вступний та обов'язковий пайовий внески сплачено в різні дні, першим днем членства вважається день сплати обов'язкового пайового внеску в повному обсязі.

14.4. Вступні та обов'язкові пайові внески можуть сплачуватись як готівкою, так і в безготівковому вигляді. Розмір і порядок сплати вступних та обов'язкових пайових внесків встановлюється за рішенням загальних зборів.

14.5. Заява особи про вступ до спілки складається письмово за формою, встановленою спостережною радою, та має бути розглянутою спостережною радою на найближчому після подання заяви засіданні.

15. Права членів кредитної спілки

15.1. Члени кредитної спілки мають право:

- 1) брати участь в управлінні справами кредитної спілки, обирати та бути обраними до її органів управління;
- 2) вносити пропозиції на розгляд органів управління кредитної спілки;
- 3) одержувати від кредитної спілки кредити та користуватися іншими послугами, які надаються членам кредитної спілки відповідно до цього Статуту;
- 4) одержувати інформацію про діяльність кредитної спілки, ознайомлюватися з річними балансами, фінансовими звітами, протоколами засідань органів управління кредитної спілки та іншими документами щодо діяльності кредитної спілки;
- 5) одержувати дохід на свій пайовий внесок, якщо інше не передбачено рішенням загальних зборів кредитної спілки;
- 6) вийти з членів кредитної спілки в порядку, передбаченому Законом України «Про кредитні спілки» та цим Статутом.

(Інші права, що не суперечать чинному законодавству)

16. Обов'язки членів кредитної спілки

16.1. Члени кредитної спілки зобов'язані:

- 1) додержуватися цього Статуту та інших актів кредитної спілки, виконувати рішення її органів управління;
- 2) брати участь у формуванні майна кредитної спілки, зокрема сплачувати в грошовій формі вступні, обов'язкові пайові та інші внески в розмірах, строки та в порядку, що визначені рішенням загальних зборів кредитної спілки;
- 3) не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність кредитної спілки.

(Інші права, що не суперечать чинному законодавству)

17. Припинення членства в кредитній спілці

17.1. Припинення членства в кредитній спілці може відбуватись у випадках:

- 1) смерті особи – члена спілки;
- 2) виключення члена кредитної спілки в разі порушення ним цього Статуту;
- 3) добровільного виходу з членів спілки.

17.2. Рішення про припинення членства в разі смерті члена кредитної спілки приймається спостережною радою або правлінням (у разі делегування йому цього повноваження) на підставі свідоцтва про смерть або рішення суду про визнання громадянина померлим, що вступило в законну силу. Членство припиняється з дня прийняття рішення про припинення членства.

17.3. Рішення про виключення члена в разі порушення ним Статуту приймається загальними зборами спілки за поданням спостережної ради. Перед голосуванням члену спілки обов'язково надається можливість висловитись.

17.4. Кожен член кредитної спілки має право в будь-який час вийти з кредитної спілки за власним бажанням. Для цього він повинен подати письмову заяву до правління про добровільний вихід з кредитної спілки. Правління передає цю заяву до спостережної ради разом із повною інформацією про внески та вклади члена, належний йому дохід та отримані ним кредити, а також іншою необхідною інформацією. Спостережна рада або правління (у разі делегування йому цього повноваження) на найближчому засіданні повинна розглянути заяву члена спілки та прийняти рішення про припинення його членства.

17.5. У разі добровільного виходу особи з членів кредитної спілки або виключення її внаслідок порушення цього Статуту нею мають бути повністю сплачені отримані від кредитної спілки кредити.

Членові спілки, який вибуває, кредитна спілка виплачує всі його пайові внески та вклади разом із належним доходом після відрахування його заборгованостей перед спілкою.

17.6. Днем припинення членства в кредитній спілці вважається день прийняття загальними зборами членів кредитної спілки або спостережною радою кредитної спілки відповідного рішення.

17.7. У разі припинення членства фізичної особи у кредитній спілці вступний внесок їй не повертається. Отримання обов'язкового пайового внеску фізичною особою можливе лише у разі припинення її членства в кредитній спілці.

17.8. Повернення обов'язкового пайового та інших внесків, крім вступного внеску, провадиться в порядку, передбаченому цим Статутом та відповідними положеннями кредитної спілки, але не пізніше ніж через один місяць після прийняття загальними зборами або спостережною радою кредитної спілки відповідного рішення. Повернення вкладів провадиться за взаємною згодою сторін або не пізніше строку, передбаченого відповідним договором. Дохід на пайові внески члена виплачується йому згідно з відповідними положеннями кредитної спілки.

Розділ IV. Економічні засади діяльності кредитної спілки

18. Джерела надходження майна кредитної спілки

18.1. Майно кредитної спілки формується за рахунок:

- 1) вступних, обов'язкових пайових та інших внесків членів кредитної спілки (крім внесків (вкладів) на депозитні рахунки);
- 2) плати за надання своїм членам кредитів та інших послуг, а також доходів від провадження інших видів статутної діяльності;
- 3) доходів від придбаних кредитною спілкою державних цінних паперів;
- 4) грошових та інших майнових пожертвувань, благодійних внесків, грантів, безоплатної технічної допомоги як юридичних, так і фізичних осіб, у тому числі іноземних;
- 5) інших надходжень, не заборонених законодавством.

18.2. Майно кредитної спілки є її власністю. Кредитна спілка володіє, користується та розпоряджається належним їй майном відповідно до закону та цього Статуту.

19. Порядок формування та використання капіталу, резервів та інших фондів, утворюваних кредитною спілкою

19.1. Капітал кредитної спілки складається з пайового, резервного та додаткового капіталів, а також залишку нерозподіленого доходу спілки і не може бути меншим 10 відсотків від суми її загальних зобов'язань.

19.2. Пайовий капітал кредитної спілки формується за рахунок обов'язкових та додаткових пайових членських внесків членів кредитної спілки.

19.3. Резервний капітал, призначений для відшкодування можливих збитків кредитної спілки, які не можуть бути покритими за рахунок надходжень поточного року, забезпечення платоспроможності кредитної спілки та захисту заощаджень її членів.

19.4. Резервний капітал кредитної спілки формується за рахунок вступних внесків членів кредитної спілки та частини доходів кредитної спілки до моменту досягнення ним не менш як 15 відсотків від суми активів, зважених на ризик кредитної спілки.

(Зазначити інші джерела формування резервного капіталу)

У разі ліквідації спілки залишок коштів резервного капіталу зараховується до Державного бюджету України.

19.5. Додатковий капітал кредитної спілки формується за рахунок цільових внесків членів спілки, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, безоплатно отриманого майна і необоротних засобів.

У разі ліквідації спілки залишок додаткового капіталу зараховується до Державного бюджету України.

19.6. Рішення про використання капіталу на покриття збитків кредитної спілки приймається спостережною радою кредитної спілки в порядку, визначеному законодавством та рішенням загальних зборів членів кредитної спілки.

19.7. З метою покриття передбачуваних збитків від неповернення кредитів кредитною спілкою за рахунок частини доходів кредитної спілки формується резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок. Порядок формування й використання резерву забезпечення покриття втрат визначається нормативно-правовими актами НБУ.

19.8. Кредитна спілка створює інші резерви та фонди відповідно до нормативно-правових актів НБУ, цього Статуту та рішень загальних зборів кредитної спілки.

20. Основні права кредитної спілки у сфері економічної діяльності

Кредитна спілка має право самостійно встановлювати:

1) розмір плати (процентів), яка розподіляється на пайові членські внески та нараховується на внески (вклади), що знаходяться на депозитних рахунках членів кредитної спілки;

2) розмір плати (процентів) за користування кредитами, наданими кредитною спілкою;

3) ціни (тарифи) на послуги, що надаються кредитною спілкою;

4) види кредитів, що надаються кредитною спілкою, умови надання та строки повернення кредитів;

5) способи забезпечення кредитних зобов'язань, вимоги щодо забезпечення погашення кредитів.

21. Порядок та умови надання кредитів членам кредитної спілки

21.1. Кредитна спілка надає кредити лише своїм членам на умовах та на строк, визначені відповідним положенням кредитної спілки, яке затверджене спостережною радою, на підставі заяви члена спілки за рішенням кредитного комітету.

21.2. Заява про надання кредиту складається членом спілки за встановленою формою і повинна містити дані про мету отримання кредиту, його забезпечення, строк та джерела його повернення.

21.3. Під час прийняття кредитним комітетом рішення про надання кредиту між кредитною спілкою та позичальником укладається кредитний договір, у якому визначаються строк та умови повернення кредиту.

21.4. Усі члени органів управління кредитної спілки та її працівники, якщо вони є членами кредитної спілки, отримують кредити на умовах, що діють для всіх інших членів кредитної спілки.

22. Порядок розподілу доходів кредитної спілки

22.1. Нерозподілений дохід, що залишається у розпорядженні кредитної спілки за підсумками фінансового року, розподіляється за рішенням загальних зборів, у тому числі між членами кредитної спілки, пропорційно розміру їх пайових внесків у вигляді відсотків (процентів). Причому, передусім, відбувається необхідне поповнення капіталу та резервів.

22.2. Сума доходу, яка розподіляється на додаткові пайові членські внески, визначається з дотриманням умови, що доходність додаткових пайових членських внесків не може перевищувати більш ніж у два рази середньозважену процентну ставку доходності внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитних рахунках за їх наявності. Решта доходу, що залишилася після формування капіталу й резервів та розподілу на додаткові пайові членські внески, розподіляється на обов'язкові пайові членські внески.

22.3. Розподіл доходів кредитної спілки протягом року відбувається в порядку, визначеному рішенням загальних зборів членів кредитної спілки.

23. Порядок покриття збитків кредитної спілки

Збитки кредитної спілки покриваються у порядку, що визначається загальними зборами кредитної спілки відповідно до Закону України «Про кредитні спілки» та нормативно-правових актів НБУ.

24. Конфіденційність

24.1. Кредитна спілка та її посадові особи зобов'язані зберігати таємницю щодо рахунків, внесків та інших фінансових операцій, здійснених членами кредитної спілки.

24.2. Довідки видаються особисто членам кредитної спілки (їх представникам) лише щодо їх рахунків, внесків та інших фінансових операцій за відповідною

заявою, а також судам, органам прокуратури, служби безпеки, органам внутрішніх справ, іншим правоохоронним органам та органам державної податкової служби у випадках та в порядку, передбачених законом.

24.3. У разі смерті члена кредитної спілки довідки про його внески та рахунки видаються спадкоємцям, державним нотаріальним конторам та консульським установам іноземних держав, у провадженні яких знаходяться справи про спадщину.

25. Облік і звітність кредитної спілки

25.1. Кредитна спілка зобов'язана вести оперативний і бухгалтерський облік результатів своєї діяльності, статистичну та іншу звітність відповідно до законодавства України та подавати її в установленому порядку та обсязі відповідним державним органам.

25.2. Кредитна спілка подає НБУ фінансову звітність та інші звітні дані в обсягах, формах та в строки, встановлені НБУ, а також надає на запити НБУ необхідні пояснення щодо звітних даних.

25.3. Голова правління несе персональну відповідальність за достовірність та повноту фінансової звітності та інших звітних даних.

25.4. Достовірність і повнота річної звітності кредитної спілки повинна бути підтверджена незалежним аудитором (аудиторською фірмою), визначеним загальними зборами кредитної спілки, який відповідає наступним вимогам:

- 1) має відповідний сертифікат;
- 2) не є членом кредитної спілки, діяльність якої перевіряється, та не має конфлікту інтересів;
- 3) внесений до відповідного реєстру, що ведеться НБУ.

Аудиторський висновок подається до НБУ та представляється загальним зборам кредитної спілки.

25.5. Результати фінансової діяльності кредитної спілки визначаються на підставі річної звітності, включаючи баланс та звіт про доходи й витрати. Звітність про фінансово-господарську діяльність за рік підлягає затвердженню загальними зборами членів кредитної спілки.

26. Кошти членів кредитної спілки

26.1. Внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, а також нарахована на такі кошти та пайові внески плата (проценти) належать членам кредитної спілки на праві приватної власності.

26.2. Кошти, що належать членам кредитної спілки, обліковуються окремо.

26.3. Кошти, що належать членам кредитної спілки, використовуються для надання кредитів членам кредитної спілки, а у разі наявності тимчасово вільних коштів членів кредитної спілки – можуть розміщуватися спілкою на депозитних рахунках в установах банків, які мають ліцензію на право роботи з вкладками громадян, і в об'єднаній кредитній спілці, а також у державні цінні папери, перелік яких встановлюється НБУ.

Розділ V. Припинення діяльності кредитної спілки

27. Способи припинення діяльності кредитної спілки

27.1. Кредитна спілка припиняє діяльність шляхом її реорганізації (злиття, приєднання, поділу) або ліквідації.

27.2. Кредитна спілка вважається такою, що припинила свою діяльність, після внесення запису до Державного реєстру.

27.3. Реорганізація кредитної спілки провадиться за рішенням її загальних зборів.

28. Ліквідація кредитної спілки

28.1. Ліквідація кредитної спілки провадиться:

1) за рішенням загальних зборів кредитної спілки;

2) на підставі рішення НБУ про скасування державної реєстрації кредитної спілки у зв'язку з виявленими фактами фальсифікації чи викривлення інформації, яка була подана кредитною спілкою на момент її державної реєстрації і мала істотне значення для прийняття відповідного рішення НБУ. Таке рішення НБУ може бути оскаржено кредитною спілкою в суді;

3) за рішенням суду, у тому числі в разі заняття діяльністю без відповідної ліцензії чи діяльністю, забороненою законом, у разі неплатоспроможності кредитної спілки, в інших випадках, передбачених законом, за поданням НБУ, позовом членів або кредиторів кредитної спілки.

28.2. У разі прийняття рішення про ліквідацію кредитної спілки за рішенням загальних зборів її членів, вона повинна письмово повідомити про це НБУ у строки та в порядку, визначеними НБУ. Рішення про ліквідацію кредитної спілки приймається 3/4 голосів учасників зборів. Крім того, у повідомленні мають міститися пропозиції стосовно ліквідаційної комісії або особи щодо припинення діяльності кредитної спілки (ліквідаційна комісія, ліквідатор), порядку та строків припинення. Виконання функцій ліквідаційної комісії може бути покладено на спостережну раду кредитної спілки.

28.3. З моменту призначення ліквідаційної комісії (ліквідатора) до неї переходять повноваження щодо управління справами кредитної спілки. Ліквідаційна комісія (ліквідатор) від імені кредитної спілки, яка припиняє діяльність, виступає у суді.

28.4. Ліквідаційна комісія (ліквідатор) поміщає у відповідних засобах масової інформації, визначених НБУ, у яких публікуються дані про державну реєстрацію кредитної спілки, що припиняє діяльність, повідомлення про припинення діяльності такої спілки та про порядок і строк заявлення вимог її кредиторами.

29. Задоволення вимог кредиторів спілки в разі припинення її діяльності

29.1. Строк заявлення вимог кредиторами спілки в разі її ліквідації не може бути меншим двох місяців з моменту публікації повідомлення про припинення діяльності кредитної спілки.

29.2. Ліквідаційна комісія (ліквідатор) вживає всіх можливих заходів щодо виявлення кредиторів, а також письмово сповіщає їх про припинення діяльності спілки.

29.3. Кредитори кредитної спілки, що припиняє діяльність, можуть вимагати від неї припинення або дострокового виконання зобов'язань і відшкодування збитків.

29.4. У разі ліквідації платоспроможної кредитної спілки вимоги її кредиторів задовольняються в такій черговості:

1) у першу чергу задовольняються вимоги працівників кредитної спілки та членів ліквідаційної комісії, пов'язані з трудовими відносинами;

2) у другу чергу задовольняються вимоги за вкладками членів кредитної спілки на депозитних рахунках та вимоги кредиторів, забезпечені заставою чи іншим способом;

3) у третю чергу задовольняються вимоги щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);

4) у четверту чергу задовольняються всі інші вимоги.

29.5. У разі відмови ліквідаційної комісії в задоволенні вимог кредитора або ухилення від їх розгляду кредитор має право до затвердження ліквідаційного балансу звернутися в суд із позовом до ліквідаційної комісії (ліквідатора). За рішенням суду такі вимоги кредитора включаються до ліквідаційного балансу та задовольняються в порядку черговості.

29.6. Вимоги кредитора, заявлені після спливу строку, встановленого ліквідаційною комісією для їх пред'явлення, задовольняються з майна кредитної спілки, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених своєчасно. Вимоги кредиторів, які не визнані ліквідаційною комісією, якщо кредитор не звертався до суду з позовом, вимоги, у задоволенні яких рішенням суду кредиторів відмовлено, вимоги, не задоволені за браком майна, вважаються погашеними.

29.7. Якщо вартість майна кредитної спілки є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, вона ліквідується в порядку, передбаченому Законом про банкрутство. Припинення діяльності кредитної спілки в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства визначається законом.

29.8. У разі ліквідації спілки залишок коштів резервного та додаткового капіталу після розрахунків із членами спілки й іншими кредиторами зараховується до Державного бюджету України.

29.9. Після завершення процедури ліквідації кредитної спілки ліквідаційною комісією (ліквідатором) складається ліквідаційний баланс, який передається НБУ для затвердження та є підставою для виключення такої кредитної спілки з Державного реєстру.

30. Реорганізація кредитної спілки

30.1. Кредитна спілка за рішенням загальних зборів може реорганізуватися відповідно до законодавства.

У разі реорганізації кредитної спілки все її майно та всі її права і обов'язки переходять до правонаступника.

30.2. Під час реорганізації кредитної спілки після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія складає передавальний акт (злиття, приєднання) або розподільчий баланс (поділ), які мають містити положення про правонаступництво щодо всіх зобов'язань кредитної спілки, що припиняє діяльність, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспоруються сторонами.

30.3. Передавальний акт та розподільчий баланс затверджуються органом, що прийняв рішення про припинення діяльності кредитної спілки.

Нотаріально посвідчені копії передавального акта або розподільчого балансу передаються до НБУ.

30.4. Порушення цього порядку є підставою для відмови у внесенні до Державного реєстру запису про припинення діяльності кредитної спілки та державній реєстрації створюваних правонаступників.

31. Філії (відділення) кредитної спілки

31.1. У разі потреби спостережна рада кредитної спілки може прийняти рішення про відкриття її філії (відділення) для надання послуг групам членів спілки, що мешкають або працюють у географічній віддаленості від її офісу.

31.2. Філія кредитної спілки не є юридичною особою та діє під керівництвом органів управління кредитної спілки, користується правами та виконує функції, передбачені для неї відповідним Положенням про філію (відділення), що затверджується спостережною радою.

Розділ VI. Прикінцеві положення

32. Внесення змін та доповнень до Статуту

32.1. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Статуту подаються на розгляд загальних зборів спостережною радою, ревізійною комісією, або за поданням не менше 20 % загальної кількості членів. Рішення про внесення змін та доповнень до Статуту приймається лише загальними зборами. Рішення загальних зборів членів кредитної спілки про внесення змін та доповнень до Статуту вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менше 2/3 членів кредитної спілки, присутніх на загальних зборах.

32.2. Зміни та доповнення до Статуту є невіддільною частиною цього Статуту.

32.3. Цей Статут набирає чинності з дати державної реєстрації кредитної спілки. Статут втрачає чинність з моменту скасування державної реєстрації кредитної спілки.

ПОЛОЖЕННЯ

про фінансові послуги кредитної спілки «ШАНС»

Розділ І. Загальні положення

1. Відповідно до законів України «Про кредитні спілки», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про ліцензування видів господарської діяльності» та постанови Правління Національного Банку України від 30 березня 2021 р. № 27 «Про затвердження Положення про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов)», свого Статуту (за наявності відповідних ліцензій), кредитна спілка «ШАНС» (надалі – кредитна спілка) надає такі види фінансових послуг:

1) залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;

2) надання коштів у позику, у тому числі й на умовах фінансового кредиту.

2. Під час надання фінансових послуг кредитна спілка здійснює передбачені законодавством процедури щодо фінансового моніторингу з виявлення фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу, та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

3. Кредитна спілка надає фінансові послуги, зазначені у п. 1 розділу І цього Положення, відповідно до вимог чинного законодавства України.

4. Кредитна спілка здійснює надання фінансових послуг відповідно до вимог чинного законодавства.

5. Кредитна спілка веде облік укладених договорів з надання фінансових послуг, які зобов'язана зберігати не менше ніж п'ять років після виконання всіх зобов'язань.

6. Кредитна спілка протягом часу, встановленого внутрішніми правилами (документами), забезпечує прийом членів кредитної спілки для проведення відповідних розрахунків, надання необхідної інформації та консультацій.

7. Це Положення є внутрішніми правилами надання фінансових послуг кредитної спілки.

8. Це Положення набирає чинності на наступний день після затвердження спостережною радою кредитної спілки.

Розділ II. Умови надання окремих видів фінансових послуг

Глава 1. Залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки

1.1.Порядок залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки.

1.1.1. Внесок (вклад) на депозитний рахунок – грошові кошти, внесені до кредитної спілки її членами на договірних умовах на визначений строк або на вимогу та під процент на умовах видачі на першу вимогу або повернення зі впливом встановленого договором строку.

1.1.2. Внесок (вклад) на депозитний рахунок, а також нарахована на такий внесок (вклад) плата (проценти) є власністю члена кредитної спілки та належить до її зобов'язань.

1.1.3. Кредитна спілка залучає внески (вклади) на депозитні рахунки таких видів:

- 1) строковий внесок (вклад) на депозитний рахунок (далі – строковий вклад);
- 2) внесок (вклад) на депозитний рахунок на вимогу (надалі – вклад на вимогу).

Строкові вклади залучаються на строк від трьох місяців до 48 місяців включно.

1.1.4. Кредитна спілка здійснює нарахування плати (процентів) на внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки на підставі відповідних договорів в останній день кожного місяця та в день, визначений умовами укладеного з членом кредитної спілки договору. Нарахування процентів за договором залучення внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок відбувається за фактичну кількість днів користування кредитною спілкою сумою внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок і починається з наступного дня після отримання кредитною спілкою суми внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок, а припиняється в день, визначений умовами укладеного з членом кредитної спілки договору. Для цілей розрахунку процентів за внесками (вкладами) членів кредитної спілки на депозитні рахунки використовується календарний рік.

1.1.5. Мінімальний та максимальний розміри вкладів за окремими видами внесків (вкладів) на депозитні рахунки.

Мінімальний розмір вкладень за строковим вкладом становить 100 (сто) гривень.

Максимальний розмір вкладень за строковим вкладом становить 10 відсотків від загальних зобов'язань кредитної спілки.

Мінімальний розмір вкладень за вкладом на вимогу становить 100 (сто) гривень.

Максимальний розмір вкладень за вкладом на вимогу становить 10 відсотків від загальних зобов'язань кредитної спілки.

1.1.6. Мінімальний та максимальний строк дії договорів за окремими видами строкових внесків (вкладів) на депозитні рахунки:

- мінімальний строк дії договору – три місяці;
- максимальний строк дії договору – сорок вісім місяців.

У межах встановленого максимального строку дії договору кредитна спілка, на підставі заяви вкладника, за рішенням правління, має право укладати додаткові договори до договору про залучення строкового внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок, якими продовжувати строк дії основного договору.

1.1.7. Можливість застосування в договорах за внесками (вкладами) членів кредитної спілки на депозитні рахунки змінних процентів не передбачається.

1.1.8. За договором про залучення строкового внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок кредитна спілка зобов'язана видати внесок (вклад) та нараховані проценти за цим внеском (вкладом) із впливом строку дії, визначеного в договорі про залучення строкового внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок.

Повернення вкладникові строкового вкладу та нарахованих процентів за цим вкладом до закінчення строку його дії можливе виключно у випадках, коли це передбачено умовами договору про залучення строкового внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок, за рішенням суду, а також у разі реорганізації або ліквідації кредитної спілки.

За договором про залучення внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок на вимогу кредитна спілка зобов'язана видати внесок (вклад) або його частину та нараховані проценти на першу вимогу вкладника.

1.1.9. Примірні договори щодо залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки затверджуються рішенням спостережної ради кредитної спілки та є додатками 1, 2 до цього Положення.

1.1.10. Підтвердженням залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки є укладені в письмовій формі договори, первинні бухгалтерські документи, оформлені згідно з вимогами законодавства України, та належним чином зафіксована в комплексній інформаційній системі кредитної спілки інформація про операції кредитної спілки з внесками (вкладами) членів кредитної спілки на депозитних рахунках.

1.1.11. Кредитна спілка веде облік внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки відповідно до вимог чинного законодавства України.

1.1.12. Розгляд заяв про залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки та прийняття рішень за цими заявами здійснюється правлінням кредитної спілки в строк до п'яти робочих днів з дня надходження відповідної заяви.

1.2. Умови залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки.

1.2.1. Кредитна спілка залучає внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки із застосуванням таких умов:

А. За способом виплати процентів:

1) з виплатою процентів помісячно.

Б. За режимом довнесення суми внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок протягом дії договору:

1) з правом довнесення частини суми внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок;

2) без права довнесення частини суми внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок.

В. За режимом зняття частини суми внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок протягом дії договору:

1) без права зняття частини суми внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок;

2) із правом зняття частини суми внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок.

Виходячи із встановлених у п. 1.2.1 розділу II цього Положення умов внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, кредитна спілка залучає внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки за підвидами, що встановлюються відповідним рішенням спостережної ради.

1.2.2. Розмір плати (процентів), яка нараховується за кожним з підвидів внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, встановлюється за рішенням спостережної ради кредитної спілки.

1.2.3. Критеріями визначення розміру процентної ставки за кожним з підвидів внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки є:

- ринкові тенденції;
- безбиткова діяльність кредитної спілки та строк, на який залучаються кошти;
- попередній досвід залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки.

Глава 2. Надання кредитів членам кредитної спілки

2.1. Загальні питання щодо надання кредитною спілкою фінансової послуги з надання кредитів членам кредитної спілки.

Кредитом члену кредитної спілки є грошові кошти, надані кредитною спілкою позичальникові (члену кредитної спілки) у готівковій або безготівковій формі під процент, у розмірі та на умовах, встановлених кредитним договором, з дотриманням вимоги повернення коштів та сплати процентів у визначені кредитним договором строки.

2.2. Умови надання кредитів членам кредитної спілки.

2.2.1. Кредитна спілка надає членам кредитної спілки кредити з урахуванням таких умов:

А. За строком дії кредитного договору:

- 1) кредити зі строком погашення до 12 місяців (включно);
- 2) кредити зі строком погашення понад 12 місяців.

Б. За цільовим призначенням кредитів:

- 1) кредити, надані на придбання, будівництво, ремонт та реконструкцію нерухомого майна;
- 2) споживчі кредити;
- 3) комерційні кредити;
- 4) кредити, надані на ведення фермерських господарств.

В. За видами забезпечення виконання зобов'язань за кредитними договорами:

- 1) застава;
- 2) порука.

Г. За режимами сплати процентів і основної суми кредиту:

1) кредит з періодичною сплатою процентів і сплатою основної суми кредиту в кінці строку дії кредитного договору;

2) кредит з періодичною сплатою процентів і періодичною сплатою рівних часток основної суми кредиту, які розраховуються шляхом ділення загальної суми

наданого кредиту на кількість періодів користування кредитом. Причому нарахування та сплату процентів проводять на залишок заборгованості за кредитом;

3) кредит з періодичною сплатою процентів і основної суми кредиту «рівними долями», за яким передбачається незмінна (однакова) сума платежу протягом усього строку дії договору. Такий платіж містить як проценти, нараховані за користування кредитом, так і частину кредиту. Причому питома вага процентів, які нараховуються на залишок основної суми, з кожним наступним платежем зменшується, а питома вага суми кредиту – зростає.

Д. Кредит надається члену кредитної спілки однією сумою, на підставі кредитного договору, або частинами (траншами), на підставі договору відновлювальної кредитної лінії.

З огляду на зазначені вище умови, відповідним рішенням спостережної ради кредитної спілки встановлюються підвиди кредитів та розмір плати (процентів) для кожного з цих підвидів кредитів з урахуванням критеріїв визначення розміру процентної ставки, визначених підпунктом 2.4. розділу II цього Положення.

2.3. Кредитна спілка видає кредити членам кредитної спілки за підвидами, встановленими відповідним рішенням спостережної ради.

2.4. Критеріями визначення розміру процентної ставки для кожного з підвидів кредитів є:

- ринкові тенденції;
- кредитний ризик;
- беззбиткова діяльність кредитної спілки;
- потреби членів кредитної спілки;
- попередній досвід надання кредитів.

2.5. Порядок надання кредитів членам кредитної спілки.

2.5.1. Примірні кредитні договори затверджуються рішенням спостережної ради кредитної спілки та є додатками 3, 4 до цього Положення.

Заява про надання кредиту має містити інформацію про особу позичальника, місце проживання, номери телефонів, місце роботи, інформацію про щомісячні доходи позичальника, інформацію щодо кредиту, а саме сума кредиту, строк користування кредитом, цільове призначення кредиту, запропоноване забезпечення тощо.

2.5.2. Кредитні договори та договори забезпечення мають бути укладені в письмовій формі, відповідно до вимог цивільного законодавства України. Недійсність договору забезпечення не тягне за особою недійсності основного зобов'язання – кредитного договору.

2.5.3. Кредитна спілка здійснює нарахування процентів за користування кредитами на підставі кредитних договорів в останній день кожного місяця та в день, визначений умовами укладеного з членом кредитної спілки договору. Нарахування процентів за договорами кредиту відбувається за фактичний строк користування кредитом і починається з наступного дня після отримання членом кредитної спілки суми кредиту, а припиняється в день остаточного розрахунку за кредитом. Для цілей розрахунку процентів за кредитом використовується календарний рік.

2.5.4. Порядок проведення оцінки платоспроможності позичальника передбачає аналіз:

- документів, перелік яких, встановлений для отримання кредиту;
- інформації про позичальника.

2.5.5. Оцінка платоспроможності позичальника здійснюється на підставі документів, що надаються позичальником, а також інформації, отриманої від позичальника та з інших джерел.

Для здійснення оцінки платоспроможності позичальник надає до кредитної спілки оригінали таких документів:

- заяву на отримання кредиту, яка має включати інформацію, визначену п. 2.5.1 розділу II цього Положення;
- паспорт або документ, що його заміняє;
- інформацію про присвоєння реєстраційного номеру облікової картки платника податків (ідентифікаційного номеру);
- довідку про доходи (довідку про заробітну плату за останні шість місяців) – за наявності.

У разі надання кредитів на ведення фермерських господарств позичальник, крім вищезазначених документів, надає копії та оригінали документів, що підтверджують право на діяльність фермерського господарства.

За умов надання комерційних кредитів позичальник, крім вищезазначених документів, надає копії та оригінали документів, що підтверджують реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності, звітності до органів державної податкової служби.

У разі недостатності інформації в наданих документах для прийняття рішення про надання кредиту кредитна спілка має право вимагати від позичальника надання також інших документів крім перелічених вище.

2.5.6. Критерієм, якому має відповідати заявник для отримання кредиту, є членство в кредитній спілці.

За результатами розгляду поданих документів кредитний комітет приймає рішення про надання кредиту чи відмову в наданні кредиту.

2.5.7. Розгляд заяв про надання кредитів та прийняття рішень по цих заявах здійснюється кредитним комітетом в строк до п'яти робочих днів з дня надходження відповідної заяви.

2.6. Особливості надання кредитів у режимі відновлювальної кредитної лінії.

2.6.1. Кредитна лінія передбачає можливість поетапного використання кредитних коштів, наданих кредитною спілкою члену спілки (позичальникові) у готівковій або безготівковій формі під процент, у розмірі та на умовах, встановлених договором кредитної лінії з дотриманням вимоги повернення коштів і сплати процентів у визначені договором строки.

2.6.2. Кредитна лінія є відновлювальною. Відновлювальна кредитна лінія – це форма видачі кредиту частинами (траншами) в межах певного ліміту, встановленого в договорі кредитної лінії, за якого в разі часткового або повного погашення кредиту позичальник може повторно отримати кредит у межах зазначеного ліміту протягом строку дії договору кредитної лінії та на умовах договору кредитної лінії.

2.6.3. Проценти на кредит за договором відновлювальної кредитної лінії нараховуються лише за час фактичного користування коштами.

2.6.4. Примірний договір відновлювальної кредитної лінії є різновидом кредитного договору.

Глава 3. Надання кредитів іншим кредитним спілкам

3.1. Загальні умови надання кредитів кредитним спілкам.

3.1.1. Кредитом наданим іншій кредитній спілці є грошові кошти, надані кредитною спілою іншій кредитній спілці (позичальникові) під процент, у розмірі та на умовах, встановлених кредитним договором з дотриманням вимоги повернення коштів та сплати процентів у визначені кредитним договором строки.

3.1.2. Кредитна спілка надає іншим кредитним спілкам кредити за цільовим призначенням виключно для видачі кредитів членам кредитної спілки, яка залучає кошти.

3.1.3. Кредитна спілка має право надавати кредити іншим кредитним спілкам виключно за умов дотримання вимог щодо нормативів достатності капіталу та платоспроможності.

3.1.4. Кредити кредитним спілкам надають у порядку та за умов, визначених розділом II цього Положення, за винятком особливостей, встановлених у цій главі.

3.1.5. Кредит іншій кредитній спілці надають на підставі примірного договору відновлювальної кредитної лінії (позичальник – кредитна спілка), який є додатком 5 до цього Положення.

3.2. Умови надання кредитів кредитним спілкам.

3.2.1. Кредитна спілка надає іншим кредитним спілкам кредити зі строками дії кредитного договору, з режимами сплати процентів і основної суми кредиту, визначеними п. 2.2 розділу II цього Положення. У межах зазначених умов відповідним рішенням спостережної ради кредитної спілки встановлюються підвиди (підвиди) кредитів, що надаються іншим кредитним спілкам.

3.2.2. Кредитна спілка надає іншим кредитним спілкам кредити на умовах договору відновлювальної кредитної лінії (траншами).

3.2.3. Розмір плати (процентів), яка встановлюється для кредитів, наданих іншим кредитним спілкам, затверджується рішенням спостережної ради.

3.2.4. Критеріями визначення розміру процентної ставки для кредитів, наданих іншим кредитним спілкам, є: ринкові тенденції, кредитний ризик, беззбиткова діяльність кредитної спілки, попередній досвід надання кредитів.

3.2.5. Видами забезпечення виконання зобов'язань за кредитними договорами, що укладені з іншими кредитними спілками, є застава та/або порука.

3.3. Порядок надання кредитів кредитним спілкам.

3.3.1. Примірний договір відновлювальної кредитної лінії про надання кредиту кредитній спілці є різновидом кредитного договору.

3.3.2. Заява на надання кредиту кредитній спілці розглядається за умови подання нею необхідних документів, а саме:

- документа, що підтверджує державну реєстрацію юридичної особи;
- копії статуту кредитної спілки;
- копії свідоцтва про реєстрацію фінансової установи – кредитної спілки

заявника;

- звітних даних за останній звітний період, складених наростаючим підсумком з початку календарного року відповідно до Порядку складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Національного банку України, затвердженого розпорядженням Держфінпослуг від 25 грудня 2003 року № 177, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 19 січня 2004 року за № 69/8668 за станом на кінець останнього дня попереднього кварталу;
- копії ліцензії на здійснення діяльності з надання фінансових кредитів членам кредитної спілки за рахунок залучених коштів, крім внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки.

3.3.3. Порядок проведення оцінки платоспроможності кредитної спілки – позичальника передбачає аналіз:

- документів, перелік яких установлений для отримання кредиту;
- інформації про кредитну спілку – позичальника.

Для оцінки спроможності кредитної спілки заявника вчасно виконувати зобов'язання за кредитним договором оцінюють фінансовий стан, ураховуючи дотримання кредитною спілкою – заявником встановлених законодавством України нормативів достатності капіталу, платоспроможності, якості активів, ризиковості операцій, прибутковості й ліквідності.

3.3.4. Кредитна спілка здійснює нарахування процентів за користування кредитами на підставі кредитних договорів в останній день кожного місяця та в день, визначений умовами укладеного з кредитною спілкою – позичальником договору. Нарухування процентів за договорами кредиту відбувається за фактичну кількість днів користування кредитом і починається з наступного дня після здійснення перерахунку суми кредиту кредитній спілці – позичальнику, а припиняється в день остаточного розрахунку за кредитом. Для цілей розрахунку процентів за кредитом використовується календарний рік.

3.3.5. Проценти на кредит за договором відновлювальної кредитної лінії нараховують лише за час фактичного користування коштами.

3.3.6. Розгляд заяв про надання кредитів іншій кредитній спілці та прийняття рішень щодо цих заяв здійснюється в строк до п'яти робочих днів з дня надходження відповідної заяви.

Розділ III. Порядок проведення моніторингу наданих кредитів та супроводження прострочених, неповернених, у тому числі безнадійних кредитів

1.1.3 метою нагляду за своєчасністю сплати за наданими кредитами кредитна спілка здійснює належний аналітичний облік. Обов'язки щодо організації моніторингу наданих і супроводження прострочених кредитів покладаються на кредитний комітет кредитної спілки.

1.2. Поточний моніторинг за дотриманням умов кредитних договорів здійснюється інспектором кредитним, працівниками кредитної спілки. Зокрема, порядок здійснення моніторингу передбачає, що інспектор кредитний здійснює контроль за своєчасністю та повнотою передбачених кредитними договорами платежів на підставі звірення фактично отриманих платежів, інформація про які надходить від бухгалтерії кредитної спілки, з графіком планових платежів, встановлених договором за цим кредитом, виявляє порушення та доводить інформацію щодо цих порушень до відома членів кредитного комітету.

1.3. У випадку виявлення прострочення платежів інспектор кредитний вживає заходів, передбачених у п. 1.5–1.7 розділу III цього Положення.

1.4. В окремих випадках за рішенням кредитного комітету кредитна спілка може відкласти застосування щодо позичальника заходів примусового стягнення боргу з дотриманням передбачених законодавством процесуальних строків.

1.5. Протягом трьох місяців з моменту виявлення простроченості за кредитом кредитна спілка має вжити таких заходів для добровільного виконання позичальником своїх договірних зобов'язань:

- у строк до 30 днів прострочення – здійснити нагадування позичальникові про необхідність виконання договірних зобов'язань у телефонному режимі;

- у строк до 90 днів прострочення платежу – надіслати позичальнику та поручителю (у разі його наявності) рекомендовані листи-попередження.

1.6. У разі, якщо заходи, визначені в п. 1.5 розділу III цього Положення, не зумовили повну або часткову сплату боргу, кредитна спілка вдається до дій, спрямованих на стягнення боргу примусовим шляхом. Перед їх здійсненням кредитна спілка:

- 1) визначає на підставі кредитного договору суму заборгованості. Причому за рішенням спостережної ради нарахування процентів зупиняють, після чого, згідно з рішенням кредитного комітету, на підставі обґрунтованої заяви позичальника може застосовуватись реструктуризація заборгованості;

- 2) визначає шляхи звернення стягнення на забезпечення кредитного договору (за наявності такого забезпечення) або звернення стягнення на майно позичальника;

- 3) вживає заходів щодо встановлення фактичного місця проживання позичальника.

1.7. Кредитна спілка може застосовувати реструктуризацію заборгованості за кредитним договором.

Реструктуризація може здійснюватися на будь-якому етапі дії кредитного договору з моменту виникнення заборгованості.

1.7.1. Реструктуризація може здійснюватися шляхом:

- відстрочення або розстрочення сплати заборгованості, накопиченої позичальником,

- пролонгації кредитного договору;

- зменшення розміру процентів (відсотків) за кредитним договором за наявності об'єктивних обставин (хвороба, смерть іншого з подружжя тощо).

1.7.2. Відстрочення сплати заборгованості, накопиченої позичальником, – це перенесення на більш пізній строк сплати заборгованості в межах строку дії кредитного договору.

1.7.3. Розстрочення сплати заборгованості, накопиченої позичальником, – це розподіл суми заборгованості на декілька платежів, які вносяться протягом визначених строків у межах строку дії кредитного договору.

1.7.4. Пролонгація кредитного договору – це продовження строку дії кредитного договору. Обов'язковою умовою застосування пролонгації є повне погашення позичальником заборгованості зі сплати нарахованих процентів.

1.7.5. Реструктуризація може здійснюватися до прострочених та/або неповернутих кредитів.

1.7.6. Реструктуризація здійснюється шляхом укладення додаткового договору про внесення змін до кредитного договору.

1.8. Стягнення боргу примусовим шляхом здійснюється з використанням відповідних правових механізмів і процесуальних форм, передбачених чинним законодавством. Якщо вжиті заходи, визначені в п. 1.6 розділу III цього Положення, не сприяли погашенню заборгованості за простроченим чи неповернутим кредитом, кредитна спілка звертається до суду з позовом про стягнення боргу з позичальника, поручителя (за наявності).

1.9. Якщо вжиті заходи, визначені в розділі III цього Положення, не зумовили погашення заборгованості за простроченим чи неповернутим кредитом, кредитна спілка, за наявності в неї відповідних виконавчих документів, звертається до органів державної виконавчої служби з відповідною заявою про відкриття виконавчого провадження.

1.10. Прострочений кредит – кредит, за яким порушення встановленого режиму сплати не перевищує 12 місяців.

Неповернений кредит – кредит, за яким порушення встановленого режиму сплати перевищує 12 місяців.

Безнадійний кредит – це:

- прострочений або неповернений кредит, за яким є документальне підтвердження про неможливість стягнення;
- неповернений кредит, за яким минув строк позовної давності;
- прострочений кредит, за яким кредитним комітетом прийнято обґрунтоване рішення про визнання кредиту безнадійним;
- неповернений кредит, крім випадків, коли кредитним комітетом прийнято обґрунтоване рішення про відстрочення визнання кредиту безнадійним.

Безнадійні кредити підлягають списанню за рішенням спостережної ради кредитної спілки.

Кредитна спілка здійснює супроводження неповернених, у тому числі безнадійних кредитів у такому порядку:

За наявності підстав, за поданням інспектора кредитного, кредитний комітет приймає обґрунтоване рішення про відстрочення визнання неповерненого кредиту безнадійним. Подання інспектора кредитного має містити обґрунтування та документальне підтвердження можливості повернення позичальником кредиту.

Після прийняття рішення кредитним комітетом про відстрочення визнання неповерненого кредиту безнадійним інспектор кредитний вживає заходів щодо виконання позичальником своїх договірних зобов'язань за неповерненим кредитом, зокрема в разі відсутності платежів за кредитом протягом трьох місяців з дня прийняття рішення кредитним комітетом вдається до заходів, передбачених п. 1.6 розділу III цього Положення, з урахуванням строку позовної давності.

Кредитна спілка супроводжує безнадійні кредити шляхом реалізації відповідних заходів щодо виконання позичальником та/або поручителем (заставадавець) договірних зобов'язань.

Щодо неповернених кредитів, крім випадків, коли кредитним комітетом прийнято обґрунтоване рішення про відстрочення визнання кредиту безнадійним, інспектор кредитний протягом одного місяця з дня визнання кредиту безнадійним

здійснює позичальникові нагадування про необхідність виконання договірних зобов'язань у телефонному режимі.

У разі відсутності платежів за кредитом протягом трьох місяців з дня визнання кредиту безнадійним, кредитна спілка здійснює заходи, передбачені п. 1.6 розділу III цього Положення, з урахуванням строку позовної давності.

Щодо прострочених або неповернених кредитів, за якими є документальне підтвердження про неможливість стягнення, та прострочених кредитів, за якими кредитним комітетом прийнято обґрунтоване рішення про визнання кредиту безнадійним, інспектор кредитний (за наявності виконавчого документа про стягнення заборгованості за безнадійним кредитом) щороку звертається до державної виконавчої служби із заявою про примусове стягнення заборгованості з боржника (у межах строків пред'явлення виконавчих документів до виконання) та кожні півроку здійснює перевірку наявності обставин, які унеможливають стягнення заборгованості, або обставин, що стали підставою для прийняття кредитним комітетом обґрунтованого рішення про визнання кредиту безнадійним.

У разі відсутності судового рішення про стягнення заборгованості кредитна спілка звертається до суду з позовом про стягнення заборгованості (у межах строку позовної давності). Крім того, інспектор кредитний кожні три місяці здійснює перевірку наявності обставин, що унеможливають стягнення заборгованості, або обставин, що стали підставою для прийняття кредитним комітетом обґрунтованого рішення про визнання кредиту безнадійним.

Рішення Спостережної ради кредитної спілки «Шанс» (протокол від 9 лютого 2021 р. № 3)

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Басай В.О. Адміністративно-деліктна характеристика порушень порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. *Юридична наука*. 2020. №5. С. 188-193.

2. Басай В.О. Адміністративно-попереджувальні заходи запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. *Юридична наука*. 2020. №6. С. 141-146.

3. Басай В.О. Взаємодія правоохоронних та контролюючих органів щодо запобігання порушенням порядку надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 5. С. 111-116.

4. Басай В. Нормативно-правове забезпечення надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. *KELM*. 2020. № 3-3. С. 162-166 (Республіка Польща)

5. Басай В.О. Історичний аспект становлення кредитних спілок в Україні та світі. *Юридична наука*. 2020. №7. С. 188-193.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Басай В.О. Система заходів щодо протидії неконтрольованому витоку коштів з небанківських фінансово-кредитних установ. Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 32–34.

2. Басай В.О. До питання ліцензування у сфері надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020 р. – К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 60–63.

3. Басай В.О. Державний контроль за діяльністю кредитних спілок. Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у ХХІ сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 лютого 2021 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 40–43.